

«I ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЕСЕНОВ ОҚУЛАРЫ»

атты «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясындағы
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары
18-19 қазан, 2018

Том II

«I МЕЖДУНАРОДНЫЕ ЕСЕНОВСКИЕ ЧТЕНИЯ»

материалы международной научно-практической конференции
проводимой в рамках Программы модернизации общественного сознания
«Ориентация на будущее: Рухани жаңғыру»
18-19 октября, 2018

Том II

«I INTERNATIONAL YESSENOV READINGS»

materials of the international scientific and practical conference conducted
with in the framework of the Program for Modernization of Public
Consciousness «Orientation for the future: Spiritual revival»
18-19 october, 2018

Том II

УДК 378
ББК 74.58
Е79

Под общей редакцией ректора Yessenov University
Б.Б.Ахметова

Редакционная коллегия:

Е.Т. Нурмағанбет, А.М. Джанисенова (отв. секретарь сборника)

Е79 «I Халықаралық Есенов оқулары»: халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары=«I Международные Есеновские чтения»: материалы международной научно-практической конференции=«I International Yessenov readings»: materials of the international scientific and practical conference-Актау: КГУТИ им. Ш. Есенова, 2018, том II -261 с. – Казахский, русский, английский.

ISBN 978-601-308-080-2

«I Халықаралық Есенов оқулары» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдарының жинағы ғылыми зерттеулерді, ғылым мен білім берудегі ақпараттық технологияларды дамыту мен қолданудың практикалық нәтижелерін қарастырады, сондай-ақ жоғары сапалы экономикалық өсімді қамтамасыз ету, отын-энергетикалық кешен мен мұнай-газ геологиялық ғылымды дамытуға бағытталған өзекті мәселелер, Каспий аймағының экологиялық проблемаларын, жасыл технологияларды, инновацияларды және қолжетімдіктің мәселелерін қарастырылады, студенттердің экономикалық және құқықтық жүйелерді басқарудағы өзекті мәселелерін және проблемаларын шешуге, сондай-ақ студенттер мен профессор-оқытушылар құрамының кәсіпкерлік белсенділігін дамыту сұрақтары қарастырылады.

В сборнике материалов международной научно-практической конференции «I Международные Есеновские чтения» рассматриваются научные исследования, практические результаты развития и использования информационных технологий в науке и образовании, обсуждаются вопросы по дальнейшей реализации национальной программы «Рухани жаңғыру», а так же вопросы по актуальным проблемам, направленным на обеспечение качественного экономического роста, развития топливно-энергетического комплекса и нефтегазовой геологической науки, рассматриваются решения экологических проблем Каспийского региона, зеленые технологии, инновации и доступная энергия, развитие способностей обучающихся в решении актуальных задач и проблем управления экономическими и правовыми системами, а так же развитие предпринимательской активности студентов и ППС.

УДК 378
ББК 74.58

© Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга имени Ш. Есенова, 2018

ISBN 978-601-308-080-2

АРМЫСЫЗДАР, ҚҰРМЕТТІ ҚОНАҚТАР, СТУДЕНТ ЖАСТАР, ҰСТАЗДАР ҚАУЫМЫ!

Бүгінде Қазақстан мемлекеттік және ұлттық дамудың жаңа сапалық деңгейіне көтеріліп келеді. Бұл орайда барлық мүмкіндіктер іске қосылуда. Осы арқылы әр қазақстандықтың жеке дамуына да алғышарттар қаланған. Қазір елімізде қолға алынған істер аса ауқымды.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаевтың: «Қазір ғылым мен инновацияның күні туған заман. Ерінбей еңбек еткен, талмай ғылым іздеген адам озады» деп үнемі бағыт сілтеп отыруы студенттер мен оқытушылардан ғылыми ізденіс пен кәсіби шеберлікті, біліктілікті талап еткені. Еліміздің бұдан былайғы дамуы тек қана ғылымның деңгейімен өлшенетінін атап өткен Елбасы ғылымға басты назар аударуға тиіс екенімізді айтып келеді. Бұл үшін білім жүйесінде білім беру мен оқытудың, ғылымды игерудің халықаралық талаптарын меңгертудің маңызы зор.

Осы орайда өңірдегі бірден бір білім ордасы Ш.Есенов атындағы КМТИУ де бүгінгі таңда Президенттің жолдауларында қарастырылған жоғары білім алудың қолжетімділігі мен сапасын арттыру, ғылыми бағыттағы ынтымақтастық қызметінде алыс және жақын шетел жоғары оқу орындарымен халықаралық байланыстарды ұйымдастыру және дамыту жұмыстары бойынша бірқатар жұмыстар атқаруда.

Соның бір айғағы бүгінгі «Рухани жаңғыру» бағдарламасы аясында ұйымдастырылып отырған І Халықаралық Есенов Оқуының өтілуі. І Халықаралық Есенов Оқуының мақсаты - Қазақстан қоғамының рухани-адамгершілік және интеллектуалды мәдениетін дамыту, оны елімізде және алыс-жақын шет елдерде таныту болып отыр.

Жоғары оқу орындарында халықаралық дәрежеде өтіліп келе жатқан дәстүрлі Әл-Фараби, Абай оқулары бар екендігі бәрімізге белгілі. Осындай тың, жаңашыл үрдісті Ш.Есенов университетінде жалғастыру баршамыз үшін үлкен қуаныш, құптарлық жайт. Маңғыстау өлкесіндегі білім ордасына аты беріліп отырған мемлекет және қоғам қайраткері, ғалым-геолог, геология-минералогия ғылымдарының докторы, профессор, ҚазКСР ҒА академигі Шахмардан Есеновтің еліміздің ғылымына қосқан үлесі өлшеусіз зор. Оның ішінде Маңғыстаудың мұнай-газ кен орындарын барлап табу ісіне тікелей басшылық жасап, Маңғышлақты Қазақстанның құрамында қалдыру туралы шешім қабылдауға өзіндік үлесін қосуы өлкеміздің даму тарихындағы орнының қаншалықты екендігін көрсетеді. І Халықаралық Есенов оқулары қатысушылар ғылым мен білім берудің интеграциясы, қазіргі қоғамның рухани-адамгершілік және интеллектуалды мәдениетін өркендету, Есенов еңбектерін зерделеуге қатысты мәселелерді талқылап, ортаға салады деп есептейміз. Бүгінгі І Халықаралық Есенов оқуының тағы бір басты ерекшелігі Нобель сыйлығының иегері Доктор Раджендра Пачаури мырза құрметті қонақ ретінде қатысып отыр!

Елбасымыздың таяудағы 5 қазан 2018 жылы "Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру" тақырыбындағы дәстүрлі Жолдауы жылдағыдан ерекше. Бұрынғы Жолдауларында ол елді экономикалық және саяси тұрғыдан жаңғыртуға күш салған болса, енді Қазақстан азаматтарының тұрмыс-ахуалын арттыруды көздеген әлеуметтік шаралар жасау тұрғысындағы мақсаттарды белгілеп отыр. Елбасы Жолдауында білім беру саласын дамытуға ерекше көңіл бөлу керектігі айтылған. Енді білім беру ісінде креативті, сыни ойлау, командада жұмыс істей білуге назар аударылады. Сонымен қатар, білім саласына қатысты басты жаңалық – келер жылдан бастап «Педагог мәртебесі туралы» Заң күшіне еңбек. Бұл мұғалімдерге деген қоғамдағы құрметті арттыруға, олардың құжатпен айналысып емес, тек балаларға білім берумен айналысуына мүмкіндік береді.

І Халықаралық Есенов оқулары жұмысына шығармашылық табыс, сәттілік тілеймін, алдағы уақытта да жалғасын таба берсін!

**Маңғыстау облысының әкімі
Е.Л. Тоғжанов**

ҚҰРМЕТТІ ҚОНАҚТАР, ӘРІШТЕСТЕР, СТУДЕНТТЕР!

I ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ЕСЕНОВ ОҚУЛАРЫНА ҚОШ КЕЛДІҢІЗДЕР!

Шахмардан Есенов, Қаныш Сәтпаев пен Евней Букетовпен қатар, ең көрнекті қазақстандық ғалымдардың бірі болып саналады. Оның ауқымды іс-шаралары және белсенді қатысуы арқасында ірі табиғи ресурстар (мұнай, газ, мыс және басқалар) – Жезқазған, Жаңаөзен, Қаражанбас, Жетібай, Қаламқас, Бозашы және басқа да кенорындар ашылып, одан әрі дамып, өндірістік кешендер құрылды. Бүгінгі күні аталған кенорындар Қазақстан экономикасының негізін құрап отыр.

Елбасының 5 қазандағы Қазақстан халқына жолдауында Ең алдымен, «Болашақтың экономикасының» баламалы энергетика, жаңа материалдар, биомедицина, үлкен деректер, заттар интернеті, жасанды интеллект, блокчейн және басқа да бағыттарын ілгерілетуді қамтамасыз ету қажет деп атап көрсеткен болатын. Яғни еліміздің жаһандық әлемдегі орны мен рөлі келешекте нақ осыларға байланысты болады.

Университет базасында жасанды интеллект технологиясын әзірлеумен айналысатын ғылыми-зерттеу институтын құру сондай жобалардың бірі бола алады деп университеттегі оқу мен ғылымға деген бағыттарды көрсеткен болатын.

Осы өткізіліп отырған I Халықаралық Есенов оқуларының мақсаты – оқытушылар мен жас ғалымдар өз дарындылығын көрсетуге, әртүрлі салаларда қосымша білімділік артып, пікірлестерді табуға және олардың әлеуметтік маңызды бастамаларына қолдау көрсетуге қабілетті интенсивті оқу үрдісін құру. Сонымен қатар конференцияда бәсекеге қабілетті ұрпақты дамыту мен бизнес пен кәсіпкерлікті дамытуға бағытталған мәселелер талқылады.

Аталған конференцияға Нобель сыйлығының бейбітшілік бойынша иегері – Раджендра Пачаури, шет елдерден Путра Малайзия университетінің профессоры Мохамед Бин Отман және еліміздің басқа аймақтарынан келген қонақтар қатысып отыр.

Конференция аясында Елбасының экологиялық таза және жасыл технологияны дамыту саясатын орындауға байланысты университетте елімізде алғаш рет электромобильді қуаттандыратын станция ашылып отыр.

Есенов оқулары біз жыл сайынғы ғылыми-практикалық конференция ретінде қалыптастыру ойымызда бар.

Конференция қатысушыларына алдыңғы жұмыстарыңызға сәттілік және жемісті болуын тілеймін.

**Ректор Yessenov University
Б.Б. Ахметов**

ӘОЖ 33.330.3

**ИНДУСТРИАЛДЫ-ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҮРДІСТЕРДІҢ МӘНІСІ ЖӘНЕ
НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ**

Алибеков Д.С.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Ғылыми мақалада Қазақстан Республикасында басым бағыттарға ие болған индустриалды-инновациялық дамудың негізгі алғы шарттары мен дамытудың басым бағыттары қарастырылады.

Түйінді сөздер: инновация, инновациялық үрдіс, инновациялық өнім, индустриалды-инновациялық саясат.

Инновациялық үрдіс өзіне тән ерекшеліктерге байланысты ғылымды, техниканы, өндірісті, кәсіпкерлікті, қаржы секторын, маркетинг және менеджментті біріктіреді. Инновациялық процестің барысында сапалық қатынасындағы әртүрлі міндеттер шешіледі, сондай-ақ айтарлықтай дифференцияланған экономикалық нәтижелерге қол жеткізілуі мүмкін.

Қазақстанның экономиканы нарықтық негізде ұйымдастыруға өтуіне байланысты кәсіпорындардың қызмет жағдайлары түбегейлі өзгеріске ұшырады. Нарықтық жүйенің толық құқылы субъектісі болу үшін, кәсіпорын қаржыландыру көздерін іздестіруді, шағаратын өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз ете алатын тиімді технологияларды таңдап алуды, өткізу нарығын талдауды, жаңа тауар жеткізушілермен байланыс орнатуды және басқа да көптеген, яғни ресурстарды барынша тиімді пайдалану мақсатында «жаңа комбинацияларды» өз бетінше жүзеге асыруы тиіс. Отандық инновациялық қызметті жүргізудің жеткілікті тәжірибесі жоқ. Сол себепті соңғы уақыттарда инновациялық үрдістерді микро және макро деңгейлерде реттеумен, инновациялық қызметті мемлекеттік реттеудің тікелей және жанама әдістерін пайдаланудың тиімділігімен байланысты мәселелер ерекше маңызға ие болып отыр [1].

Алайда «инновация» ұғымының кейбір теориялық аспектілері нақтылауды және одан әрі зерттеуді талап етеді, атап айтқанда, ұлттық инновациялық жүйені қалыптастырудың ғылыми тәсілдері, экономикалық теория пәні тұрғысынан зерттелуі тиіс.

Инновациялар уақытша монополияны қамтамасыз ететін өзіндік ерекшелікті білімнің нәтижесі, сонымен бірге шығындарды қайтарудың және пайда алудың жағдайы болуы себепті нарықтық айналыстың объектісі болады. Заңи ұғым ретіндегі «интеллектуалдық меншіктің» пайда болуымен және авторлық құқықтардың алынуымен инновацияны жасақтаушылардың, соның қатарында инновацияның аса маңызды көзі ғылымды ұйымдастырудың жүйесіне ықпал етуші институт ретіндегі мемлекеттің де ролі айтарлықтай өзгеріске ұшырайды.

Әртүрлі зерттеушілердің инновация ұғымына көзқарастарын қарастыра отырып, біз инновацияның, біздің пікірімізше, отандық ғылымның қазіргі талаптарына жауап

беретін келесідей анықтамасын ұсынамыз. Инновация – бұл мемлекеттік қолдаудың және бәсекелестіктің нарықтық тетігінің негізінде жүзеге асырылған «пайдалы инновациялық тиімділікке» ие болатын инновациялық процестің түпкі нәтижесі болып табылады.

Бірқатар факторларға байланысты күрделі саяси, экономикалық жағдайларда жүргізіліп отырған тұрақты экономикалық дамуды қамтамасыз ету – Қазақстан үшін ағымдағы кезеңдегі өзекті мәселе болып табылады. Республика экономикасында жағымды тенденциялар пайда болып, шаруашылық байланыстардың үзілуінен, төлемсіздік дағдарысынан, бартерлік тауарайырбастаудың, толлинг операцияларының басымдығынан, отандық өнімдерге деген төлемқабілетті сұраныстың төмендеуінен болған қиындықтар біртіндеп еңсеріліп келеді.

Кәсіпорындардан, министрліктер мен ведомствалардан келген инновациялық қызмет бойынша құжаттармен жұмыс жасау, сондай-ақ жарияланымдар және мерзімді баспасөзді талдау «инновация» және «инновациялық қызмет» терминдерінің бірегей түсіндірілуін бекітудің қажеттілігін көрсетіп отыр, себебі бұл ұғымдарды қабыл алу, қабылданатын басқарушылық шешімдерге және өндірістік қызметті ұйымдастырумен, қарыжландыру мен салық салу мәселелерімен, шараларды жүзеге асыруға жұмсалған шығындарды есептеумен, интеллектуалдық меншікті қорғаумен байланысты әрекеттерге ықпал етеді.

Әдеби бастауларда «инновация» терминін түсіндірудің көптеген үлгілері анықталған.

Инновация – бұл жаңа немесе жетілдірілген тауар (жұмыс, қызмет көрсету) немесе экономикалық айналымда пайдаланылатын жаңа жетілдірілген технологиялық үрдіс түрінде жүзеге асырылған интеллектуалдық шығармашылық еңбектің түпкі нәтижесі.

Инновация – бұл қызмет үрдісін немесе оның нәтижелерін жетілдіруге бағытталған интеллектуалдық (ғылыми-техникалық) қызметтің нәтижесін қоғамның әлдебір өрісінде пайдалану.

Инновация – жаңа өнімді, затты, процесті, технологияны, қызмет көрсетуді енгізудің үрдісі.

Инновация – (жаңа құрылым, жаңадан енгізу) жаңа немесе жетілдірілген өнім, технологиялық процесс түрінде жүзеге асырылған біріккен интеллектуалдық және өндірістік қызметтің нәтижесі.

Инновация – нарыққа енгізілген жаңа немесе жетілдірілген өнім, практикалық қызметте немесе әлеуметтік қызмет көрсетулердегі жаңа тәсілдерді пайдаланылатын жаңа немесе жетілдірілген техникалық процесс ретінде көрінісін тапқан инновациялық қызметтің түпкі нәтижесі.

«Инновация» термині анықтамасының көптігі және оны әртүрлі түсіндіру заңи тұрғыдағы мәселелерді пайда қылады, қаржыландыру, есепке алу, инновациялық қызмет бойынша есеп беру мәселелеріне әсерін тигізуі мүмкін.

Инновацияның ғылыммен байланысын ерекше атап көрсету керек. Көптеген әдеби бастауларда олардың қатарында отандық әдебиеттерде де, инновация ғылыми-зерттеу үрдісінің тікелей салдары ретінде түсіндіріледі. Дегенмен өздерінің экономикасын дамудың инновациялық жолына бағыттаған дамыған елдердің тәжірибесі инновацияның, тіпті олардың нәтижесін пайдаланудың барынша жоғары деңгейінде де тек ғылыми-зерттеу және тәжірибелік конструкторлық жұмыстардың нәтижесі болып табылмайтындығын көрсетіп отыр. Инновациялық процесс, яғни инновацияның өзі де кәсіпорындарда (және басқа да тұтынушыларда) таза ғылыми жетістіктердің арқасында, сондай-ақ тауар өндірушілердің клиенттермен, жеткізушілермен және бәсекелестерімен

байланыстарының, яғни нарықтың конъюктурасына қатысты ақпараттың негізінде пайда болады.

Осыған байланысты инновацияның дамуы үшін қажетті білім, ғылыми процестің барысында қалыптасатын білімнен айырмашылықтарға ие болады. Бұл айырмашылықтар өзара байланысты, солардың қатарындағы технологиялық эксперименттер, нарық мониторингі сияқты қызметтердің кешеніне негізделген, сонымен бірге көп жағдайда бұл кәсіпкерлік болып табылады [2].

Инновациялық қызмет жаңа идеяларды, ғылыми білімдерді, өндірістің әртүрлі өрістеріне және нәтижелері экономикалық өсім және бәсекеге қабілеттілік үшін пайдаланылатын қоғамды басқару саласына енгізуге бағытталған.

Инновациялық қызмет – инновацияны құру және жүзеге асыру үрдісі.

«Инновация» терминіне бізбен берілген анықтаманы басшылыққа ала отырып, «инновациялық қызмет» терминін түсіндірудің келесідей нұсқасын ұсынамыз – инновациялық қызмет өндірістік өнімдердің жаңа түрлерін өндіруге, тауарлардың, қызмет көрсетулердің бәсекелестік басымдылықтарына қол жеткізуге және басқа да жаңалықтарды пайдалану негізінде өткізу нарығын кеңейту және нарықты игеруге бағытталған қызмет болып табылады.

Тұрақты экономикасы ІЖӨ жыл сайынғы жоғарғы өсуі жан басына шаққандағы ІЖӨ жоғарғы деңгейімен, әлемдік нарықта басым жағдайға ие экономикасы дамыған елдердің тәжірибесі осындай нәтижелерге көп жағдайда мемлекеттік органдардың тарапынан қолдау көрсетудің арқасында жеткендігін көрсетеді.

Экономика ғылымы инновацияның 5 түрін айырып көрсетеді:

1. Жаңа өнімді енгізу
2. Өндірістің жаңа әдісін енгізу
3. Жаңа нарықты құру
4. Шикізатты немесе жартылайфабрикаттарды жеткізудің жаңа көздерін игеру
5. Басқару жүйесін қайта ұйымдастыру

Жоғарыда көрсетілген тізбенің 1, 2 және 4 пунктері жаңа өнеркәсіптік немесе өзгелері өнімдерді және технологиялық процестерді құруды, сондай-ақ өнімдер мен үрдістердің айтарлықтай технологиялық өзгерістерін қарастырады, яғни инновацияның осындай технологиялық инновацияларға жатқызу керек. Осыған сәйкес технологиялық инновациялардың екі типін ажыратады - өнімдік және үрдістік (процестік).

Өнімдік инновациялар өнімнің функционалдық сипаты, қасиеттері немесе пайдаланылған материалдары мен компоненттері бұрын шығарылып келген өнімнен айтарлықтай айырмашылықтарға ие болатын жағдайдағы радикалды өнімдік инновация ретінде анықталатын жаңа немесе жетілдірілген өнімдерді енгізу процесін қамтиды. Бұл арада тауардың немесе қызмет көрсетудің жаңа түріне сұранысты және ұсынысты қалыптастыру бөлігінде нарықтың тиісті өрісінің конъюктурасына инновацияның болашақтағы ықпалы маңызды мән-жай болып табылады. Егер өндіріс үрдісіне қолданылатын болса, бәсекелестік басымдығына және нарықта тұрақты сұранысқа ие болса, инновацияны жүзеге асырылған деп санауға болады.

Процестік (үрдістік) инновациялар – бұл өндірістің жаңа технологиялары, автоматизацияның барынша жоғарғы деңгейі, жаңа технологияларға қатысты өндірісті ұйымдастырудың жаңа әдістері. Әдетте, процестік инновациялар өнімдік инновациялармен бірге жүргізіледі және де процестік инновациялардың белсенді түрде дамуы технологиялық тараптың дамуына алып келеді [3].

Мақсатты бағытталған әрекеттер және тиісті экономикалық жағдайларды жасау, өз кезегінде, әлемдік нарықта бәсекеге қабілетті болып табылатын, ғылыми және жоғары технологиялық өнімдерді шығаратын салалардың, республикада дамуына жағдай туғыза алады.

Қазіргі уақыттағы инновациялардың топтастырылуын талдау бізге қосымша төмендегідей түрлерін бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:

- Пайда болуының бастауы бойынша: «өсіру» инновациясы - өзінің ғылыми-техникалық әлеуетімен жаңа өнімдер мен процестерді құру; «имитация» немесе «көшіріп алу» инновациясы – болашақта модификациялау, елдің жағдайына бейімдеу жолымен шетелдік инновацияларды игеру;

- өнімнің типі бойынша: қоғамдық; аралас (клубтық); жеке;

- тиімділігінің түрі бойынша: экономикалық тиімділікке ие болатын инновациялар; әлеуметтік тиімді инновациялар; экологиялық тиімділікке ие болатын инновациялар; ғылыми-техникалық тиімділігі бар инновациялар.

Осыған дейінгі топтастырудың толықтырылуын біріншіден, қазіргі уақыттағы инновациялық қызметтің сипатты ерекшелігі бұл ішкі бастаулармен салыстырғанда жаңа технологиялардың сырттан келуі каналының кеңейе түсуі болып табылады.

Екіншіден, инновациялардың институционалдық аспектілері, соған сәйкес, инновацияларды енгізудің пайдалы тиімділіктерін иеленуді реттеудің мүмкіндіктері инновациялық жобаларды жасақтау барасында ескерілмейді.

Үшіншіден, қазіргі жағдайда Қазақстан экономикасы дамуының бағыттарын ескере отырып, болашақтағы инновациялардың тиімділігін бағалауда және оларды нарыққа енгізу туралы шешім қабылдауда ғылыми-техникалық, экономикалық, әлеуметтік және экологиялық тиімділігін назарда ұстау қажет.

Экономикалық талдау үшін «инновация» категориясының төрт аспектісі маңызды:

- Біріншіден, инновация интеллектуалдық еңбектің нәтижесі ретінде кәсіпкердің инновациялық қызметі арқылы инновациялық өнім түрінде нақты өмірге енгізіледі;

- Екіншіден, инновация – бұл нарықтық тепе-теңдікті бұзатын бәсекелестік күші;

- Үшіншіден, инновация пайдалы тиімділікті қамтамасыз ететін жаңа тип немесе жетілдірілген өнім немесе үрдіс ретінде;

- Төртіншіден, инновация экономикалық өсудің факторы ретінде.

Осылайша, бәсекелестік басымдықты ұстап тұруға және дамытуға бағытталған инновациялық экономика және инновациялық қызмет тек өндіріс пен технологияларды, өндірілетін өнімнің түрлері мен сапасын үзіліссіз жаңартудың негізінде ғана мүмкін болады, бұл өз кезегінде ғылымды қажет ететін салаларды және технологияларды дамытуды керек етеді, олардың арқасында ҒЗТҚЖ нәтижелері жүзеге асырылады және пайдаланылады. Ғылымды қажет ететін салалар және өндірістер ғылым жетістіктеріне, тұтынушылық тауарлардың, қызмет көрсетулердің жаңа түрлеріне деген сұранысты қалыптастыруға қабілетті.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Закон Республики Казахстан «Об инвестиционных фондах в Республики Казахстан» // Казахстанская правда, 2007, 12 марта.

2. Инвестиционное проектирование: практическое руководство по экономическому обоснованию инвестиционных проектов. - М.: 2015.

3. Смирнов А.Л. Организация финансирования инвестиционных проектов. -М.: АО Консалтбанкир. - 2013, 103 с.

ENTREPRENEURIAL MIND MAPPING IN KAZAKHSTAN: CASE OF YESSENOV UNIVERSITY

Kosmaganbetova G.

Sh. Yessenov Caspian state university of technologies and engineering, Aktau

Abstract. In many nations, the best way to develop their competitiveness and strengthen their economy is entrepreneurship. People all around the world started realizing that this method could be the road to success. The best way to run the entrepreneurship is to embrace the political policies and provide the private business holders with the right environment. Another successful way to work this method is that universities are providing brief and advanced knowledge about entrepreneurship.

Keyword: Entrepreneurial, Mind Mapping, Yessenov University, Kazakhstan.

History. In different countries, persons are innovating new ideas, starting businesses, and creating assets worth millions of dollars. These entrepreneurs start out their productions at such young age, while they are studying in universities and colleges.

The purpose of education is to teach entrepreneurship as a special activity and to provide students with skills useful for becoming a successful entrepreneur. International practice demonstrates time-tested technologies of entrepreneurship training: teach the basics of entrepreneurship, entrepreneurial thinking, the basics of marketing and Finance, strategies for building production and managing the growth of the company. There are such departments in many large universities of the world. The task of training students: the development of entrepreneurial mind mapping among students.

Understanding of Entrepreneurial Education

The strategic approach to entrepreneurial education in the West involves a large number of practices aimed at the development of entrepreneurial competencies (such as opportunity assessment, networking, strategy development, risk assessment and reduction). All courses are designed to integrate practical elements into the curriculum. The focus is on experimental training. In the US, higher education is based on sponsorship and entrepreneurial initiative. Corporate universities directly connected with large industrial, trade and investment companies are widely spread. US universities are growing as a Corporation. In foreign countries, entrepreneurship is a very popular specialty / direction of secondary vocational and higher education. In the US, it is the third most popular area of higher education in the bachelor's degree (after law and information and communication technologies and programming). Currently, more than 200 USA universities are implementing bachelor's and master's programs in entrepreneurship. Graduates of such programs receive academic degrees of bachelors or masters of entrepreneurship upon completion of the programs. In our country, entrepreneurship education is mostly informal. It includes short-term business trainings, various classes on designing innovations and generating business ideas, courses for young entrepreneurs on business planning, business modeling and investment, courses on accounting and taxation of small businesses, as well as longer training programs, including those with state funding, focused on startups and participants of business incubators. In Yessenov University this year, functioning the Caspian entrepreneurship center. It is the center of additional education which is engaged in professional training in different spheres of business activity. The University holds various seminars covering all the thematic needs of business in modern conditions (business planning, marketing research, taxation, accounting, commercialization of technologies, etc.). Also, the University plans to conclude a Memorandum of cooperation with

the entrepreneurship development Fund "DAMU" and the National chamber of entrepreneurs "Atameken". In the framework of the implementation of this agreement has been jointly realized projects. A small number of universities and colleges offer separate courses on entrepreneurship or its basics. The problem, however, is that the very topic of entrepreneurship education has not yet received a holistic view in the educational spaces of secondary vocational education, bachelor's and master's degrees, i.e. in the key links of training people for professional activities. The main reason for this situation is that in the organization of bachelor's and master's degree there is no basic concept and standards of entrepreneurship education. As a result, universities do not have basic educational programs, which would be aimed primarily at students' entrepreneurial education and systematically focused on the formation of graduates of the relevant competencies. The purpose of the center for the creation of the University of Entrepreneurial Type: training of future entrepreneurs who are able to work in the real sector of the economy, to be able to take risks, to be innovative and initiative, to be responsible for the decisions taken. Entrepreneurial activity of universities should be manifested in all types of activities: from the provision of educational services to ensure their own effective functioning. It is necessary to choose the directions of further development of universities taking into account regional peculiarities, to develop an economic mechanism for transforming the University into an "entrepreneurial organization" positioning itself in the region. The discipline "Fundamentals of Economics and entrepreneurship" is taught at all non-economic specialties of Yessenov University. The purpose of the discipline: through theoretical, scientific and practical knowledge to form students' readiness for business. The course is designed for students of 1-3 courses. Lectures are held in the form of review, problem, active, interactive classes. Practical (seminar) classes-in the form of active, problem seminars, seminars, discussions, business games, solutions to business cases in subgroups.

Conclusion

It is planned to gradually acquire the necessary skills on the example of your own business idea, which gradually, in the process of learning takes the form and content of the business plan. In most foreign universities, students have the opportunity to study entrepreneurship in specialized faculties (business schools) on independent educational programs. The market requires graduates with knowledge and understanding of the meaning of entrepreneurship, ethics, entrepreneurship, business law, skills of a qualified execution of business functions, principles of successful management of business processes, development, business communications, etc. Yessenov University is in the process of transition from traditional University to the University of the entrepreneurial type. Our University has sufficient scientific and intellectual potential to solve this urgent and ambitious task.

REFERENCING

1. <https://shss.nu.edu.kz/wp-content/uploads/2017/01/Economic-Policy-Paper-1.pdf>
2. <https://www.timeshighereducation.com/student/best-universities/best-universities-world>
3. <https://www.usnews.com/best-colleges/rankings/national-universities>
4. https://getrevising.co.uk/diagrams/characteristics_of_entrepreneurs_3
5. <https://astanatimes.com/2015/08/kazakh-women-entrepreneurs-work-to-develop-leadership-skills/>
6. www.yu.edu.kz

МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ КӨРСЕТКІШТЕРІН ТАЛДАУДА ТӘУЕКЕЛ КАРТАСЫН ҚОЛДАНУ

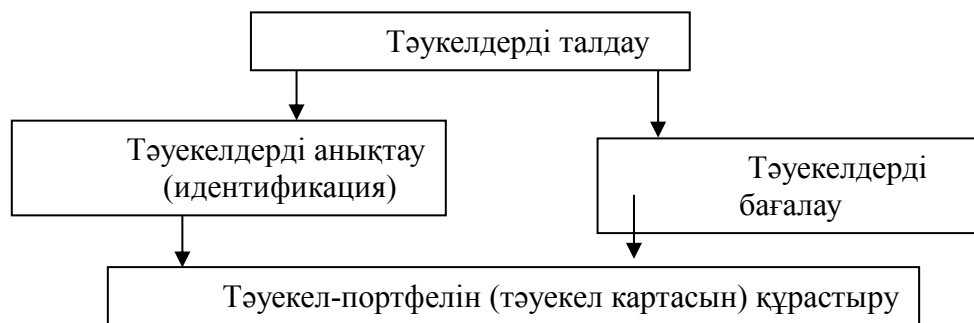
Аманчаева К.Р.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада Маңғыстау облысының экономикалық даму көрсеткіштерін талдауда тәуекел картасын қолдану ерекшеліктері көрсетілген. Тәуекелдер картасын құрастырудың формасы, тәуекелді бағалаудың көрсеткіштері көрсетілген.

Түйінді сөздер: Тәуекел-профилі (бейіні), тәуекелдер картасы (risk mapping), тәуекелді анықтау (идентификация), тәуекелді бағалау, тәуекелді басқару, тәуекелге бақылау орнату.

Тәуекелдерді талдау - тәуекелдерді анықтау (идентификациялау), тәуекелдерді бағалау және тәуекел-портфелін (тәуекел картасын) құрастырудан тұрады.

Сурет 1 - Тәуекелдерді талдаудың қысқаша схемасы [1]

Тәуекелдерді талдаудың қысқаша схемасы 1 суретте көрсетілген.

I этапта - Тәуекелдерді анықтау

Тәуекелдерді анықтауда келесі әдістерді қолдана отырып, белгілі бір қызметтерге тән қауіп қатерлерлер анықталып ақпарат жинақталады:

- Бір қалыпқа келтірілген анықтамалық бет;
- Басқарушылық және қаржы есептіліктің алғашқы (бастапқы) құжаттарын қарастыру және талдау;
- Қаржы есептемелерінің көрсеткіштерін талдау;
- Фирманың ұйымдық құрылымы диаграмасын салу және талдау;
- Өндірістік процесстердің технологиялық ағымдарының карталарын талдау және құрастыру;
- Өндірістік бөлімшелерге тексеру үшін барып қадағалау;
- Сол сфераағы мамандардың кеңестеріне жүгіну.

Тәуекелді талдаудың II этабы - тәуекелді бағалау

Жағымсыз жағдайлардың туындау мүмкіндігін анықтау және мүмкін болатын шығындарды ескеру. Тәуекелдерді бағалаудың бірнеше әдістері қарастрылады. Бірақ ескеретін жағдай, барлық тәуекелдер бағалануға жатпайды: мысалға, өте ерекше жағдайлар, үлкен апаттар, террористік акциялар тәуекелі, экологиялық тәуекелдер.

Тәуекелді талдаудың III этабы – тәуекел профилін (бейінін) құрастыру
Тәуекел-профилі (бейіні) – тәуекелдер картасы (risk mapping) түрінде беріледі, онда тәуекелдер екі жақтан қарастырылады:

- Кездесуі (жағдайдың болу ықтималдылығы, мүмкіндігі);
- Тәуекел нәтижелері (салдары) бағалаудың маңыздылығы. Тәуекел зардабы тек қана қаржылық жағынан ғана емес, потенциалды жалпы әсері жағынан да қарастырылуы мүмкін.

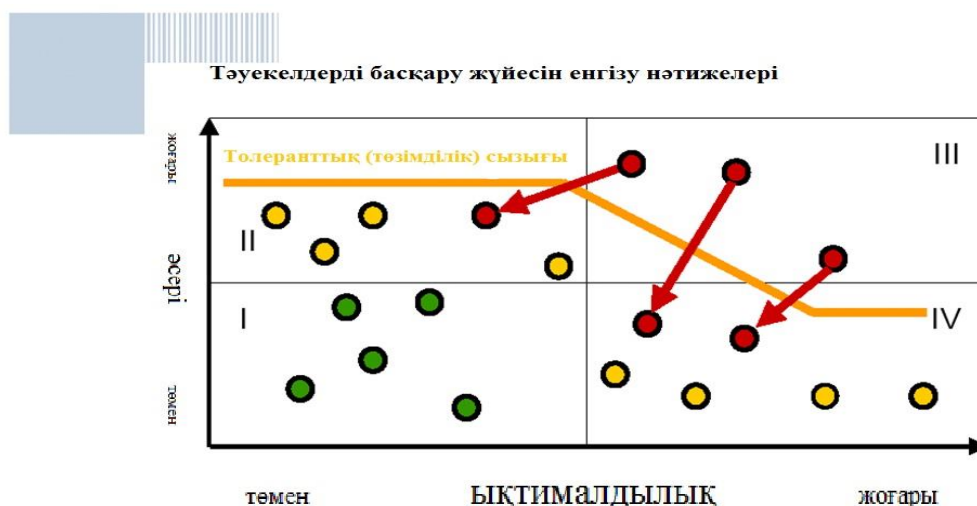

Сурет 2 - Тәуекелдер картасын құрастырудың формасы [3]

Тәуекелдер картасын құрастырудың формасы 2 суретте көрсетілген.

Тәуекелді бағалаудың көрсеткіштері

Бір нәрсенің алдын ала анықталмаған нәтижесі, белгісіз жағдай, экспериментом, ғылыми нәтиже болып есептеледі.

Сурет 3 - Тәуекелдерді басқару арқылы нәтижелерге жету [3]

Құрастырылған тәуекелдер картасына қандай жағдайларды орнатқанда, тәуекелдерді азайтуға болады деген сұраққа жауап ізделеді. Тәуекелдерді басқару арқылы нәтижелерге жету 3 суретте көрсетілген.

Тәуекел дәрежесін өлшеудің екі әдісі белгілі:

- Априори – дедукция әдісі (себептен салдарға). Алдындағы тәжірибе нәтижелері қажет етілмейді. Болашақта тәуекел жағдайы болған жағдайда, не болатыны алдын-ала белгілі.

- Апостериори – қарастырылатын өлшемдер статистикалық талдау арқылы есептеледі. Мұнда бұрын болған тәжірибеге сүйену арқылы, тәуекел жағдайы болған жағдайда сондай зардаптар болады деп есептеледі. Тәуекелдердің қаншалықты көп кездескендігі статистикалық жағынан маңызды болып есептеледі.

Тәуекелдерді басқару процесінің этаптары

1. Тәуекелді анықтау (идентификация);
2. Тәуекелді бағалау;
3. Тәуекелді басқару;
4. Тәуекелге бақылау орнату.

Кесте 1 - Тәуекелдер, пайда болу себептері

Тәуекел	Пайда болу себептері	Ықтималдылық	Әсері
1. Өнім нарығы тәуекелі	- бір салаға сүйену; - өңдеу өнеркәсібінің аздығы; - саланың шикізаттық бағдарлануы.	орта	төмен
2. Технологиялық, техникалық және инновациялық тәуекел	- жабдықтың моральді тозуы; - жаңа өндірістің жетіспеушілігі; - қазақстандық мазмұн (қазақстандық тауарларды қолдаудың төмендігі); - инновациялар, ғылыми-зерттеу институттарының, университеттердің, кәсіпкерліктің дамуы	орта	орта
3. Макроэкономикалық тәуекел	- дағдарыс; - баға, валюта бағамының өзгеріп тұруы; - ресурстарға бағалардың төмендеуі;	орта	төмен
4. Инвестициялық тәуекел	- инвесторлардың азайуы	орта	өте төмен
5. Қаржылық тәуекел	- өз қызметтерін жақсарту бойынша банктар арасында бәсекелестіктің аздығы; - жабылып қалу қаупінен кейбір банктарға халықтың сенбеушілігі	төмен	төмен
6. Құқықтық тәуекел	- кейбір жағдайларға байланысты заңдардың өзгеруі	төмен	өте төмен
7. Экономикалық тәуекел	- жұмыссыздық; - облыстағы кедейшілік деңгейі	төмен	орта
8. Кадрлық тәуекел	- орта деңгей кәсіби мамандарының жетіспеушілігі	өте төмен	жоғары
9. Апаттық жағдайлар және экологиялық тәуекел	- жер сілкінісінің болу ықтималдылығы; - мұнайдың төгілуі, - жылу электр орталығының қала маңында орналасуы; - Маңғыстау облысындағы радиоактивті қалдықтардың жасанды көлінің орналасуы	төмен	жоғары

Маңғыстау облысының өзіндік ерекшеліктеріне байланысты, оны 9 тәуекел жағынан қарастыру көзделді: өнім нарығы тәуекелі; технологиялық, техникалық және инновациялық тәуекел; макроэкономикалық тәуекел; инвестициялық тәуекел; қаржылық тәуекел; құқықтық тәуекел; экономикалық тәуекел; кадрлық тәуекел; апаттық жағдайлар және экологиялық тәуекел (1 кесте) [2].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Балдин К.В., Воробьев С.Н. Риск менеджмент М.: Гардарики, 2005. — 285 с.
2. Фомичев А. Н. Риск-менеджмент Издательство: Дашков и Ко, 2011 - 375с.
3. Владимиров В.В. Риски. Управление рисками: Учебное пособие для студентов экономических специальностей. - Оренбург: ГОУ ОГУ, 1999. - 36 с.

УДК 65.011.12

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА РАСЧЕТОВ С ПОКУПАТЕЛЯМИ И ЗАКАЗЧИКАМИ ПО ДОГОВОРУ МЕНЫ И РАСЧЕТОВ АВАНСАМИ

Петросянц Т.В.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье рассматриваются основные принципы признание дохода, порядок отражения в бухгалтерском учете договора мены, определена сущность договора комиссии и расчетов авансами, рассматриваются бухгалтерские проводки по учету предварительной оплаты.

Ключевые слова: договор мена, товар, доход, бухгалтерский учет, договор комиссии, комиссионер.

Учет расчетов с покупателями при продаже продукции по договору мены. В соответствии с МСФО, продавец может признать доход в то время, когда право пользования на проданный товар передается покупателю.

В соответствии с договором мены каждая сторона, которая участвует в сделке является одновременно и продавцом, и покупателем. Поэтому, собственность на данный товар предприятие получает, почти в тоже время с тем моментом, когда прекращает быть собственником переданного им товара. Это совершается в тот момент, когда прекращает быть собственником переданного им товара.

Это совершается в тот момент, когда обе стороны передают друг другу все обязанности по договору. Не выполнить его можно только в том случае если, определить порядок перехода права собственности в договоре. Таким образом, в соответствии с договором мена доход признается только в том случае, когда обе стороны в полной мере выполняют свои договорные обязательства, то есть с отгрузкой друг другу товара. Значит, если организация отгрузила товар раньше своего партнера, то она учитывается на активном счете 1330 «Товары». А доход отражается в тот же день, когда контрагент организации передает все что причитается в соответствии с условиями договора мены [1].

В том случае, если партнером были выполнены свои обязательства ранее, то до того момента пока предприятие не произведет встречную отгрузку товара, то все полученное имущество принадлежит продавцу и должно учитываться на счете, который

является забалансовым-002 «Товарно-материальные ценности, запасы, принятые на хранение».

Затем, после окончания расчета в соответствии с договором, купленный товар приходуется на счете 1310 «Сырье и материалы» и 1330 «Товары».

Помимо этого, в себестоимость данных товаров включается сумма доплаты без учета НДС, но только в том случае, если это предусмотрено договором. Потому как себестоимость товара, который был куплен равна сумме затрат, связанных с его приобретением.

В бухгалтерском учете договор мены отражается в следующем порядке:

Дебет 3510 Кредит 6010 - отражена выручка от реализации продукции равная стоимости полученных по договору мены товаров с учетом доплаты;

Дебет 1420 Кредит 3130 - начислен НДС с выручки от реализации продукции;

Дебет 7919 Кредит 1310 - списана себестоимость продукции;

Дебет 5410 «Прибыль (убыток) отчетного года Кредит 6010 - отражена прибыль от реализации продукции;

Дебет 1330 Кредит 7010 - оприходованы товары по договору мены по фактической себестоимости, которая равна продажной стоимости переданной продукции за вычетом НДС;

Дебет 1040 Кредит 3510 - получена доплата за продукцию;

Дебет 3510 Кредит 6280 «Прочие доходы» - отражена разница между выручкой и стоимостью полученных товаров [2].

Расчеты с покупателями и заказчиками при осуществлении посреднических операций. В случае продажи продукции организация может воспользоваться услугами лица, выступающего посредником. Данная операция должна быть оформлена соответствующим договором, который может быть определен тремя видами: комиссия, поручения и агентские. В связи с чем, все посреднические организации обладают общими или в зависимости от вида собственности организации особенностями.

В соответствии с договором комиссии одна сторона, которая выступает в роли комиссионера, обязуется по поручению другой стороны, выступающей в роли комитента, за оплату произвести одну или несколько сделок от своего имени, при этом, отличительной чертой таких сделок является, то что в соответствии с операциями, которые были совершены комиссионеров с третьими лицами, организация приобретает права и становится должником комиссионера. Таким образом, в отличии от договора, поручения или агентского соглашения все сделки от своего имени совершаются комиссионером.

В договоре комиссии определена цена в соответствии, с которой продавец продает товар комитента. В связи с чем, в договоре устанавливается фиксированное ее значение (продажа товара может быть осуществлена только по этой цене), так и возможность комиссионера продать товар с учетом своей, не большой наценки. При этом кроме вознаграждения комиссионер получает определенную выгоду, но только в том случае, если продает товар по завышенной цене. Однако, в соответствии с законодательством данная выгода в виде надбавки делиться равными долями между комитентом и комиссионером. А значит, в договоре комиссии может быть определена и другая последовательность распределения дополнительного дохода, вплоть до 100%-го перечисления суммы в пользу одного из лиц, выступающим в роли комиссионера или комитента.

Комиссионер, который продал товар по заниженной цене, должен возместить разницу, но только в том случае, если не сможет доказать, что у него не было другой возможности, как реализовать товар по данной цене, во избежание еще больших

убытков. В связи с чем, возможность продажи по заниженной цене может быть определена договором комиссии. В соответствии с договором комиссии на посредника могут возлагаться обязанности по приобретению товара (оплата работ, услуг) для комитента за счет его собственных средств. За подобного рода услуги комиссионеру полагаются доплаты. К расходам такого рода могут относиться такие расходы как: таможенные (в случае продажи товара на экспорт или при покупке импортных товаров), на транспортировку и страхование товара (в том случае, если она включена в цену товара, а так же расходы на тару и т.д.) [3].

Однако следует иметь в виду, что комиссионер не имеет права на возмещение расходов на хранение находящегося у него имущества комитента, если договором комиссии не установлено иное. Данное положение особенно актуально для организаций, осуществляющих комиссионную торговлю через магазины или иные пункты розничной сети. В этом случае плату за хранение товара (например, при возврате комитенту нереализованного товара) комиссионер имеет право требовать лишь при наличии такого рода обязательства комитента в договоре комиссии.

В целях исполнения договора комиссии комиссионер имеет право заключать договора субкомиссии с другими лицами, если иное не предусмотрено этим договором.

По договору субкомиссии комиссионер приобретает в отношении субкомиссионера права и обязанности комитента. При этом перед своим комитентом комиссионер остается единственным ответственным за все действия субкомиссионера.

Поскольку для целей бухгалтерского учета и налогообложения посредническая деятельность является самостоятельным видом деятельности, для учета прямых расходов комиссионера целесообразно применять счет 8010 «Основное производство», а для учета косвенных затрат (управленческих расходов) - счет 8040 «Накладные расходы».

Законодательством не ограничен строгими рамками предмет комиссионного договора. По поручению комитента комиссионер может осуществлять как приобретение для него материальных ценностей у третьих лиц, так и заключение договоров с покупателями на реализацию товаров комитента [3].

Договором может быть предусмотрено, что дополнительные расходы, произведенные комиссионером при реализации товаров, ему не будут возмещаться комитентом. В этом случае такого рода расходы будут являться затратами комиссионера по обеспечению выполнения поручений клиента (комитента).

Расчеты авансами. Под авансом выданным подразумевается предоплата, осуществленная в счет будущей поставки товаров, выполнения работ либо оказания услуг.

Если на расчетный счет или в кассу организации поступили денежные средства от другой организации или от гражданина в виде аванса, оформляется следующая проводка:

Дебет 1010 «Денежные средства в кассе», 1030 «Денежные средства на текущих банковских счетах», Кредит 3510 «Краткосрочные авансы полученные» - поступи краткосрочные авансовые платежи от покупателей и заказчиков. [4]

Если организация получает доход, относящийся к будущим периодам, оформляется следующая проводка:

Дебет 1010, 1030 Кредит 3520 «Доходы будущих периодов» - получен доход будущих периодов [5].

Авансы не приносят организации экономической выгоды, так как ей предстоит исполнить свои обязательства - отгрузить товар, выполнить работу или оказать услугу. И только после исполнения обязательства можно сказать, что организация получила

доход. Если же организация откажется от взятых на себя обязательств, то аванс придется вернуть.

При предоплате в счет будущей поставки товаров (авансе выданном) организация-продавец может передумать и, оставив товар себе, вернуть деньги несостоявшемуся покупателю. К авансам также следует относить суммы, поступившие за работу, которую организация еще не выполнила. Таким образом, если средства, поступившие от заказчика, принесут организации экономическую выгоду и деньги не придется возвращать, то эти средства можно относить к доходам будущих периодов. Если же имеются сомнения в том, что деньги придется возвращать, поступившие суммы являются авансами, полученными под отгрузку товаров, выполнение работ либо оказание услуг.

После фактической реализации продукции организация производит зачет ранее полученной предварительной оплаты в счет данной поставки продукции, что отражается в бухгалтерском учете следующей записью:

Дебет 4410 «Долгосрочные авансы полученные», Кредит 3510 - произведен зачет ранее полученного аванса.

Пример. Предприятие ТОО «S» получила в счет реализации продукции собственного производства 100%-ную предоплату от покупателя в сумме 45 000 тенге. Отгрузка произведена через 10 дней после получения предоплаты. Себестоимость отгруженной продукции равна 20 000 тенге.

В бухгалтерском учете организации оформляются следующие записи:

Дебет 1030 Кредит 4410 – 54 000 тенге. - отражено поступление аванса в счет предстоящей поставки продукции;

Дебет 4410 Кредит 3130 - (54 000 x 12%) 6 480 тенге- отражено начисление в бюджет НДС с аванса;

Дебет 3510 Кредит 6010 «Доход от реализации готовой продукции и оказания услуг» 54 000 тенге - отражено признание выручки от реализации продукции;

Дебет 1420 «НДС» Кредит 3130, - 6 480 тенге. - начислен НДС с выручки от реализации;

Дебет 7010 «Себестоимость реализованной продукции и оказания услуг» Кредит 1320 «Готовая продукция» - 20 000 тенге - списана себестоимость проданной продукции;

Дебет 4410 Кредит 3510 – 54 000 тенге - зачтена сумма предоплаты за проданную продукцию;

Дебет 3130 «НДС» Кредит 3510 - 6 480 тенге - принят к вычету НДС, исчисленный с полученной предоплаты и отраженный в налоговой декларации. [4]

Таким образом, при реализации своей продукции организация предпочитает иметь дело с посредниками, которые оформляются договором. В договоре предусматриваются определенные затраты, связанные с реализацией товара, которые могут не возвращаться комиссионером. Расчеты авансами не приносят особой выгоды, так как по данным расходам предстоит исполнить обязательства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Нурсеитов Э.О. Бухгалтерский учет в организациях//Учебное пособие. – Алматы, 2006г. , С. 472.
2. Сейдахметова Ф.С. Современный бухгалтерский учет // Учебное пособие. - Алматы: Экономика, 2000 г. С.356.
3. Разливаева Л.В. Производственный учет // Учебное пособие – Караганда: КЭУ, 2001г. С. 615.

4. Проскурина В.П. «Бухгалтерские проводки», сборник бухгалтерских проводок по разделам типового плана счетов бухгалтерского учета, утвержденного приказом МФ РК от 23.05.2007г. № 185, Издательство LEM», Алматы, 2012г. С. 322.

5. Сейдахметова Ф.С. Современный бухгалтерский учет // Учебное пособие. - Алматы: Экономика, 2000 г. С. 325

ӘОЖ 338.20

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ЖӘНЕ АУДИТТІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Кубигулова Р.Т.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Андатпа. Қазіргі уақытта халықаралық талаптарға сәйкес жасалған және жұмыс істейтін жоғары дамыған ақпараттық жүйені білдіретін экономика бірыңғай есепке алудың жүйесі болып табылады, ол оның әртүрлі аспектілерін (статистикалық есепке алу, салықтық есепке алу, бухгалтерлік есепке алу және т.б.) қамтиды.

Түйінді сөздер: дизайн, смета, инвентаризация, норматив, субъект.

Қазіргі заманғы бухгалтерлік есептің мәліметтері бойынша дивиденд саясаты, негізгі және айналым қорларымен, ақша активтерімен жұмыс істеудің арнайы әдістері, салық есебінің ережелері мен әдістері анықталады. Осылайша бухгалтерлік есеп активтер мен пассивтердің, құрылымын, ақша қаражаттарының, тауарлы-материалдық қорлардың, негізгі қорлардың қозғалысын және басқа да бухгалтерлік есептің барлық объектілерін зерттейді. Шаруашылық субъектілеріндегі шаруашылық операциялар экономикалық процестің негізгі фазаларымен сәйкес тіркелуі қажет.

Ол фазаларға келесілер жатады:

- 1.Активтер мен олардың көздерінің қалыптасуы;
- 2.Инвестициялар;
- 3.Қаржы активтерінің қалыптасуы экономикалық ресурстардың және міндеттемелерді қабылдау;
- 4.Өндіріс процесімен байланысты активтерде өзгерістердің болуы;
- 5.Табыстардың қалыптасуы;
- 6.Табыстардың бөлінуі және қайта бөлінуі;
- 7.«Бөлінбеген пайданың» қалыптасуы және оның өндіріс процесін кеңейтуге қолданылуы.

Бухгалтерлік есептің — есептің басқа түрлерінен (мысалы, статистикалық) ерекшеленетін бірқатар өзгеше белгілері бар:

- 1.Кәсіпорында жүргізілетін шаруашылық операциялардың бәрі түгел бухгалтерлік есеп жүйесінде бейнеленеді;
- 2.Бухгалтерлік есепте тек қана ақшалай түрде өлшенетін шаруашылық операциялар көрсетіледі;
- 3.Бухгалтерлік есепте тек қана өзіне тән арнайы әдістер (тәсілдер) (мысалы: шоттар, қосарлы жазу, баланс) қолданылады.

Бухгалтерлік есеп кәсіпорынды басқаруда үлкен рөл атқарады, өйткені оның қызметі, қаржылық жағдайы туралы толық ақпарат береді. Нарықтық экономика жағдайында бухгалтерлік есептің рөлі мен маңызы күшейе түсті. Есепте орын алатын көрсеткіштер қаржы-шаруашылық қызметтің нәтижелерін талдау кезінде тек

кәсіпорынның өзімен ғана емес, онымен тығыз серіктестік байланыста болатын жеткізушілер, тапсырысшылар, несие берушілер (банктер) және тағы басқалармен жүргізіледі.

Қазіргі уақытта есептің көрсеткіштерін салық және қаржы органдары, банктер пайдаланады, ал кәсіпорынмен жасалған келісім шарт бойынша тексеру кезінде — аудиторлық фирмалар, кеңесшілер, заңгерлер, әсіресе жетекшілік пен басқарудың әртүрлі деңгейлерінде қаралатын даулы мәселелерді шешуде кәсіпорынның мүдделерін қорғауы қажет болған уақыттарда қолданады.

Сондықтан да ақпарат заң нормаларына сәйкес болуы тиіс. Ол үшін кәсіпорынның басшысы, бас бухгалтері және материалдық құралдар мен ақша қаражаттарға сақтаушы тұлғалар жауапты болады [1].

Бухгалтерлік есеп Материалды жауапты тұлғалардың қызметі үстінен бақылау үшін ақпаратпен қамтамасыз етеді, ол үшін әрбір Материалды жауапты тұлға бойынша материалдық құндылықтар мен ақша қаражаттарының есебі бөлек жүргізіледі.

Бухгалтерлік есеп принциптері бойынша кәсіпорынның есеп саясаты деп ұйымның бухгалтерлік есепті жүргізу әдістері мен тәсілдерінің жиынтығын, яғни алғашқы бақылау, құндық өлшеу, ағымдағы топтау мен шаруашылық қызметтің фактілерін жинақтап қорытындылау жолдарын айтады.

Бухгалтерлік есепті жүргізу әдістеріне шаруашылық қызмет фактілерін топтау мен бағалау әдістері, активтердің құнын есептеу, айналымын қабылдауды ұйымдастыру, түгендеу (инвентаризациялау), бухгалтерлік есепшоттарын қолдану әдістері, бухгалтерлік есептің тіркелім жүйесі, мәліметті өңдеу мен басқа да сәйкес әдістер мен амалдар кіреді.

Ұйымның өзінің есеп саясатын өңдеу мүмкіндігі мен қажеттілігі бухгалтерлік есеп пен басқа екінші деңгейлі нормативтік құжаттар бойынша баптарда (стандарттарда) қарастырылған бухгалтерлік есептің кез келген мәселелерін шешудің кеп түрлілігімен анықталады. «Бухгалтерлік есеп және қаржылық есеп беру туралы» Қазақстан Республикасының заңы мен Бухгалтерлік есеп принциптерінде кәсіпорын өзінің есеп саясатын құруы барысында бұйрық немесе жарлық бойынша қажетті құжаттар тізімін бекітуі керек екендігі көрсетілген. Бұл бекітілетін құжаттардың қатарына мыналар жатады:

- бухгалтерлік есептің уақытша және есеп берудің толық тиісті талаптарына сәйкес жүргізілуі;
- бухгалтерлік есеп жұмысын жүргізуде қолданылатын синтетикалық және аналитикалық шоттарының жұмыс жоспары;

Бухгалтерлік есеп – белгілі бір шаруашылық жүргізуші субъект туралы қажылық ақпараттарды өлшеуді, өңдеуді және тапсыруды жүзеге асырушы жүйе. Бұл ақпараттар оларды пайдаланушыларға (тұтынушыларға) субъектінің шаруашылық қызметіне басқару жүргізудің альтернативтік варианттарын таңдау кезінде негізді шешім қабылдауға мүмкіндік береді.

Америкалық ант беруші бухгалтерлер институтының мәлімдеуінше, бухгалтерлік есептің міндетті қызметі (функциясы) — басқару шешімдерін қабылдау мақсатына пайдалану үшін шаруашылық жүргізуші субъект туралы қаржылық сипаттағы сандық ақпараттарды дайындау.

Бухгалтерлік есеп субъектінің шаруашылық қызметі мен шешім қабылдаушы адамдардың арасын байланыстырушы сала ретінде қызмет атқарады. Ол:

1. Субъектінің шаруашылық қызметі туралы мәліметтерді ары қарай пайдалану үшін оларды тіркеу жолымен өлшейді;
2. Керекті сәтке дейін сақтай отырып, мәліметтерді өңдейді, ал содан кейін олар пайдалы ақпараттарға айналу үшін қайта өңдейді;

3. Қорытынды есеп беру арқылы ақпараттарды оларды пайдаланушылар шешім қабылдау үшін тапсырады.

Бухгалтерлік есеп пен шоттарды жүргізудің айырмашылығы – шоттарды жүргізу (орыс. – счетоводство, eng. — bookkeeping) – бухгалтерлік есепті жүргізу процесі, шаруашылық операциясын тіркеу және есептік құжаттарды сақтау құралы. Бұл үдеріс – бухгалтерлік есептің бір ғана бөлігі. Бухгалтерлік есепке жүйелер дизайны, смета құру, шығындарды талдау, аудиторлық тексеру, табыс салығын есептеу және жоспарлау кіргізіледі.

Бухгалтерлік есеп – басқару ақпараттық жүйенің қаржылық орталығы. Ол басқару аппаратында да, сыртқы пайдаланушыларда да кәсіпорынның шаруашылық қызметінің толық көрінісінің бар болуына мүмкіндік береді. Бухгалтерлік есептің негізгі міндеттері: 1. Субъектіні, сонымен бірге басқа да мүдделі тұлғаларды оның шаруашылық қызметі туралы толық және дұрыс ақпараттармен қамтамасыз ету; 2. Субъектінің шаруашылық қызметін жүзеге асыру кезінде Қазақстан Республикасы заңдарының сақталуына бақылау жасаушы мемлекеттік органдарды қажетті ақпараттармен қамтамасыз ету. [2].

Бухгалтерлік есепті зерттеу білім алуға және маңызды басқару шешімдерін қабылдай білуге мүмкіндік береді. Есептік ақпараттар кәсіпорын ішінде де, одан тыс жерде де ондай шешімдерді қабылдауға негіз болады. Ол үш бірдей міндетті қызметті (функцияны) – жоспарлауды, бақылауды, бағалауды – жүзеге асыру үшін басқару аппаратын сандық ақпараттармен қамтамасыз етеді.

1. Жоспарлау (planning) — іс әрекеттердің тәртібін, тұжырымдау процесі. Ол мақсаттың қойылуын, оған жету жолдарының іздестірілуін және ең жақсы альтернативтің таңдалуын қамтиды. Бұл сатыда бухгалтер кәсіпорында бар қаржылық альтернативтер туралы анық қорытынды есепті дайындап тапсыруға міндетті. Келешекке жоспар жасау үшін ақша қаражаттарына деген қажеттіліктер және болжамды таза табыс туралы ақпараттың маңызы зор.

2. Бақылау (control) – жоспардың орындалуын қадағалау процесі. Бұл сатыда бухгалтер нақты шығындар мен табыстардың жоспармен салыстыруынан тұратын ақпараттарды дайындауға тиісті.

3. Бағалау (evaluation) – барлық қабылданған шешімдер жүйесін, оларды жақсарту мақсатында зерттеу процесі. Бұл кезеңде бағалау ақпараты жылдық және басқадай қаржылық қорытынды есептерде бухгалтерлік ақпараттардың негізінде көрсетіледі.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Нұрғалиева, Г. Банктегі бухгалтерлік есеп: Оқу құралы – Алматы: Қазақ университеті, 2013. – 213б.

2. Ахметжанов, Б.А., Рауандина Г.К., Бухгалтерлік есеп: Оқулық – Қарағанды: ҚАРМТУ, 2017. – 315б.

ӘОЖ 33.334.7.021

КӘСІПОРЫН ӨНІМІНІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ЖОҒАРЫЛАТУ ЖОЛДАРЫ

Омарова А.И.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Әлемдік нарықтың қатаң талаптары мен бәсекелік шарты отандық өнімдерді өндіруші кәсіпорындардың сол талаптар мен шарттарды ұстануын қалайды. Өйтпеген жағдайда әлемдік нарықта өнім түрлері бойынша негізгі өндіруші ірі мемлекеттер өздерінің бәсекелік ықпалымен еліміздің ішкі нарығын және енуге мүмкін болатын көршілес мемлекеттердің нарықтарын игеріп алуы қиын емес.

Сондықтан ішкі нарық өнімдерінің бәсекелік қабілеті ең алдымен, олардың сапасына байланысты. Өнімдердің сапалық деңгейі бірнеше тұрғыда анықталады. Әлемдік нарыққа шығудың негізгі жолы болып, халықаралық сапа стандартының талаптарын орындау және оны өндіріске енгізу қадамадары болып саналады.

Түйінді сөздер: бәсекеге қабілеттілік, сапа саясаты, халықаралық стандарттар.

Бәсекелік саясатта тауарға қатысты, ең алдымен, оның функционалдық тағайындалуын, сенімділік, қолдануындағы ыңғайлылық, сыртқы келбетің эстетикалығы және басқа сипаттамалары, яғни берілген тауардың үлгі тауарларға қарағандағы тұтынушының қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндіктері назарға алынады. Берілген тауардың жиынтық қасиеттерін қосатын тауардың мұндай тұтынушылық құндылықтарын қалыптастыру нарықта өмір сүріп қалудың маңызды шарты болып табылады. Өндіруші бәсекеге қабілетті тауарды өндіргенде әртүрлі стратегияны қолданылады:

- бәсекелестер тауарынан айырмашылығы бар кәсіпорын тауарына тұтынушының назарын аудару;
- өндіріске айқындалған тауарлардан барлық тұтынушылар үшін тартымды бір тауарды таңдап, соның негізінде нарықты жаулап алу;
- кәсіпорынның өндірістік бағдарламасынан экономикалық тиімсіз тауарды уақытылы алып тастау;
- ескі және жаңа тауарлармен жаңа нарыққа шығудың амалын табу;
- сатып алушының жаңа қажеттіліктері мен талғамдарына сәйкес өндірілетін тауардың модификациясын жасау;
- сатылатын тауарлардың сервистік қызмет жүйесі және жалпы өткізуді ынталандыру жүйесін жетілдіріп дамыту.

Халықаралық еңбек бөлінісі мен ғылыми-техникалық прогрестің әсерінен бәсекеге қабілеттіліктің кең таралуы өндірушілерді жаңа бәсекеге қабілетті тауарларды мен оны өткізудің жаңа нарықтарын көбірек іздеуге мәжбүр етеді. Халықаралық тәжірибе бір ғана өнім емес, ассортименттік топты құрастыратын кең параметрлік қатарды өндіру тиімді екенін көрсетеді. Параметрлік қатар мен ассортименттік топ кең болған сайын, тұтынушы өзі үшін сатып алудың оптималды нұсқасын табатынына ықтималдылығы жоғары болады. Мысалы, бір-бірінен жүккөтерімділігі, жылдамдығы, айналу радиусы және басқа айырмашылығы бар бір типті автотиеуіштерді шығару. Әрбір сатып алушыға оның жұмыс жағдайы есебінен сатып алынатын автотиеуіштердің кейбір анықталған эксплуатациялық параметрлері қажет болады. Егер сатушы ол қажеттіліктерді қанағаттандырса, тұтынушы оны сатып алады; егер қанағаттандырмаса, тұтынушы басқа сатушыны іздейді.

Өнімнің бәсекеге қабілеттілігін бағалау үшін, ең алдымен, бәсекелестері өнімді сатып жатқан немесе өткізуге мақсат қойған нарықтар туралы объективті ақпаратты алуы керек. Нарықтарды талдауға ерекше назар аударылады. Әсіресе берілген тауар қанағаттандырмайтын қажеттіліктер және тұтынушылар атап өткен тауардың жақсы қасиеттері бағалану керек. Ең соңында техникалық деңгейі және сапасы бойынша өндірілетін өнімнің ақырғы тұтынушылардың талаптарына сәйкес келетіні туралы мәселе шешіліп, нарықты комплексті зерттеуі нәтижесінде оның бәсекеқабілеттілігі бағаланады.

Тауардың қазіргі және болашақтағы бәсекеге қабілеттілігін бағалаудан кейін одан әрі өндірістік-өткізу саясаты туралы шешім қабылданады:

- берілген тауардың өндірісі мен өткізуін жалғастыру керек пе;
- өндірістің модернизациясын жасау керек пе;
- оны өндірістен алып тастап, жаңа тауарды шығаруға кірісу керек пе;
- тауарды нарықтық жаңалық тауарға айналдыруындағы модернизацияны өткізу керек пе;
- қаржылық ресурстар, тауарды өткізу торы, сатылған тауардың сервисін қамтамасыз ету мүмкіндігінің жеткіліктік есебінен жаңа өткізу нарығын іздеуге кірісу керек пе [1].

Өнеркәсіптік кәсіпорын жағынан өндіріс рентабельділігі мен өткізуін қамтамасыз ету мақсатында нарықтың жоспарланған үлеске ие болуға мүмкіндік беретін тауарлардың өндіріс көлемін туралы мәселе шешілуі тиіс. Сонымен бірге, кәсіпорынды ресурстық қамтамасыз ету - қажетті материалдар, жинақтайтын бұйымдар, жартылай фабрикаттар сатып алу мүмкіндігі, қажетті қаржылық ресурстар мен квалификациялық деңгейі жоғары кадрларды тарту да өте маңызды мәселе болып табылады. Көптеген бәсекелестерге қатысты нарықта ұстанымды жаулап алудың негізгісәті – өндірілетін тауарлардың уақытылы жаңаруы, өнімнің жаңа түрлерінің өндірісін ұйымдастыру мен даярлау. Қазіргі жағдайдағы нарықта кәсіпорынның гүлденуі үшін жаңа тауарлардың өндірісі мен қалыптастыру шешуші мағынаға ие. Статистикалық мәліметтер бойынша өндірістің негізін қалайтын жаңа өнімді игергеннен кейін оның өткізуінің өсу темпі бәсекелестерге қарағанда 2 есе артық. Жаңа өнімді шығарғанда және тауарлардың ассортиментін кеңейткенде кәсіпорын нарықтың болжанбайтын өзгерістер есебінен банкротқа әкеле алатын бір тауардан тәуелділігін азайтуға тырысады. Нарыққа шығарылған жаңа тауарлардың бірталайы коммерциялық сәтсіздікке ұшырайтыны белгілі: шамалас 10 өнімнен 8 өнім өндірушілер оларға артқан сенімділігін ақтамайды. Негізгі себептері: берілген тауарларға сұраныс көлемінің жеткіліксіздігі, тауардың техникалық және эксплуатациялық кемшіліктері, тиімсіз жарнма, жоғары баға, бәсекелестердің болжанбайтын жауапты қимылдары, нарыққа шығу үшін тандалған дұрыс емес уақыт, өндірістің шешілмеген мәселелері, жалпы алғанда бәсекелес саясаттың дұрыс емес болжануы.

Жаңа тауарларды шығару тұжырымдамасының негізінде тек жаңа техникалық және техникалық-экономикалық параметрлерге жетудегі дәстүрлі ұмтылысты сақтау ғана емес, сонымен бірге басқа аналог тауарларға қарағанда бәсекеге қабілеттілігі жоғары деңгейлі «нарықтық жаңалық тауарды» құруға талпыныс болып табылады.

Өнімнің бәсекеге қабілеттілігін жоғарлату жолдарын таңдаған кезде жаңа тауар шығару емес, өндірістен моральдық ескірген тауарды шығару емес, тауардың модификациясы туралы уақытылы шешім қабылдау жиі жақсы нәтижеге әкеледі. Тауардың модификациясы туралы шешім үлкен пайда алу үшін тұтынушының ерекше қажеттіліктерін қанағаттандыру мақсатында қабылданады. Сонымен қатар, машина, құрал-жабдық және басқа өнеркәсіптік өнімді қолдану мен өткізумен байланысты комплексті қызметті көрсету, олардың жоғары тиімділікті эксплуатацияға әрқашан дайын болуы, яғни сервистік немесе сатудан кейінгі қызмет көрсету өнімнің бәсекеге қабілеттілігін жоғарлатуға дұрыс бағыт болып табылады. Білікті ұйымда өнімнің бәсекеге қабілеттілігін жоғарлатудың шешуші факторы сервис болып табылады, өйткені қосалқы бөлшектерге баға өндірісте қолданылатын жинақтаушы бөлшектерге қарағанда 1,5-2,0 есе төмен.

Өнімнің бәсекеге қабілеттілігін жоғарылату міндетін шешуінде таңдау мәселесі мен жаңа өткізу нарықтарын игеру мағынасы жылдан жылға артып келеді. Осыған байланысты әрбір кәсіпорында бұл салады талдау-іздеу жігері өте маңызды. Жаңа өткізу

нарықтары тауардың бәсекеге қабілеттілігі мен өткізу қызметінің рентабельділігін күрт өзгерте алады. Жаңа нарыққа тауарды еңгізіп, оның өмірлік циклін ұзартуға болатыны түсінікті. Әлемнің әрбір түкпірінде сұраныстағы маусымдық ауытқулар тауардың сәтті өтуіне себеп бола алады. Ал жаңа нарықтарда сату көлемінің өсуі бірлік өнім өндірісіне кеткен шығынды азайта алады, бұл ең алдымен арзан жұмыс күші, салықтың төмен деңгейі, және кеден баждары мен өткізу жаңа нарықтардағы басқа факторлар есебінен болуы мүмкін. Осыған байланысты, егер ішкі нарықта тауардың бәсекеге қабілеттілігі күрт төмендесе, тауардың бәсекеге қабілеттілігі әрі қарай дамуы үшін (оның модификациясын жасамас бұрын, жаңа өнім немесе ескі өнімді өндірістен шығармас бұрын) онымен өткізу жаңа нарығына шығуға әрекет жасау керек [2].

Өнімнің бәсекеге қабілеттілігін бағалау нәтижесінде бәсекеге қабілеттілікті жоғарылатудың келесі жолдары қабылдануы мүмкін:

- қолданылатын материалдардың, комплект бұйымдардың немесе өнім конструкциясының құрамы мен құрылымының өзгеруі;
- өнімді жобалау тәртібінің өзгеруі;
- өнімді дайындау технологиясының; дайындау сапасы, сақтау, орама, транспорттау мен монтаждауды бақылау жүйесінің өзгеруі;
- өнім бағасының, қызмет көрсету мен жөндеу бағасының, қосалқы бөлшектерге бағаның өзгеруі;
- нарықта өнімді өткізу тәртібінің өзгеруі;
- өнімді өткізу, өндіріс, жетілдіруге арналған инвестиция көлемі мен құрылымының өзгеруі;
- жабдықтаушыларды ынталандыру жүйесінің өзгеруі;
- импорт құрылымы мен импортталатын өнім түрлерінің өзгеруі.

Қорытындылай келіп, өнімнің бәсеке қабілеттілігін жоғарылатудың 3 негізгі жолдарын көрсетуге болады:

1. тауардың сапасын жоғарылату;
2. тауардың бағасын арзандату;
3. тауардың өткізуін өрістету.

Соңғысына біз ашып қарастырайық.

Бәсекеге қабілеттіліктің өсуі, евро курсының жоғарылауы мен доллардың төмен түсуі өндірушілерді өз өнімін өткізуінде тұтынушылар мен делдалдарға жол беруге тура келеді. Одан басқа, жарнама тиімділігі өсіп жатқан шығындар есебінен төмендейді. Сондықтан, соңғы кездері көптеген кәсіпорындар жарнама компаниясына тиімді сүйеу болатын өткізуді ынталандыруға сүйенеді.

Сатуды ынталандыру көп мақсатты бағытқа ие. Мақсат алдағы ықпал объектісіне байланысты таңдалады. Мақсаттық аудиториялардың бірнеше типтері бар:

1. Тұтынушы: оның мағынасы өте үлкен және барлық маркетингтік саясат сол тұтынушыға бағытталады. Сатуды ынталандырудың кең спектр тәсілдері бір ғана мақсатпен жасалған - тұтынушыны ең тиімді әдіспен тарту және оның сұранысын қанағаттандыру. Тұтынушыға арналған ынталандыру жолдары келесідей:

- сатып алушылардың санын көбейту;
- бір сатып алушымен сатып алынған тауарлар көлемін ұлғайту.

2. Сатушы: сатушының тауарды сату қабілеттілігі мен шеберлігі өндіруші назарынан тыс қалмауы керек. Фирманың мақсаты сол қасиеттерді ынталандырып көтермелеу. Сатушыға арналған ынталандыру мақсаттары: тауарға қызығушылығы жоқ тұтынушыны қызықтыру.

3. Сауда делдалы: өндіруші мен тұтынушының арасында негізгі буын болып, реттейтін қызметін атқаратын өзіндік объектісі болып табылады. Ынталандыру мақсаттары келесідей болуы мүмкін:

- тез танымалды болатындай тауардың белгілі бір имиджін қалыптастыру;
- сауда желісіне келіп түсетін тауар көлемін ұлғайту;
- бір немесе басқа марканың белсенді өтуінде делдалдың қызығушылын көтеру,

т.б.

Ынталандыру шаралары қойылған мақсатқа байланысты таңдалып алынады. Оларды 3 ірі топқа біріктіруге болады:

- баға ұсынысы (төмен бағамен сату, жеңілдік купондары мен талондары);
- натуралды формадағы ұсыныс (премиялар, тауар үлгілері);
- белсенді ұсыныс (сатып алушылар конкурсы, ойындар мен лотереялар) [3].

Мұнай саласы өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігін арттыру біртұтас механизм ретінде нарықтық сұраныс пен ұсыныстың жалпы жағдайына, қоғамның дамуына, адамзат мәдениеті мен ой-санасына, қауіпсіздік пен эстетика және экология талаптарына, сонымен қатар, кәсіпорынның мүмкіндігіне сай болуы тиіс.

Бәсекеге қабілеттілік арттыру механизмі – кәсіпорынның нәтижелі жетістікке жету жолында атқаратын іс-әрекеттері арқылы сипатталады. Дұрыс таңдап алынған механизм осы кәсіпорынның нарықтық бәсекелестерімен салыстырғанда ұзақ уақытқа ұтымды жағдай жасауына негіз болады.

Өнімнің бәсекеге қабілеттілігін арттыру механизмі іс-әрекеттердің жиынтық көрінісі ретінде оларды жүзеге асыратын бірнеше тетіктерге тәуелді. Бұл тетіктер диплом жұмысымда өзіндік сипаттары бойынша төрт топқа бөліп қарастырылады:

бірінші топ - өнімнің сапасын арттыру шаралары немесе кәсіпорынның сапа жүйесін жетілдіру;

екінші топ - өнімнің бағасын қалыптастыру немесе кәсіпорынның баға саясатын реттеу;

үшінші топ - өнімнің тартымдылығын арттыру немесе кәсіпорынның маркетингтік жүйесін жетілдіру;

төртінші топ - өнімнің бәсекелік қабілетін қамтамасыз ету немесе өндірісті мемлекеттік қолдау [4].

Әлемдік нарықтың қатаң талаптары мен бәсекелік шарты отандық мұнай өнімін өндіруші кәсіпорындардың сол талаптар мен шарттарды ұстануын қалайды. Өйтпеген жағдайда әлемдік нарықта осы өнім түрлері бойынша негізгі өндірушілер саналатын АҚШ, Израиль, Голландия, Ресей және Дания сынды мемлекеттер өздерінің бәсекелік ықпалымен еліміздің ішкі нарығын және енуге мүмкін болатын көршілес мемлекеттердің нарықтарын игеріп алуы қиын емес.

Сондықтан да ішкі нарықтағы мұнай өнімдерінің бәсекеге қабілеттілігі, ең алдымен, олардың сапасына байланысты.

Мұнай өнімдерінің сапалық деңгейі бірнеше тұрғыда анықталады. Әлемдік нарыққа шығудың негізгі жолы болып – халықаралық сапа стандарттарының талаптарын орындау және оны өндіріске енгізу қадамдары саналады, сонымен қатар, өндіріске ғылыми-техникалық жетістіктерді енгізу саясатын да негізгі назарда ұстанған жөн деп санаймыз.

Өндіріске инновациялық және ғылыми-техникалық жетістіктерді енгізу, алдыңғы қатарлы озық технологияларды пайдалану тек өнімнің сапалық қасиеттерінің жақсаруына ғана емес, шикізат пен материалдарды үнемді пайдалануға, сонымен қатар, оның баға бәсекесі жағдайындағы өтімділігін арттыруға да серпін береді.

Бүгінгі жағдайда, өндеуші өнеркәсіптердің, соның ішінде мұнай өнімі кәсіпорындарының инвесторлар үшін тартымдылығы жоғары екендігін ескере отырып, сол кәсіпорындардың өздері нақты ұсыныстарды алға тартуы тиіс. Өйткені, ғылыми-техникалық жетістіктерді өндіріске тарту ірі көлемдегі қаржының көмегінің жүзеге асуы мүмкін емес.

Ел Президенті Н.Ә.Назарбаев Қазақстанды дамыған бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына қосу міндетін қойып отыр. Ол үшін ең алдымен бізде өндірілетін өнімдер әлемдік талаптарға сай болуы керек. Сондықтан өнімнің бәсекеге қабілеттілігін көтеру мақсатында, оның бәсекеге қабілеттілігін сипаттайтын сапасын жақсарту мен баға саясатын жетілдіру қажеттілігі туындайды.

Елімізде 2006 жылдан бастап жыл сайынғы Қазақстан Республикасы Президентінің «Сапа саласындағы жетістіктері үшін» сыйлығын алуға арналған конкурсы және «Алтын сапа» республикалық көрме конкурсын өткізу белгіленген. Ол конкурстар еліміздегі кәсіпорындардың сапалы өнім шығаруын ынталандыру мақсатында туындағаны мәлім. Конкурста берілетін сыйлықтармен қатар, бір салық жылы ішінде корпоративтік табыс салығының 50 пайыздық жеңілдікке ие болатынын және екі жыл бойына сыйлық эмблемаларын жарнамалық мақсаттар үшін пайдалана алатындарын ерекше атап көрсеткен жөн.

«Сапа саласындағы жетістіктері үшін» сыйлығы өнімнің сапасы, оның қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласында айтарлықтай нәтижелерге қол жеткізгені үшін, сондай – ақ ұйымның сапаның басқарудың тиімділігі жоғары әдістерін енгізгені үшін конкурстық негізде жыл сайын беріледі.

Нарықтық экономикада кәсіпорын өнімдерінің тиімділігі мен бәсекеге қабілеті оның баға белгілеудегі ұстанып отырған саясатына тікелей байланысты. Бұл жерде кәсіпорынның басты мақсаты тек мол табыс алуға ғана емес, сонымен қатар, тұтынушыларды төмен бағамен ынталандыру арқылы ұзақ уақыт бойы өнімдерін нарыққа тиімді өткізуге де негізделуі тиіс.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. ҚР-ның Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2018ж.
2. Өнімнің бәсекеге қабілеттілігі: оқу құралы / Е. Әмірбекұлы. – Алматы: Экономика, 2009 – 120б.
3. Кәсіпкерлік қызметті ұйымдастыру: оқу құралы. – Алматы: Экономика. 2009 – 218 б.
4. Жилқайдарова Г.Б. «Кәсіпорынның нәтижелі жетістігі – бәсеке қабілеттілігі» // ҚазЭУ хабаршысы – 2009 №5 б 117-121

ӘОЖ 33.330.12

КЕДЕЙШІЛІК – ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ

Сутбаева Р.О.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада кедейшілік мәселесі қарастырылған. Кедейшілік мәселесі қазіргі таңда ең өзекті проблемалардың бірі болып отыр. Жұмыста кедейшіліктің пайда болу салдары, оның алдын алу шаралары да көрсетілген. Оған қоса кедейшілік мәселесін төмендету және алдын алу шаралары, түрлері баяндалған.

Түйінді сөздер: кедейшілік, демография, әлеуметтік, ЖІӨ, дағдарыс, табыс, саясат, халық, экономика, жұмыссыздық.

Кедейшілік-жеке адамның, отбасының немесе әлеуметтік топтың қажетті игіліктер құнын өзі төлей алмайтын экономикалық жағдайы, яғни өзінің өмірлік қажеттерін қамтамасыз етуге жағдайының жетіспеуі, негізгі тұрмыстық қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндіктерінің төмендігі немесе жоқтығы. Кедейшілік салыстырмалы түрде белгілі бір қоғамдағы тұрмыстың деңгейіне, қоғамдық байлықтың бөлінуіне байланысты болатын үдеріс ретінде қарастырылады. Оның пайда болуының негізгі себептері-саяси, экономикалық және демографиялық жағдайлар, саяси-экономикалық дағдарыс, жұмыссыздық, жалақы мен зейнетақының күнкөріс минимумынан төмендігі, халықтың әлеуметтік тұрғыдан нашар қорғалуы және т.б.

Қоғамдағы кедейшіліктің орны туралы зерттеулер XVIII ғасырдан XX ғасырдың алғашқы жартысына дейін (А. Смит, Д. Рикардо, Т. Мальтус, Г. Спенсер, Ж. Прудон, Э. Реклю, К. Маркс, Ч. Бут, С. Раунтри) қарастырылса, XX ғасырдың орта шенінен бастап, Кедейшіліктің мемлекеттің әлеуметтік, экономикалық, саяси даму деңгейіне ықпалы жан-жақты қарастырыла бастады (Ф.А. Хайек, П. Таунсенд және т.б.). Қазіргі кезде жаңа мыңжылдықтың басты мәселелерінің бірі ретінде кедейшілік мәселесі екендігін БҰҰ өз баяндамаларында да атап көрсеткен болатын [1].

Кедейшілік бір-бірімен өзара байланысқан және бірқатар ерекшеліктерге ие құбылыс болғандықтан, оларды келесідей топтарға біріктіруге болады:

- Экономикалық (жұмыссыздық, төменгі еңбекақы, төменгі еңбек өнімділігі, саланың бәсекеге қабілетсіздігі);
- Әлеуметтік-медициналық (мүгедектік, кәрілік, аурдың жоғары деңгейі);
- Демографиялық (толық емес жанұя, жанұядағы басқа адамның көмегіне мұқтаж жандардың саны);
- Әлеуметтік-экономикалық (әлеуметтік кепілдіктің төменгі деңгейі);
- Білімдік-біліктілік (білімнің төменгі деңгейі, кәсіби дайындықтың жеткіліксіздігі);
- Саяси (әскери қақтығыстар, еріксіз көшіп-қону);
- Аймақтық-географиялық (аймақтардың біркелік дамымауы).

У.Уилсонның пайымы бойынша кедейшілікті қоғам өзі тудырады. Өйткені, калалардың орталығында жұмыс орны жеткіліксіз. Сондықтан, кедейлердің енжарлығы мүмкіндіктердің шектеулі болуының нәтижесі. Нарық экономикасының үстеме пайда табу заңдылығына сай, ірі өндіріс орынынның иесі оның тиімділігін арттыру үшін оны шикізаты мен еңбек қоры арзан елдерге көшіреді. Табыс жоғары кезінде өндіріс кеңейтіледі. Ал, дағдарыс кезінде қызметкерлерді аяусыз қысқарта бастайды. Сондықтан, Еуропада жұмыссыздық 7 пайыздан 10 пайызға дейін өсті [2].

Кедейшілік мәселесі Қазақстанды 90-шы жылдардың басынан толғандыра бастады. Оның өткірлігі, кедейшілік нақты табыстың күрт төмендеуі мен қоғамның әлеуметтік жіктелуінің күшеюі салдарынан қоғамдық әлеуметтік құрылымының өзгеруіне әсер ете бастаған сәттен бастап байқалды. Кедейшіліктің өсуі, оның үлес салмағынан да, кедейшілік санаттары бойынша да көрініс тапты.

Кедейшілік деңгейінің өзгеру қарқынында оның қалыптасуының екі кезеңін бөліп көрсетуге болады. Бірінші кезең - 90-шы жылдардың бірінші жартысы - бұл кезде халықтың тұрмыс деңгейінің нашарлауынан, кедейшілік ауқымының ұлғаюынан, табыстар, тұтыну, маңызды материалдық және әлеуметтік игіліктерге қолжетімділік бойынша қарастырғанда әлеуметтік алақұлалықтың күшеюінен көрінген аса келеңсіз үрдістер байқалды. Екінші кезең - 90-шы жылдардың екінші жартысынан бастап, қазіргі кезге дейін - экономиканың нақты секторындағы оңды ілгерілеулер нәтижесінде халықтың бақуаттылығы өлшемдерінің біршама тұрақтану кезеңі.

Қазақстанда 1990-1995 жж. жылдамтылған экономикалық құлдырау байқалды, 1990 жылдың деңгейіне қарағанда 1995 жылға қарай нақты ЖІӨ 61,4 пайызға дейін төмендеді, 1990 жылдардың басындағы жоғарғы инфляция 1,975 пайыз жышдық

деңгейде 1994 ж өз шыңына жетті. Содан кейін, 1998 жылы 7,6 пайызға дейін және 1999 жылы 8,3 пайызға дейін төмендеді [3].

1996 жылы ЖІӨ көлемінің төмендеуі тоқтатылды. 1997 жылдан бастап, ЖІӨ көлемі біртіндеп көтеріле бастап, елімізде экономикалық өсу байқалды. 1990-1995 жылдарға дейін созылған экономиканың құлдырауы халықтып маргинализация, жұмыссыздық, кедейшілік және т.б. сияқты әлеуметтік құбылыстардың өсуіне ықпал етті.

Осындай тәріздес құбылыстарды жою үшін ғалымдардың пікірінше, 10 жыл мерзім ішіндегі жыл сайынғы экономикалық өсім 5-8 пайызға жетуі керек.

Кедейшілік мәселесі қалай экономистердің, әлеуметтанушылардың және саясаттанушылардың, сонымен бірге, қарапайым азаматтардың да назарында болып келді. Бұл мәселе жөнінде көптеген пікірлер айтылып, талдап-талқылаулар жүргізілді. Біздің ойымызша кедейшіліктің негізгі негативті салдарын көрсетуге болады. Бірінші, ұлт генофондының төмендеуі мен азаюы: халықтың орташа өмір сүру ұзақтығының азаюы, туудың төмендеуі, халық денсаулығының нашарлауы, мінез-құлықтың, маскүнемдіктің және нашакорлықтың өсуі. Екінші, қылмыстың өсуі, адамдардың қауіпсіздік қауіп-қатерінің өсуі. Үшінші, әлеуметтік шиеленіс қаупінің артуы, халықтың өмір сүру деңгейімен қанағаттанбауы, наразылық акциялары.

Сонымен, Қазақстанда кедейшілік мәселесі еліміздің қауіпсіздігіне қауіп әкелмес бұрын, кідіртпей дұрыс оңтайлы шешім қабылдауды талап етеді. Елдегі қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайдың ерекшелігі ретінде, «жаңа кедейлер» деп аталатындардың пайда болғанын айтуға болады. Бұған реформаларға дейінгі кезеңде болған әдеттегі кедейлерден бастап, жеңіл өнеркәсіп, машина жасау, білім беру, денсаулық сақтау, ғылым, мәдениет салаларында жұмыссыз қалғандар жатады.

Шағын бизнес өкілдері, зейнет жасына жеткен адамдар, мектеп, жоғары оқу орындарын бітірушілер, экологиялық дағдарыс өңірлерінде тұрып жатқан халық жоғары тәуекел аймағында қалып отыр.

«Жаңа кедейшілік» ауқымы ауылдық жерлерде тұратын халықтың есебінен едәуір кенейді. Ауыл халқының табысы қала халқының табысынан орташа алғанда 2,2 есе төмен және ауылдағы кедейшілік деңгейі едәуір жоғары.

Қазақстан Республикасында кедейшілікпен күресу жөніндегі әртүрлі бағдарламалар қабылданғанымен, кедейшіліктің үлесі төмендемей отыр. 2010 жылғы мәлімет бойынша өмір сүру минимумынан төменгі табысқа ие қазақстандықтардың саны 2009 жылмен салыстырғанда 4,4 пайызға төмендеген. Кедейшілік деңгейін төмендетуге бағытталған бағдарламалардың бірі ретінде 2011 жылы қабылданған «Жұмыспен қамту-2020» бағдарламасы. «Жұмыспен қамту - 2020» бағдарламасында көзделген міндеттерді іске асыру барысында 2016 жылға қарай келесідей нәтижелерге қол жеткізуге болады: кедейшілік деңгейі 8,2 %-дан 6 %-ға төмендету; жұмыссыздық деңгейі 5,5 % аспау; жұмыспен қамтылған халық құрамындағы өз бетінше жұмыспен айналысушылардың үлесі 33,3 %-дан 26 %-ға төмендету және еңбек өнімділігінің қосымша өсімі 20 % құрауы.

Қорыта айтқанда, кедейшілік мәселесі ХХІ ғасырдағы жаһандық сипаттағы әлеуметтік-экономикалық мәселе. Бұл мәселені шешу әлем елдерінің бірлесе шешім қабылдауын талап етеді. Кедейшілік мәселесін төмендету – кез-келген мемлекеттің халықты сапалы өмір сүруімен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. ҚР адам дамуы бойынша Ұлттық есебі, 2009, Астана, б.115.

2. В.С.Сычева. Кедейшілікті өлшеу деңгейі: сұрақ тарихы. - СОЦИС, 2008, № 3. б. 22.

3. Е. Гайдар. Байлар және кедейлер. Қазіргі әлемдегі әлеуметтік қорғау жүйесінің қалыптасуы мен дағдарысы. Бірінші мақала-Еуропа хабаршысы, № 10, 2009 ж. б. 9.

УДК 65.023.28

ОПТИМИЗАЦИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА В КАЗАХСТАНЕ

Абдешов Д.Д.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы развития и трансформации агропромышленного комплекса. Ключевой элемент конкурентоспособности сельского хозяйства - это его высокая производительность. В нормальных рыночных отношениях кооперативы должны развиваться естественным путем, исходя из очевидных выгод для участников кооператива. Роль государства должна быть только в создании среды, которая будет стимулировать сельхоз кооперацию

Ключевые слова: сельское хозяйство, аграрный бизнес, субсидии, инвестиции, агропромышленный комплекс, кооперативы

В настоящее время нашими основными партнерами в области финансирования агропромышленного комплекса на уровне малого и среднего бизнеса - фермерами и фермерскими хозяйствами являются кредитные партнерства, созданные фермерами. Это учреждение демонстрирует положительную динамику развития. Причины очевидны: в регионах банки второго уровня работают в филиалах, расположенных в региональных и районных центрах. Кредитные партнерства расположены на внешней торговой платформе и имеют значительную гибкость в обслуживании объектов агропромышленного комплекса

С 2001 года в Казахстане создано 193 кредитных товарищества, объединяющих более 15 000 сельскохозяйственных производителей. Около 10% от общего числа сельскохозяйственных производителей в этой отрасли. За последние шесть лет динамическое увеличение количества КТ - с 6800 до 15 800 в 2011 году, или в 2,3 раза. Территориальный охват КТ в настоящее время составляет 93%.

В стране насчитывается несколько десятков отдельных населенных пунктов, таких как Алматы, Южный Казахстан и Акмола. Например, в Южно-Казахстанской области существует 22 кредитных товарищества, из которых более 5000 организаций являются членами.

В течение 16 лет через кредитные товарищества фермеры получили более 241 млрд. Долл. США. Было выдано 40 тысяч тенге. Сегодня Аграрная кредитная корпорация остается единственным источником финансирования кредитных партнерств.

Сегодня нам приходится работать в условиях низкого уровня финансовых институтов, в частности, банков второго уровня в кредитовании проектов агропромышленного комплекса. Эта ситуация не влияет на интенсивное развитие агропромышленного комплекса в целом и еще более усложняет зависимость субъектов агропромышленного комплекса от квазинациональных компаний от финансовых ресурсов.

Новая стратегия развития наряду с улучшением оперативной деятельности АКК (Аграрная кредитная организация) предусматривает расширение партнерских отношений с финансовыми институтами и увеличение доли косвенного финансирования. Реализация механизма финансирования финансовых учреждений будет осуществляться в разумные сроки для дальнейшего финансирования предприятий агробизнеса через кредитные товарищества, микрофинансовые организации, лизинговые компании, банки второго уровня.

Это позволит обеспечить четкую и сбалансированную политику рыночных сегментов малого и среднего бизнеса для максимального охвата агропромышленных предприятий различными кредитными продуктами. Это даст позитивный сигнал рынку финансовых услуг и побудит другие финансовые учреждения увеличить объем кредитов сельскохозяйственному сектору.

Основная цель стратегии - сократить долю прямого финансирования проектов и многое другое - завершить эту практику. Стратегия устанавливает параметры реального времени до 2026, и нам нужно достичь нуля. Возможно, мы можем добиться этого, так как в настоящее время 50% средств, направляемых на все проекты агропромышленного комплекса через все эти финансовые учреждения, уже существуют. [1]

Сегодня необходимо консолидировать усилия кредитных союзов по диверсификации источников кредитования через центральный кредитный союз. Кредитные товарищества получили возможность выступать в качестве единого фронта в переговорах с внешними кредиторами - внутренними банками и международными финансовыми институтами. Сегодня крупные активы ТТ составляют 5-6 миллиардов долларов. Он не превышает КЗТ, чего недостаточно для прямого взаимодействия с международными финансовыми институтами. Но концентрация активов 193 кредитных компаний увеличилась до 120 млрд. Тенге, и здесь есть предмет для обсуждения. В то же время доля безнадежных долгов в КТ составляет менее 5%. Это очень привлекательный аргумент в переговорах с инвесторами, поскольку их привлекательность как объекта инвестиций. В этом случае ААС может стать гарантией того, что центральные и частные ИТ-фонды будут привлекать международные рынки капитала.

Инвесторы делают инвестиции в наш агробизнес, так как следующие аспекты:

1. Вопросы страхования растений и животных. Вопрос. Приоритетом развития агропромышленного комплекса является развитие сельского хозяйства в Послании Главы государства народу Казахстана.

2. Вторая - необходимость подготовки финансовых учреждений для финансирования проектов фермеров и сельскохозяйственных производителей. Вам не нужно учиться делать заявку на получение кредита или бизнес-план. Результаты деятельности Фонда «Даму» и ОЭЗ «Атамекен» в этом направлении уже эффективны. В настоящее время сельскохозяйственные товаропроизводители используют льготный период для займа. Однако у него нет необходимой компетенции и опыта, чтобы тратить много времени на выбор соответствующей технологии. И все ошибки типичны. Неверный выбор выбранных технологий, ошибки при выборе бизнес-модели и другие ошибки. Фермеры должны изучать конкретные ситуации с примерами.

По итогам прошлого года валовый выпуск АПК составил сразу 3,62 трлн тг - это на 9,3% больше, чем в 2015 году. Показатели 2015 также опережали предыдущий год - сразу на 30,8%.

Данные анализа показывают, что возможность конкурировать в пространстве ВТО возрастает. Снизившиеся цены на нефть, наоборот, должны благоприятно сказываться на себестоимости сельхозпродукции. Если снижения цен на топливо не происходит, то это проблема не сельского хозяйства, а общей экономической политики правительства.

В нормальных рыночных отношениях высокая конкуренция и снижение прибыли заставляют сельхозпроизводителей повышать свою производительность. В нормальных рыночных отношениях финансовые ресурсы распределяются естественным путем. Инвестиции получают лучшие, а худшие банкротятся и закрываются.

Необходимо принять во внимания следующие реформы, что есть в текущей программе «Агробизнес-2020». То есть привнести изменения к выработанной программе, а именно государством должно в полной мере создавать условия для процветания АПК. Ключевой элемент конкурентоспособности сельского хозяйства - это его высокая производительность. В нормальных рыночных отношениях кооперативы должны развиваться естественным путем, исходя из очевидных выгод для участников кооператива. Роль государства должна быть только в создании среды, которая будет стимулировать сельхоз кооперацию. [3]

В целях активизации работы по развитию массового предпринимательства, начата реализация мер по обеспечению занятости сельского населения и дозагрузки перерабатывающих мощностей предприятий за счет использования потенциала личных подсобных хозяйств в сельхозкооперативах для организации централизованной деятельности в производстве и сбыте сельскохозяйственной продукции.

За счет реализации мер обеспечения занятости сельского населения за 3 года планируется вовлечь в товарное производство сельскохозяйственной продукции 226 тысяч ЛПХ (личное подсобное хозяйство), создать более 70 тысяч постоянных рабочих мест и увеличить загрузку перерабатывающих предприятий как минимум на 20 %.

На сегодняшний день уже создано 448 сельскохозяйственных кооперативов. В настоящее время ведется работа по исключению требования по наличию земли при применении специального налогового режима для сельскохозяйственных кооперативов.

Необходимо принять во внимания следующие реформы, что есть в текущей программе «Агробизнес-2020». То есть привнести изменения к выработанной программе, а именно государством должно в полной мере создавать условия для процветания АПК (рисунок 1).

Создаваемые сельскохозяйственные кооперативы могут заниматься заготовкой молока, мяса, плодов и овощей, шерсти и шкур, пчеловодством, птицеводством, товарным рыбоводством и другими направлениями АПК.

Согласно «Карте повышения эффективности мер государственной поддержки АПК», в 2018 предполагается исключить еще 15 видов субсидий. И так далее: в течение действия Госпрограммы развития АПК РК на 2017–2021 ежегодно предполагается высвобождать порядка 24 млрд тенге. То есть, по 10% от общей суммы, предусмотренной госбюджетом на субсидирование - в 2018 она составляет 224 млрд тенге. Высвобождаемые средства будут направляться на льготное кредитование форвардного закупа приоритетных культур (фуражных и масличных) для последующей переработки и выпуск востребованного на рынке комбикорма и растительного масла. А также на закуп животноводческой продукции (ягнятины) для формирования экспортных поставок через Экспортный центр, созданный на базе «Продкорпорации».

Вторая карта посвящена переработке сельхозпродукции. Анализ деятельности 1345 предприятий (основные – молокозаводы и мясокомбинаты) показал, что из-за низкой эффективности отрасль ежегодно недополучает продукции на 1 трлн тенге.

Основные отличия от существующей программы «Агробизнес-2020»

Рисунок 1 - Процесс перехода реформирования аграрного бизнеса

Казахстану нужно обеспечить переработку сырья и выходить на мировые рынки с высококачественной готовой продукцией, но этого уже недостаточно. Необходимо переориентировать весь агропромышленный комплекс на кардинальное увеличение производительности труда и рост экспорта переработанной сельскохозяйственной продукции. Приоритетного внимания требует развитие аграрной науки:

1. Трансферты новых технологий и их адаптацией к отечественным условиям.
2. Изменить роль аграрных университетов, то есть готовить специалистов, которые реально будут работать в АПК или заниматься научной деятельностью. Для этого вузам требуется обновить программы обучения и стать центрами распространения самых передовых знаний и лучшей практики в АПК".

При этом многократное повышения производительности можно достичь благодаря технологиям прогнозирования оптимального времени для посевной и уборки урожая, "умного полива", интеллектуальным системам внесения минеральных

удобрений и борьбы с вредителями и сорняками. Беспилотная техника позволяет значительно сократить себестоимость земледелия, минимизировать человеческий фактор.

Кроме того, внедрение новых технологий и бизнес-моделей, повышение наук ёмкости АПК усиливают необходимость кооперации хозяйств, а также оказывать всестороннюю поддержку сельхозкооперативам. Партнёрство государства с бизнесом должно находить стратегические ниши на международных рынках и продвигать отечественную продукцию [1].

ЛИТЕРАТУРА

1. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г. www.akorda.kz
2. Указ Президента Республики Казахстан Нурсултана Назарбаева. Государственная программы развития АПК на 2017-2021 годы. <http://mgov.kz>
3. Программа по развитию агропромышленного комплекса в Республике Казахстан "Агробизнес - 2017"
4. Официальный сайт Министерства национальной экономики.

ӘОЖ 364.5

ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ДАМУДА ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ҚАЙТА ЖАҢҒЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Абилшеева Р.К.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Ғылыми мақалада қоғамдық құқықтық мәдениетті дамытуда ұлттық құқықтық тәрбие құндылықтарының маңызы, олардың бүгінгі таңда қайта жаңғыртудың кейбір мәселелері қарастырылған.

Түйінді сөздер: Құқықтық мәдениет, құқықтық сана, ұлттық тәрбие, құқықтық құндылықтар.

Қазіргі таңда қазақстандық қоғам рухани жаңғыру бағытында ұлттық сананы қалыптастырудың маңызды кезеңін бастан өткеруде. Бұл маңызды үрдістің түпкі мақсаты әрбір қазақстандықтың азаматтық позициясының бағдарының нақтылығы мен дұрыстығын айқындауы тиіс. Елбасы бұл жаңғырудың маңыздылығына нақтылап баға берді: «Жаңғыру атаулы бұрынғыдай тарихи тәжірибе мен ұлттық дәстүрлерге шекеден қарамауы тиіс. Керісінше, заман сынынан сүрінбей өткен озық дәстүрлерді табысты жаңғырудың маңызды алғышарттарына айналдыра білу керек. Егер жаңғыру елдің ұлттық рухани тамырынан нәр алмаса ол адасуға бастайды» [1].

Ежелден-ақ қазақ халқы тәлім-тәрбиеге ерекше мән берген. Оны біз көп ғасырлар бойы жинақталған тәрбие нәтижесінен көре аламыз. Халықтық тәрбие болмаған жерде зиялы қоғам болуы екіталай. Әр халықтың өзіне тән этникалық өзгешіліктері мен ұлттық қасиеттері одан көрініс табады. Әрине, бұл халықтық тәрбие ұрпақтан-ұрпаққа беріле отырып, халықтың тарихы және әлеуметтік тәжірибесінің жемісінің жиынтығы. Әрі әдет-ғұрып заңдарымен қорғалып отырады.

Рухани-құнды феномен ретінде құқықтық сана, құқық субъектісінің құқықтық кемелденгенін көрсетеді, өйткені адамдардың санасында көрініс табатын құқықтық мәні

бар ақиқаттың жақтары және құқықтық сананың қажетті жақтары болып табылатын мінез-құлықты психикалық реттеу, әрқашанда ішкі рухани тәжірибеге тәуелді.

Көшпелі өмір өз ішіндегі қатынас тәртіптілігіне ерекше мән берді. Оның бастысы ретінде тәлім-тәрбие тұрды. Тәлім-тәрбие жемісі болғанда ғана бейбіт өмір, тыныштық орнайтынын терең түсінді. Бұл деген сөз ел ішінің тыныштығы, ағайын татулығы, ел жарастығы, бірлігі, ынтымағы, адамдардың тату-тәттілігі тәлім-тәрбиеден бастау алады дегенге саяды. Тәртіпсіздік, алаңсыздық адамды еркінен, азаттығынан айырып, құлдық пен күндікке душар етерін көре білді. Сондықтан бұл жолында оны жүзеге асыру үшін қоғамдағы барлық механизмдер қолданысқа түсті. Бұл механизмдердің басты талабы «Әділет тілесен, атаңның болсын айыбын айт» деген қағиданы талап етті.

Адамзатқа дем алу үшін ауа қандай қажет болса, тәлім-тәрбие де қоғам болып өмір сүруде сондай қажет болғандықтан, халықтық дәстүрлер пайда бола бастады. Қоғам ішіндегі зиялылары өзінің қоғамдық және әлеуметтік тәжірибесін, рухани байлығын, тәлім-тәрбие жайлы қағида-ережелерін ұрпақтарына мұра етіп берді, сол арқылы қоғамның материалдық және рухани мәдениеті қалыптасты.

Бұл рухани-мәдени, тәлім-тәрбиелік өмірін анықтаушы нәрселер күнделікті тұрмыс-тіршіліктегі еңбектен, табиғаттан, дарындылықтан, адамдық жақсы қасиеттерден туындады. Әрі осылар тәрбиенің шынайы қасиеттерін жарқыратып жинақтады. Сол үшін тәлім-тәрбиенің шынайы қасиеттерін жарқыратып көрсетті. Сол үшін тәлім-тәрбие өмірдің басты заңдылығына айналып, оны бүкіл қоғам мүшелері қолдады, «бірі бәрі үшін, бәрі бірі үшін» еңбектенді. Нәтижеде қоғамның экономикалық өмірі мен рухани мәдениеті шарықтап өсті. Қазақ қоғамына көшпелі тұрмыспен күнелту басқа күнкөрістен анағұрлым қолайлы болды. Қоғамдық сананың дамуына табиғат пен күнкөріс игі әсер етіп, қозғаушы күшке айналды.

Халықтық тәрбие қоғамда шешуші рөл атқарады. Өйткені, халық ұрпақтан-ұрпаққа өзінің қоғамдық және әлеуметтік тәжірибесін, рухани байлығын мұра етіп бере отырып, өшпес рухани-материалдық байлығын жаратты. Рухани-материалдық байлық еңбектен, табиғаттан, табиғилық дарыннан және адамгершілік тұтқасы имандылықтан туындайды. Бүкіл халық болып ұрпағын, өздерін жалғастырушыларды тәрбиеледі, өздері де дәл солайша тәрбие көрді. Халықтық тәрбиенің қоғамдық сана элементі ретінде дамуы, тәжірибе мен дәстүрлердің жинақталуы іріленіп, аясы кеңі түсті. Бірте-бірте тәрбиенің айқындалып, қоғамды түлетуге, тәртіпті қоғамдық қарым-қатынас орнатуға жәрдемдесті. Тәрбиеге қоғамдық салалардың бәрі қатынасып, оның жүзеге асуына қамқор болды. Ауызекі сөзі адамгершілік тәрбиесінің негізгі құралына айналды. Оны біз өзімізге жеткен өлең-жырлардан, мақал-мәтел, афоризмдік тіркестерден, тарихи оқиғалардан көре аламыз. Бұлардың бәрі адамгершілік, елін сүю, әдет-ғұрып, салт-дәстүрлерін сақтауды насихаттады, ақыл-ой тәрбиесін дәріптеді.

Адамды жетілдіруді халық мейлінше түсініп, адамның синтезді бейнесін ғана емес, сонымен бірге ақыл-ой, адамгершілікке толы мінез-құлық, сұлулық әдептерінде жетілдірді. Сөз бен істің бірлігі жетілген тұлғадан көрінді. Сөйтіп, отбасынан басталған тәрбие нәтижесі бүкіл қауым қолдап-қуаттайтын үлгі, өнегеге айналды, өзін-өзі іс жүзінде көрсеткен тәжірибенің озығы бүкіл аймаққа таралды. Тәлім-тәрбиелік мәдениет сөзбен жүзеге асып, оның сан түрлі тәсілдері бой көтерді. Бесік жырынан басталған тәрбие ірі қоғамдық мәселелерге дейін көтерілді.

Аталы сөзді халық қатты қадірлеген. «Аталы сөзге арсыз тоқтамайды» деп аталы сөздің мәнін ұғынуға міндеттеген. «Жақсы сөз – жарым ырыс» деп, әрдайым жақсы, аталы сөз есітуге, айтуға бейім тұрған. Аталы сөздің арыны қатты, мәні терең, мазмұны әр алуан. Онда ел, халық, Отан, бірлік, ерлік, өнер, білім, еңбек, дау-дамай, адамдық, имандылық жайлы біртуар мәнді тұжырымдар өте көп. «Туған жерге туың тік», «Ер өзі үшін туады, елі үшін өледі», «Ел іші алтын бесік», «Кісі елінде сұлтан болғанша, өз

елінде ұлтан бол», «Ырыс алды ынтымақ», «Бірлік болмай – тірлік болмас» деген сөздер Отан, ел, ынтымақ, бірлік мәнін терең ашып көрсетеді [2].

Тарихи тағдыр, өмірдің әлеуметтік-экономикалық тәртіптері ортақтығы жағдайында дамыған халықтық тәлім-тәрбие еңбек пен тұрмыстық хал-ахуалына дөп келетін ұмтылыс-армандарын қамти отырып, әділетсіздікке қарсы, ұрпақ болашағы үшін тынбай жұмыс істеді. Оның толық бейнесі қазақ халқының болмысында, отбасы өмірінде, мәдениетінде көрініп, құқықтық саналарына игі әсер етті. Адамгершілік, табиғатпен үйлесімдік, көпшілдік, еңбекті сүю, сезімталдық, тәрбиенің жүйелілігі мен бірізділігі, талаптар бірлігі, бала тұлғасына ілтипат пен құрмет тәлім-тәрбиенің халықтық бастаулары жүйесін құрады. Яғни, дағдылы ортада бала тәрбиесін жүргізу туған тілінде, мәдени-рухани, тарихи-ұлттық дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар арқылы тәрбиелеуді қамтамасыз етті.

Өйткені, құқықтық-мәдени құндылықтар адамдар үшін жаратылған, адам тек құқықтық қатынастың субъектісі, ал адам құқықтары мен бостандығы және міндеттері құқық объектісі болып табылады. Сол үшін де, қай заманда болмасын, құқықтық тәртіп бірінші орынға қойылып, ол қоғамдық өмірдің түрлі салаларын реттейтін, адамдардың мінез-құлқына әсер ету сипатымен бір-бірінен ерекшеленетін әлеуметтік нормалар түрлері: әдет-ғұрыпты, мораль нормаларын, халықтық тәлім-тәрбиелерді жүзеге асырады.

Біз алдымызға құқықтық мемлекет құруды мақсат еткендіктен, алдымен құқықтық мәдениетке маңыз беріп, қоғам мүшелерінің қызметін реттеу үшін пайдаланылатын құндылықтарды: ата-бабаларымыздың құқықтық идеяларынан туындаған қағида-ережелерді, сенім-нанымдарын, мінез-құлықтарын, құқықтық дәстүрлерін қайта тірілтіп, қазақи сипаттарға ие тұлғаларды тәрбиелеу керек. Сонда ғана ұлттық сана, ұлттық мінез-құлық, ұлттық тіл, ұлттық патриотизм, ұлттық намыс қалыптасып, нағыз құқықтық-демократиялық мемлекет құру жемісті болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Н. Назарбаев. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру // www.egemen.kz
2. А. Өсеров. Қазақ әдет-ғұрып заң нормаларындағы тәлім-тәрбие тағылымдары. Тараз, 2007. – 120 б.

УДК 346.3

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Акберов З.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В данной статье рассматриваются правовое регулирование инвестиционной деятельности в Республике Казахстан.

Ключевые слова: инвестиция, правовое регулирование, финансовый рынок.

В современных условиях инвестиционной деятельности заметно возрастает. Осознанную роль инвестиционная деятельность приобретает в условиях совершенствования товарно-денежных отношений в нашей республике. Основу правового развития многих стран, в том числе и Казахстане в целом составляет

инвестиционную деятельность, как объективная общественно необходимая закономерность, лежащая в основе материальных и духовных благ человека, условий развития и выживания на территории отдельных государств и мирового сообщества в целом.

За период существования независимого Казахстана в стране был принят целый ряд законов и правовых актов, которые регулируют различные аспекты отношений собственности, инвестиционной деятельности, налогообложения, недропользования и формируют правовую среду осуществления инвестиционных проектов. Однако существующие законодательные акты по значительному числу ключевых моментов либо вступают в явное противоречие друг с другом, либо предлагают не во всем совпадающие формулировки, раскрывающие содержание тех или иных понимаемых на первый взгляд единообразно правовых норм.

Одной из новых сфер деятельности государства в Казахстане является привлечение благосостояния всех казахстанцев и к долгосрочным приобретенным целям и стратегии реализации отнесен экономический рост, базирующийся на открытой рыночной экономике с высоким уровнем иностранных инвестиций и внутренних сбережений.

Необходимость совершения органов управления и правового решения в сфере инвестиционной деятельности очевидна. Для Казахстана важной задачей является вхождение в систему мировой экономики. В ходе экономической реформы, проводимой в Республике Казахстан, особое значение приобретают институциональные и системные преобразования, призванные создать необходимые предпосылки к экономическому росту, к повышению доходности и безопасности инвестиций. Институциональные преобразования, осуществляемые в Казахстане в ходе приватизации государственной собственности, демонополизации, смены типа хозяйствования и реструктуризации, либерализации цен и кардинальных изменений условий внешнеэкономической деятельности, послужили началом становления и развития отечественного финансового рынка и его таких сегментов, как денежный, фондовый рынки и рынок ссудного капитала.

В связи с этим особенно актуально исследование правового регулирования инвестиционных отношений и становления и развития инвестиционного процесса в целях обеспечения экономического роста и активизации хозяйственной деятельности во всех секторах экономики. Существенное повышение роли инвестиционной деятельности и развития инвестиционного процесса для обеспечения роста национальной экономики, преодоление затянувшегося финансово-экономического кризиса объясняется потребностью устойчивого социально-экономического функционирования, обеспечивающим повышение уровня жизнеобеспечения населения страны [1].

Главная трудность экономических преобразований в настоящее время заключается в ограниченных возможностях внутренних государственных расходов и незрелости как в целом финансового, так и фондового рынка в полной мере способствовать финансовой стабилизации, экономическому росту.

В рамках рассматриваемой проблематики для нас представляет интерес иностранное инвестирование. В экономическом аспекте инвестирование, осуществляемое иностранным субъектом на территории другого государства, является наиболее эффективным по сравнению, например, с таким экономическим процессом как внешняя торговля, средством в целях обеспечения связи экономики страны с мировым рынком.

Под иностранным инвестированием принято понимать, как правило, инвестирование, идущее из-за рубежа. Однако национальное право государств содержит также правила, определяющие инвестирование, направляемое из страны за рубеж,

которое то же относится к иностранному инвестированию. В настоящее время наше государство и государства ближнего зарубежья уделяют основное внимание правовому регулированию иностранного инвестирования из-за границы. Своему инвестированию, направленному за границу, мы уделяем пока мало внимания. Это связано с сохранившейся актуальностью потребностью экономики, как в иностранных капиталовложениях, так и в иностранном производственном и техническом опыте.

При этом, как правильно отмечает Н.Г. Доронина, не стоит преследовать цель создания образа «страны с благоприятным инвестиционным климатом», так как это решает проблему создания особого режима иностранных инвестиций, а необходимо иметь целью «создание благоприятного и инвестиционного климата в стране», так как это решает проблему экономического роста в стране при участии в экономической деятельности иностранных инвестиций [2]. В достижение последней возможно при законодательном закреплении принципиально рыночных решений, которые смогут значительно улучшить условия инвестиционной деятельности в стране.

Законодательство об иностранных инвестициях, как функционирующее на одном из важных участков рынка, ставит перед правовой наукой ряд вопросов, решение которых принципиально важно.

1. Вопрос о соотношении источников права, регулирующего иностранные инвестиции. Ведь при регулировании иностранного инвестирования происходит столкновение трех правовых систем: с одной стороны - права страны иностранного инвестора, с другой стороны - права государства-реципиента, с третьей стороны, - международного права. Причем прогнозы специалистов, что проблема эта со временем исчезнет, не оправдываются. Она становится только острее.

Совершенно справедливо, на наш взгляд, позиция авторов, считающих национальное законодательство страны реципиента основным источником правового регулирования иностранных инвестиций: «международные акты (международные двусторонние и многосторонние соглашения) могут регулировать отдельные инвестиционные отношения, однако они никоим образом не должны подменять национальное законодательство страны - реципиента капитала, ее национального права».

В то же время, по мнению Д.К. Лабина, содержание двусторонних инвестиционных соглашений в целом носит частноправовой характер.

2. Вопрос о принципах, на которые опирается национальное право при регулировании внешнеэкономической деятельности. В рассматриваемой области доминирует принцип свободы иностранного инвестирования. Но есть государства, которые требуют прохождения процедуры получения одобрения для всех иностранных инвестиций. В нашей стране правила о разрешительном порядке инвестирования большей частью касаются возможности заняться определенным видом деятельности.

3. Вопрос о возможности национализации иностранных инвестиций. В подходе законов стран бывшего Союза к самому институту национализации произошел раскол. Одни законы исходят из того, что национализация может осуществляться, другие запретили ее, по крайней мере, применительно к иностранным инвестициям [3]. Третьи одновременно устанавливают, что национализация иностранных инвестиций запрещена и тут же вводят правила, основывающиеся на том, что она может иметь место.

В Казахстане в соответствии с п. 1 ст.7 Закона об иностранных инвестициях национализация допускается только на качестве исключения с соблюдением следующих условий;

- 1) недискриминационный характер национализации;
- 2) с соблюдением надлежащего законного порядка;
- 3) национализация в общественных интересах.

4) с выплатой немедленной адекватной и эффективной компенсации [4].

Вопрос об определении понятия иностранных инвестиций, которое является одним из ключевых в инвестиционной деятельности, осуществляемой иностранным инвестором. Категория «иностранные инвестиции» складывается из двух дефиниции: «инвестиции» и «иностранные».

В то же время инвестиционному законодательству знакомы три термина: инвестиции, инвестирование, инвестиционная деятельность, определения которых не соответствуют правильному смыслу рассматриваемых понятий. Мы считаем, что справедливо следующее разграничение этих терминов: инвестиции - это блага имущественных инвестиций определяет инвестиции следующим образом «это все виды имущественных и интеллектуальных ценностей, вкладываемые в объекты предпринимательской деятельности в целях получения дохода...». Из определения видно, что инвестициями являются блага, которые вкладываются в целях получения дохода, и это получение дохода, как правильно отмечает И.З. Жусупова является «обязательным признаком иностранных инвестиций, отличающим их от прочего иностранного имущества» [5]. На наш взгляд, эта позиция является совершенно правильной, поскольку само понятие «капитал», «капиталовложение» подразумевает получение прибыли.

Однако, наряду с термином «доходы» законодатель применяет также такие термины, как «личный доход», «чистый доход», «инвестиционный доход «прибыль», «доли прибыли». Такое обилие сходной терминологии порождает проблему ее уточнения упорядочения ее применения.

Определения доходов в двусторонних договорах о поощрении и взаимной защите капиталовложений позволяют сделать вывод о том, что эти договоры используют только термин «доходы», а, например, «прибыль» рассматривается как видовое понятие «доходов», так же понятие доходов шире, чем понятие прибыли. Прибыль - это чистый доход на наш взгляд, законодателю необходимо остановиться на применении термина «доход», а от остальных отказаться.

Законодатель допускает получение доходов, как в денежной форме, так и в натуре. При этом неясно, включаются ли в рассматриваемую категорию доходов, доходы, полученные не непосредственно от инвестирования, а от связанной с инвестированием деятельности.

Вопросы классификации инвестиций имеют принципиально важное значение. С нашей точки зрения они должны быть разрешены на законодательном уровне. Такого мнения придерживаются многие, вопросов квалификации и квалификационной деятельности.

Обратимся к опыту зарубежных государств. Право Италии делит: инвестиции на производственные и прочие. При этом производственные - это те инвестиции, которые идут на создание новых или расширение уже действующих предприятий по производству товаров и услуг. То есть критерием разделения инвестиций на производственные и прочие является их целевое использование право Японии проводит разграничение прямых и портфельных инвестиций (критерий отнесения к портфельным - владение 10 % выпущенных акций, как не преследующее цель участия в управлении).

«Прямые иностранные инвестиции» - инвестиции, осуществляемые иностранным инвестором во вновь созданные и действующие юридически лица Республики Казахстан, в отношении которых иностранные инвесторы имеют право определять решения, принимаемые такими юридическим лицами.

«Портфельные иностранные инвестиции» - иные виды инвестиций, осуществляемые иностранными инвесторами.

Таким образом, максимальный эффект от инвестиционного сотрудничества обеспечивается только в том случае, когда используется весь потенциал, которым обладают современные инвестиции. Последний же включает в себя не только финансовый вклад, но и его технологию, передачу опыта применения современных методов организации и менеджмента, а такой доступ к каналам сбыта продукции на мировых рынках, которые используются инвестором.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мороз С.П. Об истории развития законодательства Республики Казахстан об иностранных инвестициях // Фемида. – 2009. - № 5. – С. 91-99
2. Доронина Н.Г. Обзор законодательств об иностранных инвестициях за 1997 г. // Право и экономика. – 1998. - №1. - С. 97-105
3. Лабин Д.К. Анализ некоторых аспектов международно-правовой практики заключения государствами Двусторонних договоров // Государство и право. – 2003. - №10. – С. 41-49
4. Закон Казахской Советской Социалистической Республики от 7 декабря 1990 года № 383-ХІІ «Об иностранных инвестициях в Казахской ССР». online.zakon.kz
5. Жусупова И.З. К вопросу о регулировании инвестициями // Фемида. – 2011. - № 5. – С. 21-26

ӘОЖ 351

МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТЕ МОТИВАЦИЯЛАУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ

Ауешова Б.Т.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Қазақстан Республикасында ұзақ жылдар бойына мемлекеттік басқару құрылымын онтайландыру және жетілдіру үрдісі орын алып келеді, оның мақсаты Қазақстанның ағымдық және болашақтағы даму мәселелерін тиімді шешуге мүмкіндік беретін кәсіби үкіметті құру болып табылады.

Мемлекеттік басқару мен мемлекеттік қызметтің тиімділігі жоғары заманауи жүйесін қалыптастыру бүгінгі таңда бірінші кезектегі ең маңызды мәселелердің бірі болып табылады

Қазақстандағы экономикалық реформалардың барысы, қоғамды демократия жолымен бастау, құқықтық мемлекетті құру, жалпы елдің тұрақтылығы мен дамуы мемлекеттік басқару құралы ретіндегі мемлекеттік басқару жүйесіндегі шенеуніктердің әлеуеті мен бастамшылдығына, елдің тандап алған бағытына деген сенімділігінде екендігі бүгінгі күнде айқын болып отыр.

Қазақстан Республикасының Президенті Н. Назарбаевтың «Нұрлы жол- болашаққа бастар жол» атты Жолдауында «Қазақстан-2050» стратегиясында жоспарланған ұзақ мерзімді мақсаттарды жүзеге асыруға бағытталған жаңа экономикалық саясатты қозғады [1]. Осы аталған міндеттерді уақытылы және сапалы орындау үшін мемлекеттік кадр саясатын одан әрі жетілдіру жөніндегі негізгі басымдықтарды айқындап берген болатын. Олардың арасында мемлекеттік қызметке қабылдау тиімділігімен және транспаренттілікті қамтамасыз ету, мансап сатысымен

сатылы және әділ ілгерілеуді қамтамасыз етуші заманауи кадрларды басқару құралдарын қолдану негізінде кәсіби мемлекеттік аппаратты қалыптастыру қажеттілігі айқын аталған болатын.

Мемлекеттік қызметшілерді мотивациялау немесе ынталандырудың жаңа құралдарын енгізу бойынша жұмыстар бүгінгі күнде жандандырылуда.

Қазіргі нарықтық заманда ұйымдағы мотивациялау немесе ынталандыру жүйесі қызметкерлердің жұмысты нәтижелі, тиімді және ұқыпты жасауына бірден – бір ықпалын тигізетін іс – шаралардың бірі болып табылады. Мекемелерде мотивацияның дұрыс жүргізілуі қызметкерлердің атқаратын жұмыстарының нәтижесіне әсер етеді.

Республикамыздың мемлекеттік қызметте экономикалық тиімділіктің төмен болуы бізді елең еткізбей қоймайды. Бұл мәселені шешу барысында түрлі амал-тәсілдерді қолдануға болады.

Яғни, мотивацияның міндеттерін басқару – алға қойылған мақсатқа жететін тұлғалардың ішкі қозғалыстағы күшіне қолданылатын басқарушының әдістер мен тұтқалардың жиынтығы [2].

Қазіргі заманда қызметкердің еңбек белсенділігін көтеруді ынталандыру бұрыннан келе жатқан дәстүрлі мақсаттар мен міндеттерді ұстанады және келесі формулаға бағынады: игілік – ынталандыру – мотивация – мотив – әрекет. Еңбек мотивациясы түсінігін әрбір қызметкердің жеке қасиеттері мен қажеттіліктері арқылы ғана дәлелдеуге болады, оның себебі еңбекті стимулдаудың жәрдемімен қызметкердің және бүкіл ұйымның қажеттіліктері барынша пайдалы түрде қанағаттандырылуы мүмкін. Сондықтан еңбек мотивациясы – қызметкердің түрліше қажеттіліктерін барынша толық қанағаттандыратын еңбекті стимулдаудың ең жоғарғы формасы деймін.

Мотивацияның өндірістік қызметіндегі процесі жұмысшының өзі орындауға тиісті міндеттерінің орындалуымен белгілі бір қанағатқа жететіндігімен түсіндіріледі, кезегінде жұмысшының еңбек қабілеттілігін арттыруға бағытталады.

Мемлекеттік қызмет туралы заңға өзгерістер мен толықтырулар енгізу негізінде бұл заңда «мансапты жоспарлау» деген ұғым бекітілген болатын.

«Мемлекеттік қызмет туралы» Қазақстан Республикасы Заңында мансапты жоспарлау бұл «А» корпусының әкімшілік мемлекеттік қызметшінің қызметтік ауысуын және кәсіби даму кезеңдерін анықтауға бағытталған процесс болып табылады [3].

Бүгінгі таңда мемлекеттік қызметші өз дағдыларын жетілдіру және өзінің кәсіби деңгейін арттыра отырып, билік иерархиясында бір деңгейден екіншісіне кезең-кезеңмен, мансап сатысымен алға жылжуы керек екендігі аталып өтілген болатын. Осылайша, стратегиялық құжатта меритократия қағидаты бойынша, ең алдымен, тік мансап түрін жетілдіру туралы келісілген. Атап өтетін жайттың бірі, мансапты жоспарлаудың басқа типі – көлденең мансаптық өсуді жоспарлау, мұнда мемлекеттік қызметші бұрынғы қызмет орынында қала отырып немесе сол деңгейдегі басқа бөлімшеге ауысу арқылы білім мен дағдыларды меңгереді, сонымен қатар өзінің қызметтік біліктілігін арттырады. Бұл жағдайда, мансапты жоспарлау талаптар мен міндеттерді күрделендіру және еңбек ақыны көлденең арттыруды да қарастыруы қажет.

Мансаптың субъективті және объективті аспектілері жайлы қарастыра отырып, мансаптық өсу процесі екі жақтан қарастырылуы тиіс екенін атап өтуге болады: «ішінен» мансаптық өсуге деген көз-қарас, яғни ол адамның өз ішінде туындайтын ұстаным, адамның өз өмір жолын анықтайтын құндылықтар мен міндеттер, сондай-ақ, «сырттан» мансаптық өсуге бағытталған ұстаным, яғни болашақта мансап баспалдағымен қол жеткізуі тиіс сатыны жоспарлау. Бұл жағдайда мансапты дамыту - мемлекеттік органның ішінде мемлекеттік қызметшілердің біліктілігін арттыру бойынша нақты перспективаларды тұжырымдау болып табылады. Мұнда өз мансабын жоғарлатуды жоспарлау кезінде өзінің болашақтағы лауазымы қажеттіліктерін, оны дамытуды

жоспарлау арқылы негізгі құзыреттері анықталатын болады.

Мемлекеттік қызметшінің жеке мансаптық өсуін жоспарлау процесі, оның қажеттіліктерін, мүдделері мен мүмкіндіктерін анықтаудан басталуы тиіс, содан кейін мемлекеттік органның перспективаларын, сондай-ақ объективті түрде жеке мүмкіндіктерін ескере отырып мансаптық өсудің негізгі мақсаттары айқындалуы тиіс.

Мемлекеттік қызметшілердің мансаптық өсуін жоспарлау барысында – карьерограмма деп аталатын құжат әзірлеу мақсатқа сай болып табылады. Бұл құжатта мансаптық өсудің белгілі бір мерзімі көрсетілуі тиіс.

Мемлекеттік қызметшінің карьерограммасы өзіне міндеттердің екі түрін сіңіруі керек: -мемлекеттік орган қызметкерді көлденең және тігінен мансаптық өсуіне мүмкіндік жасайды,

-мемлекеттік қызметші білім деңгейін, біліктілігін, кәсіптік дағдыларды арттыруға міндеттеме алады.

Сонымен қатар, «А» корпусының әкімшілік мемлекеттік қызметшілері үшін карьерограмма күрделі құрылымды болуы тиіс.

Карьерограмма - бұл мемлекеттік қызметші мансаптық өсу сатысында қандай жолдан өтуі керек, қандай білім мен дағдыларды алуы қажет екендігін көрсетуі қажет. Карьерограмма артықшылықтары, бұл әдіс нәтижеге қол жеткізуге ынталандыруда тиімді құрал болып табылады және мемлекеттік қызметшінің кәсіптік және жеке өсуін ынталандырады.

Карьерограмма құрылымы екі бөліктен тұруы тиіс. Карьерограмманың бірінші бөлігінде мемлекеттік қызметшінің жылдар бойына атқаратын лауазымдарының мерзімі көрсетіле отырып, өзінің барлық еңбек ету мерзімдерінде атқаруы тиіс қызметтері белгілі бір тізбек түрінде тігінен құрылған лауазымдар тізімі анықталуы тиіс. Карьерограмманың екінші бөлігінде мемлекеттік қызметшінің мансаптық өсу жолында өтуі тиіс біліктілігін көтеру, кадрларды қайта даярлау, оқыту түрлерінің сипаттамалары, оқу мерзімдері көрсетілуі тиіс. екінші бөліміне енгізілуі керек [4].

Карьерограмма құрылымы келесі элементтерден тұруы мүмкін: мемлекеттік қызметшілердің жеке деректері; атқаратын қызметі; еңбек өтілі; қызметкердің жеке кәсіби бағдары; атқарып отырған лауазымында қызметкердің өсу мүмкіндігі; мемлекеттік қызметшінің өмірбаяны; тренингтерден өткендігі туралы ақпарат; дағдылары, білім және жоғары лауазымдарға қажетті дағдылары; жаңа лауазымды атқару үшін меңгеруі тиіс оқыту түрі мен әдістері; қызметкерді анықтаған кадрлық резерв деңгейі; мемлекеттік органдардағы бос орындардың болуы. Карьерограмма кемшіліктерінің бірі негізгі ресми талаптарды орындау жағдайында мемлекеттік қызметшінің жеке сипаттамалары одан да жоғары лауазымдарға сәйкес келмеу ықтималдығының бар болуы болып табылады. Барлық ресми талаптарды орындаған мемлекеттік қызметші бос лауазымдық қызметтің болмауына байланысты жаңа қызметке тағайындала алмауына байланысты мәселелерде туындауы мүмкін. Мұндай жағдайда ұзақ күту тиімді болып табылмайды, себебі бұл құрал өзінің мәнін жоғалтады.

Мемлекеттік қызметшілердің мансаптық өсуін жоспарлау мансаптық өсу мақсаттары мен міндеттерін тұжырымдау, оған жетуге бастаушы бағыттарды анықтаудан тұруы қажет. Мемлекеттік қызметшінің мансаптық өсу жүйесін құру мемлекеттік орган үшін де және қызметкердің өзі үшін де белгілі бір дәрежеде пайда алып келеді. Мансаптық өсу жоспарын тиімді іске асыру жоғары қабілеттіліктерге ие жұмыс күшін қалыптастыруға және мемлекеттік органдардың алдында тұрған міндеттерді орындауды ынталандырудың күшті құралы ретінде ықпал ететін болады.

Мемлекеттік қызметшілердің мансаптық өсуін жоспарлауды дамыту және

жетілдіру қажеттілігі бірінші кезекте, мансаптық өсудің нақты преспективасының болмауына байланысты, оны жоспарлау арқылы талантты мамандардың келуіне және таланттылығы орта деңгейдегі мамандармен орнын толтыруға жағдай жасалынады. Бұл аталған жағдайлар мемлекеттік аппаратта адам капиталын жинақтау үшін оң ынталандыру жасайды.

Мемлекеттік қызметшінің мансаптық өсуін анықтаушы негізгі фактор бұрын оның жұмыс өтілі болып табылатын. Енді бүгінгі күнде мемлекеттік қызметшінің жұмысын бағалау жүйесінің жетілдіруіне байланысты мемлекеттік қызметші жеке мансаптық өсуге, яғни жеке тұлғалық қасиеттерге, ұмтылыстары мен қабілеттеріне негізделген болуы қажет [5].

Мемлекеттік қызметшілердің мансаптық өсуін жоспарлау мәселесін қарастыру арқылы, алға қойған мақсаттар мен міндеттерді тиімді іске асыру үшін мемлекеттік қызметшілерді ынталандыру, жоспарлау жүйесін табысты ұйымдастыруға, сондай-ақ, оның кәсіби және әлеуметтік өзін-өзі танытуын қамтамасыз етуге мүмкіндік туындайды. Нәтижесінде, мансаптық өсуді жүйелі түрде жоспарлау мемлекеттік қызметшілердің жеке мақсаты мен мемлекеттік органдар қажеттіліктері арасындағы үйлесімділікті қамтамасыз етеді.

Қорыта келе, «Қазақстан-2050» стратегиясында мемлекеттік қызметші өзінің дағдыларын жетілдіре отырып және біліктілігін арттыру арқылы билік ету иерархиясында бір деңгейден екінші деңгейге сатылы түрде жылжи отырып, кезең-кезеңмен мансап сатысымен алға жылжу қажеттігі туралы атап өтілген болатын.

Мемлекеттік қызмет саласындағы қызметшілердің мансаптық өсуінің жаңа тетігін енгізу негізінен персоналды басқару жүйесін дамытуға бағытталу қажет. Кадрлық саясаттың негізгі құраушысы прогрессивті кадрлық технологияларды қолдана отырып, оның мансаптық өсудің барлық кезеңдерінде әрбір мемлекеттік қызметкермен тұрақты жұмыс жасау саясаты болуы тиіс. Тек осы жағдайда ғана, президент алға қойған стратегиялық міндеттерді табысты іске асыруға, жоғары кәсіби мемлекеттік аппаратты қалыптастыруға және жалпы мемлекетті басқару тиімділігін арттыруға қол жеткізе аламыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Назарбаев Н. А. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» - //adilet.zan.kz
2. О Концепции новой модели государственной службы Республики Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан от 21.07.2011 №119 // www.zakon.kz.
3. Закон Республики Казахстан «О государственной службе» от 23 июля 1999 года № 453-І ЗРК, с изменениями и дополнениями от 11 марта 2003 года № 393-ІІ ЗРК.
4. Турчинов А. И. Профессионализация и кадровая политика: проблемы развития теории и практики. - М., 1998
5. Нуртазин М. С. Проблемы формирования имиджа государственной службы // Вестник Поволжской академии государственной службы. 2009. № 2 (19). С. 12–16

КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ АДВОКАТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ОКАЗАНИЮ КВАЛИФИЦИРОВАННОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ

Ахметова Б.С.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье рассматривается содержание конституционного права на получение квалифицированной юридической помощи, конституционно-правовые основы современной адвокатуры.

Автор определил актуальные вопросы, с которыми институт адвокатуры, сталкиваются наиболее часто, рассмотрел вопросы совершенствование адвокатской деятельности.

Ключевые слова: адвокатура, состязательность, квалифицированная юридическая помощь, защита прав.

В своем ежегодном Послании «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни» 5 октября 2018 года Глава Государства Нурсултан Назарбаев озвучил 6 приоритетных направлений развития страны. В своем Послании Президент Республики Казахстан акцентировал внимание на дальнейшее модернизацию судебной системы. «За последние годы сделано немало, но пока еще не решена главная задача - обеспечение высокого уровня доверия к судам. Верховенство права – это ключевой фактор успеха наших реформ» [1].

Глава государства подчеркнул важность проведенных на сегодняшний день реформ в судебной и правоохранительной системе.

Важнейшим вопросом правовой политики является реализация гражданами права на судебную защиту, которая гарантирована Конституцией, отметил Глава Государства.

Конституционное право на судебную защиту как базовый принцип является личным, неотчуждаемым правом каждого человека, но оно действительно лишь при наличии определенных гарантий, без которых оно носит декларативный характер.

Одной из таких важных гарантий является оказание квалифицированной юридической помощи. Важную роль в системе правозащитных институтов играет институт адвокатуры, которая является ядром оказания гражданам юридической помощи. Реализация конституционного положения о праве каждого на получение квалифицированной юридической помощи, способствует осуществлению судопроизводства на основе состязательности сторон, установлению истины по делу, вынесение законного, обоснованного судебного решения.

О необходимости совершенствования адвокатуры продиктована стремлением Республики Казахстан совершенствовать защиту прав и свобод человека, права граждан на справедливое правосудие и получение квалифицированной юридической помощи.

Возрастающие потребности общества в квалифицированной юридической помощи связаны с появлением в судах новых категорий сложных в юридическом отношении дел, например, с участием граждан в инвестиционных спорах, в том числе связанных с выпуском и обращением ценных бумаг, налоговых спорах и др., требующих высокой квалификации при их рассмотрении.

В связи с этим возрастает значение участия в процессе представителей, обладающих специальными познаниями в области права: адвокатов, частнопрактикующих юристов и т.д. Изучение института адвокатуры является актуальным и для правотворчества.

В настоящее время приняты новый Гражданский процессуальный кодекс РК, Уголовный процессуальный кодекс РК, Закон РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи», Закон РК «О медиации».

За годы независимости Казахстана адвокатское сообщество внесло значимый вклад в повышение уровня правовой культуры граждан, совершенствование национального законодательства, направленного на обеспечение верховенства права. Современное состояние данного правозащитного института напрямую влияет на уровень законности и правопорядка в стране. Вместе с тем в данной сфере имеет место широкий спектр проблем, требующих создания дополнительных возможностей по повышению эффективности данного института, гарантий качества услуг, повышения профессионального уровня адвокатов.

Каковы же актуальные проблемы на сегодняшний день?

На наш взгляд эти проблемы можно разделить на несколько групп:

- организационные
- проблемы законодательной базы
- проблемы, возникающие на стыке работы адвокатуры и правоохранительных органов.

Несмотря на предпринимаемые меры со стороны государства по поддержке и укреплению адвокатуры, существует ряд проблем, решение которых будет стимулировать количественный и качественный рост состава коллегии адвокатов, откроет новые возможности для реального сотрудничества государственных органов и адвокатуры, а также сделает их работу прозрачной, а услуги - доступными.

Во - первых, независимость адвокатуры объективно связано с самой ее природой и теми задачами, которые возложены на этот институт. Поэтому совершенствование законодательства об адвокатской деятельности путем внесения изменений и дополнений является одной из приоритетных задач.

Во-вторых, расширение прав и законных интересов граждан на практике должно стать одним из основных приоритетов судопроизводства. С этой целью следует предусмотреть нормы, обеспечивающие создание реального механизма доступа адвокатов и граждан к соответствующим стадиям правосудия.

В-третьих, учитывая, что профессия адвоката имеет свою специфику и особенности необходимо уделить внимание таким вопросам, как повышение уровня профессионализма адвокатов, следовательно, и качество оказываемых ими юридических услуг.

В-четвертых, расширение и развитие гражданского общества в Республике Казахстан во многом зависит от деятельности адвокатуры.

- В-пятых введение института специализации адвокатов, в связи, с чем создание специализированных коллегий либо юридических консультации.

Именно поэтому в обществе не прекращается дискуссия о необходимости радикальных перемен в сфере адвокатской деятельности. Необходимость реформирования адвокатуры и законодательства об адвокатской деятельности назрела давно, особенно в связи с реформой судебной и правоохранительной систем. В связи с этим, принятие нового закона РК «Об адвокатской деятельности и юридической помощи», своевременна и необходима.

5 июля в 2018 году был принят новый закона «Об адвокатской деятельности и юридической помощи».

В целом Закон об адвокатуре носит, несомненно, прогрессивный характер. В числе подобных новелл можно назвать упрощенный порядок вступления в члены коллегии адвокатов путем отмены вступительных взносов, Законом установлен запрет на вступительные взносы в коллегию адвокатов. Известно, что большие вступительные взносы в коллегию адвокатов создают препятствия для начала осуществления профессиональной адвокатской деятельности. Отмена вступительных взносов безусловно будет стимулировать молодых юристов для получения статуса адвоката. Размер ежегодных членских взносов должен составлять не менее пятнадцатикратного и не более семидесяти пятикратного размера месячного расчетного показателя, установленного законом о республиканском бюджете на соответствующий финансовый год.

Закон «Об адвокатской деятельности и правовой помощи» затрагивает нормы, которые положительно отразятся на деятельности действующих адвокатов, это:

- прозрачность финансовой деятельности коллегий, так как, несмотря на внушительные взносы, которые ежемесячно оплачиваются, адвокаты не имеют доступа к информации о доходах и расходах своих коллегий;
- внедрение информационной системы «Е-адвокатура», которая облегчит работу адвоката при оказании юридической помощи;
- повышение квалификации адвокатов;
- обязательное страхование профессиональной ответственности адвокатов, которое в первую очередь обеспечит защищенность и престиж самого адвоката.

Сегодня работа государственных органов непрерывно сопровождается внедрением и применением передовых цифровых систем. Информационные технологии заняли прочное место во взаимодействии государства и общества.

Кроме того, в законе актуально поднимается вопрос об обеспечении граждан квалифицированной юридической помощью, которые можно решить путем увеличения количества адвокатов и возникновения конкуренции на рынке адвокатских услуг. Рост численности адвокатского корпуса усилит конкуренцию, будет мотивировать адвокатов повышать свой профессиональный уровень. В целях повышения профессионального уровня адвокатов очень своевременно поднимается вопрос о постоянном совершенствовании квалификации адвокатов. Для этой цели предусмотрены ежегодные обязательные курсы повышения квалификации с наделением РКА полномочиями по разработке и утверждению порядка и стандартов повышения квалификации (опыт Франции, Великобритании, США).

Вместе с тем, в данном законе актуально поднимается вопрос о внедрении системы *pro bono* по опыту зарубежных стран» [2]. В переводе с латинского это слово означает оказания профессиональных услуг ради общественного блага. Это социальная роль юристов и адвокатов которая необходимо для реального обеспечения доступа граждан к квалифицированной юридической помощи. Это бесплатная юридическая помощь социально уязвимым слоям населения. В законе изложен список категорий граждан, которые могут воспользоваться бесплатной юридической помощью. Такая юридическая помощь оказывается малоимущим, инвалидам и ветеранам войны, и другим категориям граждан, имеющим право на льготы которое в законе, именуется комплексной социальной юридической помощью. Данный институт успешно практикуется в ряде развитых стран и позволяет гражданам, находящимся в затруднительном социальном и финансовом положении, получить юридическую помощь от адвоката или юридического консультанта с полным сопровождением его правовой ситуации. Передовой зарубежный опыт *pro bono* нацелен, в первую очередь, на уязвимые слои населения и лиц, которые не могут позволить себе юридическую помощь, но тем не менее, нуждаются в ней

Для обеспечения доступности юридической помощи предусматривается создания саморегулируемых организаций в виде палат юрисконсультантов. Для физических лиц оказывающих юридическую помощь в виде представительства интересов в гражданском судопроизводстве. К юрисконсультантам не относятся юристы организаций государственных органов. В целях создания условий для развития конкуренции предлагается множественность палат юрисконсультантов. Каждая из палат будет создавать преимущественные условия в целях привлечения клиентов и обеспечения качества юр помощи. В Казахстане деятельность коммерческих, частнопрактикующих юристов, которые в настоящее время никто не контролировал. Объединение представителей юридической профессии в саморегулируемые организации позволит обеспечить качество защиты прав граждан в гражданском судопроизводстве, так как юристы таких объединений имеют иной правовой статус, чем частнопрактикующие юристы.

Также, введение нормы, обязывающей адвокатов застраховать свою деятельность в случае причинения вреда своими действиями предоставят гарантии гражданам в получении качественной помощи адвоката. Очень своевременно поднимается положения о рекомендуемой стоимости оплаты юридической помощи. Наряду с этим существенное влияние на достижение справедливого ценообразования окажет. введение тарифной сетки оплаты позволит населению быть осведомленным о стоимости юридической помощи, избегать ее завышения и определять самим среднюю стоимость помощи. Ведь нередко бывают случаи, когда адвокаты в разы завышают стоимость оказания их услуг.

В целом реформирование данного института позволит улучшить защиту прав и законных интересов лиц, нуждающихся в получении юридической помощи.

Казахстанская адвокатура вносит существенный вклад в дело защиты интересов, прав и свобод граждан. Адвокатура в Республике Казахстан является неотъемлемым звеном подлинной демократии, обеспечивающий фактическую возможность пользоваться всеми правами и свободами, которыми наделены граждане нашего государства» [3].

ЛИТЕРАТУРА

1. Назарбаев Н.А. «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни»: Послание Президента Республики Казахстан. <http://www.akorda.kz/>
2. Закон РК « Об адвокатской деятельности и юридической помощи» <http://www.adilet.kz/>.
3. Тыныбеков С.Т.Адвокатура и адвокатская деятельность в Республике Казахстан -Алматы: Данекер , 2001. – 246с.

ӘОЖ 379.82.822

ЗАМАНАУИ МҰРАЖАЙ МЕНЕДЖМЕНТІ МЕН МАРКЕТИНГІ

Байискакова К.А.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. XX ғасырдың соңындағы қоғам өміріндегі түбегейлі өзгерістер музей саласына елеулі әсер еткені белгілі. 1990-шы жылдардағы экономикалық дағдарыс

салдарынан музейлерге бөлінетін қаржы көлемі азайып, нәтижесінде музейге келушілер санын күрт төмендетіп жіберді. Посткеңестік кеңістікте белең алған мұндай келеңсіз жағдайдан шығудың оңтайлы жолын іздеген республика мұражайлары нарықтық қатынастарға бейімделудің жолын қарастырып, бәсекеге қабілетті тетіктер іздестіре бастады. Өмір сүруге қабілеттіліктің күшеюі мұражай тіліне маркетинг және менеджмент деген жаңа атауларды енгізді

Түйінді сөздер: мұражай менеджменті, мұражай маркетингі, фандрейзинг, туристтің қалалық картасы, мәдени демалыс.

Қазіргі уақытта еліміздегі мұражай мекемесінің алдында тұрған өзекті мәселелердің бірі – экономикалық жүйеге арнайы модернизация саласына ену. Бұл мазмұнның негізі мұражай жұмысын басқару және ұйымдастыру үшін қазіргі заманауи жолдар іздестіру бұл ұғым арнайы әдебиетте «мұражай менеджменті» деп аталады, сол сияқты мұражай мекемесімен қосымша қаражаттық меңгере алушылық, мұражай экономикасы жақсы дамыған елдерде «мұражай маркетингі» деген атауға ие болды.

Бұл терминдер нарықтық заман талаптарына сай мұражай ісінің теориясы мен практикасына да менеджмент және маркетинг ұғымдарының енгізілгенін көрсетеді.

Мұнда, «Менеджмент», «басқару» ұғымы кәсіби жүзеге асырылатын, нарық жағдайында белгілі бір мақсаттарға жету жолындағы экономикалық механизмнің қағидаттарын, қызметтерін, әдістерін қолдану арқылы материалдық және еңбек ресурстарын ұтымды түрде қолдану арқылы жетістікке жетуге бағытталған қызметтің өзіндік түрі [1].

Егер мұражай жұмысының нәтижелігін қамтамасыз ететін маңызды фактор – адам ресурсы болып табылатынын ескеретін болсақ, онда мұражайды нәтижелі жұмыс істету үшін мұражай қызметкерлері бір команда болып жұмыс істеуге ұмтылып, мұражай қызметкерлері мұражайлық қызметтің барлық салаларынан хабардар болып отыруы, мекеме шеңберінде өткізіліп жатқан барлық ісіне қатысуы және іскерлікті дамытудың бір жолы ретінде қоғаммен тығыз байланыс орната отырып, заманауи технологияларды еркін меңгеріп, оны өз жұмыстарында тиімді пайдалана білулері керек. Бұл өз кезегінде мұражай қызметін жарнамалауда, яғни мұражай маркетингінде аса қажет. «Маркетинг» термині ағылшын сөзі market-тен шыққан-нарықты білдіреді. Сөз нарықты жаулап алу туралы, яғни market getting. Ұзақ пайдалану барысында осы екі сөздің бірігуінен бір ғана маркетинг түсінігі туындады. Маркетинг – өндірушіден тұтынушыға бағытталған тауарлар мен қызметтер легіндегі кәсіпкерлік қызмет [2].

Мұражай қызметі туралы кезінде Халықаралық мұражайлар кеңесінің Жарғысында «мұражай – жәдігерлер жинақтаумен, сақтаумен, зерттеумен, насихаттаумен айналысатын бұқара қауымға ашық қоғамның дамуына тұрақты қызмет ететін табыссыз мекеме» – деп қарастырылса, бүгінгі таңдағы мұражайлардың қызметі заман талабына сай өзгергені айқын. Бұл мұражай саласында «фандрейзинг» (ағыл. fund – ақшалай жабдықтау, raise – табу) деген терминнің туындауына әкелді. Бұл термин шет елдік мұражайларда 1970-ші жылдардан бастап кең тарай бастаған.

Жаңа үшінші мыңжылдық ақпараттық революция дүмпулері мен жаһанданудың буырқанған процесстеріне байланысты тұтас, іргелі өзгерістермен басталды. Қазақстанда бұл өзгерістер жоспарлы экономикадан нарықтық қатынастарға ауысты. Еліміз тәуелсіздік алған алғашқы жылдары отандық мұражайлардың нарыққа мүлдем дайын еместігі байқалды. Уақыт өте келе қоғамда мәдениеттің қажеттілігі сезіліп, адамдар «мәдени демалыс» үшін ақша төлеуге даяр кезеңге жеттік. Қазіргі отандық

мұражайлардың негізгі мәселелерінің бірі – мұражай келушілердің қатарын көбейту болып отыр. Ол үшін мұражай менеджментін, маркетингін мейлінше тереңдей игеріп, оны дамыту Қазақстан мұражайының негізгі міндеті деп біліп, Отандық мұражайларда қолдануымыз керек.

Мұражай мемлекет қаржысына тәуелді екені белгілі. Алайда мұражайлардың жағдайы әртүрлі. Біреулері дамиды, екіншілері кері кетеді. Мұражайларды нарықтық кезеңде басқару үшін мұражай менеджменті, маркетингі әдістемесін пайдаланады.

Мұражай менеджменті мұражай қызметін басқаруда, үйлестіруде көптеген іс-шаралар атқарады. Қазіргі таңда отандық музейлердің негізгі және басты қаржы көзі – мемлекеттік қаржыландыру болып отыр.

Фандрейзинг (ағыл. fund – ақшалай жабдықтау, raise – табу) коммерциялық емес жобаларды жүзеге асыру барысында қаржымен қамтамасыз етуді ұйымдастыратын кешенді жұмыс түрі. Қазіргі технологиялық жетістіктер мұражай фандрейзингін кәсіби бизнес түріне айналдырды. Фандрейзинг жүйесінің қалыптасуына мемлекеттік саясаттың әсері зор. Өйткені құқықтық және салықтық тәртіпті қалыптастыра отырып, мәдени жобаларды жүзеге асыруда бюджеттен тыс қаржыландыру жүйесінің орнығуына әсерін тигізеді. Бүгінгі таңда фандрейзинг отандық музейлер қызметіне тиімді ендіріліп, өзінің оңтайлы нәтижелерін беруде. Әрине, республика көлеміндегі мұражайлардың барлығына тән болмағанымен, ірі мұражайлардың бәсекелестікке қабілеттілігін арттыру, халықаралық деңгейде өз мүмкіндіктерін саралауға болады.

Сондықтан, коммерциялық емес ұйымдардың маркетингтік тұжырымдамасының негізіне классикалық маркетинг қағидаттары (мысалы, тек сұраныс мақсатында шығарылатын өнімдер) тән деген көзқарас пікір-талас тударатыны сөзсіз. Коммерциялық емес мәдени мекемелердің қоғамдық іс-шаралары нарық және тұтынушылар сұраныстарына сай келе бермегенімен, олардың өнімдері әлеуметтік маңызды міндеттер (мәдени мұраны сақтау, –қорғау, жинақтау т.б.) болып табылады.

Мұражайлардың бүгінгі нарықтық қатынастар орныққан жағдайда өмір сүруі өзін-өзі қаржыландырумен тікелей байланысты екенін республика мұражайлары түсінді. Мұражай әкімшілігінің алдында қорында жинақталған құнды жәдігерлерді, қызметкерлерінің кәсіби тәжірибесін, ақшалай қаржыны тиімді пайдалану және жүзеге асыру қажеттігі уақыт күттірмейтін мәселе. Мысалы, қорында мыңдаған құндылықтарды шоғырландырғанымен соның

Мұражай қызметінде компьютерлендіру, ақпараттандыру технологиясын ендіру және Internet кеңістігін пайдалану арқылы бәсекеге қабілеттілігін арттырудың мүмкіндігі зор. Мұражайлардың виртуалды кеңістікті игеруі және қызметінде жаңа ақпараттық технологияларды (компьютерлендіру) пайдалануы бүгінгі күннің талабына айналууда. Қаншалықты консервативті әлеуметтік институт болғанымен, қоғам өмірінде болып жатқан түбегейлі өзгерістер мұражайлар алдына жаңа талаптар мен міндеттер қояды. Мұражай жәдігерлері туралы мәліметтерді электронды тасылдауларда құжаттау мақсатында мұражайларға ақпараттық технологияларды енгізу көкейтесті мәселелердің бірі болып табылады. Мұражайларға жаңа ақпараттық технологияларды ендіру арқылы интернет кеңістігіне шығу ондағы құндылықтарды тамашалауға мүмкіндігі жоқ көремендерге сырттан бақылауға мүмкіндік береді [3].

«Рухани жаңғыру» аясында түзілген Қазақстанның киелі жерлері географиясынан Түркістан қаласының ерекше қастер тұтатын тарихи орындарының ойып тұрып орын алатыны заңдылық. Түркістан турасындағы әңгімемізді Шерхан Мұртазаның сөзімен тарқатсақ, «Бүкіл қазақ халқы мойындайтын піріміз – Түркістан». Халық жазушысы «Әр елдің, егер ол өз тарихын, өз мәдениетін, өз намысын бағалай білетін ел болса, сол елдің пір тұтатын бір мекені болады. Мысалы, ол өзбектерде – Самарқан, Бұхара. Орыстарда – Суздаль, Владимир. Иранда – Машхат. Ал, біз, қазақтар үшін сондай рухани алып –

Түркістан» дейді. Расында да, бүкіл қазақ, тіпті түркі әлемі, иісі мұсылман қауымы тәу ететін Түркістан – қасиетті қала. Еліміздің рухани астанасы саналатын Түркістан қаласындағы Қорық-музейіне келетін туристердің қатарын арттыра түсу үшін бірқатар шаралар жүзеге асуда. Елбасымыздың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласы аясында заманауи технологияларды пайдалана отырып, қонақтарға көрсетілетін қызметтер сапасын жақсарту жұмыстары іске асырылуда. Ол 1- кестеде көрсетілген.

Елбасымыздың рухани жаңғыруға, руханиятқа, білім, ғылымға маңыз беруі – үлкен көрегендік пен ұлттың алға ілгерлеуін жылдам қарқынмен жылжытатын қозғаушы күш. Бұл – тәуелсіз еліміздің бақытты болашағы мен алаңсыз келешегі үшін жасалып жатқан жұмыс. Өйткені, рухани байлықтың кемел болғаны бұл жеке азаматтарымыз үшін де, әрбір жеке тұлғадан құралған қоғам, туған еліміз үшін де өте маңызды үдеріс [4].

Отандық мұражайларда шығындардың орнын азайту жөнінде бірқатар жұмыстар атқарылып келеді. Орталық Мемлекеттік мұражайда, Ә.Қастеев атындағы Мемлекеттік Өнер мұражайында, Әзірет Сұлтан тарихи-қорық мұражайында сувенирлік дүкендер қызметі жолға қойылып келеді. Мұражайда басқа да қызметтер ұсынылып жатыр.

Кесте 1 - Қорық-музейіне рухани жаңғыру аясында асырылған шаралары

№	Атауы	Жүзеге асырған шаралары
1	тарихи-мәдени ескерткіштерге	«штрих-кодтар» орнатылған. Осы «штрих-код» арқылы смартфонның көмегімен туристер тарихи нысан туралы қажетті мағлұматты қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде ала алатын болады.
2	«Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық музейі ескерткіштеріне	3D-тур виртуальды жобасы енгізіліп, әлемнің кез-келген жерінен интернет жүйесі арқылы қорық-музейінің жәдігерлері жайлы толықтай ақпарат алып, ішін аралап көруге мүмкіндік туды.
3	«Қожа Ахмет Ясауи» қорық-музейінде жерленген хандар, сұлтандар, батырлар және билердің тізімі	электронды форматта әзірленген. Бұған дейін аталған тізім жай ғана тақтайшаға жазылып келген. Қазіргі таңда қорық-музейдің жұмыс істеу кестесі, өткізілетін іс-шаралар туралы ақпарат келушілерге ғимараттың қасбетінде орналасқан «Led» экран арқылы ұсынылып отырады.

Мұражай менеджменті мен маркетингі әдістемесінің көмегін пайдалана отырып онда қандай қызмет көрсету арқылы табысты жұмыс істейтінін зерттеп, сұранысты зерттесек мұражайдың табысты жұмыс істейтіні байқалар еді, келушілерімізге қандай қызмет көрсететінімізді айқындар едік.

Мұражайдың коммерциялық қызметі мұражайдың 100% шығынын жабады десек қателесеміз, алайда мұражай шығындарын азайтудың жолдарын іздестіреміз. Бұл мәселелерді шешуде мамандар арасында екі ұдай пікір қалыптасқан. Бұл екі бақаның айранға түсіп кетіп, шыға алмай жатқанын елестетеді. Бірі шыға алмаймын десе, екіншісі тырбаңдап шығудың жолын қарастырады, ақыры еңбегінің жемісін көріп сыртқа шығады. Осы секілді мұражай өз шығынын «жаба алмаймын» деп отыра берсе ол ешқашан дамымайды. Мұражай шығындарын азайтудың жолдары өте көп, бірақ уақыт пен қаржы ресурстарын босқа шығындамай, маркетингтік зерттеулер мен сәтті жағдайда тынымсыз іздену өлшеусіз рөл атқарады. Әлемдік мұражайлар тәжірибесін үйрену арқылы отандық мұражайларды ХХІ ғасырға лайықтауымыз керек және оған өте зәруміз. Президентіміз айтқандай шетел технологиясын үйрену арқылы еліміз дамыған елу елдің қатарына қосылуымыз керек [5].

Мұражай - туған еліміздің асыл қазынасы. Ол жастарды, жалпы жұртшылықты өлкеміздің шежіресімен таныстыра отырып оны қастерлеуге тәрбиелейді. Еліміздің музейлері дамитынына сенеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. С.К. Сұрағанова, Б.О. Сабатаева Туризм менеджменті: Алматы: 2012.-36.
2. Ж.М. Шаекина., Ә.Ж. Қойтанова Туризм маркетингі: Оқулық. Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2012-66.]
3. Ибраева А. Музейтану: тарих мамандықтарына арналған оқулық. – Астана: Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, 2013. – 251 б.
4. <http://kz.otyrar.kz/2014/01>
5. Картаева Т.Е., Турымбетова Ж. Музейлік нарық интеграциясындағы өзекті мәселелер //group-global.org

УДК 339.9:332.1:001.891

РАЗВИТИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА МАНГИСТАУСКОГО РЕГИОНА

Бермухамедова Г.Б., Сагиндикова А.К.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье описывается положение нынешней ситуации и приводятся практические рекомендации по управлению внешнеэкономического развития промышленного комплекса Мангистауского региона на основе активизации внешнеэкономического потенциала. Целью направления послужило использование методологии системного подхода и системного анализа для оценки наиболее перспективных сфер социально-экономической деятельности региона. Рассмотрен производственный потенциал области в качестве имеющейся объективной предпосылки, способствующей развитию экономической деятельности. Разнообразие промышленных структур области, представляет из себя сложную природу экономического потенциала, состоящего из частных потенциалов. Произведён краткий анализ современного состояния и имеющихся проблем развития Мангистауской области.

Ключевые слова: ЭКСПО, газ и нефть.

Сегодня внешнеэкономическая деятельность стала органической составляющей совокупного экономического механизма всех стран мира, а экспорт выступает в виде главного источника финансового подъема государств и регионов.

Главная задача каждого региона Казахстана на сегодня - стать более конкурентоспособным, что особенно важно в свете вступления республики в ВТО. Ресурс нашего будущего выживания - как раз в том, чтобы взаимодействовать с внешним миром, стать более экономически развитым и использовать те ресурсы, которые мы накопили.

Согласно озвученной Президентом Казахстана Н.А. Назарбаевым в начале 2017 года установке развития нашей республики в русле «реализации третьей модернизации», сказано, что страна и ее регионы «... должны исходить из наших сильных сторон и не растерять потенциал, который вместе создали за 25 лет нашей независимости».

В преддверии проведения в этом году в Астане международной выставки экономических достижений (ЭКСПО), каждый из казахстанских регионов должен продемонстрировать свои индустриальные возможности для наращивания объемов внешнеэкономического сотрудничества.

Состояния внешнеэкономического сектора страны или региона требует проведения изучения его природы, отражения количественных и качественных параметров развития как целого и его составных частей. Среди новых базовых величин, характеризующих внешнеэкономическую деятельность государства, в последние десятилетия особое место занимают такой показатель, как уровень развития внешнеэкономического потенциала.

В процессе развития внешнеэкономических отношений Казахстана, как унитарного государства, активную роль и приоритетное значение должна играть каждая из областей республики, поскольку объективно регионы лучше представляют свои проблемы, полнее учитывают экономические и социально-культурные особенности, глубже знают потребности и возможности действующих на их территории предприятий и организаций, эффективнее могут использовать свои природные, материально-технические и финансовые ресурсы для реализации внешнеэкономических интересов.

Разработка новых направлений развития экспортного потенциал Мангистауской области приобретает особую актуальность на фоне замечаний Президента Республики Казахстан, прозвучавших в ходе его недавнего визита в Актку (сентябрь 2014 г.). Глава государства отметил, что «экономика области в основном держится на нефтедобыче, в то время как доля малого и среднего бизнеса в структуре ВВП остается незначительной. В этой связи назрела необходимость развития логистики, транзита, сервисных услуг и туризма» [1].

Отмечено, что за период 2014-2016 годы в металлургической промышленности наблюдается спад объема производства продукции и индекса физического объема отрасли. В 2013 году были ужесточены экономические санкции против Ирана, что сказалось на сокращении экспорта стальных заготовок. На внутреннем рынке конкуренция со стороны российских производителей привела к сокращению продаж арматуры. В 2016 году снизились цены на мировом рынке металлов в результате чего компания «АЛЗ» не выполнила обязательства по Плану реабилитации программы Посткризисного восстановления. К ним присоединились основные предприятия отрасли: Актауский литейный завод, специализирующийся на производстве стальных заготовок и прокатного производства на базе переработки лома и ArcelorMittal Tubular Products Aktau (производство стальных спирально-шовных труб большого диаметра) [Президент указал на недостатки в развитии Мангистауской области // www.kazpravda.kz, 30 сентября 2014 года].

Однако есть и существенные продвижения развития промышленного производства, например, в области нефтепереработки. Основные предприятия отрасли: CASPI BITUM, завод по производству дорожных битумов и Казахский газоперерабатывающий завод, производящий сжиженный и углеводородный газ. За период с 2014 по 2016 годы доля подотрасли в составе обрабатывающей промышленности выросла с 8,7% до 19,3% благодаря вводу в 2013 году казахстанско-китайского предприятия - CASPI BITUM. Исходя только из данных фактов, сложная составляющая неравномерного развития промышленности области даёт основания всесторонне исследовать критерии спадов и подъёма производственных сфер, составляющих основной костяк экономических показателей Мангистауской области.

Оценивая уровень промышленного развития региона, прежде всего, необходимо исходить из существующих естественных конкурентных преимуществ, которые обеспечиваются природным, производственным, трудовым и интеллектуальным потенциалами. Важнейшим фактором, определяющим региональное развитие, является позиционное положение – экономико-географическое положение [2].

Если опираться на данные развития некоторых европейских стран, то можно отметить, что развитие некоторых регионов на основе топливно-энергетических комплексов в Европе, ориентируется также, как и Мангистауская область Казахстана на природный газ и нефть. При этом для гармоничного развития региона используют метод т.н. эндогенного развития, который опирается на использование локальных местных преимуществ, в первую очередь уникальных навыков и знаний кадров, обеспечивающих конкурентоспособное преимущество. Базовые установки подобного развития: концентрация ресурсов и использование преимуществ агломерации, что позволяет менее густонаселённым районам получать преимущества крупных городов; увеличение региональной вовлеченности производства через регулярную модернизацию; предоставление прав местным малым и средним предприятиям; сохранение социальной сплочённости.

Такой подход к развитию отдельного региона может быть реализован с помощью таких инструментов, как создание региональных кластеров и специальных инновационных систем, обучающих центров и т.д. Все они взаимосвязаны, поскольку направлены на то, чтобы стимулировать накопление местных ресурсов и генерировать объединение региона в единую производственную сеть. Идея создания такого района или кластера применима не только к развитию сетей малого и среднего бизнеса, но и крупных промышленных предприятий, которые могут закрепить мобильный капитал за данной территорией, используя местные преимущества [3-5].

В химической промышленности Казахстана объем производства продукции и индекс физического объема за 2014-2016 годы демонстрируют тенденцию роста. Основное предприятие в данной области компания КазАзот - крупное предприятие в Республике Казахстан по выпуску азотных минеральных удобрений (более 93% всего объема выпуска азотных минеральных удобрений в РК). Объем производства продукции и индекс физического объема в строительной индустрии и производстве строительных материалов за 2013-2015 годы по отрасли «Производство прочей неметаллической минеральной продукции» также демонстрирует тенденцию роста. Основные предприятия отрасли представлены: «Каспий Цемент», Мангистауский комбинат дорожно-строительных материалов», «Темиртас-1», «Управление производственных предприятий», «Карьертау», «Строй-Деталь». В Форте-Шевченко имеются предпосылки для развития строительной индустрии и производства строительных материалов. Здесь ведется разработка камня-ракушечника и щебня, начато производство железобетонных изделий.

Основные предприятия легкой промышленности в Мангистауской области: «Жамал-ай», «Жанарыс», «УПП КОС». Основные виды продукции: специальная защитная обувь и одежда для силовых структур, текстильные изделия, специальная одежда для нефтегазовой отрасли, товары народного потребления. Однако индекс физического объема продукции отрасли легкой промышленности снизился с 126,3% в 2015 году до 116,1% в 2016 году (в 2013 году – 93,4%). За январь-декабрь 2016 года промышленными предприятиями области произведено продукции в действующих ценах предприятий на 1861,2 млрд. тенге, индекс физического объема (далее – ИФО) промышленной продукции к 2015 году составил 96,9%.

В 2016 году в горнодобывающей промышленности произведено продукции на 1608,4 млрд. тенге, что составляет 86,4% от общего объема промышленного производства области и подчеркивает доминирующую роль данного сектора промышленности в регионе. ИФО продукции отрасли составил 96,8% к аналогичному периоду. Объем добычи нефти составил 18076,1 тыс. тонн или 97,9% к соответствующему периоду прошлого года (вследствие падения мировых цен на нефть). Объем добычи природного газа составил 2886,8 млн. куб. м. или 113,8% к уровню 2015 года.

В обрабатывающей промышленности наблюдается рост, объем производства составил – 132,2 млрд. тенге, ИФО – 110,9%. Доля отрасли в структуре промышленности за отчетный период составила – 7,1%. Увеличение объемов производства наблюдается в производстве готовых металлических изделий, кроме машин и оборудования (ИФО 192,1%), в химической промышленности (ИФО 110,6%), в легкой промышленности (ИФО 102,2%), в производстве прочей неметаллической минеральной продукции (стройиндустрия) (ИФО 100,7%).

Снижение объемов производства за отчетный период наблюдается в следующих отраслях обрабатывающей промышленности:

- в машиностроении (ИФО 90,9%),
- в производстве продуктов нефтепереработки (ИФО 95,6%),
- в металлургической промышленности ((ИФО 45,2%),
- в производстве резиновых и пластмассовых изделий (ИФО 76,3%),
- в производстве продуктов питания (ИФО 86,5%) [Президент указал на недостатки в развитии Мангистауской области // www.kazpravda.kz, 30 сентября 2014 года].

Размещение производственного потенциала влияет и на расселение населения, так наибольшую долю в общей численности населения области занимает городское население - 75,9%, меньшую долю - сельское. В соответствии с данными статистики за последние годы значительно увеличилась численность населения в городах Актау и Жанаозен (на 3,6% и 2,9% в 2016 году соответственно) в связи с интенсивным развитием нефтегазового сектора и увеличением притока оралманов, преимущественно поселяющихся в этих городах.

В г. Актау кроме горнодобывающей промышленности, развивается обрабатывающая. В г. Жанаозен развиты горнодобывающая, включая предприятия по добыче и обработке камня-ракушечника, легкая и пищевая промышленности. В Бейнеуском районе в последние годы развивается горнодобывающая промышленность, это связано за счет увеличения числа совместных и иностранных предприятий, привлекающих местную рабочую силу (Казполмунай», «Аском интеройл», «Толкыннефтегаз»). В районе производится основная доля камня-ракушечника и известнякового камня. Разработка Каспийского Шельфа, развитие береговой инфраструктуры, активизация деятельности крупной иностранной компании АДЖИП ККО и других сервисных предприятий в районе порта Баутино обусловили развитие

производственного потенциала и улучшение экономики малого города Форт-Шевченко и в целом Тупкараганского района. Мангистауская область является донором республиканского бюджета и объем бюджетных изъятий в вышестоящий бюджет в 2013 году - 24,6 млрд. тенге, в 2014 году – 10,1 млрд. тенге, 2016 год – 10,7 млрд. тенге [6].

В тоже время, экономика Мангистауской области в значительной степени подвержена колебаниям следующих внешних факторов, в том числе и глобального характера: снижению мировых цен на энергоносители и сырье; девальвации национальной валюты; усилению продовольственных и экологических проблем. Основные проблемы макроэкономики Мангистауского региона показаны в таблице 1.

Проведенный анализ в таблице 1. анализ проблем развития экономики Мангистауской области показывает, что на пути развития ВЭП в регионе еще стоит ряд трудностей. Эффективное использование хотя бы одного из этих факторов, позволит завоевать на определенное время прочные позиции в конкуренции на мировом рынке. Наиболее актуальной задачей развития Мангистауской области является последовательный отход от сырьевой направленности экономики и ее модернизация с учетом требований современных мировых трендов, характеризующихся переходом к новому технологическому укладу.

Таблица 1 - Анализ слабых сторон и угроз экономики Мангистауского региона

СЛАБЫЕ СТОРОНЫ:	УГРОЗЫ:
<ul style="list-style-type: none"> - моноспециализация экономики региона (преобладание горнодобывающей промышленности); - отсутствие естественных источников пресной воды, природно-климатические ограничения для развития сельского хозяйства и обеспечения безопасности в продовольственной области; - незначительная численность населения (16 место в региональном разрезе); - дефицит квалифицированных трудовых ресурсов области, значительный приток мигрантов с невысокой квалификацией; - ограниченный объем рынка потребления в области и недостаточное развитие логистики; - дифференциация заработной платы между нефтегазовым сектором и остальными секторами экономики. 	<ul style="list-style-type: none"> - опасность сокращения нефтегазовых ресурсов области; - потеря конкурентной позиции по транзитному потенциалу из-за просрочки работ на казахстанских участках МТК «Север-ЮГ» и ТРАСЕКА; - понижение привлекательности региона для инвесторов из-за переноса начала реализации 2-ой фазы Северо-Каспийского проекта; - высокая зависимость от ввоза продовольственных товаров и сырья для их производства и как следствие низкая продовольственная безопасность
Примечание - составлено на основе источников [2,3,5-6]	

Проведенный анализ промышленного потенциала Мангистауской области выдвигает внешнюю торговлю в число важнейших приоритетов развития области. Для этого необходимо привлечение внимания широкой общественности к осознанию факта тесной взаимосвязи между состоянием мировых товарных рынков и динамикой экономического развития региона, признания успешных экспортных усилий тех или иных местных предприятий. На базе анализа исследований обнаружены главные трудности, которые нуждается в помощи государства, областных и районных органов власти, даже в помощи международных организаций. Кризисное их состояние настолько нарастает, что решение этой проблемы стало одной из актуальных задач не только областного, но и общенационального значения.

ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана. Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность: утв. 31 января 2017 г. // [Электронный ресурс]: www.akorda.kz
- 2 Кенжалиев А.Т. Совершенствование механизма управления инвестиционным потенциалом региона (на материалах Южно-Казахстанской области): автореф. дис. канд. экон. наук: 08.00.05: Республика Казахстан-Туркестан, 2010.- 23с.
- 3 Лукс Г. Эндогенное развитие: Новые вызовы для промышленности Центральной Европы / Регион: Экономика и социология. - 2015. - №1(85). – С. 256-274
- 4 Markusen, A. (1996). Sticky places in slippery space: A typology of industrial districts. / *Economic Geography* , №3, P. 293–313.
- 5 Menghinello, S., L. De Propriis & N. Driffield Industrial districts, inward Foreign Direct Investment and regional development./ *Journal of Economic Geography*. - №10, 2010. – P.539–558.
- 6 Гаврилов, А.И. Региональная экономика и управление / А.И. Гаврилов. - М.: Экономика, 2009.-239 с.

УДК 346.26 (547)

ПРАВОВОЕ ПОНЯТИЕ КОНКУРЕНЦИИ И МОНОПОЛИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РК В СФЕРЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Абдукаримова Ж.С.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В докладе автор раскрывает правовое понятие конкуренции и монополистической деятельности по нормам Гражданского кодекса РК и Предпринимательского кодекса РК.

Ключевые слова: конкуренция, монополистическая деятельность, законодательство, предпринимательство.

Рыночная экономика, которая в свою очередь требует радикальных преобразований структуры производства должна быть направлена на преодоление монополизма и развития конкуренции. Как подтверждает мировой опыт, решение проблемы этой проблемы без развития предпринимательства и монополизма, и развития конкуренции невозможно, ибо предпринимательство- это зачаточная форма развития бизнеса, выраженная в различных формах собственности общественного производства.

Уровень развития экономики и характер рыночных преобразований определяют благосостояние общества. Для нормального функционирования рыночной экономики необходимо равенство участников рыночных отношений. Для достижения такого положения на товарном рынке необходима конкуренция участников рынка.

Одним из важных направлений интеграции в рамках ЕЭК, наряду с техническим регулированием и общей таможенной, является антимонопольное регулирование. Именно по этому направлению ЕЭК является самостоятельным наднациональным органом со всеми полномочиями. В 2015 году вступил в силу договор о Евразийском экономическом союзе. Сейчас идет работа над созданием единого рынка и гармонизированного законодательства, в том числе с точки зрения правил

конкуренции, а также регулирования государственных закупок. Конкуренция означает, по нашему мнению, это соревнование и состязательность участников рынка, за лучшие условия производства, купли-продажи товаров и получения максимальной прибыли. Конкуренция, которая способствует нормальному развитию товарного рынка, должна регулироваться законом. Противоположностью конкуренции является монополистическая деятельность, которая также регулируется законом и ограничивается в определенных рамках. Что касается правового регулирования, то согласно Конституции Республики, Казахстан каждый имеет право на свободу предпринимательской деятельности, свободное использование своего имущества для любой законной предпринимательской деятельности [1].

В соответствии с нормами Гражданского кодекса РК государство не только гарантирует свободу предпринимательской деятельности, но и обеспечивает ее защиту и поддержку. Вместе с тем, в соответствии с положениями ГК РК не допускается злоупотребление свободой предпринимательства, т.е. осуществление монополистической и иной деятельности, направленной на ограничение или устранение конкуренции, получение необоснованных преимуществ, ущемление прав и законных интересов потребителей [2].

В широком смысле «конкуренция» — это соревнование между различными лицами в достижении одной и той же цели. В предпринимательской деятельности конкуренция означает состязательность хозяйствующих субъектов, когда их самостоятельные действия эффективно ограничивают возможность каждого из них односторонне воздействовать на общие условия обращения товаров на соответствующем товарном рынке. Юридическое содержание конкуренции характеризуется рядом признаков. Во-первых, в большинстве случаев конкуренция является естественным регулятором цен на рынке, во-вторых, она становится предпосылкой для реализации прав потребителей, в-третьих, является правомерной деятельностью хозяйствующих субъектов на рынке, целью которой является получение наиболее выгодных условий производства и сбыта товаров законными средствами [3].

Официальное юридическое определение конкуренции как правовой категории дал Закон РК «О конкуренции» от 25 декабря 2008 года, но с принятием Предпринимательского кодекса РК вышеуказанный закон утратил силу. Конкуренцией является состязательность субъектов рынка, при которой их самостоятельные действия эффективно ограничивают возможность каждого из них односторонне воздействовать на общие условия обращения товаров на соответствующем товарном рынке. Конкуренция основывается на началах состязательности, добросовестности, законности, соблюдении прав потребителей, которые применяются одинаковым образом, в равной мере и на равных условиях ко всем субъектам рынка независимо от организационно-правовой формы и места регистрации таких субъектов рынка [4].

Конкурентная среда должна обеспечивать условия равенства, а с другой стороны-она представляет собой процесс реализации имеющихся у хозяйствующих субъектов преимуществ. Не допускается монополистическая деятельность, представляющая собой подавление конкуренции за счет доминирующего положения на рынке и злоупотребления им. В таких случаях применяются ценовые санкции, принудительное разделение хозяйствующих субъектов, их имущественная ответственность за причиненные убытки [4].

В соответствии с положениями Предпринимательского кодекса РК Монополистической деятельностью является деятельность субъектов рынка, положение которых дает возможность контролировать соответствующий товарный рынок, в том числе позволяет оказывать значительное влияние на общие условия обращения товара на соответствующем товарном рынке. К монополистической деятельности, относятся:

- 1) антиконкурентные соглашения субъектов рынка;
- 2) антиконкурентные согласованные действия субъектов рынка;
- 3) злоупотребление доминирующим или монопольным положением [4].

Для проведения государственной политики по содействию и развитию конкуренции, а также предупреждению, ограничению и пресечению недобросовестной конкуренции Правительством РК определен уполномоченный орган, им является Агентство РК по регулированию естественных монополий, защите конкуренции и поддержке малого бизнеса. В нашей стране институциональный статус антимонопольного органа подвергался многочисленным преобразованиям, если в начале его статус вполне соответствовал классическим образцам, то в последующем на этот орган возлагалось множество несвойственных ему функций, причем в некоторых случаях функция по защите конкуренции незаслуженно отодвигалась на «задний план», уступая место другим «перспективным» функциям, а также на долгое время этот орган превращался в одно из подразделений другого центрального исполнительного органа.

В настоящее время Указом Президента РК № 872 от 13 августа 2014 года Агентство по регулированию естественных монополий РК и Агентство по защите конкуренции РК реорганизованы путем слияния в Комитет по регулированию естественных монополий и защите конкуренции Министерства национальной экономики РК.

Для борьбы с недобросовестной конкуренцией в Республике Казахстан включает в себя: установление запрета на осуществление субъектами предпринимательства любой деятельности, направленной на ограничение или устранение конкуренции, нарушение прав других предпринимателей на свободную конкуренцию, а также нарушение прав и законных интересов, потребителей, товаров, работ и услуг; установление запрета на принятие государственными органами, органами местного самоуправления нормативных правовых и иных актов, а равно осуществление действий, направленных на создание благоприятных или дискриминационных условий для деятельности отдельных субъектов рыночных отношений или их групп, устранение или ограничение конкуренции, а также нарушение прав и интересов потребителей, если иное не предусмотрено законодательными актами и пр.

При этом Комитет вправе: разрабатывать и утверждать нормативные правовые акты по вопросам антимонопольного законодательства, обязательные для исполнения государственными органами и субъектами рынка; устанавливать наличие доминирующего (монопольного) положения субъектов рынка; давать заключения на создание субъектов рынка, если это приводит к появлению хозяйствующих субъектов, доля которых на соответствующем товарном рынке будет превышать установленные пределы, а также на реорганизацию, ликвидацию субъектов рынка, занимающих доминирующее (монопольное) положение на соответствующем товарном рынке; проводить проверки по вопросам соблюдения антимонопольного законодательства государственных органов, субъектов рынка; осуществлять иные полномочия, предусмотренные законодательством РК [5].

За действие (бездействие), нарушающее свободу конкуренции, юридические и физические лица, а также государственные органы местного самоуправления и их должностные лица несут административную, материальную и уголовную ответственность.

Таким образом, правовое регулирование конкуренции и монополистической деятельности играет важную роль в улучшении экономической ситуации в стране. При помощи правовых инструментов государство участвует в предпринимательской деятельности в целях решения социально-экономических задач, определяемых потребностями общества и государства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Конституция РК от 30.08.1995 //www.zakon.kz
2. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Общая часть), принят Верховным Советом Республики Казахстан 27 декабря 1994 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.07.2018 г.) //www.zakon.kz
3. Кодекс Республики Казахстан от 29 октября 2015 года № 375-V «Предпринимательский кодекс Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями от 14.01.2016 г.)// www. zakon.kz
4. Постановление Правительства Республики Казахстан от 21 апреля 2003 года № 376 «Об утверждении Правил проведения публичных слушаний при рассмотрении заявок на утверждение тарифов (цен, ставок сборов) или их предельных уровней на регулируемые услуги (товары, работы) субъектов естественных монополий» Постановление Правительства Республики Казахстан от 21 апреля 2003 года № 376 // www. zakon.kz

УДК 657.1 (045)

ОСНОВЫ ЭТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ЭКОНОМИКИ

Карашаев Д.Э.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. Этическая система экономики – это модель при котором экономическое развитие и расширение потребления, основана в разрезе социальной справедливости, а также она запрещает экономическую деятельность, идущую во вред обществу и подрывающую безопасность государства, независимо от финансового результата, т.е. особо подчёркивается преимущество этических, нравственных ценностей перед материальными, экономическими благами.

Ключевые слова: устойчивое развитие (sustainable development), эффективное, справедливое управление (good governance), equity finance, диверсификация, исламский банкинг.

Общий обзор состояния мировой экономической системы, которая в свою очередь, является отображением традиционных рыночных отношений зашли в тупик.

Основательная реорганизация экономики сегодня как никогда уместна. Экономические кризисы обнажили проблемы неустойчивости мировых финансовых механизмов. В связи с этим ученые и политики по всему миру развивают дискуссии и предлагают пути облегчения непростого для человечества переходного периода. Поднимаются вопросы вредным привычкам человечества, связанным с чрезмерным потреблением, растущим несдерживаемом экономическом производстве. Устаревшие лозунги о об эффекте свободной торговли неохотно уступают перед призывами к установлению общественных отношений, основанные на устойчивом развитии (sustainable development) и эффективном, справедливом управлении (good governance).

В общем, сегодня стоит задуматься над альтернативами традиционной финансовой модели экономики как этическая (исламская) модель экономики.

Экономическая модель, которую сегодня принято называть исламской, схематично может быть сведена к нескольким равноценным в концептуальном

отношении положением. Они в той или иной форме содержатся в Коране и других сакральных текстах ислама.

Человек - не собственник некоего имеющего рыночную стоимость и общественную ценность ресурса (денежных средств, товаров, недвижимости, новаторской идеи, управленческого опыта и т. д.), а на время своей жизни является поверенным Аллаха по распоряжению этим ресурсом. Этот ресурс не должен обращаться в сокровище, равно как и направляться на спекулятивные операции (от деривативов до игры в казино). Ресурс, доверенный человеку, - должен рачительно использоваться на благо всего общества, в том числе обеспечивая материальное вознаграждение распорядителю, для создания реальной добавленной стоимости, приращения массы товаров и услуг, а не денежной массы.

Применение ресурсов или обмен ими не считается актом эксплуатации, если при этом не нарушаются экономически оправданные стоимостные пропорции, а также заблаговременно не устанавливается обязательное к безусловной выплате, априори фиксированное вознаграждение за ресурс. В силу этого, во-первых, не допускается обмен разновеликими суммами денег, как это имеет место при кредитной операции. Во-вторых, использование ресурсов, если требуется их объединение, происходит через долевое участие их обладателей в прибылях и убытках делового предприятия. Это в полной мере распространяется и на банки, играющие свою общепринятую роль финансового посредника. Вознаграждение финансиста, следовательно, напрямую и полностью зависит от конечного результата этого предприятия и правильности произведенной оценки его экономической жизнеспособности, перспектив конъюнктуры в данном сегменте рынка, управленческих и предпринимательских способностей партнера-бизнесмена.

Существенно упрощая, допустимо сказать, что главное техническое отличие исламских финансов от господствующей в мире модели может быть сведено к отказу от ссудного процента. Это позволяет исламским экономистам вместо такого инструмента, как "цена денег", подверженного огромному числу субъективных, в том числе сугубо спекулятивных, частных воздействий, ввести значительно более адекватную категорию "эффективности капитала". Имеется в виду, что ресурсы, ориентируясь на норму доходности непосредственно, перетекают в те сектора экономики, потенциал которых наиболее положительно оценивается рынком [1].

Нетрудно заметить, что применительно к сфере финансов это схоже с тем, как функционирует рынок акций. Действительно, equity finance, или мобилизация средств через прямое участие в капитале, - основа основ исламской системы. Между тем в кругах специалистов все чаще высказывается мнение, что именно за equity finance будущее корпоративных финансов - в противоположность чуждому исламу долговому финансированию, то есть через традиционный банковский кредит. Так что экономическая теория, еще в VII веке сформулировавшая данный постулат, определенно заслуживает внимания.

В мусульманском вероучении особо подчёркивается преимущество этических, нравственных ценностей перед материальными, экономическими благами. Задолго до начала эпохи колониализма в мусульманском мире существовали гибкие правила коммерческих отношений, действовали системы векселей, аренды, залога, санкционированные мусульманским правом и воспринимавшиеся мусульманами в общем контексте запретов и предписаний, определённых Всевышним Аллахом [2].

Исламская концепция экономики не оправдывает ни экономическое развитие, ни расширение потребления, если эти процессы идут в разрез с социальной справедливостью, ослабляют страну политически и экономически, тем более создают угрозу для её независимости.

Шариат запрещает экономическую деятельность, идущую во вред обществу и подрывающую безопасность государства, независимо от финансового результата.

Ислам преграждает любые попытки вкладывать капитал под ростовщический процент, независимо от того, высок он или низок. Ислам не стал новатором в запрещении ростовщичества, такой запрет имел место и в других религиях, в том числе и в иудаизме. В Ветхом Завете мы читаем: «Если обеднел твой брат, то дай ему, но не требуй с него проценты» [3].

Что касается христианства, то в Евангелии от Луки сказано: «Всякому, кто просит тебя, дай; и от того, кто отнимает твоё, ничего не требуй обратно» [4]. Несомненно, что кредитор, взимающий проценты у своего должника, является проклятым человеком перед Аллахом и людьми. Однако Ислам, в котором показана технология запрета, признаёт грешником не только кредитора, но и всех тех, кто принимает участие в этом грехе. Плательщик процента, пишущий долговую расписку, а также свидетель этого акта – все они являются соучастниками греховной сделки. В хадисе говорится: «Аллах проклял того, кто взимает и платит проценты, а также тех, кто свидетельствует и записывает эту сделку» [5].

Видный мусульманский богослов Абу Хамид аль-Газали полагал, что цель любой хозяйственной структуры состоит в улучшении материального благосостояния основных слоёв общества. «Исламский строй, – писал он, – если его точно воссоздать, обеспечит высший уровень жизни для людей». Все экономические категории – такие как деньги, богатство, капитал, производство – рассматриваются человеком через призму моральных норм и ценностных ориентиров исламской религии.

После мирового финансового кризиса поиск моделей, альтернативных классической финансовой системе, стал столь же обсуждаемым, как и вопрос ее кардинальной реформы. И неудивительно, что исламские финансы, практически не «травмированный» минувшим лихолетьем, сейчас рассматривается как один из путей, способных сбалансировать мировые финансы. Отчасти альтернатива, отчасти – дополнение к классической финансовой системы, отчасти – страховка от кризиса.

Этическая (исламская) финансовая модель — это новые возможности для экономики страны, которые открываются благодаря исламским инвестициям. А это в свою очередь – рост темпов производства, технологический подъем, снижение издержек. Особенно в тех отраслях, которые пока остаются на периферии традиционного банкинга. Например, аграрный сектор. Думаем, новый импульс для развития получат инфраструктурные проекты. То есть этический (исламский) банкинг открывает большие инвестиционные возможности для Казахстана. Не будем забывать, что в некоторых исламских государствах накопились большие суммы «длинных» денег. Этический (исламский) банкинг в Казахстане откроет «шлюзы» и для этих инвестиционных источников [6].

Перестроение традиционных рыночных отношений в пользу дозволенной Шариатом системы требует большей вовлеченности и взаимного доверия со стороны властей, элит, представителей бизнеса и конечных потребителей.

ЛИТЕРАТУРА

1. Беккин Р. 2010 – Исламская экономика – правда и вымыслы/ Интернет сайт. Дата публикации: 16.02.2010г.
2. Статья Болезни нашей экономики – исламский взгляд. Сайд Сайдов. 28.03.2013г
3. Библия. Ветхий Завет.
4. Евангелия от Луки.

5. Аль –Бухари 2003г- Сахих аль –Бухари. Мухтасар. Перевод В.А.Нирша.М.:Умма, 2003 г.
6. Статья: "Исламский банкинг: специфика и перспективы" Источник: knews.kz.

ӘОЖ 327 (045)

НӘЗІР ТӨРЕҚҰЛОВ - ҚАЗАҚТЫҢ КӨРНЕКТІ ДИПЛОМАТЫ

Керимов Б.К.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада Қазақстанның сыртқы саяси қызметінің бастауында тұрған аса көрнекті тұлға, нағыз елжанды, ардақты азаматтарының бірі Нәзір Төреқұловтың халықаралық және дипломатиялық қызметі қарастырылған. Нәзір Төреқұловтың қазақтан шыққан тұңғыш кәсіби, білікті дипломат, елші болғандығы, оның есімі сол кезде, көзі тірісінде-ақ халықаралық деңгейде танылғандығы және Кеңестік дипломатияның дамуына қосқан үлесі жөнінде жан-жақты баяндалған.

Түйінді сөздер: Нәзір Төреқұлов, КСРО дипломатиясы, халықаралық қатынастар, қазақтың тұңғыш кәсіби дипломаты, Нәзір Төреқұловтың мұралары.

Қазақ елі өзінің сан жылдар бойы аңсаған мемлекеттік егемендігіне жетіп, тәуелсіз ел болып қалыптасты. Тәуелсіз мемлекетіміз тек құрылып қана қоймай өз өткен тарихымызға қайта қарап жоғымызды түгендеуге, өшкенімізді жандандыруға көштік. Бұл дегеніміз ұлттық тарихымыздың қайтадан жаңғырып ұлы тұлғаларымыздың ортамызға оралуы.

Қай дәуірде болмасын белгілі бір қоғамның даму жолын алға жылжытуда жекелеген тұлғалардың феномені ерекше орын алатындығы баршаға белгілі. Өз елінің тәуелсіздігі мен ұлтының жарқын болашағы үшін күрескен ірі тұлғалар бүкіл адамзат өркениетіне маңызды үлес қосып келеді. «Аса көрнекті тарихи қайраткерлердің, шын мәніндегі мемлекетшілердің тұтас бір шоғырының - жиырмасыншы ғасырдың бас кезінде-ақ қазақ мемлекеттілігінің даму мақсатын тұжырымдап берген тұлғалардың ұлттық мүдделерге қызмет етуінің ұлы тарихи үлгісі көз алдымызда тұр», [1] деп Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев өзінің «Тарих толқынында» деген еңбегінде жазғанындай, қазақ тарихындағы ірі тұлғалардың қоғамда алған орны мен олардың ұлт үшін жасаған еңбектерінің маңызын көрсете білу – біздің парызымыз.

Осы орайда Қазақстанның қазіргі заманғы мемлекеттілігінің бастауында тұрған аса көрнекті тұлға, нағыз елжанды, ардақты азаматтарының бірі Нәзір Төреқұловтың да ұлтымыздың әлемдік кеңістікте өзіндік орнын иемденуге қосқан үлесін атап өтуге тиіспіз. Өткен ғасырдың басында егемен ел болу үшін өлшеусіз тер төккен алаш қайраткері Нәзір Төреқұловты ұлтымыздың арасынан шыққан тарихи тұлғалардың бірі, көрнекті мемлекет және қоғам қайраткері ретінде тануға тек еліміз дербес саясатын жүргізе бастаған соңғы кезде ғана мүмкіндік туды.

XX ғасырдың басы Қазақстан үшін қилы оқиғаларға талас-тартысқа толы кезең. Осы кезеңде аяулы халқымыздың ұлдары осы оқиғалардың бел ортасында жүрді. Олар өз заманына сай білім алған зиялы текті ортадан шыққан тұлғалар болатын. Олардың әрқайсысы бір тұлға, бір тағдыр, бір тарих. Себебі олардың барлығының басын біріктірген қазақ деген халықтың бұғауға түскен тағдыры болатын. Ұлт болашағын ойлап қам жеген, халқы үшін от пен суға түскен, азап шеккен, керек болса осы мақсатта

басын бәйгеге тігіп, жан қиған да осы Алаш арыстары болды. Әсіресе, ұлттық тәуелсіздік үшін күресте олардың бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып, тізе біріктіріп, ел санасын оятудағы қыруар еңбегін ешуақытта ұмытуға болмайды.

Алайда, 1937 жылдың қырғынында осынау қазақтың қаймағы болған арыстарымыз барлығы дерлік қуғын-сүргінге ұшырап, басым көпшілігі ату жазасына кесілді. Ажалдан аман қалғандарының өзі ұзақ жылдар бойында ескерусіз қалдырылды.

Осылайша, қазақ ұлтының бүгінгі жарқын болашағын жақындатуға, оның іргетасын қаласуға сонау өткен XX ғасырдың алғашқы жылдарында аянбай еңбек еткен, қыруар жұмыс жасаған А.Байтұрсынов, Ә.Бөкейханов, М.Дулатов, Ж.Аймауытов, М.Шоқай, С.Садуақасов, Т.Рысқұлов т.б. көрнекті мемлекет және қоғам қайраткерлерінің бел ортасында Нәзір Төреқұловтың да есімі жарқырап көрінеді. Алаш идеясы бастарын біріктірген осынау саңлақтарымыздың қоғамдық және саяси өміріміздің әр саласында еңбек етіп, сол арқылы әрқайсысының түптің түбінде ұлттық тәуелсіздігімізге қол жеткізуге әрекет жасағандығын аңғарамыз.

Мемлекет және қоғам қайраткері Нәзір Төреқұлов та осы идея үшін күресті, азабы мен абыройы қатар түсіп жатқан, қатал да қатыгез тағдыр кешті. Оның өмір жолына қарап отырсақ, қоғамдық және саяси қызметінің барлық белестерінде алдымен ұлтына, туған халқына аянбай көмек беруге ұмтылғанын көреміз. Керек болса, осы мақсатта қолына қалам алып ғылыммен, әдебиетпен және журналистік қызметпен де айналысты. Соның арқасында қазақ әдебиеті мен өнері үшін, қазақ тіл ғылымы мен баспасөзі үшін, бір сөзбен айтқанда, жалпы қазақ тарихы мен руханияты үшін қаншама құнды дүниелер жазып тастап кетті.

Осы орайда қалам қайраткерінің осынау баға жетпес құнды мұралары жайында алғашқы іргелі ой-пікірлерді айтқан, сүбелі-сүбелі мақалалар жазған бір ғалым ағамыздың ерен еңбегін атап өтпеу қиянат. Ол өмірден өтіп кеткен, күллі қазақ журналистерінің ұстазы, қажырлы, қайсар ағамыз, көрнекті әдебиеттанушы ғалым, филология ғылымдарының докторы, профессор Темірбек Қожекеев еді. Ғалым сонау 80-ші жылдардың аяғы мен 90-шы жылдардың басында-ақ осынау тақырыпты терең қазып зерттеді.

Ал енді Н.Төреқұловтың қазақтан шыққан тұңғыш кәсіби, білікті дипломат, елші болғандығын және оның есімі сол кезде, көзі тірісінде-ақ халықаралық деңгейде танылғандығын, жоғары бағаланғандығын бүгін үлкен мақтанышпен айтуға тиістіміз. Бұл биік дәрежеге Н.Төреқұлов үлкен белестерден өтіп келді.

Нәзір Төреқұлов өмірінің, қоғамдық-саяси қызметінің осы кезеңі белгілі қоғам қайраткері, саясаттанушы ғалым Тайыр Мансұровтың соңғы жылдары жарық көрген бірнеше еңбектерінде нақты деректік құжаттар негізінде терең ашылады. Әсіресе оның «Елші Нәзір Төреқұловтың Арабия дастаны» атты кітабы дипломаттың 1928-1937 жылдары КСРО-ның Сауд Арабиясы Корольдігіндегі 8 жылдай өкілетті елшісі болған кезеңін кең көлемде зерттеген тек отандық ғана емес, әлемдік тарихнамадағы өзінің маңызы бойынша қайталанбас дүние болып табылады. Автор өз кітабында мұрағат және деректі мәліметтерді, бай иллюстративті материалдарды кең қолданып қана қоймай, сол өткен дәуірге және Кеңес Одағының Сауд Арабиясындағы алғашқы саяси өкілі Н.Төреқұловтың сан қырлы, белсенді қызметіне өз көзқарасын білдіреді [2]. Бұл кітаптың төрт тілде (қазақ, орыс, ағылшын және араб) жарық көруі оның маңызын арттырғаны сөзсіз.

1928 жылы небәрі 36 жасында ол Хиджаздағы (Сауд Арабиясы) КСРО-ның өкілетті уәкілі болып тағайындалды. Ол кезде мұндай жауапты қызметке жас адамның тағайындалуы дипломатиялық тәжірибеде өте сирек кездесетін. Араға екі жыл салып, Нәзір Төреқұлов КСРО-дағы тұңғыш қазақ елшісі атанды. Жаңадан іргесі қаланып, әлемді тек мұнаймен ғана емес, рухани байлығымен аузына қаратқан Сауд Арабиясына

КСРО-ның елшісі болу қарапайым кезекті қызметке тағайындалу емес еді. Бұл елге елші таңдаудың өзі үлкен саясаттың жемісі болатын. Тағайындау алдында мұсылмандығы, қабілеті, білім дәрежесі, қазақ халқының өкілі екендігі – бәрі-бәрі ескерілген. Оның үстіне Түркістан Автономиясында оқып, білім алғаны, қызмет істегені еске алынды. Осылай ол алып империяның өкілі ретінде шетелде 8 жыл бойы қайраткерлік көрсетті. 1932 жылы маусымда Сауд Арабиясы королінің мұрагері Фейсал әл-Саудтың КСРО-ға ресми сапарын жоғары деңгейде ұйымдастырған болатын [3].

Нәзір Төреқұловтың араб тілін еркін білгендігін, саяси көрегендігін, тұлғалық ерекшелігін бағалаған әріптестері ағылшын, француз елшілері оны дипломатиялық корпустың дуайені яғни басшысы етіп сайлаған болатын. Төреқұлов қызметінің басты бағыттары КСРО мен Хиджаз арасындағы достық қарым-қатынастар жөніндегі саяси келісімшарттар жасау, сауда экономикалық қарым-қатынастардың құқықтық базасын реттеу болып табылды. Бұл бағыттағы келіссөздер оның Сауд Аравиясындағы болған барлық кезеңдерінде жалғасын тауып отырды.

Нәзір Төреқұловтың «Арабтық миссиясы» дипломатия тарихының бай қазынасы болып табылады. Оның осыншама ұзақ уақыт бойы қиын да күрделі саяси, климаттық және моралдық-психологиялық жағдайларға қарамастан, өз елін, Кеңес қоғамын, оның мұсылмандық бөлігін жоғары дәрежеде көрсете білуі дипломатқа деген ерекше құрмет сезімін тудыратыны сөзсіз. Шындығында, Төреқұловтың мұрасын зерттей отыра, оның өз ісін жақсы білгендігін, Таяу Шығыстағы тоғысқан күштердің өзара байланысын терең түсінгендігін, Сауд Аравиясымен қарым-қатынастардың орнығуы мен даму жолдарын дұрыс талдағанын көруге болады.

Н.Төреқұловтың КСРО дипломатиясы мен саяси тарихындағы алар орны ерекше екендігіне қарамастан, Алаштың абзал арыстары С.Қожанов, Т.Рысқұлов, С.Сейфуллин сияқты Н.Төреқұлов та Кеңес өкіметінің солақай саясатының құрбаны болды. Бір айырмашылығы, Н.Төреқұлов дербес мемлекет құруды армандаған алашордалықтардың құрамында болғаны үшін емес, мұсылман елдері өкілдерімен тығыз байланыста болғаны және мұсылмандық дінді сақтап қалуды үгіттегені үшін 1937 жылы шілдеде «халық жауы» ретінде айыпталып, кеңестік жендеттердің қолынан мерт болды. Бірақ, кеш болса да 1958 жылы 28 қаңтарда КСРО Жоғарғы сотының шешімімен толығымен ақталды [4].

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Назарбаев Н. Тарих толқынында. - А. Атамұра. - 1999. - 115 б.
2. Мансуров Т. Елші Нәзір Төреқұловтың Арабия дастаны. 4 тілде (орыс, қазақ, ағылшын, араб), - М. Реал-Пресс. - 2001. - 96 б.
3. Нәзір Төреқұлов. Дипломат. Саясаткер. Азамат. - М. Реал-Пресс. - 2003. - 78 б.
4. Полпред Назир Тюрякулов. Жизнь замечательных людей. - М. Молодая гвардия. - 2004. - 120 б.

УДК 338.984

КОУЧИНГ КАК СРЕДСТВО УПРАВЛЕНИЯ

Кизимбаева А.Б.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. Коучинг – это метод, объединяющий принципы консультирования и тренинга, но не в классическом виде. Прежде всего, отличие заключается в том, в

коучинге основное место отводится не наставлениям, а мотивированию клиента к изменениям.

Ключевые слова: управление, лайф-коучинг, бизнес-коучинг, проектный коучинг, карьерный коучинг, спортивный коучинг.

Коучинг как средство управления – это ни в коем случае не инструкции и указания, это, скорее, взаимодействие руководителя и подчинённого, направленное на наиболее эффективное решение поставленной задачи. Внешне это выглядит несколько непривычно, особенно для тех, кто привык к директивному стилю руководства: вместо инструкций руководитель просто задаёт подчинённому несколько вопросов[1].

Управление – это краеугольный камень любого бизнеса. Без грамотного, квалифицированного управления бизнесом нельзя говорить о каком-либо развитии и прогрессе. Команда эффективных менеджеров была, есть и будет залогом успеха для любой компании независимо от профиля её деятельности. Но время предъявляет к руководителям всё новые и новые требования. Надо признать, что авторитарный стиль управления постепенно изживает себя. На Западе этот процесс идёт с 90-х годов прошлого века. В Казахстан он, можно сказать, только начинается. Современный руководитель просто обязан владеть несколькими стилями управления и уметь применять их в зависимости от сложившейся ситуации. Где-то необходимо жесткое управление процессом, а где-то вполне достаточно этот процесс просто отслеживать – ситуации в бизнесе бывают самые разнообразные. Одним из наиболее эффективных стилей управления на современном этапе развития бизнеса является коучинг[2].

А на самом деле, все опять намного проще, чем может показаться. Тренер — это человек, который работает с группой людей, а коуч работает индивидуально. Просто зачастую и тренеры переходят на индивидуальный формат (тут еще «примешиваются» консультанты со своим консалтингом), и коучи соглашаются на групповые занятия, и тем самым путают всех окончательно.

Причины выбора ведущими компаниями коучинга в роли эффективного направления развития руководящего персонала:

- доказанная эффективность (согласно опросу ведущих компаний мира, проведенному Fortune 500, 50% из списка респондентов применяют именно коучинг, который выступает для них стандартным инструментом личностного и профессионального развития);
- высокая окупаемость инвестиционных вложений (согласно статистическим данным международной компании Metrix Global каждый потраченный доллар приносит 8 долларов чистой прибыли);
- уникальная техника, которая позволяет в условиях изменчивости и неопределенности регулярно принимать эффективные решения;
- возможна интегрированность коучинга в сформировавшуюся в течение долгого периода времени организационную культуру компании без потери или смены ее ценностей и принципов;
- коучинг эффективен там, где влияние авторитета на процессы, происходящие в бизнесе, очень значимо;
- бизнес всегда связан с необходимостью непосредственного и постоянно контролируемого внедрения новых знаний и приобретения новых навыков;
- в бизнесе всегда во главе угла стоит профессиональное развитие руководителей и специалистов, поэтому коучинг первых лиц достаточно востребован именно среди ведущих компаний.

На развитие коучинга влияли многие области знания, включая педагогику, психологию (в том числе спортивную, клиническую, социальную и промышленную),

теории лидерства и другие. С середины 1990-х годов коучинг развился в отдельную дисциплину, появились профессиональные ассоциации, например, Ассоциация коучинга, [Международная федерация коучей](#), Европейский совет коучинга и менторства, которые участвовали в разработке стандартов обучения[3].

Изначально коучинг развивался благодаря исследованиям в области спортивной психологии: важными для становления коучинга были работы спортивного коуча [Тимоти Голви](#), создавшего собственный гуманистический принцип и целую школу коучинга, повлиявшую на многих ведущих коучей Великобритании и его ученика [Джона Уитмора](#). Книгу Голви «The Inner Game of Tennis» часто называют первой крупной публикацией, в которой произошёл разворот от спортивного коучинга к лайф-коучингу, развитому в отдельную дисциплину Вернером Эрхардом, Лорой Уитуорт, Джоном Уитмором и Томасом Леонардом (кодифицировавшим область). Также помимо спортивной влияние оказывала и клиническая психология, публикации психотерапевтов [Инсу Ким Берг](#), [Стива де Шейзера](#) и доктора юридических наук Питера Сабо.

Дженет Харви, президент Международной федерации коучей, считает, что развитие коучинга началось в 1970-х годах с [Движения за развитие человеческого потенциала](#) и тренинговой компании Эрхарда Томаса Леонарда, основавший объединения Coach U, Международную федерацию коучей и Международную ассоциацию коучинга, работал у Эрхарда в 1980-х годах; он был первым успешным популяризатором коучинга.

Многие коучинговые организации имеют стандарты поведения и «кодексы чести», следование которым они считают необходимым для защиты интересов клиентов.

Применяется современная наука в разных областях, поэтому принято различать коучинг для работы, бизнес-коуч, личностный коуч, лайф-коучинг. Последняя разновидность предполагает индивидуальный подход к человеку и направлена на улучшение его жизнедеятельности (повышение самооценки, совершенствование взаимоотношений). Бизнес-коуч помогает предприятию найти эффективный способ для достижения поставленных задач. В этом случае проводятся консультации с руководителями фирмы и с коллективом отдельно.

Коуч – это тренинги, которые могут проходить лично с клиентом или заочно, через интернет. Следует понимать, что все направления консультирования тесно связаны между собой и входят в единую систему обучения.

Международная Федерация Коучинга (ICF) даёт следующее определение процесса коучинга:

«Коучинг – это непрерывное сотрудничество, которое помогает клиентам достигать реальных результатов в своей личной и профессиональной жизни. Посредством процесса коучинга клиенты углубляют свои знания, повышают свой КПД и улучшают качество жизни.

На каждой встрече клиент выбирает предмет разговора, коуч слушает и вносит свою лепту в виде проясняющих замечаний, эффективных вопросов, предоставлением обратной связи и др. Такое взаимодействие проясняет ситуацию и побуждает клиента действовать. Коучинг ускоряет процесс самосовершенствования клиента, открывая перед ним более широкий выбор. Коучинг фокусирует внимание на том, где клиент хочет оказаться, в какой точке он находится в данный момент и что он готов сделать, чтобы попасть туда, где он хочет быть завтра».

Можно сформулировать несколько иначе:

Коучинг - это вид консультирования и способ, который помогает клиенту четко определить свои цели и задачи, сконцентрироваться на их достижении и получать большие результаты, за кратчайший срок, с максимальной отдачей, с меньшими усилиями. Коучинг – это метод осознанного управления собственной жизнью, который помогает найти баланс в своей жизни, жить и действовать эффективнее.

Опыт иностранных компаний показывает, что использование коучинга в управлении персоналом позволяет значительно повысить эффективность работы и усовершенствовать профессиональные навыки сотрудников. То же можно сказать и об отечественных компаниях, внедривших у себя коучинг. Что же даёт использование коучинга в управлении?

Повышение эффективности управления. Руководитель может быть уверен, что его подчинённые точно усвоили поставленную задачу и имеют всё необходимое для её решения. Подчинённые точно знают, что от них требуется, что и как им нужно делать. Налажена обратная связь.

Экономия времени. Использование коучинга в управлении существенно облегчается делегирование полномочий и тем самым экономит время руководителя.

Совершенствование коммуникаций внутри компании. Здесь комментарии излишни.

Конечно, этот список можно продолжить, но и этих трёх пунктов вполне достаточно чтобы заинтересоваться коучингом.

Коучинг как средство управления – это ни в коем случае не инструкции и указания, это, скорее, взаимодействие руководителя и подчинённого, направленное на наиболее эффективное решение поставленной задачи. Внешне это выглядит несколько непривычно, особенно для тех, кто привык к директивному стилю руководства: вместо инструкций руководитель просто задаёт подчинённому несколько вопросов, в результате чего:

- выясняется, насколько правильно сотрудник понял поставленную задачу;
- какие могут у него появиться затруднения при выполнении задачи;
- что необходимо сотруднику для выполнения этой задачи;
- выясняются отдельные нюансы, связанные с этой задачей.

Коучинг позволяет максимально широко раскрыть потенциальные возможности сотрудника для наиболее эффективного выполнения поставленной задачи. Таким образом, основная цель коучинга как средства управления – помощь сотруднику (чаще всего подчинённому) в решении бизнес-задач.

Коучинг часто воспринимается как форма заботы о подчинённых. Это не совсем так. Задача коучинга, как и любой другой системы управления – добиться от работников максимальной эффективности. И в этом плане коучинг работает очень хорошо. А то, что он позволяет ещё и улучшить общую атмосферу внутри компании – это уже, скорее, позитивный побочный эффект. И таких эффектов может быть немало.

Внедрение коучинга как средства управления в компании целесообразно проводить сверху – вниз. Это естественно, так как лучшим коучем для сотрудников будет их непосредственный руководитель. Конечно, сотрудники одного уровня тоже могут быть друг для друга коучами, но коуч-руководитель – это наиболее эффективный вариант. Освоение коучинга не столь сложно, как это может показаться на первый взгляд. Дело в том, что если коучинг рассматривается не как профессия, а как средство управления, то в этом случае менеджерам вполне достаточно овладеть несколькими эффективными приёмами (методиками) из арсенала коучинга и в последствии совершенствовать их на практике[1; 3].

Коучинг не должен использоваться как некая секретная методика. Гораздо эффективнее будет объяснить всем сотрудникам компании «правила игры». Тогда можно будет избежать непонимания и неприятия, которые могут затормозить процесс внедрения коучинга в компании. Кроме того, коучинг – процесс двусторонний. Не только руководитель-коуч должен уметь задавать вопросы, но и подчинённый должен уметь предоставлять информацию и давать обратную связь. А для этого ему нужно знать,

каким образом это лучше будет делать. Открытость – важное условие эффективного коучинга.

Слова о нехватке времени на коучинг – это не более чем отговорка. За утверждением менеджера, что ему не хватает времени заниматься коучингом, может скрываться его желание лично контролировать все процессы, за которые он отвечает, неуверенность в себе как в эффективном коучинге или же какая-либо иная причина. На самом деле коучинг реально экономит рабочее время. Конечно, для многих руководителей будет трудно принять такой способ управления. Но нужно понять, что результаты будут значительно выше, если не заставлять сотрудника работать во что бы то ни стало, а помогать ему выполнять работу наилучшим образом. Если не инструктировать подчинённого, перегружая его различными указаниями, а просто задать ему несколько правильных вопросов, которые полностью прояснят ситуацию и мотивируют его на выполнение работы с максимальной эффективностью. Чтобы убедиться в этом – достаточно просто попробовать. Коучинг уже не раз доказывал свою эффективность в самых разнообразных ситуациях[2;3].

В настоящее время всё больше компаний как в Казахстане, так и за рубежом, берут на вооружение этот высокоэффективный инструмент. Опираясь на их опыт, можно уверенностью сказать: за коучингом, как инструментом управления – будущее.

Одна из целей коучинга на уровне идентификации – это помочь людям усвоить практические навыки и принципы управления жизненными переходами с большей лёгкостью, находясь в потоке и связи с источником.

ЛИТЕРАТУРА

1. Харизматичный лидер. Великолепный коучинг. Ваш персональный коучинг успеха (комплект из 3 книг): Александр Кичаев, Джули Старр, А. М. Козлова — Москва, ИГ "Весь", 2014 г.- 720 с.

2. Инструменты развития бизнеса: тренинг и консалтинг / Составители Л. Кроль, Е. Пуртова. — М.: Независимая фирма “Класс”, 2001.).

3. Коучинг. Успех после успеха: А. В. Перцев, И. И. Карнаух — Санкт-Петербург, Феникс, 2011 г.- 112 с.

УДК 65.023

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА РАСХОДОВ НА ПРОДАЖУ В ОРГАНИЗАЦИЯХ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ

Кисаева З.Н.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы совершенствования учета расходов на продажу в организациях потребительской кооперации. Расходы на продажу являются одним из основных факторов, влияющих на конечные результаты деятельности организации. Учет расходов на продажу (издержек обращения) организаций торговли призван обеспечить своевременное, полное и достоверное отражение фактических расходов, а также контроль над использованием материальных, трудовых и финансовых ресурсов.

Ключевые слова: кооперация, торговля, конкурентоспособность, расходы, потребительская кооперация.

Торговля - один из социально значимых видов экономической деятельности Республики Казахстан, удовлетворяющий потребности отраслей экономики в произведенной продукции, обеспечивающий доступность товаров для населения, формирующий конкурентную среду и поддержку местных производителей товаров.

Торговля - это особая сфера экономики республики, которая характеризует уровень благосостояния населения и обеспечивает социально-экономическое развитие. Здесь концентрируются многие проблемы, характерные для развития Республики Казахстан в целом. Торговая отрасль на протяжении последних лет - одна из наиболее быстро развивающихся отраслей экономики республики, опережающая по темпам роста многие отрасли. Торговля выступает ориентиром, связующим звеном при выборе направлений развития производства и доведения товаров и услуг до потребителя.

Потребительская кооперация осуществляет многопрофильную деятельность - торговую, заготовительную, производственную и иную. В настоящее время финансовое состояние потребительской кооперации недостаточно устойчиво, что обусловлено проблемами, определёнными макроэкономической ситуацией в стране и мире.

Перед потребительской кооперацией в рамках национальных проектов по преобразованию жизни сельского населения страны стоят масштабные задачи улучшения финансового состояния всех хозяйствующих субъектов, которое невозможно без оптимального и рационального использования средств, включаемых в затраты.

Одной из актуальных экономических проблем потребительской кооперации является изыскание путей повышения эффективности затрат, что требует особого внимания к управлению расходами на продажу.

Расходы на продажу - один из главных оценочных показателей финансово-хозяйственной деятельности торговых организаций. Исследование данного показателя в современных экономических условиях хозяйствования имеет большое практическое значение и приобретает особую актуальность, так как результаты работы каждой организации, её конкурентоспособность находятся во все большей зависимости от уровня затрат [1].

Особую роль в решении важнейших задач, связанных с расходами на продажу, играет учет, призванный обеспечить систему управления качественной информацией о расходах на продажу.

Правильная организация учета расходов на продажу и их анализ дают возможность выявить резервы их снижения. Учет позволяет своевременно отражать затраты и контролировать ход выполнения плана по расходам на продажу, расходования материальных, трудовых и финансовых ресурсов, способствует строжайшему соблюдению сметно-финансовой дисциплины и режима экономии, внедрению и управлению хозяйственным расчетом.

Совершенствование учета расходов на продажу ведёт к более правильному отражению, и, в свою очередь, отысканию дополнительных резервов их сокращения.

Расходы на продажу участвуют в формировании финансового результата деятельности торговой организации. Поэтому для обеспечения достоверности информации, содержащейся в бухгалтерской отчетности, организации должны вести учет в строгом соответствии с нормативными документами.

Таким образом, расходы на продажу являются одним из основных факторов, влияющих на конечные результаты деятельности организации, в свете чего, избранная тема имеет большое практическое значение и актуальность в современных условиях хозяйствования.

Вопросы учета расходов на продажу (издержек обращения), планирования, контроля и анализа исследовались российскими и зарубежными учеными. Методологии

бухгалтерского учета, контроля и анализа расходов на продажу (издержек обращения), посвящены работы И.Т. Абдукаримова, Ю.Л. Александрова, М.И. Баканова, И.А. Бланка, М.А. Вахрушиной, Л.Г. Гиляровской, Л.Г. Глубоковой, Т.Ю. Дружиловской, О.В. Ефимовой, В.Б. Ивашкевича, В.Э. Керимова, Н.П. Кондракова, С.А. Николаевой, В.Ф. Палий, Г.В. Савицкой, А.Н. Соломатина, Н.Н. Терещенко, А.М. Фридмана, Г.Р. Хамидуллиной, А.Д. Шеремета и других.

Отдельные вопросы исследования издержек обращения изложены в работах зарубежных ученых: Ш. Датара, К. Друри [2], К.Р. Макконелла, П. Самуэльсона, Т. Скоуна, Дж. Фостера, Ч. Хорнгрена, К. Шим Джона и других.

Однако в этих работах не нашли достаточного отражения проблемы, связанные с особенностями управления затратами в потребительских обществах, что обусловило необходимость отдельного исследования данных вопросов.

Многоотраслевой характер деятельности организаций потребительской кооперации не допускает автоматического перенесения существующих подходов к управлению затратами на управление ими в кооперативных организациях. В настоящее время предпринимаются различные попытки использования разработок отечественной и зарубежной науки в области учета, анализа и управления затратами, однако в организациях потребительской кооперации уделено еще недостаточно внимания решению данной проблемы.

Недостаточная разработанность вопросов учета, анализа и управления затратами, а также возросшая практическая востребованность конкретных методов управления затратами в организациях потребительской кооперации обусловили выбор темы исследования.

Совокупность фактических расходов любой действующей фирмы принято называть её затратами. Не являются исключением и торговые организации, причем спектр затрат организации-продавца весьма широк и многообразен.

Бухгалтерский учет расходов на продажу (издержек обращения) организаций торговли призван обеспечить своевременное, полное и достоверное отражение фактических расходов, а также контроль над использованием материальных, трудовых и финансовых ресурсов. Для управления, руководства, контроля и планирования издержек обращения внутренним пользователям требуется бухгалтерская информация различной степени обобщенности - сводная и более подробная (детализированная).

Расходы на продажу отражаются на соответствующих статьях в том отчетном периоде, к которому они относятся независимо от сроков возникновения и сроков оплаты. В бухгалтерском учете расходы на продажу признаются и находят свое отражение на счетах при наличии правильно оформленных документов. Особое внимание бухгалтер должен обращать на законность и обоснованность включения расходов в себестоимость продаж. От правильности их учета зависит достоверность исчисления налогов и прибыли.

В силу Методических рекомендаций торговые организации могут применять следующую номенклатуру статей издержек обращения:

- транспортные расходы;
- расходы на оплату труда;
- отчисления на социальные нужды;
- расходы на аренду и содержание зданий, сооружений, помещений, оборудования и инвентаря;
- амортизация основных средств;
- расходы на ремонт основных средств;
- расходы на санитарную и специальную одежду;
- расходы на хранение, подработку, подсортировку и упаковку товаров;

- расходы на рекламу;
- затраты по оплате процентов за пользование займом;
- потери товаров и технологические отходы;
- расходы на тару;
- прочие расходы.

Каждое предприятие самостоятельно выбирает для себя методику аналитического учета. При этом могут быть использованы многографные карты или ведомости, в которых для каждой отдельной статьи расходов отводится специальная графа. Итог записанных в каждой графе сумм показывает размер произведенных расходов.

Предприятиям торговли целесообразно организовать аналитический учет затрат по способу отнесения на издержки отдельных товарных групп и структурных подразделений, т.е. учет прямых и косвенных затрат. Хотя нормативными документами не предусмотрено такое деление затрат торгового предприятия в системном бухгалтерском учете (в отличие от производственного учета, где прямые и косвенные затраты учитываются на разных счетах бухгалтерского учета), аналитический учет в таком разрезе в некоторых случаях необходим. Прямыми на предприятии торговли являются затраты, которые можно прямо отнести на соответствующий вид реализуемых товаров. К косвенным относятся затраты, связанные с реализацией нескольких (всех) видов товаров.

Таким образом, ведение учета расходов на продажу в розничной торговле должно обеспечить получение полной и достоверной информации о расходах с целью принятия определенных управленческих решений в будущем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Илюхина, И.А. Управление затратами в системе управленческого учета в организациях потребительской кооперации: автореф. дис. канд. экон. наук / И.А. Илюхина - А, 2007. - 18 с.
2. Друри, К. Введение в управленческий и производственный учет: Пер. с англ. / Под редакцией С. А. Табалиной. - М.: Аудит, ЮНИТИ, 2009. - 560 с.

УДК 343.1

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ И ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ, ПОСЯГАЮЩИХ НА ЖИВОТНЫЙ МИР

Кулбаева М.М.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы предупреждения уголовных правонарушений, посягающих на животный мир. С учетом изменений уголовного законодательства проанализированы проблемы уголовной ответственности при совершении экологических уголовных правонарушений. Особое внимание уделено общесоциальным и специально-криминологическим мерам предупреждения, которые в науке Криминология признаны одними из эффективных в борьбе с такого рода преступностью.

Ключевые слова: экологические уголовные правонарушения, животный мир, уголовное законодательство, предупреждение преступлений.

Важнейшими предпосылками эффективности уголовной политики в сфере обеспечения безопасности животного мира в условиях сложившейся криминальной ситуации являются ее правовая и организационная обеспеченность. Государство определяет политико-правовую составляющую уголовной политики и обеспечивает ее реализацию через соответствующие государственные, правоохранительные и правоприменительные органы при поддержке участников организованных форм казахстанского общества. Этим и определяется актуальность первого блока уголовной политики – правового, т. е. создание действенной правовой базы, направленной на обеспечение охраны и рационального использования рыбных ресурсов, а также объектов охоты, и прежде всего особей, находящихся на грани вымирания. Это особо актуально для осуществления общесоциального предупреждения исследуемого вида преступлений против животного мира.

Многоуровневый характер системы мер предполагает, что при классификации предупредительных мер по уровню воздействия принято различать общее (общесоциальное) и специально-криминологическое предупреждение преступлений. Особое место занимает индивидуальное предупреждение преступлений, представляющее собой конкретизацию общесоциальных и специально-криминологических мероприятий в отношении конкретного лица.

Обще социальное предупреждение заключается в осуществлении совокупности общегосударственных или региональных мероприятий, создающих правовую, организационную базу осуществления предупредительной деятельности, в том числе экономического, политического, духовного характера. Специальное (криминологическое) предупреждение – это комплекс мер, специально предназначенных для непосредственного воздействия на конкретные причины и условия конкретных преступлений и конкретных лиц, совершающих либо склонных к совершению этих преступлений. Отметим отдельные, наиболее существенные, признаки общесоциального предупреждения преступности.

Прежде всего, оно имеет четкую социальную направленность, которая заключается в недопущении преступного поведения лицами, склонными к совершению преступлений, выявлении и устранении причин и условий, способствующих такому поведению. В специальных работах с достаточной аргументацией обоснованы целевые установки общесоциального предупреждения преступности и рассмотрен механизм их достижения. К общесоциальному предупреждению относят комплекс социальных, экономических, правовых, организационных, управленческих и других мер, направленных на повышение материального уровня жизни населения, стабилизацию, снижение социальной напряженности в обществе, улучшение воспитательной работы, повышение культуры и сознательности граждан и т.д. Общесоциальные меры представляют собой основу для реализации различных усилий по предупреждению преступлений, хотя непосредственной целью имеют решение более глобальных задач, стоящих перед обществом и обусловленных потребностями его развития. Однако именно такой характер предупредительных мер предопределяет исключительную их важность и для решения проблем предупреждения преступлений против животного мира.

Целевая установка отдельных направлений предупредительной деятельности соответствует целям системы, то есть так называемому дереву целей общесоциального предупреждения. Основной конечной целью является стабильное сокращение преступлений против животного мира, сохранения водных биологических и охотничьих ресурсов, сокращения количества лиц, участвующих в совершении этих преступлений. Последнее особо важно в связи с тем, что большинство исследуемого вида преступлений

совершается группами лиц. Достижению отмеченного социально полезного эффекта и должна быть посвящена разносторонняя предупредительная деятельность соответствующих субъектов (государственные органы, соответствующие службы правоохранительных и правоприменительных органов, различные общественные формирования). Достижение следующих целей, промежуточных к основной цели, предполагает осуществление мероприятий, способствующих оздоровлению мотивации объединения в группы лиц, склонных к совершению преступлений, разобщение сформировавшихся групп, предотвращение замышляемых преступлений.

Следующей целью общесоциального предупреждения является обеспечение эффективного и своевременного выявления криминогенных и анти криминогенных факторов, связанных с преступностью. Они подлежат либо устранению, либо развитию («цели криминологического слежения»), устранение неблагоприятных и развитие позитивных факторов («цели регулирования»). Особое место в предупреждении преступлений занимает цель – устранение негативного влияния непосредственного социального окружения, т. е. микросреды, формирующей антиобщественные установки и мотивацию преступного поведения индивидов.

Целевую установку предупреждения преступлений против животного мира можно представить следующим образом:

Конечная цель: стабильное сокращение преступлений против животного мира.

Промежуточные цели: 1. Устранение причин, порождающих преступления, и условий, способствующих их совершению. 2. Устранение негативного влияния непосредственного социального окружения (микросреды) личности, разобщение преступных групп. 3. Переориентация личности конкретного участника преступной группы, оздоровление мотивации его поведения.

При этом следует отметить, что определяющим в правовом блоке является материальное уголовное право. Однако эффективность уголовно - правовых норм, регламентирующих ответственность за преступные посягательства против животного мира, эффективность предупреждения данного вида преступлений в полной мере зависит от полноты, обоснованности и рациональности нормативно-правовых актов, регулирующих отношения в области охраны животного мира. Именно эти правовые документы создают бланкетную базу для установления содержания исследуемых уголовно- правовых норм, а также необходимые предпосылки для организации и тактики предупреждения преступлений против животного мира.

Основным нормативно-правовым актом республиканского уровня является Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года № 593-ІІ «Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира», регламентирующий отношения в области рыболовства и охоты [1]. Этот Закон откорректирован и дополнен рядом законов. В преамбуле данного Закона определены основные его цели. В первую очередь, это регулирование отношений в области охраны и использования животного мира, а также в сфере сохранения и восстановления среды его обитания. Следующая цель заключается в создании условий для устойчивого существования животного мира, сохранения генетического фонда диких животных и иной защиты животного мира как неотъемлемого элемента природной среды. В преамбуле к Закону законодатель определил место и значение животного мира. Там отмечено, что животный мир является достоянием народов Республики Казахстан, неотъемлемым элементом природной среды и биологического разнообразия Земли, возобновляющимся природным ресурсом, важным регулирующим и стабилизирующим компонентом биосферы, всемерно охраняемым и рационально используемым для удовлетворения духовных и материальных потребностей граждан Республики Казахстан [1].

До 2007 г. закон РК «Об охране, воспроизводстве и использовании животного» был основным законодательным актом, регулирующим отношения в сфере рыболовства и охоты. Так, 9 января 2007 г. был принят первый Экологический кодекс РК [2].

Необходимая нормативная база для общесоциального предупреждения преступлений против животного мира, начиная с 2007 г., кардинально меняется.

Наряду с принятием законодательных актов, в стране издается большое количество подзаконных актов, касающихся вопросов экологической безопасности, в том числе животного мира. Следует подчеркнуть, что на общегосударственном уровне предпринимались попытки консолидировать усилия государства и общества по обеспечению безопасности флоры и фауны, придать им комплексный характер. Так, 31 августа 2002 г. Правительство РК издало распоряжение «Экологическая доктрина Республики Казахстан», значение которого трудно переоценить. В июне 2003 г. рабочая группа из числа членов Мажилиса РК подготовила и представила Президенту РК уточненный вариант Экологической доктрины Республики Казахстан.

В этот период широкое распространение получило ведомственное правовое регулирование в сфере рыболовства и охоты. Наибольшую активность ведомственное правотворчество получило после 2006 г. В течение декабря 2006 г. – апреля 2007 г. Министерством сельского хозяйства Республики Казахстан были изданы 4 приказа, посвященных решению проблем организации рыболовства на территории 4 рыбохозяйственных бассейнов. Однако эти Правила рыболовства просуществовали немногим более года.

Предупреждению преступлений против животного мира способствовало установленное приказом ежегодное распределение в установленном порядке между заявителями квот на вылов (добычу) водных биологических ресурсов. Существовавшая ранее система выдачи квот на вылов (добычу) водных биологических ресурсов, проведения конкурсов на их получение создавала благоприятные условия для злоупотребления со стороны должностных лиц, коммерческих организаций. Оперативные вопросы, связанные с организацией и проведением подобного рода конкурсов, решала рабочая группа, входившая в состав этой комиссии. В результате возникло определённое обезличивание ответственности, что способствовало многочисленным злоупотреблениям.

Существенную социальную нагрузку выполняло и требование ежегодного утверждения между заявителями квот на вылов (добычу) рыбных ресурсов для обеспечения собственных потребностей коренных народов, а также квот на вылов (добычу) рыбных ресурсов для организации любительского и спортивного рыболовства. Предупреждению преступлений способствует и требование определять для казахстанских пользователей промышленных квот на вылов (добычу) рыбных ресурсов в соответствии с закреплёнными за ними в установленном порядке долями в общем объёме квот.

Следует отметить, что в период с 2010 по 2018 годы организационному аспекту деятельности соответствующих ведомств по осуществлению рыболовства и сохранения рыбных ресурсов были посвящены 7 важных нормативно-правовых актов. Таким образом, в стране в определенной степени были подготовлены организационные предпосылки для введения в цивилизованные правовые рамки процесса добычи (вылова) рыбных ресурсов, чего не скажешь относительно регламентации охраны и воспроизводства охотничьих ресурсов.

Таким образом, в результате исследования вопроса стратегические и организационные основы предупреждения преступлений, посягающих на животный мир, можно отметить следующее:

Анализ многочисленных организационных мер по обеспечению безопасности животного мира, принимаемых в 1997-2018 годы, позволил констатировать, что ряд решений были недостаточно обоснованы, принимались без учета реальной действительности, без предварительного обсуждения с участием научных организаций, общественности. Это было связано с затянувшимся процессом реформирования исполнительной власти, перераспределением функций по обеспечению охраны, воспроизводства, рационального использования природных ресурсов, флоры и фауны.

Многие функции существовавших ведомств дублировались, пересекались, что значительно снижало эффективность управленческой деятельности по охране водных биологических ресурсов. Возникла необходимость обеспечения тесного взаимодействия, координации деятельности по охране, воспроизводству, вылову рыбы, иных морских животных и растений. Однако такого взаимодействия в действительности не было. Наличие значительного количества контролирующих и надзирающих органов (рыбинспекции, охотничьи инспекции, правоохранительные органы, пограничная и таможенная службы и др.) не давало должного эффекта в силу недостаточно четкой координации их деятельности и персональной ответственности за результаты работы.

В 2016 г. было принято решение о существенном сокращении системы ведомственного охотничьего надзора, что повлекло всплеск безнаказанного истребления животного мира, прежде всего особо ценных животных, редких птиц, высоко оцениваемых в зарубежных странах. Отмеченное обстоятельство требовало внесения корректив в правовое и организационное обеспечение охраны охотничьих ресурсов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года № 593-III Об охране, воспроизводстве и использовании животного мира//<https://online.zakon.kz>
2. Экологический кодекс Республики Казахстан от 9 января 2007 года № 212-III//<https://online.zakon.kz>

ӘОЖ 330.012.338.39

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ДАМУ КӨРСЕТКІШТЕРІН ТАЛДАУ

Утебалиева Д.Б.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан Республикасындағы шағын және орта кәсіпкерліктің даму динамикасы және оны қолдау шаралары қарастырылған.

Түйінді сөздер: кәсіпкерлік, бизнес, шағын және орта кәсіпкерлік.

Кәсіпкерлікті мемлекеттік реттеу орта және шағын бизнестің дамуына жағдай жасайтын, олардың қызметтерін ынталандыруға мүмкіндік тудыратын экономикалық, әлеуметтік, құқықтық жағдай жасауды, сонымен қатар оларға жеңілдіктерді пайдалана отырып материалдық және қаржылық ресурстар салуды білдіреді.

Кәсіпкерлік – экономиканың қайнар көзі, қозғаушы күші екені баршаңызға жақсы мәлім.

Кәсіпкерлік кәсіпорынның экономикалық дамуының маңызды факторы. Кәсіпкерлік қызмет – еліміздің экономикасы үшін халықтың әлеуметтік тұрмыс

жағдайының жақсаруына әрекет ететін қажетті буын. Бірақ мемлекет тарапынан бөлінген қаржылық қолдаудың жетіспеушілігі, өнеркәсіп пен шағын кәсіпорын өнімдеріне қойылған бағаның теңсіздігі және нарық инфрақұрылымының нашарлауы, өзара төлемдердің орындалмауы, бағаның өсуі, шетелден сапасыз өнімдердің ағылып келуі, жергілікті кәсіпкерлердің бәсекеге қабілеттілігінің төмендігі және тағы басқа себептер өз кезегінде әрбір саладағы кәсіпкерлік қызметке теріс ықпалын тигізіп отыр.

Ел экономикасының тұрақталуы кәсіпкерлік құрылымдарды қалыптастырып дамыту аз уақыт ішінде өзінің нәтижелерін беретіні, нарықтық жағдайға сай құрылған шағын құрылымдар өндірістік тиімділікті арттыру барысында құлдырап кеткен кәсіпорынның экономикасын жақсаруына, әрбір саладағы кәсіпкерлік жүйесіндегі шағын және орта бизнестік субъектілердің ұлғая бастағаны мысал бола алады. Сонымен бірге ұлттық экономиканы одан әрі дамытуға да аса басты ықпал етеді.

Мемлекеттің бизнес – ахуалды жақсарту жөніндегі саясатының арқасында, соңғы үш жылда Қазақстанда ЖКС санының, және де оның ішінде ШОБ/ШОК субъектілері санының тұрақты түрде ұлғайғаны байқалады.

Дүниежүзілік Банк жыл сайын әлемнің 190 елдерінің арасында 11 көрсеткіштің негізінде бизнесті жүргізу жағдайы қолайлығының рейтингісін және шағын және орта кәсіпкерліктердің барлық өміршеңдік кезең бойындағы қызметін реттейтін нормативтік актілерді бағалауын және олардың тәжірибеде қолдану тәртібін қамтитын сәйкес баяндама жасайды.

Дүниежүзілік Банктің «Бизнесті жүргізу 2017: барлығына бірдей мүмкіншілік» жыл сайынғы баяндамасына сәйкес Қазақстан аталған рейтингте 51-ші орыннан 35-ші орынға көтерілді. Дүниежүзілік Банктің зерттеуі бойынша Қазақстан жоспарлы түрде өз рейтингісін көтеруде және әлем елдері арасында ең көп реформалар санын жүзеге асырды және реформалар саны бойынша елдердің бірінші төрттігіне, және де соңғы 12 жыл ішіндегі ең үздік реформаторлардың тізіміне ілінді. Қазақстан реформалары «Бизнесті жүргізу» индикаторы бойынша өнімділіктің ең елеулі жақсаруларын 2015-2016 жылдарда көрсетті. Ел жайғасымының жағымды тұрақты динамикасы, бірінші кезекте, кәсіпорындар мен меншікті тіркеу процедураларын жеңілдету, инвесторлар құқықтарының қорғалуын күшейту, салық салу жүйесін жақсарту арқасында қамтамасыз етілді.

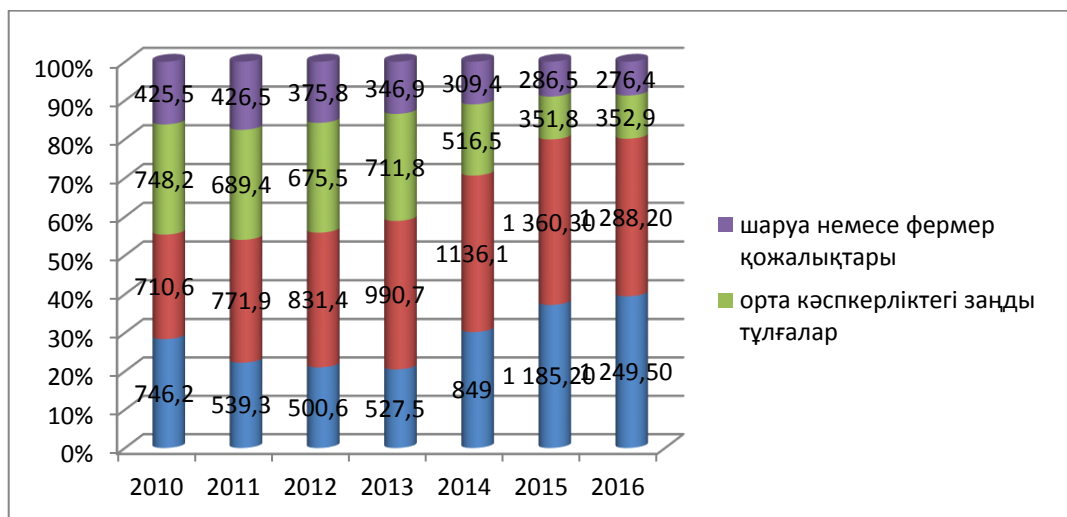
2015-2017 жылдарға шағын және орта кәсіпкерліктің негізгі көрсеткіштерін жеке-жеке жылдар бойынша талдасақ (кесте 1), 2017 жылы ШОК белсенді жұмыс істейтін субъектілер санының жоғары екенін көреміз.

Кесте 1 - 2015-2017 жылдарға шағын және орта кәсіпкерліктің негізгі көрсеткіштері

Көрсеткіштер	2015 ж	2016 ж	2017 ж	Ауытқу, %	
				15/16	16/17
ШОК белсенді жұмыс істейтін субъектілер саны, бірлік оның ішінде	1242579	1 186629	1 145 994	95	97
шағын кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар	175679	189 637	208 742	108	110
орта кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар	2897	2 711	2 618	94	97
жеке кәсіпкерлер	882849	813482	747107	92	92
шаруа (фермер) қожалықтары	181154	180799	187527	99,8	104

2016 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша жұмыс істеп тұрған ШОК субъектілер саны өткен жылғы тиісті кезеңдегі сәйкес мерзіммен салыстырғанда 4,6%-ға төмендеді. ШОК субъектілерінің жалпы санында дара кәсіпкерлер үлесі 68,7%, шағын кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар – 16%, шаруа немесе фермер қожалықтары – 15,1%, орта кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар – 0,2%-ды құрады.

2017 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша жұмыс істеп тұрған ШОК субъектілер саны өткен жылғы тиісті кезеңдегі сәйкес мерзіммен салыстырғанда 3,6%-ға өсті.

Сурет 2 - 2010-2016 жылдар аралығында шағын және орта кәсіпкерлікте жұмыспен қамтылған субъектілердің саны

ШОК субъектілерінің жалпы санында дара кәсіпкерлер үлесі 65,2%, шағын кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар – 18,2%, шаруа немесе фермер қожалықтары – 16,4%, орта кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар – 0,2%-ды құрады.

ҚР Қаржы министрлігі Статистика комитетінің ақпаратына сүйенсек, 2017 жылғы 1 желтоқсандағы көрсеткіш бойынша елімізде жұмыс істеп тұрған ШОК субъектілер саны өткен жылғы осы кезеңге сәйкес мерзіммен салыстырғанда 4,5%-ға өскен. Шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің жалпы санында жеке кәсіпкерлердің үлесі 65,4%, шағын кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар – 18%, шаруа немесе фермер қожалықтары – 16,4%, орта кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар – 0,2%.

Шағын және орта кәсіпкерлікте жұмыспен қамтылған субъектілердің саны бойынша 2005 -2016 жылдар аралығындағы көрсеткіштер соңғы 3 жылды салыстыратын болсақ (сурет 2), шағын кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар бойынша 2014 және 2015 жылдарда 39,5%-ға артқан, ал 2015 және 2016 жылдарда 5,40%-ға артады.

Орта кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар алғашқы жылдары 31,8%-ға кеміді, ал 2015 және 2016 жылдарда бұл көрсеткіш оң бағасын берді, алайда 0,3 % ға ғана ұлғайған. Дара кәсіпкерлер бойынша көрсеткіштерде алғашқы жылдар аралығында 19,7%- дық көрсеткіштермен ұлғайғандығымен, 2016 жылы 5,3%- ға төмендегендігін көріп отырмыз. Соңғы шаруа немесе фермер қожалықтары бойынша көрсеткіштерде 7,4 %-дық көрсеткіштермен оң көрсеткіштермен бағаланса, ал 2016 жылы 3,52%-ға төмендегендігін көріп отырмыз.

Бүгінгі таңда Қазақстанда шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуға барлық жағдай жасалып отыр. МШОК-ке қолдау көрсету жөніндегі мақсатты және бірізді саясаттың жүргізілуі мемлекеттің экономикалық дамуындағы негізгі артықшылық болып табылады.

ӘДБИЕТТЕР

1. Материалы Интернета по адресу: www.stat.gov.kz
2. Лапуста М. Г., Старостин Ю.Л. Малое предпринимательство: Учебник Москва, 2005
3. Мамыров Н.К. Экономика Казахстана на пороге XXI века. Алматы. Экономика. 1999.

УДК 327.7

КАСПИЙСКАЯ КОНВЕНЦИЯ – «КОНСТИТУЦИЯ КАСПИЙСКОГО МОРЯ»

Медиханова А.Б.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье рассмотрены геополитические особенности Каспийского региона, основные подходы к разрешению правового статуса Каспия, проанализированы основные положения Каспийской Конвенции, принятой на пятом саммите глав прикаспийских государств в г.Актау, которая по-новому определяет правовой статус Каспийского моря, основные принципы деятельности прикаспийских государств, общую политику в сфере безопасности, экологии, совместной деятельности.

Ключевые слова: Каспийское море, конвенция, правовой статус, акватория, безопасность.

Как известно Каспийское море является замкнутым водоемом, но, исходя из его размеров и своеобразия природных условий, его принято относить к типу внутриматерикового моря. В Каспийское море впадают 130 рек, из которых крупнейшей является Волга, которая связывает его с Мировым океаном. Каспий богат запасами углеводородов – нефти и газа, биоресурсами, в частности, особую ценность представляют рыбы осетровых пород. Море находится на южной границе Азии и Европы, имеет большое стратегическое геополитическое значение, омывает берега пяти государств – Казахстана, России, Азербайджана, Туркменистана, Ирана.

В советское время Каспийское море делили между собой два государства – СССР и Иран. Заключенные между государствами договоры 1921 и 1940 гг. устанавливали свободный режим судоходства для прикаспийских государств и общее пользование биоресурсами моря, однако вопросы освоения минеральных ресурсов, охраны природной среды не затрагивались.

Актуальность вопрос о правовом статусе Каспийского моря получил после распада СССР и образования новых пяти суверенных государств. Установление правового статуса Каспия стало одной из самых сложных задач современной международной политики. По сути, задача эта уникальна и не имеет прецедентов в мировом праве. От четкого определения статуса Каспийского моря зависит расположение государственных морских границ пяти прикаспийских стран и, соответственно, права собственности на нефтегазовые месторождения и биоресурсы, в первую очередь, на «запасы» осетровых. Основные ресурсы углеводородов Каспия сосредоточены у берегов Азербайджана, Казахстана и Туркменистана. Для этих стран каспийские месторождения имеют определяющее значение для развития национальных экономик. Для России и Ирана каспийская нефть остается «вспомогательной» [1].

В 1992 году между каспийскими государствами начался переговорный процесс, в ходе которого сложились три концептуально отличных подхода к разрешению правового статуса Каспия. Казахстанский историк Берик Абдыгалиев раскрывает различия трех подходов. Первый подход заключался в том, что Каспий должен быть морем общего пользования на основе кондоминиума, который будет распространяться на все виды природных ресурсов. Каждое каспийское государство будет располагать узкой прибрежной полосой и в этих пределах обладать исключительными правами на разведку и разработку дна моря и его минеральных ресурсов. Минеральные ресурсы вне узкой прибрежной полосы должны находиться в совместном владении. Второй подход предлагал разделить акваторию, воды, дно и недра на национальные секторы. Это вариант так называемого «жесткого» раздела. Третий же подход стал промежуточным между первым и вторым подходами. Дно и ресурсы дна должны разделяться между всеми каспийскими государствами на секторы, в пределах которых стороны будут обладать исключительными правами на ведение разведки и разработки природных ресурсов. Что касается биологических ресурсов моря, пользования водами Каспия в целях судоходства, рыболовства, сотрудничества в области охраны природной среды и других видов деятельности, то предлагалось установить территориальные воды согласованной ширины, рыболовные зоны, находящиеся под национальными юрисдикциями. Остальную часть моря предлагалось открыть для свободного судоходства и рыболовства [2].

На протяжении более двадцати лет работа по определению правового статуса Каспийского моря велась как в двустороннем, так и многостороннем формате. В 1998 году было заключено Соглашение о разграничении дна Каспийского моря между Казахстаном и Россией, затем в 2003 году аналогичное соглашение было заключено между Казахстаном и Азербайджаном, а в 2014 году между Казахстаном и Туркменистаном. В 2003 году в пятистороннем формате была подписана Рамочная конвенция по защите морской среды Каспийского моря, в 2011-2012 гг. заключены такие важные документы, как Протокол о региональной готовности, реагировании и сотрудничестве в случае инцидентов, вызывающих загрязнение нефтью, Протокол по защите Каспийского моря от загрязнения из наземных источников, в 2014 году был принят Протокол о сохранении биологического разнообразия. Кроме того, важными вехами в выработке подходов и определении правового статуса Каспийского моря стали четыре саммита глав прикаспийских государств, которые прошли в 2002 г. в - Ашхабаде, в 2007 г. - в Тегеране, в 2010 г. – в Баку и в 2014 г. – в Астрахани.

Поистине, историческим стал пятый саммит глав прикаспийских государств, прошедший 12-13 августа в нашем городе, на котором была подписана Конвенция о правовом статусе Каспийского моря. Конвенция является рамочным документом и включает общие положения и стратегию действий прикаспийских государств, спорные вопросы вынесены «за скобки», что потребует в дальнейшем дополнительного согласования в двустороннем и трехстороннем формате.

Конвенция включает преамбулу и двадцать четыре статьи. Конвенцией определяются и регулируются права и обязательства прикаспийских государств в отношении использования Каспийского моря, включая его воды, дно, недра, природные ресурсы и воздушное пространство над морем.

Исходя из анализа содержания Конвенции, следует выделить следующие важные моменты. Во-первых, Каспийское море определяется как окруженный сухопутными территориями прикаспийских государств - водоем (ни море, ни озеро). Акватория Каспийского моря разграничивается на внутренние воды, территориальные воды, рыболовные зоны и общее водное пространство. Каждое государство устанавливает территориальные воды, не превышающие по ширине 15 морских миль, Внешняя граница

территориальных вод является государственной границей. Каждое прикаспийское государство устанавливает рыболовную зону шириной 10 морских миль, прилегающую к территориальным водам. Разграничение рыболовных зон между государствами со смежными побережьями осуществляется по договоренности между ними с учетом принципов и норм международного права. «Рыболовная зона» представляет морской пояс, в котором прибрежное государство обладает исключительным правом на промысел водных биологических ресурсов. Кроме того, прикаспийские государства на основе Конвенции и международных механизмов совместно определяют общий допустимый улов совместных водных биологических ресурсов и распределяют его на национальные квоты. Также определяется «Общее водное пространство» как часть акватории, расположенная за внешними пределами рыболовных зон и находящаяся в пользовании всех Сторон.

Во-вторых, четко регламентируется деятельность прикаспийских государств на основе принципов, таких как: уважение суверенитета, территориальной целостности, суверенного равенства государств, неприменения силы или угрозы силой, взаимного уважения, сотрудничества, невмешательства во внутренние дела друг друга, использования Каспийского моря в мирных целях, обеспечение безопасности и стабильности в Каспийском регионе, обеспечения безопасности мореплавания, применения согласованных норм и правил по воспроизводству и регулированию использования совместных водных биологических ресурсов и др. Что касается, вопроса разграничения дна и недр моря, он решается по договоренности сопредельных и противолежащих государств с учетом общепризнанных принципов и норм международного права в целях реализации их суверенных прав на недропользование и на другую правомерную хозяйственно-экономическую деятельность, связанную с освоением ресурсов дна и недр.

В-третьих, одним из важных положений Конвенции является вопрос безопасности на Каспийском море. Основными принципами деятельности в этой сфере являются обеспечение безопасности и стабильности в регионе, стабильного баланса вооружений прикаспийских государств на Каспийском море, осуществления военного строительства в пределах разумной достаточности с учетом интересов всех государств, ненападения ущерба безопасности друг друга. Особо указывается, что в Каспийском море не должны присутствовать вооруженные силы, не принадлежащие прикаспийским государствам. Также все государства должны придерживаться принципа непредоставления своей территории другим государствам для совершения агрессии и других военных действий. Прикаспийские государства должны взаимодействовать в целях противодействия международному терроризму и его финансированию, незаконному обороту оружия, наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров, браконьерству, предупреждения и пресечения незаконного ввоза мигрантов по морю, а также иных преступлений на Каспийском море.

В-четвертых, в Конвенции определен вопрос по прокладыванию подводных кабелей и трубопроводов по дну Каспийского моря. Определение трассы для прокладки подводных кабелей и трубопроводов осуществляется по согласованию с государством, через сектор дна которого должен быть проведен подводный кабель или трубопровод. Таким образом, согласия со стороны всех пяти стран на строительство подводного кабеля или трубопровода не требуется, но обязательно соответствие проектов экологическим требованиям и стандартам, закрепленным в международных договорах и протоколах, включая Рамочную конвенцию по защите морской среды Каспийского моря. Кроме того, географические координаты районов прохождения трасс подводных кабелей и трубопроводов, где не допускается постановка на якорь, ловля рыбы придонными орудиями лова, подводные и дноуглубительные работы и плавание с вытравленной

якорь-цепью, должны быть сообщены всем другим странам прибрежным государством, через сектор которого они проложены.

В-пятых, в Конвенции все пять прикаспийских государств обязуются защищать и сохранять экологическую систему Каспийского моря и все ее компоненты. Прикаспийские страны самостоятельно или совместно должны принимать все необходимые меры и сотрудничать в целях сохранения биологического разнообразия, защиты, восстановления, устойчивого и рационального использования биологических ресурсов Каспийского моря, предотвращения, снижения и обеспечения контроля за загрязнением Каспийского моря из любого источника. Запрещается деятельность, которая наносит ущерб биологическому разнообразию Каспийского моря, за несоблюдение принятых обязательств в соответствии с нормами международного права государства несут ответственность за ущерб, нанесенный экологической системе Каспийского моря. Также каждое прикаспийское государство имеет исключительное право регулировать, разрешать и проводить морские научные исследования в своих территориальных водах, рыболовной зоне, связанные с водными биологическими ресурсами, и в своем секторе, связанные с разведкой и разработкой ресурсов дна и недр. Причем, каждое прикаспийское государство имеет право привлекать к морским исследованиям, если это необходимо, другое государство. Двусторонние и многосторонние морские научные исследования проводятся по договоренности заинтересованных Сторон [3].

Таким образом, Конвенция о правовом статусе Каспийского моря – это основополагающий документ, который создает новый правовой режим Каспийского моря и нацелен на дальнейшее всестороннее сотрудничество прикаспийских государств. Принятие Конвенции закладывает международный правовой фундамент крупного водоема.

Также в ходе саммита главы ведомств пяти стран подписали межправительственное соглашение о предотвращении инцидентов на Каспии, протоколы о сотрудничестве в сфере безопасности на Каспийском море, по борьбе с терроризмом, с организованной преступностью и о взаимодействии пограничных ведомств.

Важно отметить, что в ходе переговоров все стороны пересмотрели свои позиции, что было необходимо для достижения консенсуса, по сути все пять прикаспийских государств остались, безусловно, в выигрыше, так как создали прочную основу для дальнейшей работы. Вполне справедливо Президент Казахстана Н.А.Назарбаев назвал Конвенцию «Конституцией Каспийского моря», она заложила эффективную юридическую базу для сотрудничества прибрежных стран по широкому спектру направлений и определяет основополагающие принципы деятельности каждой из сторон.

ЛИТЕРАТУРА

1. Сырлыбаева Б.Р. Каспий: проблемы и приоритетные направления внутрирегионального сотрудничества. КИСИ при Президенте РК. - <http://kisi.kz/ru/categories/ekonomika-i-energetika/posts/kaspiy-problemy-i-prioritetnye-napravleniya-vnutriregio>
2. Тулиндинова Ж. Море нашей надежды: в Актау подписана Конвенция о правовом статусе Каспия. - <https://rezonans.kz/vse-o-politike/7442-more-nashej-nadezhdy-v-aktau-podpisana-konventsia-o-pravovom-statuse-kaspiya>
3. Конвенция о правовом статусе Каспийского моря. 12 августа 2018 года. - <http://kremlin.ru/supplement/5328>

ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Нигметова Г.Ж.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье приведены материалы относительно наиболее актуальных проблем бухгалтерского учета, а именно вопросы формирования учетной политики предприятия, а также предложены средства практического решения данных вопросов.

Ключевые слова: учетная политика, Закон о бухгалтерском учете, международные стандарты финансовой отчетности, требования, допущение.

Бухгалтерский учет в организации ведется по определенным правилам. Разработка этих правил осуществляется тремя путями, централизованным, децентрализованным и смешанным.

Первый путь подразумевает регламентацию ведения учета из единого центра и каждое предприятие должно строго следовать правилам и предписаниям, выработанным центром. Отступления от правил недопустимы.

Второй путь предполагает индивидуализацию правил бухгалтерского учета для каждой организации. Он позволяет предприятию максимально отразить в учете особенности своей хозяйственной деятельности. Однако в современных условиях в РК он неприемлем.

Третий путь основывается на разумном сочетании элементов первого и второго. Централизованному регулированию подвергаются совокупность общих правил и принципов. Конкретизация правил и механизм их выполнения разрабатываются каждой организацией самостоятельно. При этом организация учитывает условия своей хозяйственной деятельности, степень осознания особенностей, квалификации своего персонала, состояние технической базы управления организацией. Таким образом, исходя из общих правил каждая организация разрабатывает свою учетную политику.

Учётная политика — совокупность способов ведения бухгалтерского учёта - первичного наблюдения, стоимостного измерения, текущей группировки и итогового обобщения фактов хозяйственной деятельности.

Термин «учетная политика предприятия» впервые официально введен Положением о бухгалтерском учете и отчетности в РК, утвержденном приказом Минфина РК от 20.03.1992 г. № 10 (сейчас оно не действует).

Положение предоставляло организациям возможность выбора разных вариантов бухгалтерского учета по отдельным операциям. Оно предусматривало, что при ведении бухгалтерского учета организацией должно быть обеспечено «соблюдение в течение отчетного года принятой учетной политики (методики) отражения отдельных хозяйственных операций и оценки имущества, определяемой исходя из правил, приведенных в настоящем Положении, и условий хозяйствования».

Общепринятые правила не нужно рассматривать как полную и окончательную унификацию учетного процесса. Они лишь база для построения системы бухгалтерского учета. Если бухгалтерский учет рассматривать как международный язык бизнеса, способ общения деловых людей, то в его основе обязательно должны быть одинаково понимаемые всеми правила.

В соответствии с утверждённой Правительством РК в 1998 году Программой реформирования бухгалтерского учёта в соответствии с международными стандартами

финансовой отчётности, целью реформирования системы бухгалтерского учёта является приведение национальной системы бухгалтерского учёта в соответствии с требованиями рыночной экономики и международных стандартов финансовой отчётности.

За период реформирования не претерпели изменения допущения, используемые при формировании учётной политики организации, к которым относятся:

- допущение имущественной обособленности: активы и обязательства организации существуют обособленно от активов и обязательств собственников этой организации и активов и обязательств других организаций;
- допущение непрерывности деятельности: организация будет продолжать свою деятельность в обозримом будущем, и у неё отсутствуют намерения и необходимость ликвидации или существенного сокращения деятельности, и, следовательно, обязательства будут погашаться в установленном порядке;
- допущение последовательности применения учётной политики: принятая организацией учётная политика применяется последовательно от одного отчётного года к другому;
- допущение временной определённости фактов хозяйственной деятельности: факты хозяйственной деятельности организации относятся к тому отчётному периоду, в котором они имели место, независимо от фактического времени поступления или выплаты денежных средств, связанных с этими фактами.

Почти не изменились требования, предъявляемые к качеству информации, полученной в бухгалтерском учёте в результате применения учётной политики организации.

Стандарты бухгалтерского учета предъявляют следующие требования к качеству информации:

- требование полноты (полнота отражения в бухгалтерском учёте всех фактов хозяйственной деятельности);
- требование своевременности (своевременное отражение фактов хозяйственной деятельности в бухгалтерском учёте и бухгалтерской отчётности);
- требование осмотрительности: учётная политика организации должна обеспечивать бо́льшую готовность к признанию в бухгалтерском учёте расходов и обязательств, чем возможных доходов и активов, не допуская создания скрытых резервов;
- требование приоритета содержания перед формой: отражение в бухгалтерском учёте фактов хозяйственной деятельности, исходя не столько из их правовой формы, сколько из их экономического содержания и условий хозяйствования;
- требование непротиворечивости: тождество данных аналитического учёта оборотам и остаткам по счетам синтетического учёта на последний календарный день каждого месяца;
- требование рациональности: рациональное ведение бухгалтерского учёта исходя из условий хозяйствования и величины организации.

Нельзя забывать и о том, что данные бухгалтерского учета используются в общегосударственной системе формирования макроэкономических показателей. Поэтому каждая организация, должна придерживаться в своих внешних отчетах единых подходов и правил.

Необходимость формирования учетной политики определяется тем, что по каждому конкретному направлению ведения бухгалтерского учета необходимо сделать выбор одного способа из нескольких, допускаемых законодательством и нормативными актами, и обосновать его.

Когда законодательство и нормативные акты не содержат регламентации отражения в бухгалтерском учете тех или иных операций и действий, тогда необходима разработка новых способов ведения бухгалтерского учета.

Учетная политика организации ее путеводитель в бурном океане хозяйственной деятельности. От ее правильного понимания, оформления, раскрытия во многом зависит конечный экономический результат хозяйствования.

Знать, понимать, умело формировать учетную политику должны и руководитель организации (ведь именно он несет ответственность за организацию бухгалтерского учета и соблюдение законодательства при выполнении хозяйственных операций, подписывает приказ об утверждении учетной политики и о внесении в нее изменений), главный бухгалтер (лицо ответственное за формирование учетной политики, ведение бухгалтерского учета, своевременное представление полной и достоверной бухгалтерской отчетности), аудитор (с всестороннего знакомства с учетной политикой организации начинается аудиторская проверка), налоговый инспектор (его интерес к учетной политике определяется заложенными в ней принципами учета объектов налогообложения).

Учетная политика предприятия может вызывать определенный интерес инвесторов, кредиторов и других потребителей отчетной информации организации.

Выбранная предприятием учетная политика должна быть направлена на оптимизацию финансово-хозяйственной деятельности и учитывать следующие факторы: форма собственности организационно-правовая форма, вид и объем деятельности; отношения с системой налогообложения (освобождение от определенных налогов, ставки, льготы и т.п.); возможность самостоятельного принятия решений в вопросах ценообразования, выбора партнера и т.п.; стратегия финансово-хозяйственного развития, цели и задачи перспективного развития, пути их решения; наличие материальной базы и системы информационного обеспечения; уровень квалификации кадров, их активность и смелость в принятии решений; система материальной заинтересованности и ответственности.

Учет этих факторов помогает руководству предприятия правильно выбрать и обосновать свою учетную политику. При этом необходимо учитывать правила, требования и направления (аспекты), раскрывающие ее содержание.

Если правило (допущение) имущественной обособленности организации обычно соблюдается в практике отечественного учета (нарушения иногда имеют место в условиях индивидуального предпринимательства), то правило непрерывной деятельности выполняется не всеми организациями. Часть производственных организаций находится на грани банкротства, а часть организаций создается лишь для того, чтобы ликвидироваться в ближайшем будущем после выполнения определенной их владельцем задачи.

Правило последовательности применения учетной политики не закрепляет ее консерватизм, а предполагает взаимодополняемость основных принципов, не отрицая возможных изменений. Но и сама учетная политика и вносимые в нее изменения должны оформляться письменными приказами, распоряжениями.

Временная определенность фактов хозяйственной деятельности раскрывается через принцип начисления.

До 1995 г. организации могли признавать в учетной политике и использовать либо кассовый, либо кумулятивный метод отражения доходов, т.е. считать моментом реализации либо поступление денежных средств (первый метод), либо отгрузку товара (выполнение работ, услуг). С 1995 г. эта вариантность в отношении выручки действует только для целей налогообложения. Кассовый метод отражения выручки остается «привилегией» организаций малого бизнеса.

Требования, предъявляемые к учетной политике, предусматривают: полноту отражения в бухгалтерском учете всех фактов хозяйственной деятельности; осмотрительность, т.е. большую готовность к бухгалтерскому учету потерь (расходов) и пассивов, чем к учету возможных доходов и активов.

Это требование называют еще и требованием (или принципом) наименьшей оценки. Требование осмотрительности применяется в отечественной практике учета с 1993 г. и относится к методам оценки финансовых вложений и материальных ценностей. Предусматривается возможность отражения финансовых вложений и материальных ценностей в годовом бухгалтерском балансе по рыночной стоимости, если она ниже балансовой, с отнесением разницы в цене на результаты хозяйственной деятельности. Реализация этого принципа находит отражение в создании резервов по сомнительным долгам при учете реализации «по отгрузке»; приоритет экономического содержания фактов над их правовой формой с учетом условий хозяйствования; непротиворечивость показателей отчетности данным аналитического и синтетического учета. Обороты и остатки по счетам аналитического учета должны быть равны оборотам и остаткам соответствующего синтетического счета, а данные синтетического и аналитического учета должны соответствовать показателям отчетности; в рациональное и экономное ведение бухгалтерского учета с учетом условий и объема хозяйственной деятельности.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бухгалтерский учет на предприятии, Под ред. Радостовца В.К., Алматы, 2012 г.;
2. Ержанов М.С., Ержанова С.М. Учётная политика на казахстанских предприятиях: практический аспект. Алматы, БИКО, 2007г.
3. Назарова В.Л. Бухгалтерский учёт хозяйствующих субъектов. Учебник. Издательство Экономика Алматы 2013г.

ӘОЖ 37.379.85

РЕКРЕАЦИЯЛЫҚ ТУРИЗМНІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ МАҢЫЗЫ

Низаматдинова Ж.С.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Автор мақалада рекреациялық туризмнің маңызды қасиеттерінің бірі шаршағанды тез басатындығына көңіл аударады. Пассивті демалысқа қарағанда, белсенді іс-әрекет кезінде адам ағзасы тез қалпына келеді. Белсенді іс-әрекеттің ерекше белгісі – оның әртүрлілігі. Белгілі бір демалыс түрінен екіншісіне ауысу – театрға бару, кітап оқу, әсем табиғатта демалу, архитектуралық ескерткіштер, музыка тыңдау да белсенді рекреациялық іс-әрекетке жатады.

Түйінді сөздер: рекреация, рекреациялық туризм, экскурсия, туристік маршрут, дүниежүзілік туристік ұйым.

Рекреациялық іс-әрекеттің әлеуметтік қызметі қоғамда атқаратын міндеттермен анықталады. Рекреациялық қызметті ұйымдастыру барысында, қоғамда жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру үшін, адам денсаулығын сақтау, еңбек ресурстарын қалпына келтіру қажеттіліктерінен туындайды. Сонымен қатар, рекреацияның

ұйымдастырылуымен бірге, тауар қорлары мен олардың тұтынушылық сұранысқа сәйкестігін, халықтың жұмыспен қамтылуының ұлғайтуды және аймақтың экономикалық құрылымын дамытуды қамтамасыз ету сияқты бірқатар қосымша міндеттерді шешуге болады.

Рекреациялық іс-әрекеттің қоғамдық қызметі арасынан үш ірі топты айтуға болады: медициналық-биологиялық, қоғамдық-тәрбиелік және экономикалық. Бұл топтың әрқайсысы адамдардың белгілі бір іс-әрекетімен байланысты, бірақ белгілі бір шек қойылмайды, өйткені көптеген қоғам қажеттілігі бір-бірімен байланысты болып келеді. Рекреациялық іс-әрекет белгілі бір жерде, бос уақытты өткізуге арналған іс-әрекет болып табылады.

Мәдени және әлеуметтік қызметінің ролін арттыру танымдық туризмінің ролін арттыруға алып келеді, экскурсиялық және туристік маршруттарда пайдаланылатын, арнайы рекреациялық территорияның дамуына, туристік база, мәдени-тарихи қорықтар және ұлттық парктердің, қызмет көрсетіп тұрған және маусымдық рекреациялық қызмет көрсететін мекемелер арасында қарым-қатынас орнату болып табылады. Туризмнің мәдени-танымдық маңызына жаңа қалалар, адамдар, олардың салт-дәстүрлері және өнер, архитектура, театр өмірі, әдебиет, музыка, тарихи ескерткіштермен, сонымен қатар шет тілдерді меңгеруді жетілдіру арқылы тұлғаны рухани байыту болып табылады.

Заманауи туристік бизнесте, туризмнің көптеген түрлерінің нақты анықтанамаларымен қатар, «рекреациялық туризм» түсінігі бар. Адамның физикалық және рухани күш жігерін теңіз, тау демалыс орындарына, немесе экологиялық таза және әдемі табиғатқа барып демалу арқылы қалпына келтіру болып табылады. Туризмнің бұл түрін «жалқаулар демалысы» деп көп атап кеткен. Туризмнің тағы бір түрі, емдік туризм, санаторияларға және басқа да курорттық бальнеологиялық орталықтарға емдік-сауықтыру курсына алу мақсатында бару болып табылады. Сондықтан, рекреациялық туризмнің медициналық-биологиялық қызметінің екі бағыты емдік және сауықтыру екенін айырып көрсету керек. Санаторлық-курорттық емдеу сауықтыруды қажет ететін адамдардың денсаулығын қалпына келтіру. Сауықтыру қажеттілігі еңбек және тұрмыстық іс-әрекеттің әсерінен сау адамның ағзасында шаршау пайда болады, яғни уақытша жұмыс істеу қабілетінің төмендеуінен туындайды. Физиологиялық өзгерістер және шаршаудың жинақталуын алдын-алу мақсатында еңбек демалыспен алмасып отыру керек. Рекреациялық туризмнің маңызды артықшылықтарының бірі, ол шаршағанды тез басатын белсенділік. Пассивті демалысқа қарағанда, белсенді іс-әрекет барысында қалпына келу процессі тез жүреді. Белсенді іс-әрекеттің басты белгісі – оның әртүрлілігі. Ақыл-ой жұмысының бір түрінен екіншісіне ауысуының өзі театрға бару, кітап оқу, керемет ландшафттармен сүйсіну, архитектуралық ескерткіштерді көру, әдемі әуен тыңдау – да белсенді рекреациялық іс-әрекет болып табылады. Физикалық іс-әрекет бұлшықет дамуына әкеледі. Жастарға жасерекшелік қабілетін арттыруға көмектесетін болса, орта және егде жас адамдарына физикалық жаттығулар, ағзаны белсендіру арқылы қартаю процессіне қарсы тұруына көмегін тигізеді.

Жүру, жүк тасымалдау, атпен немесе түйемен жүру, ескекті қайықтар мен желкенді қайықтарды пайдалану адамзаттың биологиялық түр ретінде жақсы дамытты. Өндірістік төңкерістен кейін паравоз, параход, автомобиль, ұшақ, қоршаған ортаны ластайтын ірі кәсіпорындардың пайда болуынан адамзаттың физикалық деградациясы басталды. Қазіргі кезде экологиялық мәселелер адамзаттың өміріне қауіп төндіріп тұр. Жоғарыда айтылған сәселелерге мынадай тұжырымдама жасауға болады. Біріншіден, адамның биологиялық түр ретінде сақталып қалудың тиімді жолы ол экологиялық таза орта мен қозғалыс құралдарын пайдалану, яғни белсенді туристік саяхаттау арқылы. Екіншіден, туризмнің медико-физиологиялық тиімділігін экономикалық тиімділікпен салыстыруға болады. Біздің қазіргі заманғы қоғамда туризмді әлеуметтік-экономикалық

және мәдени категорияға жатқызады. Әрине, бос уақытты тиімді пайдаланып саяхаттау көптеген елдерде тараған белсенді туризмнің бір түрі болып табылады.

Заманауи туризм – экономиканың біртұтас саласы, туристердің демалысын ұйымдастырумен айналысатын, тұтынушыларға әртүрлі демалыс қызметтерін ұсынатын, ұйымдар мен кәсіпорындар индустриясы. Қазақстан Республикасының конституциясында «демалу құқығы» бекітілген, бұл дегеніміз, үкімет жаппай танымдық және спорттық туризм, экскурсия маңыздылығын арттыру, өз елі мен өлкесінің табиғаты мен тарихын оқу мен тәрбиені дәріптеуге, арналған жаппай жасөспірімдер туризмін ұйымдастыруға мақсатты түрде жұмыс атқарылуда. Туристердің рухани қажеттіліктерін қанағаттандыра алатын, сонымен қатар туристердің физикалық күштердінің қалпына келуін және дамуына ықпалын тигізетін табиғи, тарихи, әлеуметтік-курорттық объектілер туристік ресурстар болып табылады. Сондықтан осы ресурстардың болуы, олардың тиімді пайдалануы өлке және еліміздегі туризмнің дамуына әкеледі. Мемлекет үшін туризмнің экономикалық маңызы ерекше орын алады. Туризм тек қана қызмет көрсетуші сала ғана емес, сонымен қатар қызметтің жекелеген түрлерін пайдаланушы болып та табылады. «Туристік нарық», «сұраныс», «ұсыныс», «туристік қызметтер» түсініктері қалыптасқан. Туризм жанама түрде экономиканың басқа салаларына да әсер етеді. Рекреациялық туризмнің экономикалық функциялары қоғамның негізгі өндірістік күші ретінде адамның рөлімен байланысты, рекреациялық қажеттіліктерін қанағаттандырудың экономикалық ерекшеліктері және кейбір экономикалық проблемалардың қызметін ұйымдастыру арқылы шешу. Мұндай проблемаларға халықты жұмыспен қамту деңгейін арттыру, қызмет көрсету деңгейін дамыту және жергілікті халықтың жағдайын жақсарту, сыртқы сауда балансын кеңейту жатады [1].

Шетелдік туризм мемлекеттік қорға құнды валюта әкеледі, қонақүйлер, жолдар, теміржол және әуе көліктері сияқты шетелдік туристерге қызмет көрсететін экономикалық секторларына қызығушылықты ынталандырады. Мұның барлығы ұлттық кірістің өсуіне және қоғамның өмір деңгейінің жоғарылауына әкеліп соғатын жаңа құндылықтарды қалыптастырады. Ішкі туризмде артта қалған экономикалық аудандардың жандануына септігін тигізеді. Сонымен қатар, туристік объектілер мен инфрақұрылымды дамытуды қажет етеді. Жоғарыда айтылған экономикалық қызметтер, медико-биологиялық және әлеуметтік-мәдени қызметтермен байланысты. Шынында, қарапайым еңбек күшін қалпына келтіру міндетті физиологиялық және биомедициналық қажеттілікті қанағаттандыру, өңірлердің халықтың тұрмыс деңгейін көтеру, өңірлердің экономикалық дамуын нақтылау үлкен әлеуметтік проблеманы шешуге мүмкіндік береді талаптары қажет етеді. Қоғамның экономикалық өміріне, өнеркәсіп пен сауда, технологиялық прогрес, ғылым, мәдениет, спорт және туризмді дамытудың нарықтық механизмін белсенді түрде іскерлік байланыстар орнату, мәдени және спорттық іс-шараларды ұйымдастыру мақсатында саяхаттау немесе саяхат жасау мүмкіндіктерін кеңейтеді. Қонақүйлердің тиісті көлемінің болмауы немесе олардың жайлылықтың төмен деңгейі қазіргі заманғы қоғамның осындай жоспарларын жүзеге асыруға ықпал етпейді. Қонақ үйлердің дамуы, мысалы, қонақ үйлерді жандандыруға, ақша ағындарының өсуіне ықпал етеді, бұл өз кезегінде өңірлердегі экономикалық тұрақтылықты күшейтеді және еңбек ресурстарының айтарлықтай бөлігі жұмыспен қамтуды қамтамасыз етеді. Климаттық жағдайлардың белгілі бір түрі, рельеф, табиғат, өсімдіктер, тіпті, эстетикалық ландшафт, бір жағынан, емдеуге және оңалтуға көмегін тигізсе, екінші жағынан - кедергі келтіре алады. Емдеуді ұйымдастырудың теріс әсеріне мысал ретінде егде жастағы адамға климаттық жағдайлардың күрт өзгеруі, кардиологиялық шипажайдың өте қатаң аумағына орналасуы әсер етуі мүмкін.

Рухани даму көрікті және танымдық құндылығы бар жерде (тарихи-архитектуралық құрылыстар, табиғи ескерткіштер ж.т.б.) дамиды. Демалыс орындарының тартымдылығы тұрақты туристік қызмет көрсету жүйесін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Осындай қызметтер демалыстың жаппай және тұрақты ағымымен біріктіру кәсіпорындардың қаржы-шаруашылық қызметін, ең бастысы, шығын, пайда, кіріс сияқты көрсеткіштерді алдын-ала белгілейді.

Рекреациялық туризм шартты түрде 1) туристік-сауықтыру типі және 2) танымдық-сауықтыру типіне бөлінеді. Әр типке өзіндік рекреациялық ресурс қажет. Бірінші типке бұл – курорттық кешенді қалыптастыруға арналған климаттық факторлар (минералды сулар және емдік балшықтар). Екіншісіне, алдыңғы айтылғандармен қоса – тарихи-мәдени потенциал жатады. Рекреацияның дамуы халықтың өмір сүру деңгейі, урбандалу деңгейі, рекреациялық ресурстардың болуына тікелей байланысты (рекреациялық қажеттіліктерді қанағаттандыруға пайдаланатын табиғи компоненттер: климат, жер бедері, жер асты сулары). Бұл ынталандыру туристерді орналастыру экологиялық таза зонамен байланысты (санаториялар, пансионаттар, қонақ үйлер ж.т.б.).

Дүниежүзілік туристік ұйым болжамы бойынша, 2020 ж. дейін қоршаған ортаны қорғауға деген қоғамның қызығушылығы артады екен. Қоршаған ортаның жағдайы туристік индустрияның дамуына тікелей байланысты. Ауа, жер асты және грунттық сулар, жағажайлар мен ормандар таза, қорғалған, табиғи күйінде сақталуы керек. Табиғат қорғауды қажет етіп отыр, флора мен фауна, сәйкесінше, жергілікті ландшафтар мен архитектуралық ескерткіштерді туристік мақсатта тиімді пайдалана білу қажет. Қазақстан Республикасы шет елдік туристік фирмалар үшін инвестиция құюға өте тартымды аймақ болып есептеледі. Елдің рекреациялық мүмкіншілігі бірнеше бағытта дами алады. Қазіргі кезде «Алтын Емел», «Іле Алатау», «Шарын каньоны» Мемлекеттік ұлттық табиғи парктерін тарту арқылы экологиялық туризмнің ондаған тартымды туристік бағыттарын дамыту жұмысы жүргізіліп жатыр. Сонымен қатар Ұлы Жібек жолы мәдени-танымдық маршруттары мен іскерлік туризм дамыту қолға алынып жатыр. Қазақстан Республикасының рекреациялық ресурстары туристік бизнестің ең арзан құрамдас бөлігі болып табылады және жоғары бәсекелестік қабілетке ие. Сондықтан, мемлекет туризм саласына аса назар аударып отыр. Мысалы, Еуропа және Азия континенттерінің тоғысында орналасқан Батыс Қазақстанда, Каспий теңізі, Қарақия ойысы, жерасты мешіттері, архиолгиялық ескерткіштер бар [2]. Сонымен, еліміздің табиғи, мәдени байлығы жеткілікті, бірақ, Қазақстанда туризмнің дамуы үшін көптеген жұмыстар атқарылуы қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Постановление Правительства Республики Казахстан «О концепции развития туризма в РК» от 6 марта 2001 г.
2. Туристский путеводитель. Казахстан. «Деловой мир Астана», 2008 г.

УДК 65.023.17

ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ ВИРТУАЛЬНЫХ ВАЛЮТ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

Нурбосинова Ж.Н.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье рассматривается платежная система биткоин, автором программы, которой считается Сатоши Накамото. Однако это имя является псевдонимом. Он создал компьютерную программу, которую сегодня можно скачать на сайте системы. По сути, эта программа является клиентом, при запуске которого компьютер пользователя начинает решать некую математическую задачу. По окончании вычислений на счет пользователя начисляется один биткоин.

Ключевые слова: денег, золото, доход, инфляция, эмитент, валюта.

Глобальный мировой кризис, который сотрясает сегодня страны и континенты – это особое явление, какого человечество еще не знало. Оно определенно относится к категории явлений, не имеющих аналогов в мировой истории и кардинально меняющих мировой порядок, все экономические устои. И потому к его анализу, осмыслению и преодолению нужен неординарный подход, пересматривающий все старые догмы и стереотипы.

И очевидно, что нынешний глобальный кризис – это вовсе не какое-то стихийное бедствие и не результат случайного стечения обстоятельств, а закономерное внешнее следствие какого-то глубинного внутреннего дефекта.

И пока мы четко не определим и не очертим его, все наши усилия по ремонту мировой валютно-финансовой системы, с которой и начался кризис, будут носить только косметический характер. В этом случае не устраненный нами дефект и дальше будет воспроизводить все новые кризисы с нарастающей частотой и с более тяжелыми последствиями.

Произошло это, наверное, потому, что мы по-прежнему смотрим на сегодняшний мир, как и на будущий Новый мир, сквозь оптику старых инструментов мышления. Но для начала радикального обновления нам надо обновить все наше мышление. Соответственно, нужно обновить и все понятия, категории, теории, схемы, концепты мышления и термины, обозначающие факты и явления нового мира.

Когда-то доллар был по-настоящему стабильной валютой. В отличие от всех остальных стран, США сохраняли у своих денег золотое содержание аж до 1971 года. За долгие годы люди привыкли считать, что американский доллар – это практически то же самое, что одна двадцатая унции золота. Сегодня унция золота стоит 600 долларов, то есть, за последние 35 лет американские деньги обесценились в 30 раз.

Золотой стандарт был полностью отменен 70-годах прошлого века и сейчас доллар чисто эмиссионная валюта, без какого либо обеспечения, что позволило ФРС Резерву США решать многие экономические проблемы в последние десятилетия. Но сегодня ситуация меняется: обычная эмиссия денег не позволяет вывести экономику из кризиса. Даже ФРС понимает, что нужно сворачивать лавочку. Он заговорил об ужесточение свое монетарной политики.

Денежные власти США решили злоупотребить доверием, которое оказало им человечество. Они стали уравнивать колоссальный спрос на доллары таким же колоссальным, и даже большим, предложением долларов.

На самом деле доллар к настоящему моменту стал только сильнее. Не нужно думать, что эта слабая валюта. Доллар является главной резервной валютой на протяжении длительного времени с конца второй мировой войны. Конечно, было время, когда мы говорили о том, что евро может стать полноценным соперником для доллара, но это время было коротким. Но после трех последних лет кризиса в Еврозоне угрозы со стороны евро испарилась. Так что можно сказать, что доллар это не лучшая резервная валюта, но у нас сейчас просто нет альтернативы.

Почему же европейская валюта не смогла претендовать на мировой приоритет? Можно назвать несколько причин. Во-первых, на протяжении последних 15 лет

европейская экономика росла гораздо медленнее, чем американская. В результате сегодня ВВП США заметно превышает ВВП еврозоны.

Во-вторых, крупнейшие европейские государства – Германия, Франция, Италия – не смогли выдержать Маастрихтские критерии. Сегодня в этих странах дефицит бюджета не укладывается в рамки 3% ВВП и даже подступает к уровню 5%.

Таким образом, слабость европейской политики не позволила сделать из евро валюту, качественно превосходящую доллар США. Европейские руководители сами боятся её ощутимого укрепления, а без него достичь статуса мировой валюты невозможно. Рынок чувствует эту боязнь, и все его участники понимают, что никакой «эпохи евро» в мировой экономике не будет. Европейские деньги будут обесцениваться параллельно с американскими, иногда чуть быстрее, иногда чуть медленнее, но в целом тем же самым темпом.

Ни для кого не секрет, что доллар теряет свои позиции на мировом рынке. И возможно ему угрожает ни евро, ни золото и ни другие валюты, а продукт новых информационных технологий. Все мы знаем, что в наше время самой важной и надежной валютой является информация. Отсюда, можно сделать вывод, что именно она может стать новым твердым наполнением денег или новым информационным валютным стандартом. И такие идеи не только высказываются, но уже и реализуются на практике мировыми банкирами. Подтверждением того является – взрывной рост популярности, так называемых электронных виртуальных валют. [1]

Проблема быстрого развития в последние годы виртуальных валют вышла на глобальный уровень – ее обсуждают Всемирный банк, ЕЦБ, Минфин США и ФРС. Эксперты сходятся во мнении, что из-за глобальных экономических проблем и финансовых кризисов люди все чаще пытаются сберечь средства, обращаясь к виртуальным валютам. Последние проникают и в реальный мир: за виртуальные деньги можно продавать и покупать товары и услуги. Теперь встает вопрос, нужно ли регулировать этот валютный рынок и каким образом.

Еще в июне 2013 года Всемирный банк провел мероприятие под названием "Виртуальные валюты: правовые аспекты и вопросы регулирования". В ходе мероприятия были представлены доклады и прозвучали выступления представителей Всемирного банка, ЕЦБ, ФРС, Минфина США, экспертов Thomson Reuters по поводу "нового феномена".

В 2009 году была создана платежная система Биткоин, использующая одноименную валюту. Автором программы считается некий Сатоси Накамото, однако это имя является псевдонимом. Он создал компьютерную программу, которую сегодня можно скачать на сайте системы. По сути, эта программа является клиентом, при запуске которого компьютер пользователя начинает решать некую математическую задачу. По окончании вычислений на счет пользователя начисляется один биткоин.

Биткоин справедливо и даже более точно называют электронным золотом. Действительно, так же как и золото, это исчерпаемый ресурс. Производство биткоинов так и называют – «добыча», или «майнинг» (от англ. mining – добыча полезных ископаемых). Виртуальные монеты производятся путем сложных компьютерных вычислений, и чем дальше, тем тяжелее «добывать» - процесс со временем усложняется, заставляя тратить больше вычислительных ресурсов. Эмиссия с самого начала ограничена – количество биткоинов не превысит 21 млн.

Но каково может быть потенциальное будущее новой валюты. Давайте дадим научное обоснование на дальнейшее функционирование и развитие.

Развитие по принципу частных денег.

Все виртуальные валюты являются электронными деньгами. Различают два вида электронных денег:

1. Электронные фиатные деньги
2. Электронные нефiatные деньги

Электронные фиатные деньги — деньги, законные платёжные средства, номинальная стоимость которых устанавливается, обеспечивается и гарантируется государством посредством его авторитета и власти.

Нефиатными или частными деньгами называются денежные средства, выпускаемые и используемые в обращении частными субъектами институционального характера.

Австрийский экономист, лауреат Нобелевской премии Фридрих Август фон Хайек в своей научной работе «Частные деньги» написал о конкуренции между валютами, и пользе от этой конкуренции.

Логика этой книги такова. Баланс политических сил делает невозможным, чтобы правительство воздерживалось от эмиссии. Что ж, рассуждает Хайек, если так, попробуем зайти с другой стороны и сделать нормальных субъектов экономики независимыми от инфляционных действий правительства. Для этого достаточно, чтобы нынешние государственные валюты не считались легальным средством платежа по любым обязательствам. При заключении контракта стороны вправе указать в качестве расчетной валюты любую мыслимую единицу, и именно в этих единицах должники обязаны расплачиваться. Любая организация должна получить право выпускать собственные деньги и предлагать их публике, если та ими заинтересуется. При найме рабочей силы и при назначении любых цен заинтересованные лица будут выбирать те деньги, которые сочтут наиболее надежными и стабильными. Возникнет настоящая конкуренция.

В результате этого предложения те валюты, чьи эмитенты проводят инфляционную политику, просто перестанут пользоваться спросом. Они не будут никому нужны, и те, кто рисует эти «деньги», не смогут на них ничего купить. А популярность приобретут только те валюты, издатели которых смогут убедить публику в том, что их ценность сохранит постоянство.

Как они этого добьются? Если бы я был банкиром, выпускающим частные деньги, пишет Хайек, я бы действовал так. Прежде чем запустить в обращение свои деньги, я бы накопил достаточные резервы золота и валют, уже заслуживших репутацию. Затем создал бы надежный и заслуживающий доверия механизм по раскрытию информации об этих резервах, их публичному мониторингу. Далее, принял бы на себя официальное обязательство, что все деньги, выпущенные моей конторой, я готов в любой момент забрать обратно и выдать взамен них золото или признанную валюту по раз и навсегда установленному фиксированному курсу. И, наконец, никогда бы не выпускал больше денег, чем смогу погасить, потратив все свои золотовалютные резервы. [2]

Между идеи Хайека и функционированием виртуальных валют есть много общего. Попробуем ответить на более конкретный вопрос: сможет ли биткоин и подобные ему валюты получить широкое распространение во всем мире?

Фактически они уже идут по этому пути. Список компаний, которые принимают биткоин в качестве платежного средства, постоянно растет.

Спрос на валюты эмитентов, которые поддерживает инфляционную политику, с каждым годом уменьшается. Ограничение по максимальному размеру эмиссии — это и преимущество биткоин, а также подобных ему виртуальных валют. Преимущество заключается в выгодном восприятии данной валюты в отличие от бумажных валют, которые печатаются в неограниченном объеме.

Анализируя вышесказанные, можно сделать следующие выводы:

- Если в результате конкуренции или по другим причинам одна виртуальная валюта прекратит свое существование, то появиться другая виртуальная валюта. Потому что спрос на них очень большой.
- Пока общество не выберет самую надежную виртуальную валюту, они дальше будут конкурировать по принципу частных денег.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ludwig von Mises. The theory of money and credit. Translated from the German by H. E. Batson. New Haven: Yale university press-1953
2. В.Кизилов, Г.Сапов. Инфляция и её последствия / под ред. Е.Михайловской. – М.: РОО «Центр «Панорама», 2006. – 146с.

УДК 336.7

ПРИОРИТЕТЫ СОВРЕМЕННОЙ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Саубетова Б.С.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В настоящее время НБ проводит процентную политику, направленную на повышение привлекательности тенговых инструментов. В системе процентных ставок НБ официальная ставка рефинансирования выполняет в большей степени индикативную роль, и отражает уровень инфляции и инфляционных ожиданий.

В результате отметим, что вклад ДКП в повышение благосостояния казахстанских граждан, прежде всего, состоит в обеспечении ценовой стабильности. Однако в сложных условиях НБРК оказывает содействие и в реализации других направлений социально-экономической политики не только через обеспечение ценовой стабильности, но и другими методами. Во-первых, НБ может смягчить требования к качеству активов, принимаемых в обеспечение по операциям рефинансирования. Во-вторых, как временную меру НБ может использовать специализированные механизмы рефинансирования, предоставляя ликвидность кредитным организациям на более длительные сроки по более низким ставкам. Тем самым НБ может стимулировать отдельные сегменты экономики, развитие которых сдерживается структурными факторами, данные механизмы направлены на поддержку финансирования инвестиционных проектов, в том числе субъектов малого и среднего предпринимательства, экспортно-ориентированных организаций, а также ипотечного кредитования. В то же время объем предоставления средств в рамках специализированных инструментов ограничен, поскольку их применение не должно искажать направленность денежно-кредитной политики и препятствовать достижению ее основной цели – обеспечение ценовой стабильности. Также при этом нужно понимать, что использование специализированных инструментов рефинансирования уместно лишь до тех пор, пока на финансовом рынке не будут созданы условия для замещения программ стимулирования приоритетных сегментов экономики рыночными механизмами.

Ключевые слова: инфляция, денежно-кредитная политика, инфляционное таргетирование, целевые показатели, дедолларизация экономики.

Мировой финансовый кризис с присущими ему ускоренными процессами финансовой глобализации, высокой степенью интеграционных национальных финансовых рынков показал, что центральные банки стран с развитой рыночной инфраструктурой, не смогли обеспечить реализацию своих целей в области национальной денежно-кредитной политики в долгосрочной и краткосрочной перспективах. Вследствие чего денежно-кредитная политика стран становилась все более уязвимой к трансграничным резонансам. В свою очередь, это вызвало необходимость изменения стратегических целей деятельности финансовых регуляторов страны, пересмотра приоритетов при определении целей ДКП в текущем и будущем периодах.

На каждом текущем уровне развития страны реализовывают определенный режим ДКП, который наиболее подходит для текущего уровня развития национальной экономики. При уменьшении эффективности реализуемой ДКП правительства изменяют порядок, целевые ориентиры и приоритеты, а также инструменты по достижению целевых показателей. С учетом особенностей развития экономики и уровня развития финансового сектора Национальным банком в результате проведения анализа по выбору адекватного режима ДКП, наиболее приемлемым выходом из нынешней сложившейся ситуации было выбрано инфляционное таргетирование. В связи, с чем необходимо рассмотреть механизм инфляционного таргетирования, преимущества и недостатки его проведения, и насколько целесообразно применение данного режима ДКП в экономике Казахстана.

Суть инфляционного таргетирования состоит в следующем – Центральным банком прогнозируется предстоящая динамика уровня инфляции; сопоставляется прогноз с целевыми показателями инфляции, к достижению которых стремится ЦБ; полученная разница между прогнозом и целевыми показателями представляет собой необходимые масштабы корректировки ДКП. Таким образом, соответствующие уполномоченные органы устанавливают плановый уровень инфляции и направляют все средства для его достижения. Страны, применяющие процедуру инфляционного таргетирования, считают, что она помогает повысить эффективность ДКП по сравнению со стандартными приемами, к которым прибегают центральные банки [1]. Эффективность применения процедуры инфляционного таргетирования и его преимуществ по сравнению с другими стандартными методами, соответственно повышения результативности ДКП в результате его использования, подтверждает опыт других стран.

В общем виде, инфляцию понимают, как результат переполнения каналов обращения избыточными денежными знаками, вызывающий их обесценение, повышение цен на товары и услуги и тем самым снижающий реальные доходы населения [2].

В более узком смысле инфляция представляет собой рост цен, не обеспеченный соответственно увеличением выпуска товаров и услуг.

В общем смысле таргетирование инфляции представляет собой режим кредитно-денежной политики, основной целью которого является обеспечение устойчивого уровня цен при наличии определенных целевых ориентиров по инфляции, а также институциональной инфраструктуры, обеспечивающих ее достижение, высокого уровня транспарентности подотчетности центрального банка. Наиболее просто формулировку «стабильность цен» изложил экс-глава ФРС США Алан Гринспен [3], согласно его определению, под ценовой стабильностью подразумевается такой уровень цен, при котором экономические агенты не учитывают их колебания при принятии экономических решений. Таким образом, результатом инфляционного таргетирования

должна стать ситуация, когда граждане не беспокоятся об обесценивании своих сбережений вследствие инфляции.

В условиях нарастания внешних шоков, имеющих долгосрочный характер, таких, как значительное падение цен на нефть и другие сырьевые товары, ослабление национальных валют стран-основных торговых партнеров Казахстана, а также ожиданий рынка по укреплению доллара США, Правительством и НБ РК было принято решение о переходе с 20 августа 2015 года к реализации новой ДКП, основанной на режиме инфляционного таргетирования, отмене валютного коридора и переход к свободно плавающему обменному курсу. Ожидается, что формирование рыночного обменного курса создаст необходимые условия для поддержания устойчивого экономического роста и абсорбирования внешних шоков [4].

Важно отметить, что инфляционное таргетирование является не только инструментом проведения официальной ДКП, но и выступает показателем оценки деятельности финансового регулятора. Если уполномоченные органы достигают поставленных целей в полном объеме и в точно установленные сроки, то это свидетельствует о том, что финансовый регулятор справляется с поставленными задачами. Проконтролировать данное возможно только лишь в условиях полной открытости и транспарентности его действий. Власти должны публично заявлять об изменениях в денежно-кредитной политике и объяснять их причины. Открытость и транспарентность, в свою очередь, способствуют повышению эффективности проводимой политики. Большая "прозрачность" действий влияет на участников рынка через механизм ожиданий и уменьшает лаг между моментом применения монетарных инструментов и реакцией цен и заработной платы. Финансовые регуляторы всегда проводят мониторинг за индексами цен, даже в случае использования денежных агрегатов или валютных курсов в качестве промежуточных целей. В случае инфляционного таргетирования объявление целевых ориентиров инфляции приобретает форму обязательств по их достижению в течение определенного периода времени, что обуславливает ряд черт, присущих только этой процедуре.

Учеными определены следующие основные характеристики политики таргетирования инфляции[4, с.19-39]:

Во-первых, в странах, где низкая и стабильная инфляция проведение политики инфляционного таргетирования, выступает важнейшей задачей денежной политики в долгосрочном плане. Правительственные учреждения формулируют эту цель в явный вид;

Во-вторых, в разных странах количественные целевые показатели инфляции могут быть неодинаковыми. В некоторых странах, таких как, Новая Зеландия и Израиль, установлен не один целевой показатель, диапазон инфляции. Обязательным условием для всех стран, применяющих инструменты инфляционного таргетирования – это соблюдение симметрии, т.е. недопущение инфляции как выше, так и ниже обозначенного целевого показателя;

В-третьих, финансовый регулятор самостоятельно устанавливает значение процентной ставки и других средств денежной политики. Важно, что у центрального банка наличие инструментов осуществления независимой политики;

В-четвертых, политика центральных банков, применяющих политику таргетирования инфляции должна быть максимально прозрачной. Важность открытости политики способствует предсказуемости денежной политики. На практике финансовые регуляторы обеспечивают реализацию прозрачности различными путями. Наиболее распространенный способ — опубликование отчетности, содержащую подтверждение эффективности проведения денежной политики, а также прогнозы и план действий на среднесрочную перспективу. Например, в Великобритании центральный банк публикует

прогнозы развития экономики и ответные действия денежных властей на два года вперед. Отчет содержит сравнительно подробные прогнозы, при этом принципы денежной политики представляются в отдельном документе — протоколах совещаний по денежной политике.

В-пятых, центральные банки в странах, таргетирующих инфляцию, должны тем или иным способом отчитываться за результаты своей денежной политики. Например, Риксбанк в Швеции предоставляет отчет Комитету по финансам Парламента Швеции о проведении денежной политики дважды в год. Банк Англии должен публиковать открытое письмо Министерству финансов в случае, если инфляция отклоняется от целевого показателя более чем на 1 пп., где он должен объяснить, почему цель не была достигнута и какие меры будут предприняты[4, с.19-39].

По нашему мнению, в настоящее время, НБ, чтобы стабилизировать ситуацию на валютном рынке должен:

- Восстановить доверие к тенге, для этого нужно предпринять структурные меры, а не просто принимать очередную административно-имиджевую программу по дедолларизации экономики;

- Внести ясность в формирование курса, комментируя и предоставляя аналитическое объяснение своим действиям, а также обеспечить стабильность курса в среднесрочной перспективе;

- Установить такой уровень ключевой ставки, который обеспечит свободный доступ к национальной валюте и кредитованию экономики по приемлемым ставкам, в целях обеспечения всех участников рынка достаточной ликвидностью как короткой, так и длинной и снижения спекулятивного настроения.

Внедрение инфляционного таргетирования требует наличия определенных условий. Во-первых, это законодательно закрепленные полномочия центрального банка на достижение целевых показателей инфляции и независимость в выборе инструментов ДКП. Во-вторых, это прозрачность и открытость проводимой центральным банком ДКП. В-третьих, это создание макроэкономических условий, такие как отсутствие фискального доминирования над денежно-кредитной политикой и достижение внешней стабильности.

Переход к инфляционному таргетированию – важный шаг на пути к конкурентной экономике. Этот шаг призван усилить роль национальной валюты и создать инструменты долгосрочного фондирования в тенге, чего сейчас так не хватает для финансирования крупных инфраструктурных проектов, формирования долгосрочных вкладов населения в тенге и стабильности экономики в целом. Сосредоточенность НБРК на ценовой стабильности, на постепенном бес шоковом снижении и закреплении инфляции на приемлемом уровне, поможет снизить инфляционные ожидания и повысит прозрачность действий Центробанка. В долгосрочной перспективе это решение приведет к усилению доверия населения к национальной валюте и положительно скажется на кредитных ставках, что в результате даст позитивный мультипликативный эффект на темпы экономического развития страны. Значительные реформы в архитектуре денежного рынка и принципах участия в нем НБРК. Это позволило бы НБРК перестать выполнять роль валютного обменника и сфокусироваться на единственной цели - инфляции.

Накопленный опыт применения инфляционного таргетирования как развитыми, так и развивающимися странами, в том числе и в кризисных условиях, может быть применен и в Казахстане. Особенно актуальным использование лучшей мировой практики в Республики Казахстан становится с учетом того, что переход к режиму инфляционного таргетирования в Казахстане осуществляется в весьма напряженных геополитических и экономических условиях.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зиябеков Н.Ж. Государственное регулирование экономических кризисов в условиях глобализации: дисс. ... докт. PhD. - Алматы: Казахский Национальный педагогический университет имени Абая, 2013. – 150 с.
2. Киюцевская А., Трунин П. Не вредит ли России инфляционное таргетирование // <http://www.banki.ru> 30.06.2015.
3. Трунин П.В., Божечкова А. В., Киюцевская А. М. О чем говорит мировой опыт инфляционного таргетирования // Деньги и кредит. – 2015. - №4. - С.61-67.
4. Улюкаев А., Замулин О., Куликов М. Предпосылки и последствия внедрения таргетирования инфляции в России // Экономическая политика. – М., 2006. - С.19-39.

УДК 338.2

ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ СТРАТЕГИИ ПРЕДПРИЯТИЯ В РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ

Еркулова Г.С.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В настоящее время разработка стратегии компании является не фантазией или особенностью отдельных «продвинутых» компаний, а необходимостью для всех участников бизнеса, которые видят свою задачу в поступательном развитии и сохранении устойчивого положения на рынке. Одной из важнейших причин потребности в построении и реализации эффективной стратегии является признание растущего влияния внешних и внутренних факторов на результативность ведения бизнеса. В данной статье дается обзор принципов формирования стратегии предприятия в рыночных условиях.

Ключевые слова: стратегия, стратегическое планирование, компания, принципы, бизнес, успех.

В рыночных условиях руководству предприятий требуется самостоятельно выполнять многие функции по управлению: принимать решения об объеме производимой продукции или услуг, ценообразовании, маркетинге, рекламе и сбыте, о будущих направлениях развития предприятия и т.п.

Развитие конкурентной среды в РК, усиление конкуренции со стороны как внутренних, так и внешних конкурентов, ставит перед руководством предприятий задачу достижения и повышения конкурентоспособности предприятия, производимой им продукции или услуг. Одним из инструментов, позволяющим решить эту задачу, является разработка и реализация конкурентной стратегии, определяющей будущее развитие предприятия и достижение им устойчивого долговременного финансового положения в соответствующей отрасли.

Распространено мнение, что стратегия – это постановка целей высокого уровня для предпринимателя или организации. Стратегия организации диктует направления всех действий. Тактика, с другой стороны, является выбранными действиями, нужными для достижения целей – реализации стратегии. Существуют различные точки зрения относительно объективных основ возникновения потребности в стратегическом планировании. В частности, одними авторами данная потребность рассматривается посредством выявления соответствующих симптомов, которые свидетельствуют о том,

что организация не полностью реализует свои возможности. Среди этих симптомов выделяют такие как: склонность каждого управляющего рассматривать сферу своей деятельности с точки зрения той дисциплины, которая ему ближе, независимо от того, требует ли эта сфера более широкого подхода и всестороннего рассмотрения; бюрократичность организационной структуры, приспособленной скорее для поддержания эффективности и контроля текущих операций, чем для стимулирования нововведений долгосрочного характера и другие [1].

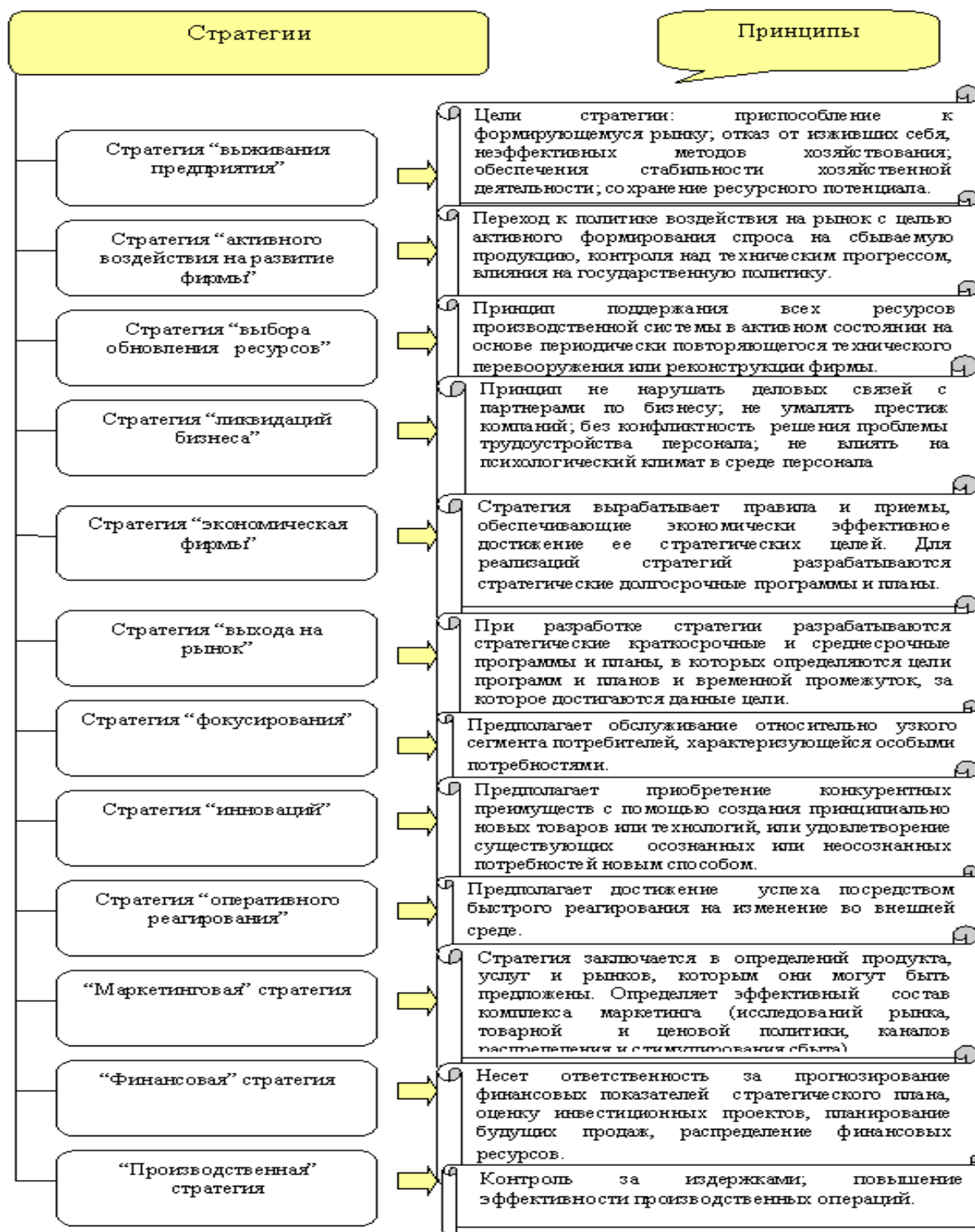

Рисунок 1 - Принципы формирования стратегий [2]

Многие известные компании не только имеют хорошо разработанную и прозрачную стратегию, но и упорно придерживаются установленных параметров развития, и это в конечном итоге привело их к успеху, но и при достижении успехов, ради дальнейшего существования фирма должна прибегать к стратегическому планированию. Это должно быть не разовым процессом, а постоянной, текущей деятельностью топ-менеджеров. Использование стратегии как инструмента управления в повседневной деятельности фирмы является необходимым условием и средством не только выживания, но и обеспечения процветания компании.

Вне зависимости от масштабов бизнеса использование стратегического управления компанией позволяет руководству свободно ориентироваться в кризисной ситуации, вселяет в персонал уверенность в надежности бизнеса. Поскольку различные предприятия реализуют стратегии, отличающиеся между собой внутренним содержанием и механизмами реализации следует ранжировать и основы их организации.

Основное видение принципов стратегий предприятий в зависимости от их разновидностей представлено на рисунке 1.

Грамотная и взвешенная стратегия развития предприятия - это не цель, а средство реализации планируемого будущего компании, средство самовыражения и путь к обеспечению стабильного дохода для менеджмента и акционеров компании.

Таким образом, успешное функционирование и развитие предприятия в рыночной экономике требует обоснованного подхода к формированию его конкурентной стратегии. Целевая направленность этого процесса предполагает необходимость определения роли и значения стратегии в деятельности, предприятия, рассмотрения экономического содержания понятия стратегии предприятия и отношения этой категории к понятию политики предприятия.[2]

ЛИТЕРАТУРА:

1. Кэмпбелл К. А. Управление проектом на одной странице. – М., 2009.
2. Попов С.А. Стратегический менеджмент. – М.: Дело, 2003г. – 345с.

УДК 327 (045)

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ПРИКАСПИЙСКИХ ГОСУДАРСТВ ПО ВОПРОСАМ ПРАВОВОГО РЕЖИМА КАСПИЯ

Расулова Н.

Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга
им. Ш.Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы международного сотрудничества прикаспийских стран по проблеме правового статуса Каспийского моря.

Ключевые слова: сотрудничество, Каспий, прикаспийские государства, правовой статус.

Каспийское море представляет собой географический и стратегический объект с уникальной историей и долгое время, спорным правовым статусом. Президент Казахстана Н.А. Назарбаев подчеркивал: «С начала 1990-х годов Каспийский бассейн стал одним из важнейших региональных узлов многосторонних отношений, где стали пересекаться экономические и геополитические интересы многих стран» [1].

Переговоры о принятии конвенции о правовом статусе Каспийского моря велись более двадцати лет и итогом сотрудничества всех прикаспийских государств стало историческое событие. 12 августа 2018 года в казахстанском городе Актау президенты Азербайджана, Ирана, Казахстана, России и Туркменистана подписали Конвенцию о правовом статусе Каспийского моря.

Прикаспийские государства шли к подписанию Конвенции более 20 лет. Истоки правовой проблемы лежат в распаде Советского Союза. До этого вопросы использования Каспия регулировались в рамках двусторонних договоров между СССР и Ираном 1921 и 1940 годов, в которых Каспийское море было определено как закрытое (внутриконтинентальное) море, а каждое прикаспийское государство имело суверенные права на 10-мильную зону и равные права на оставшуюся часть моря.

Согласно новой Конвенции, за каждой страной закреплены свои территориальные воды (зоны шириной 15 миль). Кроме этого, к Каспийскому морю не будут применяться положения Конвенции ООН по морскому праву 1982 года, дно моря будет разграничиваться на секторы, как это делается соседями по морям, а суверенитет в отношении водной толщи будет установлен на основании принципа, что это озеро.

Чего удалось достичь после подписания Конвенции?

Основные положения:

- основная площадь водной поверхности Каспийского моря остается в общем пользовании сторон;
- там не будет других военных, кроме тех, которые представляют страны, подписавшие Каспийское соглашение;
- ответственность за поддержание безопасности на море и управление его ресурсами несут 5 прикаспийских государств;
- дно и недра делятся соседними государствами на участки по договоренности между ними на основе международного права;
- судоходство, рыболовство, научные исследования и прокладка магистральных трубопроводов должны осуществляться по согласованным сторонами правилам;
- экологический фактор должен учитываться при реализации масштабных морских проектов;
- все стороны несут ответственность за ущерб, нанесенный экологической системе Каспийского моря.

ЛИТЕРАТУРА

1. Назарбаев Н.А. Казахстанский путь, - Караганда, 2006. - С.134.

ӘОЖ 339.9

МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ МЕН ӘЗІРБАЙЖАН РЕСПУБЛИКАСЫ АРАСЫНДАҒЫ САУДА-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҰНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ ТАРИХЫ МЕН ДАМУЫ

Абдиева С.Р.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Актау қ.

Аңдатпа. Мақалада Маңғыстау облысы мен Әзірбайжан Республикасы арасындағы сауда-экономикалық ынтымақтастығының тарихы мен дамуы, сыртқы сауда

айналымы, экспорттық-импорттық операциялары, екі жақтың қарым қатынасының қазіргі жағдайы туралы қарастырылған.

Түйінді сөздер: Әзербайжан Республикасы, сыртқы сауда айналымы, экспорт, импорт, экспорттық-импорттық операция.

Қазақстан Республикасы мен Әзербайжан Республикасы арасындағы дипломатиялық қатынастар 1992 жылғы 27 тамызда орнатылды.

Қазақстан-Әзербайжан қатынастары Қазақстан Президенті Н.Назарбаевтың 2005 жылы мамырда Баку қаласына жасаған ресми сапарының қорытындысында қол қойылған Стратегиялық әріптестік пен одақтастық қатынастар туралы шартқа сәйкес дамып келеді [1].

Қазақстанда Әзірбайжандық кәсіпкерлердің қатысуымен 36 шағын кәсіпорын жұмыс істейді, оның 13-і бірлескен кәсіпорын болып саналады. Әзірбайжанның Қазақстан үшін стратегиялық әріптес.

Екі ел арасындағы қарым-қатынастардың құқықтық базасы 60-тан астам құжатты қамтиды. Олардың арасында экономикалық ынтымақтастықты тереңдету, өнеркәсіптік меншікті қорғау, байланыс, сондай-ақ, Қазақстан мен Әзірбайжанның Ұлттық Банктері арасындағы қаржылық-банктік жүйедегі ақпарат алмасу салаларындағы ынтымақтастық туралы келісімдерге үлкен маңыз беріліп отыр [2].

Маңғыстау облысы - Қазақстан Республикасының қиыр оңтүстік-батысында орналасқан ірі әкімшілік бірлігі. Облыстың батысы мен солтүстігін қоршай орналасқан Каспий теңізі арқылы Әзербайжан Республикасы, Иран Ислам Республикасы, Ресей Федерациясы шекаралас болса, Түрікменстан Республикасымен Каспий теңізі арқылы да, құрлықта оңтүстігінде, оңтүстік-шығысында Өзбекістан (Қарақалпақстан), солтүстігі мен солтүстік-шығысында Атырау, Ақтөбе облыстарымен шектеседі.

Маңғыстау облысы әлемнің 86 елімен экспорттық-импорттық операцияларды, оның ішінде әлемнің 38 елімен экспорттық операцияларды, ал 76 елімен импорттық операцияларды жүзеге асырады.

Маңғыстау облысының 2016 жылы қаңтар-желтоқсан айында сыртқы сауда айналымы 3,7 млрд. АҚШ долл., оның ішінде экспорт – 3,4 млрд. АҚШ долл., ал импорт – 228,5 млн. АҚШ долл. құрады. Ұқсас кезеңімен салыстырғанда, сыртқы сауда айналымы 18,6%-ға азайған (2015 жылғы қаңтар-желтоқсанда айналымы 4,55 млрд. АҚШ долларын құраған) экспорт 16,4%-ға азайған (2015 жылғы қаңтар-желтоқсанда бұл көрсеткіш 4,07 млрд. АҚШ долларын құраған), ал импорт - 52,2% азайған (2015 қаңтар-желтоқсанда бұл көрсеткіш 478,4 млн. АҚШ долларын құраған).

Тауар айналымының едәуір азаюы өнімдер экспортының төмендеуіне, мұнай бағасының өсуіне байланысты болды. Бұл жағдай өңірдегі мұнай компанияларының мұнай өнімдерінің экспорт көлемін азайтуына әкелді.

2016 жылы Маңғыстау облысында Армения, АҚШ, Түркия, Иран, Қытай, Германия, Нидерланд, Италия, Әзірбайжан, Франция және Аустралия сияқты алыс және жақын шетелдердің 11 елінің сауда-экономикалық миссиясы жұмысын ұйымдастыру қамтамасыз етілді [3].

Әзербайжан Республикасы Маңғыстау облысы теңіз арқылы шектесетін облыс болғандықтан Маңғыстау облысының Әзербайжан Республикасымен сыртқы сауда-экономикалық миссияларына тоқтала кетсек.

2008 жылдың 30 сәуірінен бастап Маңғыстау облысы Ақтау қаласын Әзірбайжан Республикасының Бас консулдығы қызмет атқарып келеді.

Маңғыстау облысымен Әзірбайжанның сыртқы сауда айналымы бірнеше жылдар қатарынан өсім динамикасымен қалыптасып келеді, 2014 жылы 21,8 млн. АҚШ долл.,

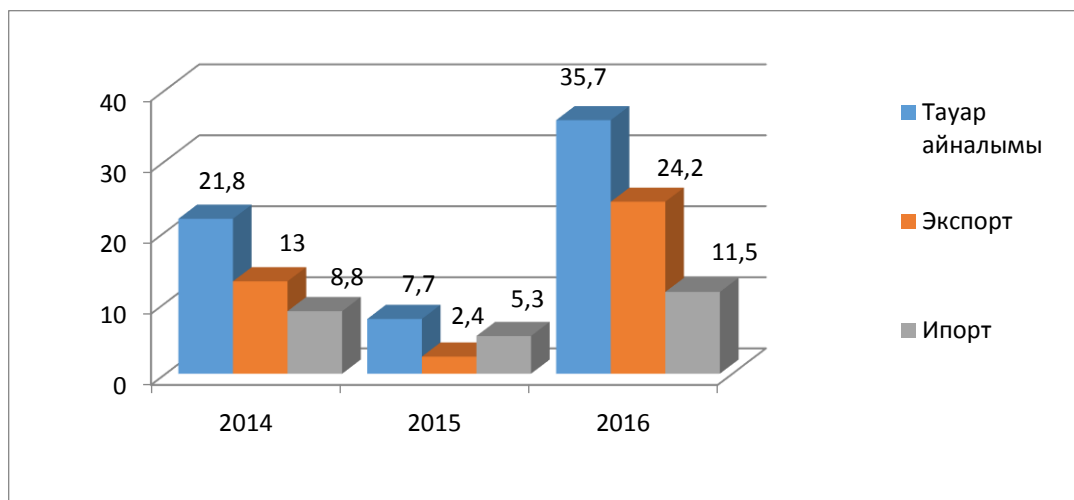
құрады, оның ішінде экспорт – 13,1 млн. АҚШ долл., импорт – 8,7 млн. АҚШ долл., (жалпы импорт көлемінің 2% құрайды).

2015 жыл Маңғыстау облысымен Әзірбайжанның сыртқы сауда айналымы 7,7 млн. АҚШ долл., құрады, оның ішінде экспорт – 2,4 млн. АҚШ долл., импорт – 5,3 млн. АҚШ долл., (жалпы импорт көлемінің 1,8% құрайды).

2016 жыл Маңғыстау облысымен Әзірбайжанның сыртқы сауда айналымы 35,7 млн. АҚШ долл., құрады, оның ішінде экспорт – 24,2 млн. АҚШ долл., импорт – 11,5 млн. АҚШ долл., (жалпы импорт көлемінің 2,4% құрайды).

Экспорт құрылымында: бидай және қарай бидай ұндары, мұнай өнімдері, дизель отыны, майлайтын майлар, қара метал қалдықтары мен сынықтары.

Импорт – шай, майлар және өсімдік майлары, қант не хош иістелген, сулар минералды газдалған және газсыз, минералды және химиялық тыңайтқыштар, киімдер.

Сурет 1 - Маңғыстау облысы мен Әзірбайжан Республикасының сыртқы сауда айналымының 2014-2016 жылдар арасындағы көрсеткіштері

2013 жылы сәуір айының 16-18 күндері Әзірбайжан Республикасының Ақтау қаласындағы Бас консулдығының ұйымдастыруымен Ақтау қаласы әкімдігінің делегациясы Сумгаит және Баку қалаларында арнайы сапармен болды. 2009 жылдан бері Әзірбайжан Республикасының Сумгаит қаласы мен Қазақстан Республикасы Маңғыстау облысының Ақтау қаласы бауырлас қалалар болып табылады. Осы құжаттың негізінде Ақтау қаласынан келген делегация Сумгаиттың тұрғын үй шаруашылық, құрылыс, сауда-саттық, қаланы көгалдандыру және абаттандыру мәселелерімен танысты. «Сапардың басты мақсаты: екі қала арасындағы қарым-қатынас пен бауырластықты дамыту» [4].

Сәуірдің 16-сы күні Ақтау қаласының әкімі бастаған делегация Сумгаит қаласында қала басшысымен кездесті. Кездесу Әзірбайжанның жалпыұлттық лидері Гейдар Әлиевтің ескерткішіне гүл шоқтарын қоюдан басталды. Ақтаулық делегацияны қабылдап, Сумгаит қаласының бүгінгі тұрмыс-тіршілігімен танысты. Екі қала басшысы қалалар арасындағы мәдени қарым-қатынас, тұрғын үй шаруашылық, сауда-саттық мәселелер төңірегінде ой алмасты. ақтаулық делегация қаланың көрікті жерлері мен теңіз жағасындағы инфрақұрылымды көрді.

Ақтау қаласының әкімі теңіз жағасын абаттандыру, қалада демалыс саябақтарын көркейту, қаланы көгалдандыру мәселесінде әзірбайжандық әріптестердің тәжірибесі мол, сол салада үйренерлік жақтары бар екенін айтты. Қаланы аралағаннан кейін ақтаулық делегация Әзірбайжандағы ең ері технологиялық парктердің бірі Сумгаит

Технологиялық Паркін аралады, одан кейін Әзірбайжан Республикасының «Әзерхимия» мемлекеттік мұнай компаниясының жұмысымен танысты.

Сәуірдің 17-і ақтаулық делегация Баку қаласында Әзірбайжан Республикасының «AZPROMO» инвестиция және экспорт қорының ұйымдастыруымен өткен дөңгелек үстелге қатысты. Жиында әзірбайжандық кәсіпкерлерге Ақтау қаласының сауда-экономикалық мүмкіндіктері таныстырылды. Жиынға Әзірбайжан Республикасының Экономикалық даму вице-министрі қатысты. Ақтау қаласының әкімі кіріспе сөзінде жоғары деңгейде ұйымдастырылған жиынға алғыс айтып, бауырлас қалалар: Сумгаит пен Ақтаудың болашақ қарым-қатынасы және қаланың сауда-экономикалық мүмкіндігін баяндады. Дөңгелек үстелде «Ақтау теңіз порты» арнайы экономикалық аймағы дирекциясының директоры, «Каспий жылу, су арнасы» мемлекеттік коммуналдық кәсіпорны кәріз суларын тазарту құрылысы 1-ші учаскісінің басшысы, «Каспий» су тұщыту зауыты» ЖШС директоры, «Маңғыстау экспериментальдық ботаника бағы» Республикалық коммуналдық кәсіпорнының бас директоры баяндама жасады. Әзірбайжандық кәсіпкерлер тарапынан Ақтау қаласында аграрлық шаруашылық, жылыжай, қаланы абаттандыру жағына инвестиция салу мәселесі талқыланды. Соның ішінде, «Ақтау Теңіз Порты» арнайы экономикалық аймағындағы мүмкіндіктер әзірбайжандық кәсіпкерлердің қызығушылығын арттырды. Сол күні ақтаулық делегация «Азерсун» холдингінің құрамындағы Баку жылыжайымен танысып, екі ел мамандары болашақта өзара тәжірибе алмасуға келісті.

Сәуірдің 18-і күні ақтаулық делегация Галаба елді мекенінде Әзірбайжанның ауыл-шаруашылық бағдарламалар аясында жасалып жатқан жұмыстар мен шөл және шөлейтті жерлерді көгалдандыру бойынша білікті мамандармен кездесті, сондай-ақ болашақта осы салада атқарылар бірнеше жоспарды талқылады [4].

2017 жылдың 23 маусым күні Ақтау қаласында Әзірбайжан елі мен Маңғыстау облысының іскер топтары өкілдерінің қатысуымен бизнес-форум өтті. Жиын барысында екі жақтың кәсіпкерлері арасындағы ынтымақтастықты практикалық тұрғыда кеңейту мәселелері талқыланды.

2017 жылдың 22 қыркүйек күні Достық сарайында Маңғыстау облысының әкімдігі, Қазақстан Республикасы Дін істері және азаматтық қоғам министрлігі және Алматы басқару университетінің ұйымдастыруымен Каспий маңы мемлекеттері жастарының I халықаралық форумының ашылуы болды.

Форумда Әзірбайжан елінен Әзірбайжан Республикасының жастар және спорт министрінің орынбасары Интигам Бабаев бастаған бір топ делегация қатысты. Әзірбайжан Республикасының Бас консулдыңының басшысы - Эльхан Зейналов, Ұлттық кеңес төрағасының орынбасары (Әзірбайжан) – Айсун Зейналова, Фаиг Гурбатов – Әзірбайжан Республикасы Президентінің жанындағы Жастар қорының штабының бастығы сияқты қонақтар форумға белсенді қатысып, тәжірибе алмасты [5].

Қазақстан-Әзербайжан қатынастары Қазақстан Президенті Н.Назарбаевтың 2005 жылы мамырда Баку қаласына жасаған ресми сапарының қорытындысында қол қойылған Стратегиялық әріптестік пен одақтастық қатынастар туралы шартқа сәйкес Маңғыстау облысы мен Әзербайжан Республикасымен дамып келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының Сыртқы істер министрлігі <http://mfa.gov.kz/>
2. Азаттық радиосы <https://www.azattyq.org>
3. Маңғыстау облыс әкімдігінің ресми интернет – ресурсы <http://mangystau.gov.kz/>
4. Қазақстанның жаңалықтары. Ақпараттық порталы «Бақ.kz» <https://baq.kz>
5. Маңғыстау облыс әкімдігінің ресми интернет – ресурсы <http://mangystau.gov.kz/>

АЗАМАТТАРДЫҢ ҚАУІПСІЗДІГІН ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ МЕНШІГІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚОЛ СҰҒУШЫЛЫҚТАРДАН ҚОРҒАУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ

Алибеков С.К.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Ғылыми мақалада меншік қатынастарын криминалдық қатерлерден қорғау және экономикалық қызмет саласындағы қатынастарды қылмыстық қол сұғушылықтардан қорғау жүйесін қалыптастыру мәселесі қарастырылған.

Түйінді сөздер: қылмыстық қатерлердің алдын алу; меншік қатынастары; әлеуметтік профилактика; коррупция; ұйымдасқан қылмыс; қылмыскерді әшкерелеу.

Азаматтардың қауіпсіздігін қылмыстық қатерлерден қамтамасыз ету, оларды қылмыстық қол сұғушылықтардан қорғау – әлеуметтік саясаттың негізгі бағыттарының бірі болып табылады. Қазіргі таңда жеке адамды, сондай-ақ қоғамды әртүрлі қылмыстық құқықтық іс-әрекеттерден әлеуметтік тұрғыдан қорғауды қылмыстылықпен күрес жүргізудің басым бағыты ретінде қарастыру қажет. Осы орайда әлеуметтік қорғау қылмыстылықпен күрес жүргізуде оның алдын алуға негізгі маңыз береді. Бұл жерде, қылмыстылықтың әлеуметтік құбылыс екендігін, оның әлеуметтік детерминациямен байланысты себептері қоғамның негізінен бастау алатындығын айтып отырмыз. Әлеуметтік қорғаудың басты идеясы келесідей тұжырымдарға келіп саяды: қазіргі заманға лайықты қоғам құрудың барысында, қылмыстылықпен күресудің ақылға қонымды жүйесін құруға тырысу. Бұл үшін оның қауіпсіздігін қылмыстық қатерлерден қамтамасыз ету және азаматтарды қылмыстық қол сұғушылықтардан қорғау қажет болды.

Осының барысында негізгі ойды түйіндеуге болады: қылмыстылықпен күрес жүргізудің ақылға қонымды саясаты тұтастай алғандағы әлеуметтік-экономикалық өмірді ақылға қонымды, жоспарлы түрде құруды қарастырады. Олай болса, бұл саясатты жалпы саясаттан, мемлекеттің ұлттық саясатынан ажыратып қарастыруға болмайды. Негізінен алғанда жеке тұлғаны және қоғамды әлеуметтік қорғауға бағытталатын қылмыстың әлеуметтік профилактикасының да мәнісі осында.

Қылмыстың әлеуметтік профилактикасы және қоғамға жат өмір салтын ұстанатын тұлғаларға құқықтық ықпал ету – бұл қоғамды және жеке тұлғаны әлеуметтік қорғау концепциясында бұрын олқы соғып тұрған екі элемент болатын. Сондықтан осындай концепция қылмыстың алдын алу жүйесін дұрыс негізде құруға қауқарсыз болып келген еді. Бұрынғы концепция әлеуметтік қорғауды құқықтық нормалар жиынтығының қасаң шеңберінде ғана көруге тырысатын. Қазіргі концепция әлеуметтік қорғаудан нақ осы әлеуметтік проблеманы айқындауға тырысады.

Адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау алдыңғы кезекке қойылады. Заңды меншікті, оған деген құқықты қорғау, азаматтардың тиісті деңгейдегі қауіпсіздігін қамтамасыз ету қажет.

Меншік құқығы толық көлемінде ҚР Конституциясымен және басқа заңдармен реттеледі. Меншік қатынастарының қалай болғанда да құқықтық қатынастармен соқтығысатындығын басшылыққа алу қажет. Олар бірі-бірінен өзінше өмір сүре алмайды десе де болады. Бұл жерде көптеген соның ішінде криминологиялық, қылмыстық құқықтық аспектілер бар. Криминологиялық және қылмыстық құқықтық көзқарас тұрғысынан

меншік қатынастары көп жағдайларда қылмыстық жүріс-тұрыстарға бастау болады. Кейбір реттерде меншікке қарсы, экономикалық қылмыстылық құқыққа қайшы меншік қатынастарының нәтижесі деген де пікірлер айтылады [1].

Меншікке қарсы қылмыстар қылмыстылықтың құрылымында оның сандық жағын айқындай отырып, әрдайым маңызды орын алып келген болатын. Әлеуметтік экономикалық жағдайлардың қалай өзгергеніне қарамастан қылмыстың аталған түрлері қылмыстылықтың сапалық мазмұнын сипаттай отырып, өздерін қоғамдық қауіптілігі жоғары іс-әрекет ретінде көрсеткен. Еліміздің саяси, экономикалық, әлеуметтік өмірінде жүзеге асырылған реформалардың нәтижесінде қоғамдағы меншік ұғымына деген көзқарас түбегейлі өзгеріске ұшырап жаңа мазмұнға ие болды.

Меншікке қол сұғу қоғамдық қатынастардың қалыпты дамуын бұзады жеке адамға, қоғамға және мемлекетке қарсы тұрады олардың қалыпты өміріне нұқсан келтіреді [2]. Осыдан меншікке қол сұғудың қоғамдық қауіптілігі де көрініс табады. Осы тұрғыдан алғанда ұйымдасқан меншікке қарсы қылмыстылық ерекше қауіпті құбылыс болып табылады. Осы аталған ұғымыды жалпы алғандағы ұйымдасқан қылмыстылық ұғымынан бөле-жара қарастыру әрине қиын, дегенмен экономика өрісіне қатысты айтар болсақ өзіндік ерекшеліктердің бары рас.

Ұйымдасқан қылмыстылыққа сипаттама бере отырып В.В. Лунеев ең алдымен оның көлеңкелі экономикамен және заңсыз қаржы көздерімен байланысты екендігіне назар аударады «халықты жаппай тонау, тапсырыспен кісі өлтіру, адамдарды кепілге алу, көшелерде ашықтан ашық зорлық, күш қолдану, рэккет, терроризм осылардың барлығы қылмыстылықтың берілген түріне тән болады» [3]. Экономика, қаржы, меншік – ұйымдасқан қылмыстың негізгі элементтері болып табылады. Оның барысында негізіне алғанда пайдакүнемдік мақсаттарға қол жеткізу пиғылындағы және сол пайданы табу үшін «экономикалық оқиғаларға» бақылау жасау үшін қылмыстар жасалады.

Қазіргі уақытта ұйымдасқан қылмыстың ұлттық байлықтарды иеленіп алуға тырысушылығы анық байқалады және де бұл жерде коррупция ерекше маңызды орын алады. Коррупцияның барынша кең көлемде көрініс беруі нақ осы экономикамен, қаржымен, меншікпен байланысты болып отырғаны аян. Коррупция меншік қатынастарын, экономиканы қылмыстық ортаның бақылауына қоюдың тәсілі ретінде пайдаланылады. Бұл жердегі мақсат біреу экономикалық жүйені коррупциялау және оны мафияның бақылауға алуы мен қылмыстық реттеу деңгейіне алып шығу.

Коррупция немесе сыбайлас жемқорлық ұйымдасқан экономикалық қылмыстылықпен тығыз байланысты әлеуметтік құбылыс. Ол мемлекеттік және басқа қызметкерлерді сатып алумен және осы негізде оларды жеке немесе топтық, корпоративтік мақсаттарда пайдаланумен сипатталады. Кейбір реттерде коррупция «мемлекеттік билік және басқару органының лауазымды тұлғасының өзінің қызметтік жағдайын баю мақсатында пайдакүнемдікпен пайдалануынан көрініс табатын әлеуметтік құбылыс» деген анықтама беріледі. Аталған құбылыс сыбайлас жемқорлық сипатындағы қылмыстардың жиынтығы болып табылады. Шындығында бұл криминалды экономикалық сала.

Құқық қорғаушылық қызмет – бұл біріншіден меншік қатынастары, экономикалық қызмет өрісіндегі қылмыстарды анықтау, тосқауыл қою, ашу және оларды жасауға кінәлі тұлғаларға заңмен қарастырылған шараларды қолдану бағытындағы қызмет, екіншіден, аталған қылмыстармен келтірілген залалды өтеуге, жәбірленушілердің қылмыстан бұзылған құқықтары мен заңды мүдделерін қалпына келтіретін, құқықты қалпына келтіруші қызмет болып табылады.

Қылмыстылықпен күрестің жалпы ұйыдастырылуы өзінің құрамына келесі мәселелерді кірістіреді: ақпараттық – талдау қызметі, болжамдау, қылмыстылықпен күрес жүргізудің стратегиясын айқындау, құқықтық реттеу мәселелері және т. б.

Осы айтылғандардың барлығы өз кезегінде меншікке қарсы қылмыстылықпен күрес жүргізудің келесідей басым, басты бағыттарын айқындауға мүмкіндік береді:

- . қылмыстарды анықтау және тіркеу, латенттік (жасырын) іс әрекеттерді барынша шектеу, қылмыскерлер мен жәбірленушілердің есебін жүргізу;
- . қылмыстан сақтандыру, ойластырылған іс әрекеттердің алдын алу және дайындалу үстіндегі әрекеттерге тосқауыл қою;
- . қылмыстарды ашу, қылмыскерлерді іздестіру және әшкерелеу, жазадан құтылмаушылықты қамтамасыз ету;
- . қылмыскерлерді түзету.

Осы айтылғандар әрине қылмыс атауымен күрес жүргізуді ұйымдастыру барысында жалпы басшылыққа алынатын бағыттар болып есептелінеді сондықтан меншік қатынастары өрісіндегі қылмыстылыққа байланысты төмендегілерді айырып атап көрсеткен дұрыс деп санаймыз:

- . ұйымдасқан қылмысқа қарсы шаралар алу, қылмыстық топтар мен қауымдастықтарды ыдырату, оларды бейтараптандыру;
- . сыбайлас жемқорлықпен күресу;
- . меншікке қарсы қылмыстардың жекелеген түрлерінің, санаттарының және топтарының алдын алу;
- . қоғамдық тәртіпті қамтамасыз ету және меншік қатынастары өрісіндегі құқық тәртібін нығайту;
- . меншік қатынастары өрісінде орын алатын қылмыстық қатерлерден азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және адамды оның меншігіне қылмыстық қол сұғудан қорғау

Жоғарыда атап көрсетілгендердің негізінде, меншікке қарсы қылмыстылықпен күрестің жалпы ұйымдастырылуы төмендегідей мәселелерді қарастыруы тиіс:

- меншік қатынастары өрісіндегі қылмыстылықпен күрес үрдістерін басқару;
- . қылмыстылықтың берілген түрімен күрес үрдісін басқарудың ақпараттық жағынан қамтамасыз етілуі;
- . меншік қатынастары, экономикалық қызмет өрісіндегі қылмыстылықпен күрес шараларын талдау, болжамдау және жоспарлау;
- . көрсетілген саладағы қызметті үйлестіру және бірігіп әрекет ету;
- . меншік қатынастарына қарсы бағытталған қылмыстылықпен күрес бойынша қызметті құқықтық реттеу және аталған қызметтің кадр және ресурс жағынан қамтамасыз етілуі;
- . меншік қатынастары өрісіндегі қылмыстылықпен күрес мәселесін ғылыми тұрғыдан зерттеу, іс тәжірибелерін талдау және зерттеу нәтижелерін іс тәжірибелеріне енгізу;
- . меншік қатынастарына қарсы бағытталған қылмыстылықпен күрес жүргізудің стратегиясы мен бағдарламасын жасақтап жүзеге асыру, меншік қатынастары өрісіндегі қылмыстылықпен күрес жүргізу үрдісіне бақылау жасауды қамтамасыз ету;
- . көрсетілген қызметтің нәтижелеріне тиісті бақылау мен ұдайы қадағалауды жүзеге асыру, меншік қатынастары және экономикалық қызмет өрісіндегі қылмыстылықпен күрестің тиімділігін бағалау.

Жоғарыда көрсетілгендерді тиісті деңгейде жүзеге асыруды қамтамасыз ету үшін, біздің ойымызша, меншік қатынастары өрісінде жасалатын қылмыстардың криминологиялық зерттелуі және экономикалық қызмет өрісіндегі қылмыстылықпен күресуді ұйымдастырудың өзара тығыз байланыстылығы орын алады.

Біріншіден, аталған ұйымдастырудың өзі де криминологиялық негіздеуді талап етеді. Бұл жерде әңгіме, ұйымдастырушылық немесе басқарушылық шешімдердің криминологиялық негіздемесі туралы болып отыр.

Екіншіден, соның шеңберінде ұйымдастыру жүзеге асырылатын экономикалық қылмыстармен күрес жүргізу саясатының өзі де криминологиялық зерттеулерге негізделмей жүзеге асырыла алмайды. Басқа сөзбен айтар болсақ қылмыстылықтың берілген түрімен күрес жүргізу саясаты – қарастырылатын мәселенің өзегі. «Қылмыстылықпен күрес саласындағы кез келген қызмет – аса маңызды саяси аспект, қылмыстылықпен күрес саясатының негізгі бағдарламасы» [4].

Басқаша айтқанда, меншік қатынастары өрісіндегі қылмыстылықпен күрес бұл – тиісті бағдарламаның, экономикалық, әлеуметтік саясаттың бөлшегі болып табылады. Біздің еліміздің экономикалық дамуының негізгі бағыттары жоғарғы дәрежедегі жалпылама құжат болып табылғандықтан ол аталған дамудың тұжырымдамасын көрсетеді, олар әлеуметтік дамудың аса маңызды мәселелері бойынша мақсатты бағдарламаларда жасақталады және нақтыланады.

Экономикалық қызмет саласындағы қылмыстылықпен күрес бағдарламасы да осындай мақсатты бағдарламалардың бірі бола алатындығы айқын. Ол тиісті перспективалық жоспарлармен тығыз байланысты болуы тиіс және оның негізгі идеялары экономикалық және әлеуметтік дамудың концепцияларында қарастырыла алады. Бұл мәселе бағдарламаның жасақталуы барысында экономикалық қылмыстылықпен күресті ұйымдастыруға қатысты саяси құжаттарда да өз шешімін табуы тиіс. Оларда экономикалық іс-әрекеттердің және қылмыстық жазаланушылықтың, меншік қатынастары өрісіндегі қылмыстар үшін жауаптылықтың «шеңберін» айқындайтын заңнама да көрініс табады.

Басқаша айтар болсақ, меншік қатынастары өрісіндегі қылмыстылықпен күресті ұйымдастырудың негізгі бөлшегі болып қылмыстық заң табылады және де ол заң төмендегідей сұрақтарға жауап береді: нақты не нәрсе меншік қатынастары өрісіндегі қылмыс болып табылады, іс-әрекеттің қоғамдық қауіптілігі қандай, қандай нақты құндылықтар қорғауға алынады және олардың қауіпсіздігі қалай қамтамасыз етіледі. Қылмыстық заңның мақсаттарының бірі меншіктің қауіпсіздігін қамтамасыз етудің заңнамалық негізін тұжырымдау, меншік және экономикалық қызмет саласындағы қылмыстылықпен күрес саясатының құқықтық мәселелерін айқындау болып табылатындығы белгілі.

Меншік қатынастары және экономикалық қызмет саласындағы қылмыстылықпен күрес саясаты Қазақстанның мемлекеттік саясатының ажырамас құрамдас бөлігі болып табылады, сондықтан да оның ұғымын анықтау барысында мемлекеттің жалпы саясатын басшылыққа алу қажет. Бұл саясат меншік қатынастары және экономикалық қызмет өрісіндегі қылмыстылықпен күресудің негізгі бағыттарын, мақсаттары мен құралдарын айқындайды және нақты мемлекеттік құжаттарда, құқық нормаларында және мемлекеттік органдардың қызметтерінде өзінің көрінісін табады. Меншік қатынастары өрісіндегі қылмыстылықпен күрес саясаты қылмыстылықпен күресудің мемлекеттік саясатының құрамдас бөлігі болып табылса, ал ол өз кезегінде құқық қорғау саясатының бөлшегі ретінде қарастырылады. Алайда осылардың барлығы әлеуметтік саясаттың құрамына кіргізіледі.

Меншік қатынастары және экономикалық қызмет саласындағы қылмыстылықпен күрес жүргізу саясаты сонымен бірге өзінің ішіне аталған қылмыстардың алдын алудың бастапқы талаптарын, тиісті шаралардың кең көлемін жасақтау мен жүзеге асыру жолымен меншіктің барлық түрлерінің қауіпсіздігін қамтамасыз етуді, криминализациялау мен декриминализациялауды бекітетін құқықтық нормаларды жасау мен қолдануды тұжырымдайтын мемлекеттік саясаттың бір бағыты болып табылады.

Біздің ойымызша, меншікке қарсы қылмыстар, сондай-ақ көптеген өзге де іс-әрекеттер – мәңгі құбылыстар. Оларды толықтай құрту мүмкін емес шығар. Олар бұрын да болған, қазірде бар және болашақта да кездесетін шығар. Меншікке қарсы қылмыстар меншік қатынастары бар жерде әрдайым орын алады.

Әңгіме олардың деңгейін, қарқындылығын әлеуметтік қақтығыстарға алып келмейтін, қоғамда жаппай наразылықтың туындауына себепші болмайтын деңгейде ұстап тұру туралы болғаны дұрыс шығар.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Яковлев А.М. Социология экономической преступности. – М., 1988. – 225 с.
2. Игнатенко Н.Т. Преступления в сфере новых рыночных отношений и проблемы собственности. – Нижний Новгород, 1996. – 241 с.
3. Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировой криминологический анализ. – М., 1997. – 308 с.
4. Боков А.В. Криминология и управление в сфере борьбы с преступностью. – М., 2002. – 201 с.

ӘОЖ 338.121

ИННОВАЦИЯЛЫҚ САЯСАТТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ МЕХАНИЗДМЕРІН ЖЕТІЛДІРУ

Кирбасова Л. Ғ.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада қазіргі кездегі елімізде жаңа технологиялардың іске қосылуы, оларды пайдалану, сонымен қатар аймақ деңгейінде жаңа технологияларды құрастыру және пайдалану көрсеткіші бойынша жоғары жетістікке жеткен облыстар мен қалалар қарастырылған. Заман талабына сай инновациялық қызметтің, саясаттың жандануы кең өріс алууда.

Түйінді сөздер: инновация, инновациялық қызмет, инновациялық саясат, инновациялық стратегия, бәсеке, бәсекелес аймақтар, кәсіпорындардың инновациялық белсенділігі

Қазақстан Республикасының дамуының қазіргі замандағы мәселелерінің бірі нарық жағдайында мемлекеттік аймақтық инновациялық саясатты қалыптастыру, оны жүзеге асырудың құрлымын жасау болып табылады. Қазақстан Республикасының ұзақ мерзімді мемлекеттік инновациялық саясатын жасау қандай салалар экономикалық өсудің генераторы болғандығы және инновациялық ресурстардың дайын болу мүмкіндіктері және ғылыми-техникалық үдерісті басқарудың теңдей ұйымдастырушылық құрылымын жасаудың қажеттілігі туралы маңызды мемлекеттік шешімдерді қабылдауды талап етеді. Экономикалық саясат пен мемлекеттік стратегияның маңызды басылымдылықтарының бірі аймақтардың инновациялық белсенділігін күшейту болып табылады. Осыған орай 2020 жылға дейін Қазақстан Республикасының инновациялық саясатты ұйымдастыру және дамыту тұжырымдамасы бекітілген. Аймақтың инновациялық саясатының стратегиясы экономикадағы құрылымдық өзгерістерді және олардың орындауда мемлекеттік қолдауды қамтамасыздандыру болып табылады. Аймақтың инновациялық дамуының стратегиясы

Қазақстан Республикасының мемлекеттік инновациялық саясатының принциптеріне негізделген және Қазақстан Республикасының мемлекеттік өнеркәсіптік саясатымен өзара байланысқан, облыстың табиғи-ресурстық, кадрлық, ғылыми-техникалық потенциалын ескереді. Сонымен қатар, аймақтық экономиканың жағдайы, мемлекеттің инвестициялық саясаты ескере отырып жасалды, бірақ мұнда қарастырылған іс-шаралар макроэкономикалық деңгейде қамтыла отырып, аймақтық деңгейде инновациялық саясатты жүзеге асыру тәжірибелері қарастырылмаған. Жалпы, аймақтық инновациялық саясат тұжырымдамасында аймақтық ғылыми-инновациялық даму бағыттары туралы нақтыланып көрсетілмеген және аймақтық инновациялық бағдарламаны дамыту іс-шаралары көбіне технопарктер арқылы жүзеге асырылу жолдары қарастырылған [1]. Инновациялық қызметті жүзеге асыруды әртүрлі территориялық бірліктердің орналасуына байланысты және олардың түрлі ғылыми-техникалық үрдіске икемделуін қарай анықтауға болады.

Компанияның инновациялық қызметінде ғылыми, ғылыми-техникалық және интеллектуалдық жаңа немесе жақсы өнім алу мақсатында, оларды өндірудегі қажеттілікті, индивидуалдық сұранысты және жаңалыққа қоғамның сұранысын жаңа тәсілмен қанағаттандыру мақсатында құрылымдық қызметкерлер жасайтын жүйесі бар. Техникалық жаңартулардың нұсқаларын орынды таңдау нақты жағдайға, жаңалықтың ерекшелігіне, бағытқа сәйкестілігіне, ресурстық-ғылыми-техникалық кәсіпорын дамуына, нарық талабына, техника және технологияның ерекше қажеттілігі мен өмірлік циклмен байланысында.

Қазіргі күнде аймақтарда жаңашылдық үрдісін қолдану деңгейі ыңғайластырылмаған, бұл өз кезегінде олардың территориялық сәйкессіздігін көрсетеді. Осындай жағдайда батыс ғалымдарының ұсынған инновациялық қызметті жүзеге асырудың аймақтың типологиялық тұжырымдамасын қолдануға болады:

- креативті және инновациялық аймақ – апробациялық базасының жаңарту ғылыми орталықтары бар;
- адаптивтік аймақ – инновациялық жағдайдың кеңіне таралуы;
- консервативтік аймақ – көптеген инновациялық ареалдың жарамсыздығы.

Креативтік, адаптивтік және консервативтік тұжырымдамаға байланысты, аймақтың дамуы инерциялық мөлшері мен инерциялық қозғалысының теңсіздігін білдіреді. Олар географиялық орналасуына байланысты «орталық – орта шет – шет» шарты бойынша аймақаралық және ішкі аймақтық деңгейде орналасқан [2]. Инновациялық саясатты жүзеге асырудың аймақтың типологиялық тұжырымдамасына қарай Қазақстан аймақтарын топтастыратын болсақ, онда мынадай аймақтарға бөлуге болады:

Бірінші топқа – инновациялық аймақтар жатады. Бұл топқа бірінші Алматы қаласы кіреді, ғылыми потенциалының және қаржы ресурстарының көп бөлігі шоғырланған және басқа аймақтармен салыстырғанда кәсіпкерлік жағдайы жақсы дамыған. Сонымен бірге, Астана қаласы кіреді, оның астаналық мәртебесі, қомақты қаржы ресурстарының, белсенді жұмыс күшінің орналасуы. Бұл аймақтар ірі инновациялық қызметтерде көшбасшы деуге болады және қолдану артықшылықтары да бар.

Екінші топқа – креативті аймақтар жатады. Бұл топқа ескі индустриялық аймақтар кіреді: Қарағанды, Шығыс-Қазақстан, Павлодар облыстары. Бұл аймақтарға өңдеу өнеркәсібі және ғылыми потенциалының дамуына байланысты Оңтүстік Қазақстан облысында қосуға болады. Ал Батыс-Қазақстан және Солтүстік Қазақстан облыстарында ескі өнеркәсіп кәсіпорындары сақталған. Бұл аймақтардың өзбетінше инновациялық қызметті жүзеге асыруы мүмкіндігі бар және инновациялық жобаларды сырттан да игеруге қабілетті бар.

Үшінші топқа – адаптивті аймақтар жатады. Мұнда шикізаттық аймақтар кіреді: Атырау, Ақтөбе, Маңғыстау және Қызылорда облыстары. Қарқынды түрде шикізат ресурстарын игеруіне байланысты бұл аймақтардың инвестициялық және экономикалық белсенділігі жақсы дамыған. Осы арқылы аймаққа қомақты қаржы ресурстары жұмылдырылуда және шетелдік капиталдарды игеруде, бұл аймақтарда инновацияны жақсы игере алатынын көруге болады.

Төртінші топқа – консервативті аймақтар жатады. Бұл аймақтарға аграрлық аймақтар кіреді: Ақмола, Алматы, Жамбыл, Қостанай облыстары. Инновациялық жағдайының төмендігіне, өнеркәсіп орындарының болмағандығы, аграрлық секторды ғана қолдануына байланысты, бұл аймақтарда инновациялық қызмет жақсы дамымаған.

Қазіргі глобализациялық және постиндустриялық трендтердің даму шарттары біріншіден жоспарда көрсетілген ғылыми технология, білім, инфрақұрылым жоғарлауы, микро шаруашылығына байланысты болуы. Осы шартқа байланысты аймақтардың бәсекеге қабілеттілігін бағалау әдістемесі көзгереді. Мысалы, Европалық жағдайда аймақтардың бәсекеге қабілеттілігін бағалау құрылымдық факторларына байланысты, адам капиталы және информациялық технология, ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық зерттеу мен инновация жүйесі ұзақ мерізімді және бәсекеге қабілеттілігін анықтайды. Қазақстанда инновациялық саясатты аймақтарда дамыту үшін әртүрлі әдістер мен формаларды қолдануға болады. Жалпы, инновациялық қызметтің дамуын бағалау көрсеткіштерін ескере отырып, аймақтардың шаруашылық қайта құрылымдауға және технологиялық жаңаруға дайын екенін анықтау керек. Біріншіден, аймақтың индустриялық даму деңгейін анықтау, бұл басты көрсеткіштерді жүйелеу арқылы аймақтардағы кәсіпорындардың өндірістік қуаттылығын бағалаудан тұрады. Екіншіден, аймақтардың инновациялық даму мүмкіндігін ескеру қажет. Көптеген аймақтарда инновациялық жағдайы төмен және оларды сыртқы инновациялық жағдайларға бейімдеу керек. Үшіншіден, шетелдік инвестиция мен жұмыс күшінің келуі бәсекелес аймақтар үшін маңызды, ол аймақтардың кәсіпкерлік қызметін дамытады және халықтың өмір сүру қабілеттілігін жақсартады [3].

Қазақстанда инновацияға өте аз шығындар жұмсайды, басқа елдердің ЖҰӨ-імен салыстырғанда 0,3% ғана құрайды. Бірақ тенденциялық даму көрсеткіштері абсолютті және қатыстылық түрде орын алады. Ұйымдардың инновацияға жұмсаған шығындары айрықша дамуын көрсете алады. Инновациялық белсенді ұйымдардың саны уақытына қарай азайғанын, сол арқылы инновациялық өнім көлемі де төмендеді. Орта жылдық көрсеткіштер бойынша инновациялық белсенді кәсіпорындар саны да төмендеуде. Бүгінгі күнде елімізде жаңа технологиялар мен пайдаланылған жаңа технологиялар көлемі ұлғайуда. Аймақ деңгейінде жаңа технологияларды құрастыру және пайдалану көрсеткіші бойынша жоғары жетістікке жеткен Шығыс Қазақстан, Қарағанды, Павлодар, Оңтүстік Қазақстан облыстары және Алматы қаласы. Отандық кәсіпорындардың бүгінгі күндегі инновациялық қызметті қолдану дәрежесі күн санап артып келеді. Жалпы аймақтар деңгейінде кәсіпорындардың инновациялық белсенділігін қарастыратын болсақ, жоғары инновациялық белсенділікке Алматы, Астана қалалары, Қарағанды, Жамбыл облыстарының кәсіпорындары жоғары дәрежеде пайдаланып отырғанын көруімізге болады. Қазақстанда кәсіпорындардың қаншалықты инновациялық белсенділігін Ұлттық статистика агентігі жылдық көрсеткіштерін анықтап отырады және аймақтардағы барлық кәсіпорындарының инновациялық қарқынын көрсетеді. Қазақстанда инновациялық белсенділік төмен дәрежеде екенін мәліметтерде көрсетілген. Инновациялық белсенділік үш аймақта ғана 5% -дан жоғары, олар Жамбыл облысы, Қарағанды облысы мен Алматы қаласы. Қазіргі таңда өндірістік өнімнің шығарылуында инновациялық өнімінің көп үлесі Ақмола және Қарағанды облыстарында шығарылады. Ақтөбе, Атырау, Батыс Қазақстан, Қостанай, Қызылорда және Маңғыстау

облыстарында инновациялық өнімін өндіру төмен дәрежеде. Басқа аймақтарда инновациялық өнімнің үлесі 2%-тен 5%-ке дейін ғана, бұл өте төмен көрсеткіш. Жалпы елдермен салыстырғанда 2,4% ғана көрсетеді. Ел аймақтарының экономикалық жаңарудың инновациялық-технологиялық әлеуетіне талдау жасау арқылы мынадай қорытындыға келеміз:

- ЖҰӨ-нің ғылымға деген шығынының үлесінің аз болуы;
- зерттеушілер санына қарағанда зерттеу ұйымдарының саны тез өсуде;
- мемлекеттік ұйымдарда жұмыс жасайтын зерттеушілердің үлесі азайуда;
- ғылыми сфераға деген инвестиция өсуде, ғылымға жас кадрлардың келуін қамтамасыз етуде;
- Қазақстанда пайдаланылған технологияға қарағанда шығарылатын технология артуда;
- кәсіпорынның инновациялық белсенділігі өте төмен;
- барлық өндірістік өнімінің шығарылуында инновациялық өнімнің үлесі төмен[4].

Аймақтық инновациялық саясатты жүзеге асыру механизмдерін орындау жоғары технологияларды пайдалану аймақтық орталықтарын дамыту негізінде жаңа технологиялар сферасына дамыту стратегиясы; аймақтағы кәсіпкерліктің тәуекелді ынталандыру; аймақтың өнеркәсіптік-өндірістік сферасын дамыту және жандандыру; инновациялық қызмет көрсетулер нарығының инфрақұрылымын қалыптастыру қажеттілігін дәлелдейді. Аймақтарда инновациялық қызметті табысты жүзеге асыру үшін инновациялық қызметті қамтамасыз етуші және инновациялық даму талаптарына және сипаттамалары сай ұйымдар мен кәсіпорындардың жиынтығы ретінде инновациялық саланы талап етеді. Қазақстан өңірлерінде инновациялық қызметтің қазіргі жағдайын ескере отырып, оны жетілдірудің төрт негізгі бағыттарын бөліп көрсетуге болады:

- аймақтық инновациялық жүйенің ұйымдастырушылық құрылымын құру;
- инновация үрдісіне аймақтағы шаруашылық субъектілерді интеграциялау;
- аймақтардағы бар ғылыми әлеуетті және жоғары технологиялық мүмкіндіктерді тиімді қолдану;
- қолданыстағы өндірістік әлеуетті арттыру және тиімді пайдалану.

Аймақтағы экономикалық субъектілердің инновациялық дамуы үшін инновациялық саясаттағы мақсаттар мен міндеттерді жүзеге асыру мақсатында инновациялық саладағы барлық элементтерді қайта құрылымдауды жасауға мүмкіндік беретін әртараптандырылған құралдардың икемді жүйесі қажет. Аймақтың инновациялық даму үрдісін жүзеге асыру бірінші кезекте механизмдерді әзірлеумен байланысты, сонымен қатар бұл инновациялық экономиканы дамытуды қолдау мақсатында қоғамдық қатынастардың барлық саласын қайта құруға мүмкіндік береді. Осылайша, аймақтардың инновациялық даму механизмін жетілдіру мәселесін шешу тұтастай аймақтық экономиканың бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында, аумақтық және экономикалық мүдделер ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік беретін аналитикалық құралдарды әзірлеу қажеттілігін анықтайды. Аймақтың инновациялық даму механизмдері құрамына келесі құралдар жиынтығын кіргізу қажет:

- өңірдің инновациялық әлеуетін бағалау;
- ғылыми-техникалық нәтижелерді беру тетіктерін әзірлеу;
- инновациялық қызметті қаржыландыру тетігін әзірлеу.

Осы механизмнің жұмыс істеу нәтижесі аймақтық инновациялық саланың жан-жақты, мақсатты жаңғырту болуы тиіс және де, оның институционалдық ортаны, инфрақұрылымды, қаржыландыру жүйесін және басқару тетіктерін қалыптастыруды жетілдіру арқылы көрініс табуы қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі инновациялық даму тұжырымдамасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2013 жылғы 4 маусымдағы № 579 Жарлығы.

2 А.К. Туленбаев Инновация в науке Казахстан. – Деловой мир Казахстана, 2008.

3 Герасимов А.В. Инновационный потенциал регионов: теория практика. М.: Наука-Бизнес-Паритет, 2012.

4 Г.Т. Мустапаев «Инновационный механизм повышения конкурентоспособности регионов». Астана: Елорда, 2011.

УДК 342.7

ПРАВО ГРАЖДАН НА УЧАСТИЕ В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ

Кобегенова Г. Ж.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье рассматриваются вопрос возможности реализации права граждан в управлении государством. Автор анализирует формы непосредственного осуществления гражданами политической государственной власти, а также систему экономических, политических, организационных и юридических гарантий прав и свобод граждан.

Ключевые слова: государство, граждане, управление государством, государственные органы, права и свободы граждан.

Принципиальной особенностью современного государственно-правового развития Республики Казахстан является всеобъемлющий характер модернизационных процессов, затронувших все институты социальной, политической и экономической сфер жизнедеятельности переходного общества и государства. Дело в том, что конституционные реформы 1995 года до сегодняшнего дня не завершили переходный процесс в развитии современного казахстанского общества и государства: наоборот, политическая практика четко показала, что переходный период развития страны должен охватить временной отрезок, в течение которого будут заложены основы демократического, правового, социального и светского государства, гражданского общества и рыночной экономики, соответствующие общецивилизационным критериям. И именно в переходности современных политических, социальных, экономических и иных процессов, протекающих в стране, лежат корни фундаментальной ускоренной модернизации общества и государства [1].

В ежегодном Послании Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана «Рост благосостояния казахстанцев: повышение доходов и качества жизни» отмечается: «Каждый казахстанец должен четко понимать суть проводимых реформ и важность в деле процветания нашей Родины. Для успешной реализации сегодня как никогда важна консолидация общества вокруг общих целей» [2].

Современное конституционное развитие Республики Казахстан является составной частью политической модернизации казахстанского общества. Демократические институты и процедуры неразрывно связаны с принципами, нормами

и институтами действующего конституционного права как ведущей отрасли правовой системы страны. В этой связи в ежегодных Посланиях главы государства народу Казахстана первостепенное внимание уделяется вопросам участия граждан в государственном управлении, важной гарантии построения демократической правовой государственности, гражданского общества и рыночной экономики. Важной составляющей частью конституционного строя являются политические отношения, закрепляющие политическую систему государства.

В политическую систему входят следующие составные части: народовластие, государство и его органы, политические партии, профессиональные и иные общественные объединения. Четкая координация и согласованность функций элементов политической системы обуславливают эффективность конституционного строя, его успешное функционирование на демократической основе. Очевидно, что вопросы участие граждан в управлении делами государства может осуществляться или через непосредственные формы (путем проявления своей воли на референдуме, выборах, а также личного участия в деятельности органов власти), либо с помощью представительных форм (через избираемых в органы государственной власти депутатов, институты политической системы и т.д.).

Любое государство не может существовать без профессионального управленческого аппарата, однако, для того, чтобы он не встал над народом, в демократическом государстве существует система социального контроля за составом и деятельностью государственного аппарата, для чего в нормах конституционного права имеются соответствующие институты.

Граждане совместно с другими гражданами страны управляют (участвуют в управлении) делами государства на конкретной территории. Управление делами государства, будучи разновидностью социального управления, «есть только там, где имеет место совместная деятельность людей».

Конституционные права, свободы и обязанности всегда представляют собой систему. Все они, закрепленные во 2-й главы Конституции Республики Казахстан, выступают как некое единое целое, что обусловлено единством исходных принципов, прежде всего, равноправия и социальной справедливости, вытекающих из теории естественного права.

Оно является выражением суверенитета народа и формой осуществления им своей власти, признаком демократии и конкретным выражением принципа народовластия.

Это право признается важной формой участия граждан и их объединений в управлении делами государства. Закрепленное в законодательстве право участвовать в управлении делами государства является наиболее общим политическим правом граждан Республики Казахстан, включающим права, предусмотренные в Конституции. В соответствии с Конституцией Республики Казахстан граждане участвуют в управлении делами государства не только непосредственно, но и через своих представителей, избранных в органы государственной власти и органы местного самоуправления.

Формами непосредственного осуществления гражданами политической государственной власти являются: референдумы, всенародное голосование по вопросам государственной и местной жизни, все виды участия в выборах в органы государственной власти и местного самоуправления.

За каждым закреплено право на объединение в общественных организациях, включая право создавать политические партии для непосредственного решения государственных проблем, профсоюзы для защиты своих производственных, социальных и других интересов, достижения установленных целей и т. д.

Согласно п.1 статьи 33 Конституции Казахстана, граждане Республики Казахстан имеют право участвовать в управлении делами государства непосредственно и через своих представителей, обращаться лично, а также направлять индивидуальные и коллективные обращения в государственные органы и органы местного самоуправления.

П. 2 ст. 33 Конституции Граждане Республики имеют право избирать и быть избранными в государственные органы и органы местного самоуправления, а также участвовать в республиканском референдуме.

П.3 ст. 33 Конституции не имеют права избирать и быть избранными, участвовать в республиканском референдуме граждане, признанные судом недееспособными а также содержащиеся в местах лишения свободы по приговору суда.

Граждане Республики имеют равное право на доступ к государственной службе. Ст. 33 Конституции требования, предъявляемые к кандидату на должность государственного служащего, обуславливаются только характером должностных обязанностей и устанавливаются законом.

Таким образом, можно выделить несколько форм непосредственного политического волеизъявления народа:

- во-первых, это парламентские выборы;
- во-вторых, голосование во время проведения референдума;
- в-третьих, через посредство специальных органов [3].

Важнейшей формой прямого народовластия является референдум. Референдум - это всенародный опрос, в котором принимают участие все граждане государства, имеющие избирательные права. Он проводится по особо важным вопросам государственной либо общественной жизни.

В п. 2 статьи 3 Конституции Казахстана говорится, что народ осуществляет власть непосредственно через республиканский референдум и свободные выборы, а также делегирует осуществление своей власти государственным органам.

Никто не может присваивать власть в Республике Казахстан. Присвоение власти преследуется по закону. Право выступать от имени народа и государства принадлежит Президенту, а также Парламенту Республики в пределах его конституционных полномочий. Правительство Республики и иные государственные органы выступают от имени государства в пределах делегированных им полномочий.

Таким образом, в Конституции закреплены основы представительной демократией, что означает свободу народа выдвигать своих представителей для управления государством, т. е. для принятия решений, выражающих волю народа.

Итак, граждане Казахстана участвуют непосредственно в формировании представительных органов всех уровней: от районных, городских, областных маслихатов до Парламента Республики.

Права и свободы граждан в сфере государственного управления, так же как и в других сферах общественной жизни, реально обеспечиваются социально-экономическими условиями. В нашей стране существует система экономических, политических, организационных и юридических гарантий прав и свобод граждан

Экономические гарантии - это материальные условия для фактической реализации прав и свобод граждан. Они базируются на экономической системе Казахстана, основу которой составляют частная, государственная, и иные формы собственности.

К политическим гарантиям относятся:

- принадлежность государственной власти народу;
- соблюдение и защита прав и свобод человека и гражданина государством;
- широкие возможности для участия граждан в управлении делами государства и общества.

Юридические гарантии - это система правовых норм, определяющих условия и порядок реализации прав и свобод граждан, а также средства их охраны и защиты. Ведущее место в этой системе принадлежит конституционным нормам, которые устанавливают, например, гарантии прав и законных интересов граждан путем предоставления им права:

- обжаловать решения и действия органов государственной власти, органов местного самоуправления, общественных объединений и должностных лиц;
- на судебную защиту от посягательств на честь и достоинство, жизнь и здоровье, на личную свободу и имущество;
- на возмещение государством ущерба, причиненного незаконными действиями (или бездействием) государственных органов и их должностных лиц.

Административно-правовая охрана прав и свобод граждан регламентируется нормами административного законодательства, которые регулируют порядок реализации права граждан на государственную службу, образование, пользование достижениями культуры и др. Они оберегают жизнь и здоровье, честь, достоинство, личную свободу граждан, устанавливая правила поведения в общественных местах, правила пожарной безопасности, правила дорожного движения и др. Наряду с наличием административно-правовых норм, содержащих гарантии против любых нарушений прав и свобод граждан, важная роль в их охране административно-правовыми средствами принадлежит органам исполнительной власти и их должностным лицам. Органы призваны защищать жизнь, здоровье, права и свободы граждан, собственность, обеспечивать личную безопасность от преступных и иных противоправных посягательств.

Вместе с тем законодательством предусматриваются специальные гарантии охраны прав и свобод граждан в государственном управлении. К ним относятся право и обязанность вышестоящих органов исполнительной власти осуществлять контроль за работой нижестоящих органов, в частности за правоприменением, связанным с реализацией гражданами своих прав и свобод, а также деятельность контрольно-надзорных органов (государственных инспекций, служб и др.). Важная роль в защите прав и свобод граждан принадлежит суду, правоохранительным органам: прокуратуре, органам внутренних дел.

В заключение статьи хочется отметить, что обеспечение и защита прав и свобод граждан наполняют деятельность государственных органов и органов местного самоуправления социальным смыслом, служат целевым ориентиром всех управленческих действий и решений, способствуют реальному человеческому измерению эффективности государственной администрации и вопрос о соблюдении прав граждан на участие в управлении государством в настоящее время остается весьма актуален.

ЛИТЕРАТУРА

1 Ащеулов А.Т., Караев А.А. Конституционное право Республики Казахстан. – Алматы. 2004.-254с.

2 Послание Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева «Казахстан на пути ускоренной экономической, социальной и политической модернизации». // Казахстанская правда от 05 октября 2018 года № 189 (28818)

3 Мукашев Р. Избирательное право и процессы демократизации в РК // Саясат.- № 12, 2006.

УДК 304.2:33849

ДЕМОГРАФИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ В МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ

Косымбаева Ш.И.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В данной статье демографический потенциал и экономические условия модернизации социальной сферы в Мангистауской области. Показаны динамика численности городского населения и городов Мангистауской области и демографические показатели развития региона. В виде рисунка показан коэффициент естественного прироста населения Казахстана в разрезе регионов за 2015-2017 гг, промилле.

Ключевые слова: социальная сфера, демографический потенциал, социально-экономическое развитие.

Мангистауская область находится на юго-западе Казахстана на побережье Каспийского моря. Территория области равна 165,6 тыс. кв. км.

В области 5 сельских района и 2 небольших города (кроме Актау), 7 поселков, 29 сельских и аульных округов.

Центр области расположен в городе Актау, который является портом на Каспийском море и основан в 1963 году. В Актаускую городскую администрацию входят поселки: Мангистау и Умирзак.

Город областного подчинения Жанаозен образован в 1968 году. Расстояние от Актау до Жанаозен – 150 км. В Жанаозенскую городскую администрацию входит поселок: Тенге (с численностью проживающих 11,5 тыс. человек) и село Кызылсай (3,5 тыс. человек).

Бейнеуский район образован в 1973 году. Районный центр – село Бейнеу. Расстояние от Актау до Бейнеу – 470 км, территория района равна 40,5 тыс. кв. км. В составе района 10 сельских администраций, в которые входят 13 сел. Экономика района имеет сельскохозяйственное направление.

Каракиянский район образован в 1973 году. Районный центр – село Курык. Расстояние от Актау до Курыка – 72 км., территория района равна 63,3 тыс. кв. км. В составе района 4 сельских администрации, в которые входят 8 сел. Экономика района имеет сельскохозяйственное направление.

Мангистауский район образован в 1928 году. Районный центр – село Шетпе. Расстояние от Актау до Шетпе – 159 км., территория района равна 47,9 тыс. кв. км. В составе района 11 сельских администраций, в которые входят 22 села. Экономика района имеет сельскохозяйственное направление.

Тупкараганский район образован в 1992 году. Центр района расположен в городе районного подчинения Форт- Шевченко. Расстояние от Актау до Форт- Шевченко – 132 км., территория района равна 12,6 тыс. кв. км. В составе района 3 сельских администраций, в которые входят 5 сел. Экономика района имеет сельскохозяйственное направление, что обусловлено особенностями расселения.

В 2007 году на территории Мангистауской области Указом Президента Республики Казахстан Н. А. Назарбаева создана новая административно-территориальная единица для оралманов (казахов-репатриантов) - Мунайлинский район. Впервые за годы независимости нашего государства в отдельно взятой области появился новый район [1].

Только в 2008 году ряды бывших соотечественников в крае пополнились четырьмя тысячами человек, всего же их на сегодня проживает в Мангистау 76 тысяч.

В состав Мунайлинского района вошли пригородные села Мангистау, Умирзак, Баянды, Кызылтобе. В этих населенных пунктах проживает 47 тысяч жителей, большую часть которых составляют оралманы.

Формирование социальной сферы в регионе и ее функционирование зависят от степени урбанизации, подвижности и мобильности рабочей силы, что влияет на внутриреспубликанское перераспределение населения в направлении «село - город», из экономически неблагополучных регионов в районы с более благоприятными условиями жизни [1].

По сравнению с республиканским уровнем (56,7%) показатели уровня урбанизированности Мангистауской области не превышают и 50% (2015 г., таблица 1).

Таблица 1 - Динамика численности городского населения и городов в Мангистауской области

Показатель	Республика Казахстан 2015	Западный Казахстан 2015	Мангистауская область			
			1989	1999	2009	2015
Всего	17417673	2640838	322728	314669	446265	606892
Городское население	9868641	1395975	285673	246848	235 766	298734
Коэффициент урбанизации (%)	56,7	52,9	88,5	78,4	52,8	49,2
Количество городов	87	15	3	3	3	3
Примечание – составлено авторами по источнику [2]						

Согласно данным таблицы 1, а период с 1989-2015 гг. заметно сократилась доля городского населения в Мангистауской области. На период 1989 года уровень урбанизации в области составлял наивысший показатель по республике - 88,5%, тогда как всего в регионе насчитывалось 3 города. За первый межпереписной период (1989-1999 гг.) численность городского населения, и соответственно численность населения всей области резко сократилась (на 38825 чел. и 8059 чел. соответственно).

Согласно данным статистики, высокие показатели эмиграции и низкий естественный прирост значительно отразились в показателях численности населения городов и области.

Внутренняя миграция в регионе характеризуется интенсивным переселением экономически активного населения из сел в города с более благоприятной экономической ситуацией.

Демографический фактор развития регионов позитивно определяется имеющимся генофондом, природно-климатическими условиями, плотностью населения. Для Мангистауской области характерен самый высокий рост численности населения (27,41 %, см. рисунок 1).

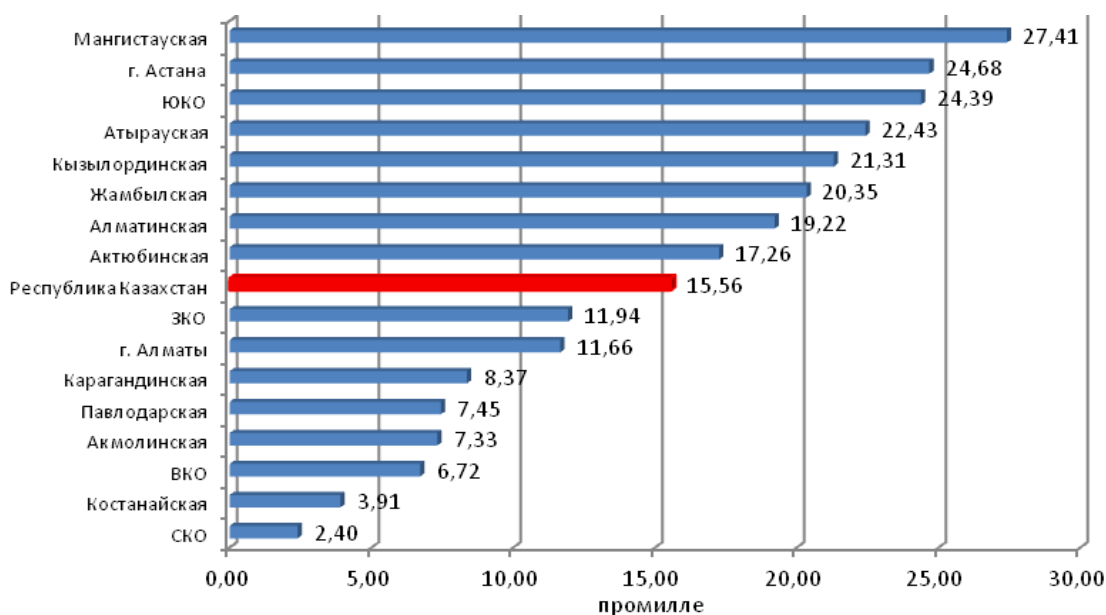

Рисунок 1 - Коэффициент естественного прироста населения Казахстана в разрезе регионов за 2015-2017 гг, промилле

Примечание – составлено автором на основе систематизации источников [3]

Мангистауская область относится к числу регионов с высокими темпами роста населения. В республике по рождаемости Мангистауская область занимает первое место (в год рождается свыше 18 тысяч малышей).

Оценка демографического потенциала регионов осуществлена по показателям численности населения, плотности их на определенной территории, доли городского и сельского населения, ожидаемой продолжительности жизни, суммарного коэффициента рождаемости, коэффициента смертности по причинам, младенческой смертности и миграции населения (таблица 2).

Таблица 2 - Демографические показатели развития Мангистауской области за 2016 г.

	Численность населения регионов, %	Плотность населения, чел./км2	Удельный вес населения, %	
			городск ого	сельского
Республика Казахстан	100,0	6,1	54.5	45.5
Мангистауская	3.27	3,3	51,6	48.4
	Величина суммарного коэффициента рождаемости (СКР)	Коэффициент смертности. чел. на 100 тыс.чел. населения	Отношение численности умерших к родившимся. %	
Республика Казахстан	2,59	860	38,7	
Мангистауская	2,63 и выше	510	17.7	
Примечание – составлено авторами по источнику [4]				

Анализ данных таблицы 2 свидетельствует о том, что несмотря на ежегодный рост, удельный вес численности населения Мангистау (626,8 млн. чел.) в общей численности населения Казахстана в 2016 году составил 3,27%. Население распределено по территории области неравномерно, что предопределено совокупным эффектом действия всех факторов: природных, демографических, экономических, культурных и т.д.

За 15-летний период плотность населения Мангистауской области повысилась почти на 150% с 1,9 чел. на чел./км² в 1999 г. до 3,3 чел. на чел./км² в 2016 г.

Социально-экономическое развитие регионов непосредственно влияет на рождаемость и смертность населения. В экономической статистике приводятся по-возрастные коэффициенты рождаемости и суммарный коэффициент рождаемости, использование которого при оценке демографического потенциала регионов считаем целесообразным. Величина этого коэффициента не зависит от возрастного состава населения и характеризует средний уровень рождаемости в данном календарном периоде. Уровень суммарного коэффициента рождаемости в Мангистауской области соответствует среднереспубликанскому и равен 2,59 промилле.

Анализ показал также, что уровень коэффициента смертности в Мангистау лучше общереспубликанского.

Таким образом, оценка демографического потенциала по показателям численности населения, рождаемости, смертности и сальдо миграции раскрывает возможности региона по формированию других составляющих социального потенциала и потенциала социальной инфраструктуры. Существует и обратная связь, когда эффективная занятость населения, повышение заработной платы и рост жилищной обеспеченности являются важными факторами повышения рождаемости, сокращения смертности и увеличения численности населения страны и ее регионов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Программа социально-экономического развития Мангистауской области на 2017-2021 гг.
2. Предварительные итоги. Статистический сборник Мангистауской области. - 2018. - №1. – Актау, 2018.
3. Социально-экономическое развитие Мангистауской области за январь-декабрь 2017г. Статистический ежегодник. – Актау, 2018. – 270 с.
4. Демографические успехи Казахстана [Электронный ресурс]: [http://demo scope, ru/weekly/2017/0451/tema01.php](http://demo.scope.ru/weekly/2017/0451/tema01.php)

УДК 33.330.101.8

УПРАВЛЕНИЕ РЕАЛЬНЫМИ ИНВЕСТИЦИЯМИ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Естурлиева А.И.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. Малый и средний бизнес играют огромную роль в экономике любой страны. Помимо налоговых отчислений в бюджеты всех уровней, малый бизнес развивает экономический сектор, создает дополнительные рабочие места, способствует развитию конкуренции. Можно констатировать, что тенденции к росту данного сектора

отмечаются уже в течение нескольких последних лет. Кроме того была активизирована государственная политика по созданию благоприятных условий для развития предпринимательских инициатив на государственном уровне. Одобрены ряд нормативных актов, направленных на упрощение доступа малых предприятий к финансовой и имущественной поддержке. Принимаются определенные меры по устранению административных барьеров.

В статье рассматривается актуальность выбранной темы, раскрываются основные проблемы, подлежащие исследованию и последующему их решению. Так же исследуются теоретические основы организации и развития малого предпринимательства, его исторические аспекты нормативно-правового регулирования, дается понятие и сущность.

Ключевые слова: малый и средний бизнес, экономическая эффективность, рентабельность, финансовый отчетность, анализ.

Реальное инвестирование - основной вид осуществления инвестиционной деятельности в современном предпринимательстве. Оно заключается во вложении средств в реальные инвестиционные проекты.

Большинство субъектов МСБ в своей деятельности используют только реальное инвестирование для решения следующих задач:

- обеспечение динамичного развития предприятия;
- диверсификация (освоение новых областей бизнеса, стратегическая ориентация на создание многопрофильного производства);
- приобретение новых предприятий;
- расширение собственной предпринимательской деятельности за счет накопления финансовых и материальных ресурсов. [1].

Реальные инвестиции - это основа всего жизненного цикла предприятия, отправная точка, с которой начинается новый жизненный цикл фирмы, поэтому субъект МСБ не может отказаться от инвестиций.

Являясь главной формой реализации стратегии экономического развития предприятия, реальное инвестирование позволяет субъекту МСБ успешно проникать на новые товарные и региональные рынки, обеспечивать постоянное возрастание своей рыночной стоимости.

Грамотная программа инвестиционных затрат требует систематического рассмотрения вопроса, когда имеющиеся средства производства должны быть заменены и, вообще, должны ли быть заменены в обозримом будущем. Тщательное изучение соответствующих стоимостных данных может показать определенную необходимость в немедленной замене оборудования, даже если оно может работать еще несколько лет.

На практике большинство субъектов МСБ классифицируют следующие виды инвестиционных затрат:

- дополнение - основные средства, которые увеличивают производственные мощности без замены существующего оборудования;
- обновление или замена - оборудование, приобретенное для замены аналогичных основных средств, приблизительно такой же мощности;
- усовершенствование или модернизация – инвестиционные затраты, ведущие к фактической замене или изменению основных средств.

Решение о времени покупки нового оборудования зависит от таких сложных факторов как долгосрочные планы компании, ее финансовое состояние, имеющихся основных средств производств, определения из состояния и уже затем решать, какое оборудование устарело или является неэффективным и поэтому подлежит замене.

Основаниями для замены могут быть:

- дороговизна ремонта;
- недостаток оборудования при расширении производства;
- устаревшее оборудование;
- устаревшая продукция.

Политика управления реальными инвестициями – это часть общей инвестиционной политики предприятия, обеспечивающая подготовку, оценку и реализацию наиболее эффективных инвестиционных проектов.

Рисунок 1 - Этапы управления реальными инвестициями

Технико-экономическое обоснование (ТЭО) целесообразности инвестиций базируется на принятых субъектом МСБ и одобренных потенциальными инвесторами инвестиционных предложениях и содержит оценки рисков, требуемых ресурсов и ожидаемых результатов.

Если принимается решение о реализации проекта, то на основе материалов ТЭО и дополнительной информации с целью снижения неопределенности результатов инвестирования составляется бизнес-план проекта.

Бизнес-план завершает прединвестиционную фазу и является инструментом управления инвестиционным проектом на инвестиционной и эксплуатационной фазах.

Инновационные инвестиции – это преимущественно вложения в нематериальные активы, обеспечивающие внедрение научных и технических разработок в производство

и социальную сферу, т.е. это вложения капитала в новшества, которые приводят к количественным и качественным улучшениям производственной деятельности.

Нематериальные активы – определенная группа активов предприятия, обладающих способностью приносить чистый доход (или создающих условия для его получения), способностью отчуждения, используемых в течение длительного срока (более года), но не имеющих физического содержания.

Инновационная деятельность, связанная с капитальными вложениями в инновации, называется инновационно-инвестиционной деятельностью.

Особое место среди инвестиционных проектов занимают инновационные проекты. Инновационный проект - разновидность инвестиционного проекта, результаты реализации которого сопряжены с большим риском и неопределенностью, что требует более внимательного отношения к этим факторам. Доходность по инновационным проектам должна быть выше, чем по проектам, использующим традиционные технологии.

Исследование инвестиционных и инновационных проектов, реализованных в Республике Казахстан в 2004- 2017 гг., выявило, что около 80% инвестиций пришлось примерно на 20% проектов.

Таким образом, все проекты можно разделить на две группы – небольшие и средние проекты (сумма инвестиций – до 500 млн. долл.) и «мегапроекты» со средним объемом инвестиций более 1 млрд. долл. Также имеет значение, в каких отраслях экономики наиболее приемлемо использование иностранного капитала [2] (рисунок 2).

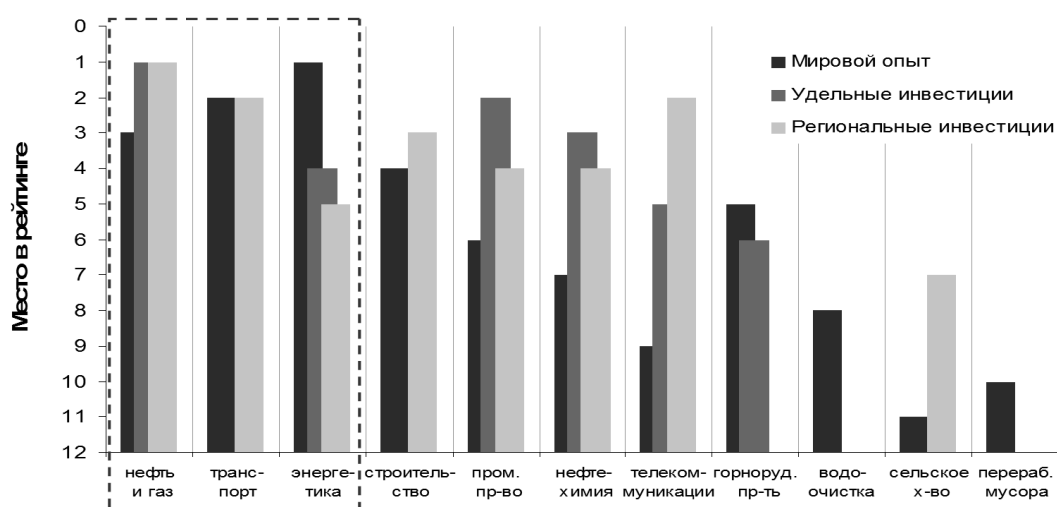

Рисунок 2 - Ранжирование предприятий различных секторов экономики республики казахстан по степени их привлекательности для инвесторов

Реализация «мегапроектов» в большей степени была обеспечена активностью инициаторов проекта, нежели государственно-частным партнерством, в то время, как для успешности вторых, в силу их размеров и влияния на экономику регионов, были необходимы действия со стороны государства, в первую очередь, обеспечение общих условий для эффективного функционирования бизнеса и привлечения инвестиций. Экономическая эффективность инвестиций - категория, отражающая соответствие результатов целям и интересам участников инвестиционной деятельности. Осуществление инвестиционной деятельности направлено на увеличение прибыли и дохода предприятия, что, в конечном итоге, ведет к увеличению валового внутреннего продукта страны.

Показатели коммерческой эффективности инвестиций учитывают экономические последствия его осуществления для непосредственного участника, осуществляющего инвестиционную деятельность, в предположении, что он производит все необходимые для реализации проекта затраты и пользуется его результатами.

Коммерческая эффективность инвестиционного проекта определяется соотношением финансовых затрат и резервов, обеспечивающих норму доходности, принятую инвестором.

$$E = \frac{\text{Результат}}{\text{Затраты}} = \frac{\text{Эффект}}{\text{Затраты}} \quad (1)$$

Метод простой (бухгалтерской) нормы прибыли заключается в том, что рассчитывается простая норма прибыли - показатель эффективности инвестиций, который представляет собой отношение чистой прибыли к инвестиционным затратам. Он выражает то, какая доля затраченных на инвестирование средств объективно возвращается инвестору в виде дохода.

При этом в качестве эффекта на i шаге выступает поток реальных денег. Необходимым критерием принятия инвестиционного проекта является положительное сальдо накопленных реальных денег в любом временном интервале. Индекс рентабельности рассчитывается он как отношение приведенной стоимости ожидаемого дохода к первоначальной стоимости инвестиций. Эта величина не должна быть менее единицы, иначе инвестиции не принесут ожидаемого дохода.

Срок окупаемости – минимальное время – интервал от начала осуществления проекта, за которым интегральный эффект становится и в дальнейшем остается неотрицательным [2].

Срок окупаемости позволяет дать экономическую оценку инвестиций с точки зрения необходимого времени для того, чтобы инвесторы смогли получить прибыль, достаточную для покрытия инвестиционных расходов. [3].

Основные критерии принятия инвестиционных решений следующие:

- 1) отсутствие более выгодных альтернатив для вложения свободных денежных средств;
- 2) минимизация риска потерь от инфляции (реальные инвестиции имеют высокую степень противoinфляционной защиты.);
- 3) краткость срока окупаемости капитальных вложений;
- 4) дешевизна проекта;
- 5) обеспечение стабильности поступлений доходов от проекта (реализованные реальные инвестиции обеспечивают предприятию устойчивый чистый денежный поток);
- 6) высокая рентабельность инвестиций.

Эффективность инвестиционного проекта в целом определяется с целью обеспечения его потенциальной привлекательности для возможных участников и поиска источников финансирования. Для каждого предприятия (особенно нового) чрезвычайно важно знать с какого момента оно начнет получать прибыль. Критический объем продаж – это такой выпуск продукции, при котором доходы предприятия равны его расходам. Критический объем продаж определяется по следующим формулам:

$$\Pi \cdot X = C_f + C_v \cdot X \quad (2)$$

$$\Pi \cdot X - C_v \cdot X = C_f \quad (3)$$

$$X(\Pi - C_v) = C_f \quad (4)$$

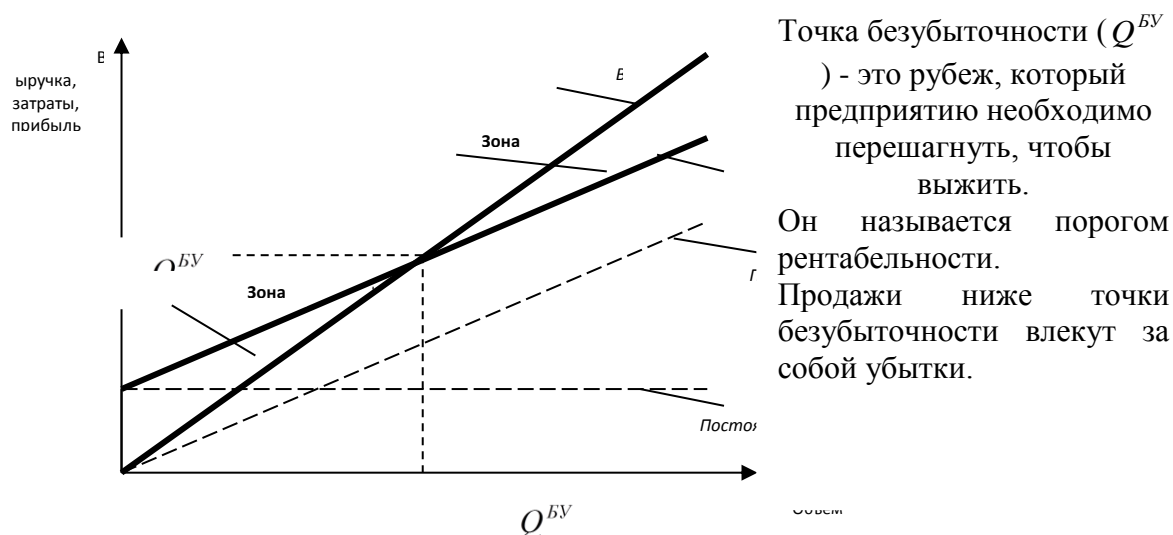
$$X = \frac{C_f}{\Pi_{ед} - C_v} \quad (5)$$

где: $C_{ед}$ – цена единицы продукции.

X – критический объем продаж.

C_f – постоянные затраты.

C_v – переменные затраты на единицу продукции.

Точка безубыточности ($Q^{БУ}$) – это рубеж, который предприятию необходимо перешагнуть, чтобы выжить.

Он называется порогом рентабельности. Продажи ниже точки безубыточности влекут за собой убытки.

Рисунок 3 - Зависимость выручки, прибыли, затрат от объемов производства

Для субъекта МСБ всегда важно выбрать отрасль, сферу деятельности. Действительно, различия в фондоёмкости и ценовые факторы могут оказать решающее влияние на уровень рентабельности.

Следует заметить, что связь между ростом постоянных затрат и величиной ФЭП и экономической рентабельности далеко не однозначна. Все определяется типом инвестиционного проекта, который реализует субъект МСБ.

Интересным для читателей будет ознакомиться с таблицей 1, представленной в работе Е.Стояновой [4].

Из таблицы 1. видно, что в случае реализации инвестиционного проекта у предприятия растут не только постоянные издержки (исключение — только одно!), но и в половине случаев растут финансово-эксплуатационные потребности (в оставшихся - финансово-эксплуатационные потребности не меняются).

Это однозначно доказывает, что прибыль предприятия во время реализации инвестиционного проекта снижается и происходит ухудшение его финансового положения [5].

Последнее должно отразиться и на структуре средств (капитала) предприятия. Растет доля заемных средств (прежде всего краткосрочных) в капитале предприятия, что, приводит к росту экономической рентабельности активов (см. таблицу 1).

Составленные бюджеты инвестиционных затрат показывают разбивку полной стоимости по каждой единице оборудования, включенного в инвестиционные затраты.

План инвестиционных затрат подвергается тщательному анализу на предмет финансовой состоятельности и экономической эффективности.

Таблица1 - Взаимосвязь между инвестициями, финансово-эксплуатационными потребностями (ФЭП) и динамикой рентабельности фирмы

Вид инвестиций	Динамика ФЭП	Динамика рентабельности
Инвестиции в расширение масштабов деятельности на прежнем технологическом уровне:		
- не требующие роста постоянных затрат (крайне редкий вариант!)	растет	растет быстро
- требующие роста постоянных затрат (обычный вариант)	растет быстро	растет
Инвестиции с целью повышения производительности труда и экономии сырья и энергии	не меняется	растет
Инвестиции с целью замены изношенного оборудования на прежнем технологическом уровне	не меняется	растет
Инвестиции с целью диверсификации деятельности	растет быстро	растет
Инвестиции в развитие производственной и коммерческой инфраструктуры предприятия	не меняется	не меняется
Источник: НПП по Мангистауской области		

ЛИТЕРАТУРА:

1. Мароши М. Организация, стимулирование и эффективность / Пер. венг.— М.: Экономика, 2011.— 288 с.
2. Методические пояснения Агентства РК по статистике (официальное издание). – Алматы, 2013. –48 с.
3. Моисеева Н. Х., Анискин Ю. П. Современное предприятие: конкурентоспособность, маркетинг, обновление. Т. 1 и 2. – М., 2013. – 450 с., 435 с.
4. Молодцов А. В. Управление рисками как фактор обеспечения экономической безопасности хозяйствующего субъекта. – М., 2012.

УДК 343 (045)

ОСОБЕННОСТИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ

Дуисова А.М.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. Проблема коррупции в системе государственной службы в настоящее время, является одним из тревожных факторов, как определяют государственная власть и институты гражданского общества это обусловлено тем, что коррумпированность государственных служащих приобрела в современный период глобальный характер.

Ключевые слова: коррупция, государственная служба, государственный служащий, противодействие коррупции.

Уровень коррупции в системе государственной службы в последние годы вызывают серьезную тревогу и данная проблема может приобрести политический характер и стать серьезной угрозой национальной безопасности.

В своем Послании народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050» Глава государства Н.А.Назарбаев особо отметил повышение качества государственных услуг населению, которое должно стать важным аспектом противодействия коррупции и повышения доверия граждан к деятельности государственных органов. Для решения этой задачи необходимо объединить усилия государственных органов и институтов гражданского общества, которые с помощью населения страны смогут обуздать эту социальную болезнь [1].

Коррупция наряду с бюрократизмом, с низким уровнем нравственности многих представителей государственного аппарата деформирует, по сути, государственную политику и законодательную базу государственной службы. Низкое качество организации деятельности административных органов, сложившийся в них социально-психологический микроклимат, стиль функционирования, круговая порука и т.д. - все это только способствует дальнейшему развитию коррупции.

Известно, что коррупция самым негативным образом сказывается на развитии экономики и социальной инфраструктуры, разъедая, в первую очередь, органы государственной власти и управления. Вследствие коррумпированности значительной части государственных служащих граждане, по сути, вытесняются из сферы бесплатных обязательных услуг в области образования, здравоохранения, социального обеспечения: бесплатные публичные образовательные, социальные, а также административные услуги становятся для них платными.

Коррупция позволяет нарушителям уходить от юридической ответственности за совершенные противоправные деяния - это порождает безнаказанность и способствует падению престижа судебных и правоохранительных органов, а также в целом государственной власти в глазах населения, что в итоге порождает опаснейшее явление - правовой нигилизм.

Разрастанию коррупции в целом и в частности ее наиболее общественно-опасной формы проявления - взяточничества способствуют самые разнообразные факторы как объективного, так и субъективного характера. В настоящее время в мире нет ни одного государства, где бы совершенно отсутствовала коррупция. Однако во многих индустриально развитых зарубежных государствах создана действенная система противодействия коррупции, а также сформирована атмосфера нетерпимости общества к этому опасному социальному явлению. Как объективно показывают исследования в нашей стране, коррупция как массовое социальное явление в системе государственной власти и управления, а также в системе государственной службы еще не получила должного общественного осуждения. Бизнесмены, предприниматели, т.е. представители бизнес-сообщества, а зачастую и граждане, не имеющие отношения к бизнесу, вполне терпимо относятся к фактам коррупции среди служащих органов власти и управления, более того, многие из них считают, что с помощью коррупции можно добиться решения многих возникающих проблем. А отдельные служащие органов власти и управления, в свою очередь, рассматривают взятку, как почти легальную дополнительную форму оплаты своего труда.

Сложившаяся противоправная обстановка, угрожающая национальной безопасности и экономическому развитию нашей страны, не может длиться бесконечно. В настоящее время казахстанское общество самым серьезным образом озаботилось решением проблемы борьбы с коррупцией. На сегодняшний день в Казахстане создана солидная нормативно-правовая база для борьбы с коррупцией: Закон РК «О противодействии коррупции», Указ Президента страны «О дополнительных мерах по

усилению борьбы с преступностью и коррупцией и дальнейшему совершенствованию правоохранительной деятельности в РК», Закон РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования борьбы с коррупцией», который ввел конфискацию имущества, добытого преступным путем, и т.д.

На предыдущих этапах развития казахстанского государства были достигнуты общепризнанные результаты, наметились очевидные положительные тенденции в деле противодействия коррупции, усиление и развитие которых станут залогом успешной реализации Антикоррупционной стратегии на 2015-2025 гг. [2].

Но предпринимаемых лишь одним государством, зачастую лишь в лице его руководителей, усилий явно недостаточно - необходимо подключить к борьбе с коррупцией и использовать практически все институты гражданского общества, а также всех истинных граждан Казахстана. Именно от непосредственного участия граждан зависит очень многое.

Эффективность реализации административно-правовых средств предупреждения и пресечения коррупции в органах власти и управления зависит от целого комплекса причин правового, организационного, технического и политического характера. Кроме того, эффективность предупреждения и пресечения коррупции зависит от четкого определения коррупции, а также выявления ее специфических признаков, которые имеют место в сфере публичного управления [3].

Государство в настоящий момент признало наличие общественно опасной угрозы коррупции, а также признано ее широкое и системное распространение в различных органах государственной власти управления и в системе государственной службы. Коррупция в самом широком понимании - это использование служащим органа власти и управления своих властных полномочий в личных интересах, а также в интересах третьих лиц или групп.

В современной научной литературе и в практике противодействия коррупции выделяются различные ее виды. Преимущественно акцентируется внимание на политической, экономической, административной, бытовой и элитной коррупции, также выделяют национальную и международную коррупцию. Все перечисленные виды коррупции носят социально опасный характер, кроме того, они так или иначе взаимосвязаны. Последствия коррупции непременно сказываются на уровне развития социальной и экономической инфраструктуры государства. Наибольшую опасность несут в себе политическая, административная, а также коррупция, которая имеет место в судебных и правоохранительных органах [3].

Как уже отмечалось, коррупция в государственных институтах подрывает доверие населения к органам государственной власти, снижает престиж страны на международной арене. Административная же коррупция, которая существует в органах исполнительной власти и управления, способствует формированию рынка бюрократических услуг, кроме того, этот вид коррупции способствует развитию чиновничьего предпринимательства, а также организации заведомо привилегированного бизнеса.

Все это самым негативным образом сказывается на развитии предпринимательской деятельности, добросовестной конкуренции и защите прав потребителей.

Как отмечает Г.К. Мишин, особенностью современной коррупции является и то, что она последовательно расширяет зоны своего влияния за счет новых, ранее защищенных от нее сфер воздействия, что делает ее особенно опасной. Сегодня практически нет ни одного органа государственной власти, коррупционные услуги которого не были бы востребованы бизнесом [4].

Следует согласиться с тем, что одним из наиболее серьезных препятствий на пути формирования правового механизма предупреждения и пресечения коррупции в органах власти и управления является несоблюдение со стороны ряда государственных служащих этических стандартов служебного поведения, что в конечном итоге приводит к различного рода должностным злоупотреблениям.

Предупреждение и пресечение коррупции - это общеюридическая проблема. Подчеркнем, что нормы всех отраслей права должны быть задействованы в деле противодействия коррупции, однако основными правовыми средствами, которые должны использоваться в деле предупреждения и пресечения коррупции в органах власти и управления, должны быть именно административно-правовые средства. Данный тезис обусловлен тем, что именно нормами административного права определяется правовое положение органов публичного управления, а также статус их служащих. Нормами административного права определяется режим предоставления публичных услуг физическим и юридическим лицам. Закон РК «О противодействии коррупции» содержит в себе достаточно важные административные предписания, которые касаются противодействия коррупции в системе государственной службы [5]. В настоящее время необходимо отлаживать механизм реализации как в целом Закона РК «О противодействии коррупции», так и отдельных его предписаний, особенно тех, которые ранее не существовали в отечественном законодательстве.

Обратим также внимание на необходимость использования предписаний, которые содержатся в нормах международного права. В настоящее время подписан и действует ряд документов: Конвенция ООН против коррупции, Конвенция Совета Европы «Об уголовной ответственности за коррупцию». Названные и некоторые другие акты, касающиеся предупреждения и пресечения коррупции, содержат в себе целый ряд административных предписаний, направленных на предупреждение и пресечение коррупции, однако их нормативный и организационный потенциал используется далеко не в полном объеме. Именно сегодня имеет место объективная необходимость отлаживать механизмы привлечения к административной ответственности юридических лиц за коррупционные правонарушения. Анализ КоАП РК показывает, что только одной статьи, предусматривающей ответственность за незаконное вознаграждение от имени юридического лица, явно недостаточно, необходимо введение дополнительных составов административных правонарушений, которые будут предусматривать ответственность за нарушение предписаний Закона РК «О противодействии коррупции».

Основной массив административных дел с признаками, которые указывают на наличие коррупции, образуют жалобы на неправомерные действия должностных лиц, государственных служащих.

В заключении необходимо отметить, что создание и эффективное использование системы антикоррупционных мероприятий, которые должны включать:

- последовательное применение административных регламентов в служебной деятельности служащих органов государственной власти и управления;
- оптимальное определение прав, обязанностей, а также режима юридической ответственности органов публичной власти, а также их служащих;
- использование методики анализа правовых актов на предмет коррупциогенности;
- глубокое и широкое разъяснение антисоциального характера коррупции и ее отрицательных последствий для общества, государства и граждан.

Нужно отметить, что набор средств, направленных на предупреждение и пресечение коррупционных проявлений в деятельности служащих органов государственной власти и управления, может быть достаточно разнообразен.

В этой связи необходимо, по нашему мнению:

- достигнуть усвоения всеми служащими своих прав и обязанностей и их правильного использования;
- добиться соблюдения правил служебного поведения со стороны государственных служащих;
- строго оценивать деятельность и поведение служащих с антикоррупционной точки зрения во время приема их на работу (назначения, конкурсов, выборов, продвижения по службе), а также при проведении периодической аттестации кадров;

Следует согласиться с тем, что в настоящее время для формирования честного, компетентного и дисциплинированного корпуса служащих органов государственной власти и управления необходим комплекс организационных мероприятий, которые касаются:

- порядка отбора кадров на государственную службу, создания четких объективных критериев для карьерного роста служащих, которые будут давать им возможность заниматься повышением своей квалификации, а также создания положительного имиджа для института публичной службы;
- обеспечение государственным служащим достойной оплаты их труда, а также набора социальных льгот, которые в определенной степени будут стимулировать их труд;
- формирования режима информационной открытости в деятельности государственных служащих;
- создание эффективных механизмов контроля и надзора за служебной деятельностью государственных служащих.

Названные средства предупреждения и пресечения коррупции в органах государственной власти и управления необходимо использовать комплексно - только это позволит добиться результата и минимизировать уровень коррупции в системе государственной службы.

Таким образом, в правовом механизме противодействия коррупции в системе государственной службы Республики Казахстан именно сегодня необходимо реализовать весь нормативный, организационный и информационный потенциал. Только использование всех средств противодействия коррупции в комплексе может привести к определенным положительным результатам и позволит свести коррупцию до минимального уровня.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Назарбаев Н.А. Послание Президента РК - Лидера Нации народу Казахстана. Стратегия Казахстан-2050: новый политический курс состоявшегося государства // Казахстанская правда. — 2012. — 14 дек.
- 2 Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015-2025 годы. Указ Президента Республики Казахстан от 26 декабря 2014 года № 986 // [ЭР]. Режим доступа: <http://adilet.zan.kz/>
- 3 Кузьминов Я.И. Механизм коррупции и особенности его проявления в государственном аппарате // Административное право: теория и практика. М., 2002. С. 23.
- 4 Мишин Г.К. Элитно-властная коррупция как приоритетное направление ограничения политической коррупции // Государство и право. 2003. № 4. С. 112.
- 5 Закон РК "О противодействии коррупции". Алматы, 2017

РАЗВИТИЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦИАЛА В БИЗНЕСЕ

Жадигерова О.Ж.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. Определение государственных приоритетов развития национальной экономики требует системного рассмотрения вопросов применения контрактной и институциональной форм переподготовки кадров для бизнеса для поиска и выработки новых подходов к развитию и совершенствованию системы подготовки квалифицированных кадров для работы на малых и средних предприятиях.

Таким образом, повышение квалификации для кадров в подготовке кадров для предпринимательства будет способствовать эффективному развитию кадрового потенциала малого и среднего бизнеса и повышению его роли в национальной экономике.

Ключевые слова: эффективность предприятий, конкурентная среда, бизнес, предпринимательство, бизнес-образования, конкурентоспособность, малый и средний бизнес.

В условиях развития рыночных отношений эффективность предприятий любой формы собственности и отраслевой принадлежности во многом зависит от квалификации персонала, его профессионального уровня. Система образовательной поддержки малого и среднего бизнеса призвана обеспечивать отечественный предпринимательский сектор образовательными программами, направленными на повышение компетентностного уровня кадров в соответствии с потребностями работодателей [1].

Прежде всего, следует отметить, что сектор частных малых и средних предприятий – ровесник рыночных реформ [2]. Существование малого и среднего предпринимательств в РК было разрешено в начале девяностых годов.

В развитых странах средний бизнес – важный фактор экономического роста и стабильности. Так, в странах-членах Евросоюза средние предприятия составляют всего 1% от общего количества предприятий, но при этом обеспечивают 20% от общего оборота предприятий и 17% от общей занятости [3]. Не менее важны для экономического развития и так называемые быстрорастущие предприятия из числа малых, поскольку именно они способствуют возникновению и росту производства других предприятий, в частности, за счет субконтрактации.

Следует подчеркнуть, что в современной литературе сложились два подхода к определению понятий «бизнес» и «предпринимательство». С одной стороны, эти понятия рассматриваются как тождественные, с другой – ряд публикаций утверждает, что в основе бизнеса лежит предпринимательство, которое, в свою очередь, представляет собой деятельность, направленную на получение прибыли. Таким образом, является основой бизнеса. Однако указанные термины являются синонимичными, а следовательно, и такие понятия, как «малый и средний бизнес» и «малое и среднее предпринимательство» тоже.

Что касается малого и среднего бизнеса, то для экономики Казахстана он имеет большое хозяйственное значение в силу следующих обстоятельств:

□ создание мелких фирм не требует крупных инвестиций и длительного срока их создания;

□ продукцией, произведенной предприятиями малого и среднего бизнеса, можно практически полностью удовлетворить потребность населения в потребительских товарах и услугах;

□ развитие малого и среднего бизнеса является одним из эффективных направлений обеспечения конкурентной среды и антимонопольной политики;

□ мелкими предприятиями проще управлять, нет необходимости в создании сложных управленческих структур;

□ субъектам малого и среднего предпринимательства достаточно просто быстро и дешево перевооружиться, внедрять и апробировать новые технологии, провести полную или частичную автоматизацию производства, достигнуть оптимального сочетания ручного и автоматизированного труда;

□ эффективное развитие малого и среднего бизнеса способствует решению или смягчению проблем безработицы;

□ развитие малого и среднего предпринимательства способствует расширению среднего класса, заинтересованного в социально-экономической стабильности;

□ малое и среднее предпринимательство быстрее реагирует на спрос и более эффективно удовлетворяет потребности потребителей, тем самым отличаясь от крупного бизнеса [4].

Кадровый вопрос остается главным для малого и среднего предприятия на всем протяжении его существования. Тому есть несколько причин.

Во-первых, малый и средний бизнес как работодатель находится в конкуренции с крупными компаниями, предлагающими более высокую зарплату. Руководителю небольшой компании приходится решать сложную проблему: как найти хорошего специалиста за небольшие деньги и чем мотивировать людей.

Во-вторых, решая кадровый вопрос на малом и среднем предприятии, надо быть готовым к тому, что специалистов придется растить самому. Для эффективной адаптации и развития новых сотрудников применяется наставничество опытных, уважаемых специалистов.

В-третьих, там, где необходимы специальные знания, необходимо стимулировать их получение как в высших учебных заведениях и колледжах, так и на специализированных курсах, за которые придется платить за счет фирмы. Таким образом, перед предпринимателями стоит проблема поиска образовательных услуг, с одной стороны, отвечающих потребностям текущего и перспективного развития компании, а с другой, - в короткие сроки обеспечивающих повышение квалификации персонала, переподготовку и обучение кадров с учетом специфики бизнеса.

В период интенсивного роста предприятия и его перехода из малого в среднее у руководителей растущих предприятий возникает необходимость справляться с трудностями в руководстве бизнесом. Руководителям таких предприятий необходимо обучение делегированию полномочий, грамотному выстраиванию структуры компании, определению зон ответственности, стратегическому планированию. Эффективная налаженная система обучения руководителей развивающихся малых и средних предприятий дала бы новый импульс развитию и позволила бы бизнесу менее болезненно пережить трудности роста.

Чтобы правильно организовать малый бизнес «с нуля», руководителю нужны хорошие менеджерские навыки и знания: за последние годы люди стремились, в основном, зарабатывать деньги, а не получать хорошее бизнес-образование.

В среднем бизнесе появилась опасная тенденция – бегство квалифицированных, обученных специалистов. Предприятие берет нового сотрудника, вкладывает деньги в его обучение, а он не хочет это «отрабатывать», поскольку узнает, что в соседней компании ему теперь заплатят больше, и уходит туда.

И так, значимость образовательных услуг растет, они направлены на повышение квалификации собственников и руководителей малого и среднего бизнеса, как основных участников процесса роста конкурентоспособности отечественной экономики, кадрового состава этих предприятий, что делает необходимым модернизацию системы образования, обеспечение качества образовательных услуг, прежде всего – в сегменте дополнительного профессионального образования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Государственная программа развития образования Республики Казахстан на 2013-2020.
2. Горфинкель В.Я., Швандер В.А., Купряков Е.М. Курс предпринимательства: Учебник для вузов / под ред. В.Я. Горфинкеля, В.А. Швандера. - М.: Финансы, ЮНИТИ, 2007. – 439 с.
3. Финк Т. А. Малый и средний бизнес: зарубежный опыт развития // Молодой ученый. - 2012. - №4. - С. 177-181.
4. <https://articlekz.com/article/15307>

УДК 343.14

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АДВОКАТА-ЗАЩИТНИКА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Өтебалиева Қ.Е., Асмаг С.М.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. Адвокатура является составной частью правовой культуры страны, поэтому мы рассмотрим устройство адвокатуры в США и Франции – представителей двух разных правовых систем: англосаксонской и романо-германской. Начнем с особенностей участия адвоката-защитника в уголовном процессе США. Сложная правовая система США, традиционно высокая роль правового регулирования жизни американского общества предопределяет особое место профессии адвоката по сравнению с другими профессиональными группами.

Ключевые слова: адвокат-защитник, уголовный процесс, предварительные расследования.

Изучение систем адвокатуры в зарубежных странах помогает также прогнозировать развитие института адвокатуры в нашей стране.

Адвокатура является составной частью правовой культуры страны, поэтому мы рассмотрим устройство адвокатуры в США и Франции – представителей двух разных правовых систем: англосаксонской и романо-германской.

Итак, начнем с особенностей участия адвоката-защитника в уголовном процессе США.

Сложная правовая система США, традиционно высокая роль правового регулирования жизни американского общества предопределяет особое место профессии адвоката по сравнению с другими профессиональными группами. Юристы занимают многие ключевые посты в экономике и государственно-политическом механизме США: здесь работает около 60% от общего числа юристов всего мира. Следующие данные свидетельствуют о социально-политической роли обладателей диплома юриста в США:

из 42 президентов 25 были юристами; в частности, адвокатами по профессии были А. Линкольн, Ф. Д. Рузвельт, Г. Трумен, Р. Никсон, Б. Клинтон. Свыше половины сенаторов и почти половина членов палаты представителей Конгресса США – юристы. Обладателями дипломов юриста являются половина губернаторов штатов и 40 % дипломатов. Около 45 % лиц, занимавших с 1960-х годов высшие посты в правительстве, были юристами, более 25 % государственного аппарата составляли бывшие адвокаты [1, с. 239].

Термин «адвокатура» применительно к американской правовой системе может обозначать не совсем то, к чему привыкли юристы стран с континентальными правовыми традициями, где под адвокатурой подразумеваются юристы-профессионалы и их добровольные, не связанные с государственными органами объединения, посвящающие себя делу оказания юридической помощи частным лицам и организациям, в том числе защите по уголовным делам и иным формам представительства в судах [2, с. 110].

Вместо коллегий адвокатов, столь знакомых юристам Франции, нашей и других стран, в США исторически сложились иные формы организации тех, кто занимается адвокатской профессией. В большинстве своем они состоят в различного рода ассоциациях практикующих юристов, в которые входят, наряду с теми, кого мы привыкли называть адвокатами, юристы иного профиля, к примеру, работающие в прокуратуре, полиции, в качестве юрисконсультов – владельцы и сотрудники фирм, обслуживающих бизнес. В каждом штате существуют свои ассоциации юристов. Есть объединения, сфера действий которых выходит за пределы одного штата и даже может охватывать всю страну. К числу последних относится широко известная Американская ассоциация юристов (American Bar Association) – в наши дни самая представительная в США.

Основная цель всех видов ассоциаций – содействие профессиональной деятельности своих членов, отбору лиц, способных выполнять функции практикующих юристов, поддержание их дисциплины и нравственного облика, достойного членов ассоциации, а равно - защита их интересов. Они организуют проверку знаний и способностей поступающих в члены ассоциаций, рекомендуют или не рекомендуют, или не рекомендуют их для занятия определенных юридических должностей (например, судей, прокуроров), вырабатывают правила этики юристов, обеспечивают их соблюдение, вносят в законодательные органы предложения по совершенствованию законодательства либо участвуют в подготовке издаваемых судами правил. В последние десятилетия стало традицией, что американские президенты консультируются, скажем, с Американской ассоциацией юристов относительно достоинств и недостатков изучаемых кандидатов на должности федеральных судей или прокуроров.

Членство в ассоциации налагает ряд существенных обязанностей, в том числе обязанность регулярного внесения членских взносов, постоянного поддержания высокого уровня своей квалификации, добросовестного отношения к выполнению соглашений об оказании юридической помощи, неуклонного соблюдения правил профессиональной этики и дисциплины, детальные требования которой разрабатываются и утверждаются органами самоуправления ассоциаций, поддержания своего профессионального престижа и престижа всей ассоциации и т.д.

Чтобы стать юристом, имеющим право выступать в судах и вести там дела, мало быть членом той или иной ассоциации. Нужно еще получить лицензию на ведение дел в конкретных судах. А это допустимо при соблюдении ряда условий, которые не везде одинаковы. В штате Нью-Йорк, например, для получения лицензии на ведение дел в конкретных судах требуется представить в суд, который будет решать данный вопрос, ряд документов по установленному перечню. По законам данного штата, к примеру,

практиковать в судах (в том числе в качестве защитников по уголовным делам) могут лишь граждане США, которые имеют соответствующее образование, опыт юридической работы, отвечают моральным критериям, верят в государственный строй США и лояльны по отношению к нему. Вопрос о допустимости к практике решается судом, но при апелляционном отделении Верховного суда штата удостоверит, что данное лицо отвечает всем требованиям в судах штата. При этом претендент должен самолично доказать, что он «верит в форму правления, существующего в США, и лоялен по отношению к ней» [3, с. 98].

Примерно такие же правила установлены в других штатах и федеральных судах. Но есть некоторые особенности: в некоторых штатах заявление о допуске может контролироваться прокурором, который вправе, но не обязан передать его суду. Заявление о допуске к практике в Верховном суде США должно быть поддержано, как минимум, двумя другими юристами, уже практикующими в данном суде. По правилам судопроизводства в Верховном суде США претендент должен произнести присягу: «Я ... торжественно присягаю (заявляю), что в качестве поверенного и консультанта данного суда буду поддерживать Конституцию США». Получение лицензии на выступления в данном суде или в судах определенного штата не дает права вести дела в других судах. Чтобы выступать там, нужно получить в установленном порядке лицензию и на это.

В последние десятилетия получает все большее распространение защита, осуществляемая юристами, состоящими в т.н. публичных агентствах по оказанию юридической помощи неимущим (public defenders agencies). Финансируются такие агентства преимущественно за счет средств местных бюджетов, специальных взносов членов ассоциаций (обычно тех, которые, имея лицензию на ведение дел в судах, по каким-то причинам не желают участвовать в оказании юридической помощи неимущим или малоимущим обвиняемым) и благотворительных пожертвований. Естественно, эти источники довольно часто бывают весьма ограниченными и, как правило, не могут полностью обеспечить надлежащее качество помощи тем, кто в ней нуждается.

Объясняется это весьма прозаичным, известным юристам, пожалуй, всех стран обстоятельством – для качественного оказания юридической помощи по уголовным делам нужны не только большие гонорары для привлечения знающих свое дело и опытных адвокатов, но и внушительные, исчисляемые нередко многими тысячами долларов расходы по приглашению экспертов, розыску доказательств защиты, нередко с помощью частных детективов, которым тоже нужно платить и т.д. Потребность в такого рода расходах остро ощущается в США и других странах с англосаксонскими системами уголовного судопроизводства, где требующее значительных усилий и средств бремя выявления и собирания доказательств защиты возлагается только на сторону защиты.

В США нет нормативно-правового акта, который закреплял бы права адвоката в судопроизводстве. Статус защитника вытекает из обычая, прецедентного права, норм профессиональной этики.

Основополагающее условие участия адвоката в судопроизводстве изложено в поправке VI (1791 г.) к Конституции США: «При всяком уголовном преследовании обвиняемый имеет право на скорый и публичный суд беспристрастных присяжных заседателей того штата и округа, ранее установленного законом, где было совершено преступление; обвиняемый имеет право быть осведомленным о сущности и основаниях обвинения, он имеет право на очную ставку со свидетелями, показывающими против него, право на принудительный вызов свидетелей со своей стороны и на помощь адвоката для своей защиты».

В свою очередь эта поправка нашла свое развитие в ряде решений судов (1963 г.,

дело «Гидерон против Уэйнтрайта»; 1966 г., дело «Миранда против штата Аризона»; 1977 г., дело «Брюер против Вильямса» и т.д.). Суть этих решений сводится к следующим принципам: право на адвоката является фундаментальным и необходимым для справедливого суда, при этом право на адвоката имеет каждый, кому может быть назначено наказание в виде лишения свободы; адвокат должен участвовать в тех процессуальных действиях, где он может оказать обвиняемому «помощь, чтобы справиться с правовыми проблемами, или когда ему противостоит другая процессуальная сторона».

Таким образом, участие адвоката-защитника обязательно в любом заседании вне зависимости от того, признал ли подсудимый себя виновным или нет.

Теперь, что касается адвокатской этики в США. Судебные прецеденты США составили целые фолианты правил адвокатской этики. Каждый адвокат-защитник обязан быть полностью лояльным по отношению к своему клиенту. Существует несколько аспектов этой обязанности. Во-первых, любая информация, касающаяся рассматриваемого дела, сообщения адвокату клиентом, является конфиденциальной. Адвокат не может в одностороннем порядке раскрыть конфиденциальную информацию, а государство не может принудить его разграничить эту информацию. Адвокат должен использовать все тактические приемы защиты, согласующиеся с нормами профессиональной этики, чтобы обеспечить своему клиенту действительно справедливый суд. Если у адвоката конфликт интересов, личная предвзятость или предубежденность, которые препятствуют активному и полному представлению интересов клиента, адвокат не может представлять этого клиента. Но прежде адвокат должен быть независим. Не должно быть и тени сомнения в том, что позиция адвоката зависит от государственного обвинения и суда. Именно те адвокаты, которые брали на себя представительство интересов лиц, обвиняемых в совершении наиболее отвратительных преступлений либо придерживавшихся непопулярных в обществе воззрений, вошли в историю американской юридической профессии.

Далее мы рассмотрим основные аспекты участия адвоката – защитника в уголовном процессе Франции.

С конца XIX в. во Франции утвердился принцип независимости адвокатской профессии, которая традиционно занимала престижное место в общественной жизни страны. Адвокаты Франции всегда пользовались гораздо большей свободой, чем в других странах Европы, что в свою очередь способствовало формированию богатейших традиций французской адвокатуры. В настоящее время во Франции насчитывается более 35 тыс. адвокатов. Если к этой армии добавить огромное количество вспомогательных служб, исследовательских центров и институтов, то станет очевидным значение адвокатуры как общественного института, который играет огромную роль в жизни государства в целом.

Прежде чем остановиться на вопросе организации адвокатуры, следует ответить на вопрос: кто является адвокатом во Франции?

В последние 20 лет адвокатура Франции переживает существенные изменения. По закону от 31 декабря 1971 г. произошло слияние ряда адвокатских профессий (адвоката, поверенного и консультанта-эксперта в коммерческих судах) в единую профессию адвоката. В 1992 г. также произошло слияние адвоката и юридического советника в новую и единую профессию. Указанные изменения были вызваны тем, что традиционно адвокатские ассоциации были организованы при судах соответствующих инстанций, считались независимыми и не состояли в отношениях какой-либо соподчиненности, не воспринимая единых профессиональных стандартов, что в настоящее время представлена единая адвокатская ассоциация, а также учрежден Центр профессиональной адвокатской подготовки.

В настоящее время существует три категории адвокатов, имеющих право выступать в суде: солиситоры, барристеры и барристеры перед Советом.

Солиситоры имеют право на представление интересов в судах первой инстанции, барристеры – в апелляционных судах и, наконец, стороны в кассационном суде и Совете государства должны быть представлены специалистами – барристерами перед Советом [98].

Хотя адвокатура не относится к числу органов, непосредственно осуществляющих производство по уголовным делам, ее значение в системе французской уголовной юстиции достаточно велико. История этого правового института насчитывает во Франции много столетий и восходит к XIII веку [4, с. 229].

В настоящее время организация и функции адвокатуры регулируются Законом от 31 декабря 1971 г. Целью этих законодательных актов стала унификация статуса адвоката и упразднение прежнего деления на адвокатов в тесном смысле (*avokat*), поверенных (*avooue*) и юридических советников (*conseil juridique*).

Роль адвокатуры в уголовном судопроизводстве обусловлена тем, что на нее возложено обеспечение права на юридическую помощь участникам процесса: обвиняемому, потерпевшему (если он предъявил гражданский иск), задержанному, некоторым категориям свидетелей. При этом оказание юридической помощи в любом процессе является во Франции исключительной привилегией адвокатов. Закон от 31 декабря 1971 г. (ст. 4) гласит, что «никто, кроме адвоката не вправе оказывать помощь или представлять интересы сторон, вести дела и выступать в судах и судебных учреждениях». Иными словами, во Франции отсутствует известная в Казахстане проблема «круга лиц, могущих быть допущенными к делу в качестве защитников», так как в качестве защитника в уголовном судопроизводстве Франции практически выступает исключительно адвокат.

Список использованной литературы:

1. Уголовно-процессуальное право: учебник для юридических вузов / под общ. ред. В.И. Рошлина. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. – 653 с.
2. Барщевский М.Ю. Бизнес-адвокатура в США и Германии. - М.: Белые альвы, 1995. – 311 с.
3. Адвокатская деятельность: учебно-практическое пособие / под общ. ред. В.Н. Буробина. 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Статут, 2005. – 604 с.
4. Решетников Ф.М. Правовые системы стран мира: справочник. - М.: Юридическая литература, 1993. – 345 с.
5. *Reglement inerier et texts applicable a la profession d avocet.* - Paris, 1994.

УДК 331.5.024.5

ПУТИ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ СФЕРЫ ТРУДА И ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ В МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ

Аншаева Д.И.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье рассматриваются основные статистические показатели, отражающие проблемы сферы труда и занятости населения Мангистауской области. Для решения проблем рынка труда и занятости населения в Мангистауской области на основе исследования существующей системы рынка труда в отраслях экономики и трудов ряда исследователей представлены комплекс мер государственного регулирования.

Ключевые слова: рынок труда, занятость, безработица, валовой региональный продукт, молодежная занятость, трудовые ресурсы.

Новая экономическая политика, озвученная в послании Президента РК Н.А. Назарбаева «Нұрлы жол – Путь в будущее», ориентирует все казахстанское общество на «новые инициативы для стимулирования деловой активности и продуктивной занятости».

Эффективное использование трудового потенциала выступает одной из важнейших задач формирования социально ориентированного государства, проводимого в рамках государственной политики в Казахстане.

В настоящее время в Мангистауском регионе реализуется Программа развития Мангистауской области на 2016-2020 годы, в которую декомпозированы целевые индикаторы Стратегического плана Республики Казахстан до 2050 года, государственных и отраслевых программ. Проводимые мероприятия в рамках Программы, реализация региональных программ развития территорий оказали положительное влияние на ситуацию на рынке труда Мангистауской области. Сведения об уровне социально-экономического развития Мангистауской области за 2015-2017 гг. представлены в таблице 1.

Таблица 1 - Основные социально-экономические показатели развития Мангистауской области в 2015-2017 гг.

Показатели	2015	2016	2017	изм (+;-) в % 2017 к 2015
Численность населения, тыс. чел	626,8	642,8	660,3	105,3
Валовой региональный продукт, млрд. тенге	2 123,8	2 463,4	2 189,1	103,1
ВРП на душу населения, тыс. тенге	3 443,0	3 880,6	3 315, 3	90,5
Продукция промышленности, млрд. тенге	1 568,7	1 887,6	2 307,0	147,1
Продукция сельского хозяйства, млрд. тенге	11 734,3	12 466,1	13 689,5	116,6
Объем инвестиций в основной капитал, всего, млрд. тенге	458,9	405,6	432,7	94,3
Количество созданных новых рабочих мест	27 012	25 355	30 829	114,1
Среднемесячная заработная плата, тенге	234 007	250 787	253 551	108,4
Количество действующих субъектов малого и среднего предпринимательства, тыс.ед.	47,1	46,6	47,2	99,7
Численность занятых в малом и среднем предпринимательстве, тыс. человек	103,9	112,0	-	100,2
Уровень общей безработицы, %	5,1	5,0	4,9	снижение на 0,1 % пункта

Анализ данных, представленных в таблице 1, выявил следующие тенденции развития экономики Мангистауской области за 2015-2017 гг.

За последние три года валовой региональный продукт (ВРП) показывал

нестабильную динамику изменения: в 2016 году он увеличился на 115,9% и достиг 2 463,4 млрд. тенге. Но по итогам 2017 года показатель ВРП едва превышал уровень 2015 года (на 3,1%), и сократился по сравнению с 2016 годом на 11,1 % и составил 2 189,1 млрд. тенге. За период 2015-2017 гг. среднемесячная заработная плата в Мангистауской области увеличилось на 108,4%. По объему валового регионального продукта (ВРП) на душу населения за 2016 год область занимала четвертое место в республике (3 880,6 тыс. тенге). В 2017 году этот показатель сократился до 3 315, 3 тыс. тенге.

По данным областного управления координации занятости и социальных программ Мангистауской области, в 2016 году в регионе создано более 8 тыс. рабочих мест, но уровень безработицы по сравнению с 2015 г. снизился всего на 0,1%. Это произошло главным образом за счет прибывших оралманов – в этом году на историческую родину вернулись более 3 тыс. репатриантов. Более значительно (на 0,2%) снизить уровень безработицы в Мангистау удалось только в 2017 году, но не по всем показателям, в частности, уровень зарегистрированной безработицы, напротив, увеличился.

Опыт Мангистауской области показал, что формирование реального рынка труда позволяет устранить дефицит рабочей силы, характерный для плановой экономики. Это ослабляет тенденцию к созданию внутренних кадровых резервов на предприятиях. Одновременно рынок и экономические условия диктуют предприятиям и организациям курс на снижение издержек производства и, следовательно, на сокращение избыточного персонала.

В результате меняется форма проявления безработицы, из скрытой она переходит в открытую. Статистически измеряемая безработица увеличивается.

В 2017 году в Мангистауской области произошло значительное сокращение численности штатов крупных и средних предприятий – на 13 тыс. человек (на 5,4% в относительных показателях), что объясняется внутренней кадровой политикой работодателей. Сокращенные работники регистрировались в качестве безработных или перешли в категорию «самозанятых».

Необходимо отметить, что значительное количество самозанятого населения потенциально ухудшает качество трудового потенциала региона. Это связано с тем, что при переходе в категорию самозанятых работники зачастую утрачивают профессиональные навыки, нередко меняют профессию на другую, чаще всего на рабочую, не требующую длительного или специального обучения.

К отрицательным экономическим последствиям безработицы относятся: недоиспользование экономического потенциала общества, прямое падение ранее достигнутого уровня жизни граждан, снижение покупательного и инвестиционного спроса, сокращение объемов сбережений у населения.

Считаем, что в Мангистауской области должны быть созданы условия, дающие больше шансов для развития самодетельности гражданам, работающим в малом и среднем бизнесе. Это должно быть учтено в государственных и региональных программах.

Наиболее остро в Мангистауской области обозначилась проблема безработицы среди молодежи.

Сегодня молодежь оказалась в ряду уязвимых категорий, испытывающих значительные сложности при трудоустройстве. Трудоустройство, занятость выпускников учреждений профессионального образования - это проблема любого региона, так как именно молодежь составляет его кадровый потенциал.

В Мангистауской области проблема безработной молодежи стоит достаточно остро. Как свидетельствуют данные таблицы 2, уровень молодежной безработицы в регионе достаточно высок, как в городах, так и в районах.

Таблица 2 - Уровень молодежной безработицы в Мангистауской области по городским и сельским районам, %

Города/районы	Безработные - всего, человек	Уровень молодежной безработицы, % (в возрасте 15-24 лет)	Уровень молодежной безработицы, % (в возрасте 15-28 лет)
Мангистауская область	14 217	6,4	5,6
Актау г.а.	5 056	5,3	5,6
Жанаозен г.а.	3 265	8,3	4,7
Бейнеуский	1 010	5,6	6,1
Каракиянский	593	9,3	8,5
Мангистауский	602	6,2	5,7
Мунайлинский	1 993	8,1	5,5
Тупкараганский	458	6,9	6,6

Одна из главных причин незанятости молодежи - отсутствие работы после окончания учебного заведения.

Сравнительно низкая конкурентоспособность молодежи на рынке труда обусловлена:

- недостатком профессиональных умений, навыков, компетенций;
- отсутствием необходимой квалификации;
- отсутствием у молодых людей навыков и способов поведения на рынке труда, направленных на самостоятельный поиск работы или форм занятости и т.д.

Пребывание выпускников в статусе неопределенности оказывает отрицательное влияние на их профессиональную и личную жизнь. Но в тоже время, обращаясь в органы содействия занятости, молодые специалисты нередко показывают очень завышенный уровень зарплатных ожиданий.

Вместе с тем, уровень образования и профессионализма не всегда соответствует требованиям работодателя. Кроме того, очень часто у выпускников нет «навыков трудоустройства», «презентации себя», что также является одной из причин высокого уровня безработицы среди молодежи.

Одной из особенностей сферы занятости города Актау является то, что наиболее привлекательной для трудоустройства граждан является нефтегазовая отрасль. Стремление трудоустроиться на промышленное предприятие, где наиболее высок уровень средней заработной платы, очень часто приводит к тому, что другие вакансии соискателями даже не рассматриваются.

Молодежная безработица имеет непосредственную связь с профессиональным обучением. С 2006 года в Мангистауской области действует уникальная система обучения по грантам акима. Ее главная цель – обеспечение квалифицированными специалистами социальной инфраструктуры на селе. Гранты выделяются на подготовку специалистов в таких сферах, как образование, здравоохранение, культура, спорт. За последние девять лет гранты акима области были выделены 780 студентам, в том числе 398 - на подготовку будущих педагогов.

В регионе также ощущается катастрофический дефицит врачей, поэтому 291 обладатель гранта акима области учится в медицинских вузах. 27 осваивают азы творческих специальностей, 37 - спортивных профессий, 24 пожелали стать специалистами в агропромышленном комплексе и 3 - сфере социальной защиты населения.

Такая практика позволяет решить две самые актуальные проблемы. Во-первых, у молодых людей из социально незащищенных слоев населения появился шанс получить образование. Во-вторых, распределение грантов главы региона является действенным механизмом обеспечения кадрами социальной инфраструктуры в сельской местности.

Этот опыт можно будет перенять другим регионам с последующей адаптацией к региональной специфике территорий.

В 2017 году в Мангистауской области были приняты меры, направленные на создание условий для занятости молодежи, в том числе организации опережающего обучения, предоставлена возможность прохождения профессионального обучения или получения дополнительного профессионального образования, трудоустройства молодежи г. Жанаозен, сел Жетыбай и Мунайшы Каракиянского района на предприятиях в г. Актау.

Главным сдерживающим фактором роста экономики Мангистауской области в период 2018-2019 годы может стать количество квалифицированного труда.

К 2017 году в Мангистауской области начала ощущаться нехватка даже работников рядовых специальностей – строительных рабочих, сварщиков, механизаторов, токарей и т.д., которых стали приглашать из-за рубежа.

Как результат, сложилась обстановка «перепроизводства» юристов, бухгалтеров, финансистов, менеджеров, маркетологов и иных массовых специальностей, которые уже не могли быть востребованы в среднесрочном периоде.

Одновременно сложилась острая нехватка работников с техническими специальностями, которая не могла быть преодолена, ни в краткосрочном периоде, ни даже в среднесрочном периоде.

Перенасыщение сферы занятости Мангистауской области квалифицированными работниками одних специальностей и нехватка других приводит к ряду отрицательных последствий для региональной экономики:

- нерациональным использованием средств на подготовку и переподготовку специалистов, снижением экономического эффекта от средств, вложенных в производство квалифицированной рабочей силы,

- увеличением числа безработных, как в общей численности населения, так и по отдельным видам специальностей,

- увеличением расходов на переобучение и переквалификацию кадров предприятиями и организациями, психологической неудовлетворенностью людей, работающих не по специальности.

В настоящее время в регионах Казахстана источниками поддержания численности занятого населения и сохранения низкого уровня безработицы выступают:

- контроль со стороны правительства и предпринимаемые меры новой экономической политики «Нұрлы жол» (в частности, региональные планы содействия занятости, меморандумы акиматов с крупными предприятиями о взаимном сотрудничестве по вопросам сохранения рабочих мест и трудоустройства высвобождаемых работников);

- Программа развития продуктивной занятости и массового предпринимательства;

- Дорожная карта бизнеса – 2020;

- Комплексная программа развития регионов.

Так, в 2014 г. вступила в силу программа «Занятость-2020», которая в последующем переросла в программу «Дорожная карта занятости – 2020» (далее – Программа развития продуктивной занятости и массового предпринимательства). Сейчас во всех областях Казахстана активно идет реализация данной программы, в том числе и на территории Мангистауской области.

Считаем, что в перспективе органы администрации Мангистауской области должны активно следить за положением на рынке труда: изучать потребность региона и формировать государственный заказ для вузов на такие специальности, которые соответствуют требованиям времени и условиям сложившегося уровня занятости; наладить тесную взаимосвязь в системе: местные органы самоуправления - вузы - рынок труда; принимать меры по содействию развитию профессиональной ориентации школьников, повышению их мотивации к трудовой деятельности по профессиям (специальностям), востребованным на рынке труда; осуществлять консультирование и профессиональную ориентацию безработной молодежи с целью определения их сферы деятельности, обучение основам предпринимательства, квотирование рабочих мест для молодежи; использовать систему поощрения для стимулирования предприятий и частных предпринимателей в увеличении количества молодых специалистов при формировании кадрового потенциала фирм. Таким образом, проведенное исследование дало возможность сделать следующие выводы:

Реализация мер, способствующих обеспечению занятости граждан в рамках программы «Дорожная карта занятости – 2020», Проекта «Өрлеу» региональной программы «Жаңа серпін», Комплексного плана содействия занятости Мангистауской области: обучение и содействие в трудоустройстве самозанятого, безработного и малообеспеченного населения; предоставление микрокредитов в целях развития предпринимательства на селе; повышение мобильности трудовых ресурсов; обеспечение подготовки местных кадров за счет средств иностранных работодателей с целью замещения иностранной рабочей силы; внедрение гибкой системы выдачи государственных разрешений на привлечение иностранной рабочей силы, включая сезонные разрешения; мониторинг состояния рынка труда области.

Создание условий для занятости молодежи:

- организация опережающего обучения молодежи;
- вовлечение молодежи в программу «Обучение с последующим трудоустройством»;
- квотирование рабочих мест для трудоустройства безработной молодежи, в том числе на открывающихся новых производствах;
- организация и расширение программ молодежной практики на предприятиях и организациях области.

Таким образом, реализация вышеназванных программ расширит и оживит рынок труда в Мангистауской области.

ЛИТЕРАТУРА

- 1 Назарбаев Н.А. Казахстанский путь – 2050: Единая цель, единые интересы, единое будущее. Послание Президента Республики Казахстан народу Казахстана. 17 января 2014 г.
- 2 Социально –экономическое развитие Мангистауской области. Ежемесячный информационно-аналитический журнал. – 2017. - №1. – Актау, 2015.
- 3 Информация о ходе реализации Программы занятости 2020 по Мангистауской области // <https://www.mzsr.gov.kz/taxonomy/term/>
- 4 О реализации дорожной карты занятости 2020 по Мангистауской области (на 1 января 2017 года) // <https://www.mzsr.gov.kz>

АДАМ КАПИТАЛЫ САПАСЫН ИННОВАЦИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕ КӨТЕРУДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МЕХАНИЗМІ МЕН ҚҰРАЛДАРЫ

Тасболатова А.А.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Инновациялық экономика үшін кадрлық әлеуетті қалыптастыру мен дамыту мемлекеттің белсенді араласуын және осы үдерістерді реттеудің механизмі мен құралдарын ойластыруды қажет етеді. Инновациялық экономика үшін кадрлық әлеуетті қалыптастыру мен дамыту үдерістерін реттеу механизмі мен құралдары келесі сызбада көрсетілгендей реттеушілік іс-әрекеттерінің бағыттарынан шығуы мүмкін.

Түйінді сөздер: патенттер, лицензиялар, ноу-хоу, менеджмент.

Механизм мен оның құралдары үшін ең бастысы инновациялық бағытталған кадрлық әлеуетті қалыптастыру үдерісінде екі «бір-біріне қарсы бағытта келетін» іс-әрекеттердің: үдерістерді жоғарыдан реттеу қажеттілігі, мемлекеттік менеджмент тұрғысынан және төменнен – кәсіпорындар мен ұйымдар деңгейіндегі менеджменттің нақты мұқтаждықтары тұрғысынан, қарама-қайшылықсыздықты қамтамасыз ету мүмкіндігі болып табылады.

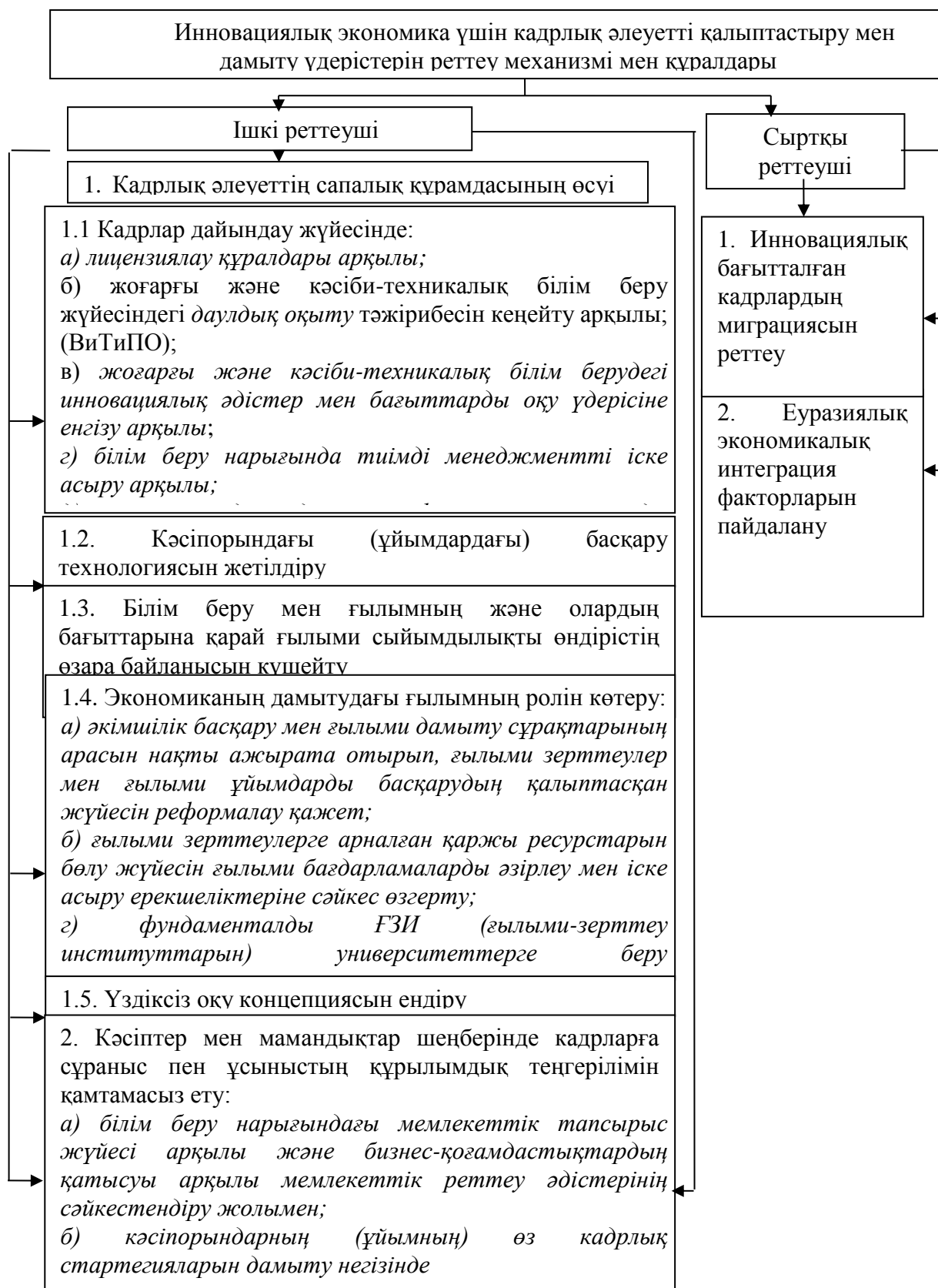
Постиндустриалды қоғамның қазіргі экономикалық және саяси жағдайда дамуы, өнімдердің баға мен сапасы бойынша бәсекеге қабілетті өндірісінің тиімділігін арттырудың қажеттілігі адам факторын әлеуметтік-экономикалық жүйенің қызмет етуі мен дамуының басты өндіргіш күші қырынан пайдаланудағы рөлі мен маңыздылығының өсуіне алып келеді.

Тұтас экономика мен жекелеген аймақтарды дамытудың тиімділігі мардымды мөлшерде адам капиталын қалыптастыруға қаржылық инвестициялау мен оны пайдалану деңгейіне байланысты. Экономикалық динамиканың үш факторлық неоклассикалық үлгілерінің шеңберінде АҚШ статистикалық көрсеткіштер негізінде, әртүрлі кезеңдерде орындалған зерттеулер, жиірек бір-бірімен сәйкес келмейтін, бірақ барлық уақытта дерлік технологиялық прогрестің экономикалық өсуді қамтамасыз етудегі үлесінің жоғары бағаларын көрсетті [1].

Соңғы 10-жылдықта өсуді қамтамасыз ететін технологиялық өзгерістердің эндогендік табиғатын негіздеуге талпыныс жасалған бірқатар сапалық жағынан жаңа теориялық үлгілер жарияланды. Бұл үлгілердің түбегейлі ерекшелігі, олардың өндірістік функциясының, оқу үдерісі мен өндірістік қызметте жинақталған ғылыми білімдері мен тәжірибелік дағдысымен сипатталатын, белгілі немесе басқа да формадағы жаңа айнымалы - адам капиталын қамтитындығында болып табылады.

Экономиканы дамытудың басты факторы болып табылатын адам капиталын қалыптастыру мен пайдалану тиімділігін арттырудың маңыздылығы бұл үдерісті басқарудың экономикалық механизмін құрудың қажеттілігін анықтайды. Ол экономикалық өсу қарқынын арттыру мен инновациялық дамыту мақсатында адам капиталына ықпал етудің құралдары мен тәсілдерінің жиынтығы ретінде анықталады. Бұл механизмді іске қосу келесідей негізгі міндеттерді шешуге ықпал етуі тиіс:

- адам капиталын қалыптастыру үшін жағдай жасау;
- адам капиталын тиімді жүзеге асыру үшін жағдай жасау.

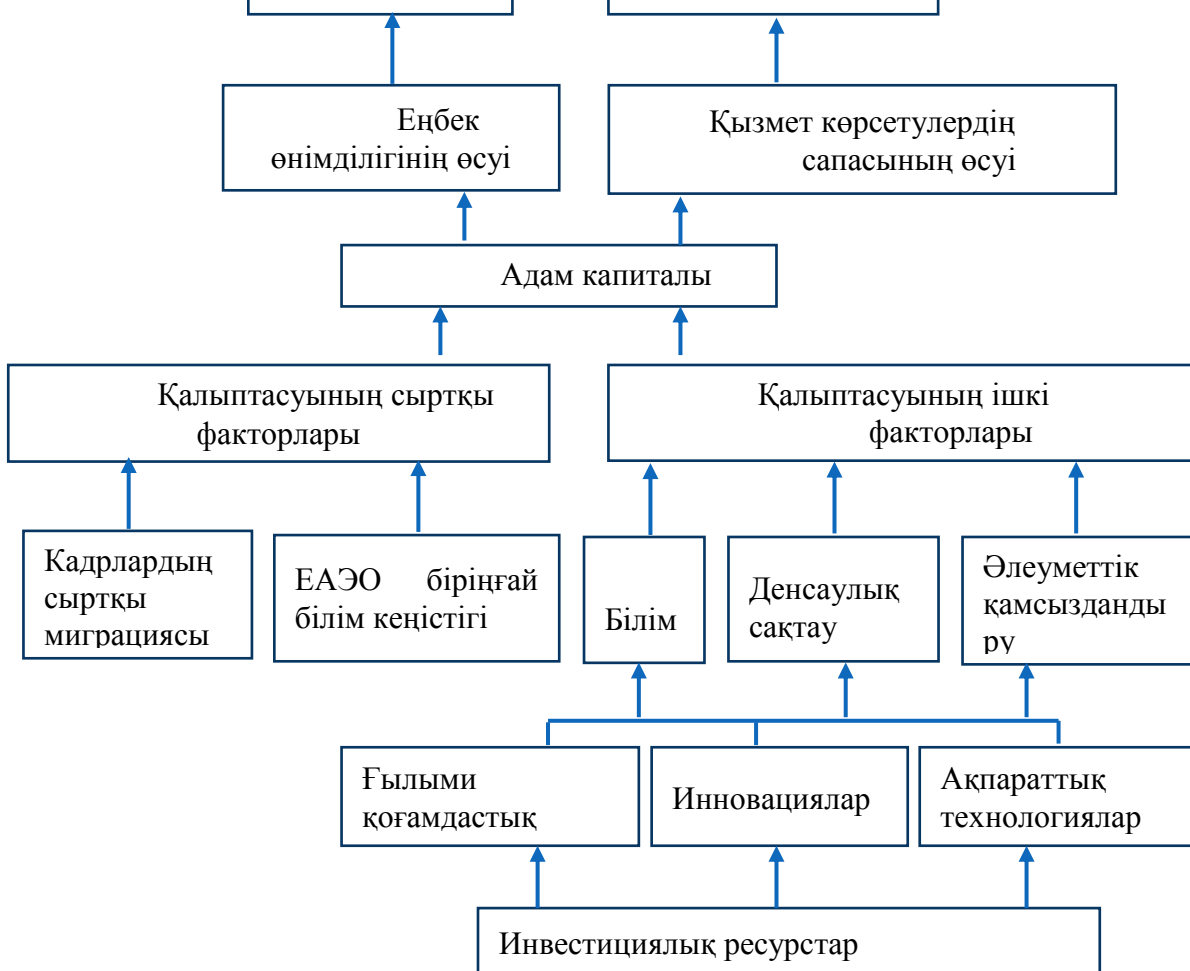

Сурет 1 – Инновациялық экономика үшін кадрлық әлеуетті қалыптастыру мен дамыту үдерістерін реттеу механизмі мен құралдары [2]

Тұтас алғанда, әлеуметтік-экономикалық үдерістердің инновациялық дамуы жағдайында, біздің ойымызша, адам капиталының өсуі өндірістегі еңбек өнімділігінің анағұрлым өсуін және барлық деңгейдегі мемлекеттік және жеке нақты кәсіпорындар мен ұйымдардың қызмет көрсетулері сапасының өсуін анықтайды [3].

```

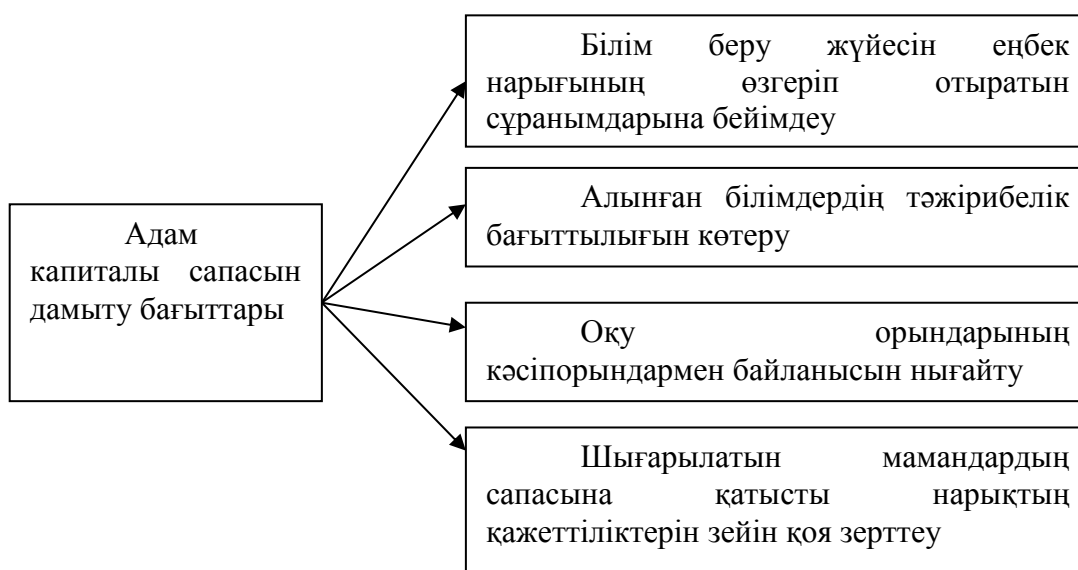
graph LR
    A[Өндіріс] --- B[Әлеуметтік аясы]
  
```


Сурет 2 – Адам капиталының қалыптасу үдерістері мен әлеуметтік-экономикалық дамуға ықпалы

Адам капиталының қорлануы экономикалық өсудің алдында жүзеге асырылады және экономикалық өсу үшін негіз болады. Адам капиталының қорлану үдерісі білім мен кәсіби дайындыққа салынатын инвестицияны білдіреді. Білімге салынатын инвестиция адамның өмірлік цикліндегі еңбектік табыстарына әсерін тигізетін құрал болып табылады. Адам капиталының қорлануы зейнеткерлік демалысқа шығудан біршама бұрын эндогенді түрде нөлге ұмтылады. Жасы келген жұмыскерлердің кәсіби дайындыққа (қайта дайындыққа) ынтасы төмен болады. Бірақ, біздің пікірімізше, мұның ғылыми қызметкерлерге қатысының жоқтығын айта кеткен дұрыс. Ғылыммен айналысатын қызметкерлерге қатысты қорлану циклі анағұрлым ұзақ болады [4].

Жекелеп алғанда, білім беру жүйесі мен кадрларды дайындау адам капиталын арттыру механизмін жетілдіру үшін кең алқап ұсынады. Осыған орай адам капиталын дамыту бағыттарын белгілеп көрсету қажет (сурет 3):

Сурет 3 – Адам капиталын дамыту бағыттары

Сонымен, білім беру үдерісінде жаңартпашылық белсенділікті қамтамасыз ету арнайы пәндік білім ғана емес, сонымен бірге пәннен тыс - ерекше технологияларды игеруді білдіреді. Жаһандану жағдайында адамға білім үздіксіз, интегралды, кез-келген кеңістіктік-уақыттық координаталарда оқуға мүмкіндік беретін әртүрлі қызмет көрсетулер жиынтығын ұсынуы тиіс әлеуметтік институтқа айналады [5]. Осы функцияларды қамтамасыз ету үшін білім беру бағдарламаларының құрылымын диверсификациялау іске асырылады. Бұл әрбір адамға өзінің кәсіби қабілеттері мен қажеттіліктеріне неғұрлым толық сәйкес келетін білімдік траекторияны құруға мүмкіндік береді, осылайша «өмір бойына білім алу» принципін жүзеге асырудың мазмұндық негізін құрайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің «Өнімділік 2020» мемлекеттік бағдарламасы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1100000254>.

2. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Жана онжылдық – жаңа экономикалық өрлеу – Қазақстанның жаңа мүмкіндіктері атты халыққа Жолдауы: 2010 жылдың 29 қаңтарында бекітілген.

3. Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан Республикасының 2020 жылға дейінгі Стратегиялық даму жоспары // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/U100000922>.

4. Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Шетелдік инвесторлар кеңесінің 2010 жылдың 4 маусымындағы 23-пленарлық отырысы // <http://www.akorda.kz/kz/events/almatyda-riksos-almaty-konak-uiinde-memleket-basshysy-nursultan-nazarbaevty-n-toragalygymen-kazakstan-respublikasynyn-prezidenti-zhanyndagy-s>.

5. Назарбаев Н.А. Казахстан в посткризисном мире: интеллектуальный прорыв в будущее // <http://www.akorda.kz>.

ӘОЖ 334.012.6(574)

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПКЕРЛІКТІҢ ДАМУ ТИІМДІЛІГІН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТАЛДАУ

Таскараева М.Б.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Елдегі әлеуметтік – экономикалық жағдайдың тұрақтылығы және мемлекеттің шағын кәсіпкерлікті қолдау мен дамыту бойынша жүзеге асырып отырған шаралары шағын кәсіпорындардың дамуына оң ықпал етті. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың биылғы Қазақстан халқына жолдауында «...шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың түбірінен жаңа идеологиясын түзуіміз қажет. Біз кәсіпкерлік ортаның бастамашылығын іске асыру үшін қолайлы жағдай туғызуымыз керек.», - деп атап көрсетті. Қазіргі таңда шағын кәсіпорындардың даму деңгейі айтарлықтай жоғары болмағанымен жыл сайын даму динамикасы байқалады.

Қазақстан Республикасы статистика агенттігінің мәліметтеріне сүйенсек, 2017 жылдың 1-қаңтарындағы жағдай бойынша республикада барлығы 643035 бірлік шағын кәсіпкерлік субъектілері (жеке және заңды тұлғалар) ресми тіркелсе, оларда 1,4 млн. жуық адам жұмыс істейді, ал ол экономикалық белсенді халықтың 19,5 % құрайды. Еліміздегі шағын кәсіпорындардың тіркелгендері мен нақты жұмыс істейтіндерінің саны үнемі өсіп отырған. Атап айтсақ, 2017 жылдың басында 103291 шағын кәсіпорын жұмыс істеген және бұл көрсеткіш 2016 жылдың басындағы мәліметтермен салыстырғанда 10,5 % -ға көп. Алайда шағын кәсіпорындардың даму динамикасын тек бір немесе екі жылдағы мәліметтер бойынша талдау жасау арқылы көрсету мүмкін емес.

Шағын бизнес субъектілеріне шағын кәсіпорындармен қатар заңды тұлға құрмастан қызметін жүзеге асыратын жеке кәсіпкерлер мен шаруа қожалықтары да жатқызылатындықтан, ол жөніндегі мәліметтерді де көрсету қажет. Бірақ басты назарды шағын кәсіпорындардың даму динамикасына аудару қажет.

Үшінші кестеден көріп отырғанымыздай шағын бизнес субъектілері 2016 жылы 2013жылмен салыстырғанда тіркелгендері 277536 бірлікке (75,9 %), жұмыс істейтіндері 208375 бірлікке (72,0 %) өскен. Соның ішінде шағын кәсіпорындар сәйкесінше 42905 (42,0 %) және 25893 (33,5 %) бірлікке артып отыр. Бірақ, тіркелгендері мен нақты жұмыс істейтіндерінің арасындағы айырмашылық 8,5 % құрайды. Бұл шағын кәсіпорындардың әлі де болса тиімділігін арттыру мәселесіне көңіл аудару қажеттігін көрсетеді. Ал, жеке кәсіпкерлер санының 2 еседен астам шамаға ұлғаюы олардың тіркелуі, қызметін жүзеге асыруы және салық салу ерекшеліктеріне байланысты деп айтуға болады. Соңғы

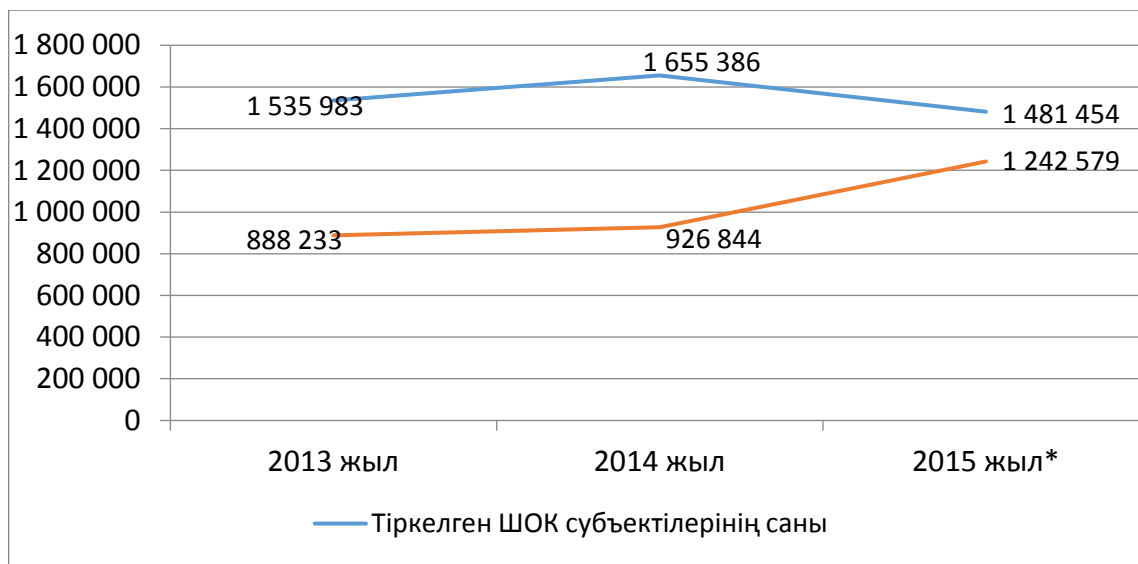
жылдары шаруа қожалықтарының да дамуы және қызмет тиімділігі артқанын байқалады. Жалпы алғанда шағын бизнес субъектілерінің барлығында да даму динамикасы жоғары.

Шағын кәсіпорындар қызметінің тиімділігіне талдау жасағанда, әсіресе, олардың даму динамикасы жөнінде айтқанда біз олардың аймақтар мен қызмет түрлеріндегі даму ерекшеліктеріне де тоқталмай кете алмаймыз. Шағын кәсіпорындардың тіркелгендері де, соның ішінде жұмыс істейтіндері де жыл сайын өскен. 2013 жылмен салыстырғанда 2016 жылы республикадағы шағын кәсіпорындардың тіркелгендері 42 %, нақты жұмыс істейтіндері 33,5 % артса, Атырау облысында 72 % және 94 %, Астана қаласында 75,4 % және 73,3 %, Алматы қаласында 50,9 % және 38,6 %, Маңғыстау облысында 49,7 % және 46,1 % ұлғайып отыр. Сонымен қатар шағын кәсіпорындардың көпшілігі едәуір өнеркәсіптік-дамыған және халық тығыз қоныстанған аймақтарда орналасқан, оларға Алматы және Астана қалаларын, Оңтүстік Қазақстан, Қарағанды және Шығыс Қазақстан облыстарын жатқызуға болады. Яғни, жұмыс істейтін кәсіпорындардың жалпы санындағы үлесі 31,0 % және 9,6 %, 8,9 %, 6,4 %, 6,6 % құрайды.

Шағын кәсіпорындардың басым бөлігі сауда; автомобильдерді, тұрмыстық бұйымдар мен жеке пайдаланатын заттарды жөндеуде (жұмыс істейтін кәсіпорындардың жалпы санының 43,5 %) маманданған, ал құрылыспен айналысатын шағын кәсіпорындардың үлесі 14,2 %, жылжымайтын мүлікпен операциялар, жалға беру және тұтынушыларға қызмет көрсетуде 12,3 % құрайды. Шағын кәсіпорындардың қызмет сфералары бойынша даму жағдайындағы үлкен кемшіліктердің бірі олардың өндірістік сфера емес сауда және қызмет көрсетудегі басымдылыққа ие болуы. Оның басты себептерінің қатарына өндіріспен айналысу үшін қаражат көлемінің жеткілікті деңгейде болмауын, жұмсалатын шығындардың жоғары болуын жатқызамыз, сондай-ақ, тәуекел деңгейінің жоғарылығы мен капитал қайтымдылығының салыстырмалы түрде ұзақ болуымен байланысты қарастыруға болады.

Статистика агенттігінің мәліметтері бойынша 2017 жылдың басында және өткен жылдарда да экономикалық қызмет түрлеріндегі жұмыспен қамтылғандардың ең көп саны сауда; автомобильдерді, тұрмыстық бұйымдар мен жеке пайдаланатын заттарды жөндеуде (барлық жұмыспен қамтылғандардың 28,3 %), құрылыста (17,9 %), өңдеуші өнеркәсіпте (13,0 %), ауыл шаруашылығы, аңшылық және орман шаруашылығында (12,9 %), жылжымайтын мүлікпен операциялар, жалға беру және тұтынушыларға қызмет көрсетуде (12,3 %) еңбек етеді.

Шағын кәсіпорындардың инвестициялық тартымдылығын арттыру және салынатын инвестиция көлемін ұлғайту да басты міндеттердің бірі. 2016 жылы шағын кәсіпорындарға салынған инвестиция республика бойынша салынған инвестиция көлемінің 35,1 % құрады. Инвестициялық салым көлемі де соңғы жылдары жылдан-жылға ұлғайып келеді.

Сурет 1 - Тіркелген және жұмыс істейтін ШОК субъектілерінің серпіні

Соңғы үш жылда (2013–2015 жылдар) Қазақстанда шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері санының, жұмыспен қамтылғандар санының және шағын және орта бизнес (бұдан әрі – ШОК) субъектілері өнім шығаруының өсу қарқынының оң серпіні байқалады.

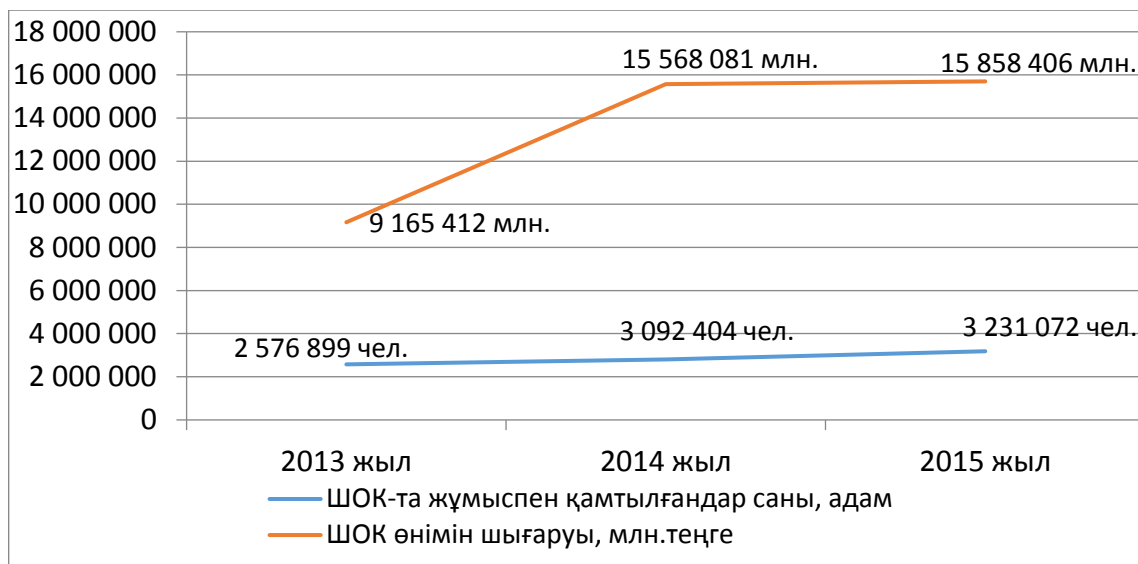
Ресми статистикалық деректер бойынша 2015 жылы Қазақстанда 1 481 454 ШОК субъектілері тіркелді, олардың ішінде жұмыс істеп тұрған ШОК субъектілерінің саны 1 242 579 бірлікті құрады және 2014 жылмен (926 844 бірл.) салыстырғанда нақты мәнде 315 735 бірлікке немесе 34,1%-ға өсті және 2013 жылмен салыстырғанда (888 233 бірл.) 354 346 бірлікке немесе 39,8%-ға ұлғайды. Олардың тіркелген ШОК субъектілерінің жалпы санындағы үлесі 83,8% құрайды.

ШОК-та жұмыспен қамтылғандардың саны 2015 жылы 3 183 844 адамды құрады және 2014 жылмен (2 810 962 адам) салыстырғанда 13,2%-ға ұлғайды және 2013 жылмен (2 576 899 адам) салыстырғанда 23,5%-ға ұлғайды.

2015 жылы ШОК субъектілері 15 699 405 миллион теңге сомасына өнім шығарды, 2014 жылмен (15 568 081 миллион теңге) салыстырғанда номиналды мәнде 131 324 миллион теңгеге ұлғайды және 2013 жылмен (9 165 412 миллион теңге) салыстырғанда 6 533 993 миллион теңгеге ұлғайды.

Статистикалық деректер бойынша жалпы ішкі өнімдегі шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің салым үлесі 2015 жылдың қорытындыларында 24,9%-ды құрады.

Бұған рұқсат беру жүйесін жетілдіру, мемлекеттік органдардың бақылау-қадағалау қызметін оңтайландыру, Дүниежүзілік Банктің «Doing Business» рейтингінде Қазақстанның позициясын оңтайландыру арқылы елдегі бизнес-ахуалды жақсарту шаралары ықпал етті.

Сурет 2 - Жұмыспен қамтылғандардың саны мен ШОК субъектілерінің өнім шығару серпіні

ҚРда тіркелген ШОК субъектілерінің 2014-2016 жылдар аралығындағы саны көрсетілген. 2015 жылы Тіркелген субъектілер саны 1468 мың бірлікті құраса, 2016 жылы 1500 мың бірлікті көрсетіп отыр. Көрсеткіштерді салыстырсақ өсуді байқауға болады. Оның себебін елімізде жүзеге асып жатқан әртүрлі бағдарламалар, яғни шағын және орта бизнесті қаржылау және ақпараттық қолдау мақсатындағы бағдарламалардың әсері деп түсіндіруге болады.

Сонымен қатар, Қазақстан Республикасы Кәсіпкерлік кодексінің шеңберінде күші жойылған деп танылған «Қазақстан Республикасындағы мемлекеттік бақылау және қадағалау туралы» 2011 жылғы 6 қаңтардағы Қазақстан Республикасы Заңының нормалары көзделді, осыған байланысты тәуекелдер дәрежесін бағалау өлшемшарттарына және тексеру парақтарына қатысты ведомстволық бұйрықтар қайта бекітілді.

Мемлекет «Бизнестің жол картасы 2020» кәсіпкерлікті қолдау мен дамытудың бірыңғай бағдарламасын іске асыру шеңберінде қаржылық (екінші деңгейдегі банктердің кредиттері бойынша сыйақы мөлшерлемелерін субсидиялау, қарыздарды кепілдендіру, мемлекеттік гранттар беру, жетіспейтін инфрақұрылымды жүргізу) және қаржылық емес құралдарды (кәсіпкерлік әлеуетті дамыту, іскери байланыстарды кеңейту) жүйелі түрде қолдану арқылы шағын және орта бизнесті кешенді қолдауды жүзеге асырады.

Қазақстан Республикасындағы бәсекелестік орта монополияландырудың қалыпты дәрежесімен сипатталады. Электрмен жабдықтау, қалдықтарды жинау мен бөлуді бақылау, тау-кен өндіру өнеркәсібі және карьерлерді қазу, денсаулық сақтау және әлеуметтік көрсетілетін қызметтер (нарықта мемлекеттік мекемелердің болуы есебінен) және т.с.с. экономикадағы неғұрлым монополияландырылған салалар болып табылады.

Мемлекетке елдегі шағын және орта кәсіпкерлікті дамытуды одан әрі ынталандыру үшін алда бірқатар міндеттерді шешуге тура келеді. Жоспарлы түрде, заң жүзіндегі бастамалар арқылы және қазірде күшінде тұрған мемлекеттік бағдарламалар шеңберінде шағын және орта кәсіпкерліктің ІЖӨ құрылымындағы үлесінің айтарлықтай артуына қол жеткізіп, сол арқылы мемлекеттің экономикалық және саяси тұрақтылығының берік іргетасы – орта тапты нығайту қажет. Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Назарбаевтың жыл сайынғы жолдауында

кәсіпкерлік – ұлттық экономиканың дамуының алғы шарты екенін атап өтеді. Шағын және орта бизнестің экономикадағы үлесі 2030 жылға қарай, ең аз дегенде, екі есе өсуге тиіс. Біріншіден, біз адамға ол үшін мемлекет барлық проблемаларын шешіп беруін күтпей, өзін бизнесте сынап көруге, елде жасалып жатқан экономикалық өзгерістерге толыққанды қатысушыға айналуына жағдай туғызуымыз керек. Іскерлік мәдениетінің деңгейін көтеру мен кәсіпкерлік бастаманы ынталандырудың маңызы үлкен.

Шағын және орта кәсіпкерлікті қолдаудың басты мәселенің бірі – шағын және орта кәсіпкерлік инфрақұрылымы. Сондықтан да алға қойған мақсатымыздың ең басты мәселесі инфрақұрылым институттарын дамыту мен оны жоғары деңгейге жетілдіру – осы мәселе шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау мен дамытуда аса зор маңызға ие.

Шағын және орта кәсіпкерлікті қолдау мәселесінде өте маңызды орынды алады, ал шағын және орта кәсіпкерліктің жоғары дамуы мен бәсекеге қабілетті болуы, өз кезегінде, еліміздің алдыңғы қатарлы елу елдің қатарына кіруіне жол ашады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Н.Назарбаев «Президенттің бес әлеуметтік бастамасы» атты халыққа үндеуі. Астана 2018. www.stat.gov.kz.
2. bestreferat.kz/extra_rkd/show/92.
3. Абдрашитова Т. А., Кулбаева М. А. Қазақстан Республикасында шағын және орта бизнесті несиелендірудің мәселелері оны жетілдіру жолдары // Молодой ученый. — 2018. — №5.1. — С. 2-5. — URL <https://moluch.ru/archive/191/48224/> (дата обращения: 25.05.2018).

УДК 658.513

МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССАМИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ

Таскинбайқызы Ж.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. Управленческие подходы в организации работы общеобразовательного учреждения являются важнейшей составляющей образовательного пространства, сложившегося в современном казахстанском обществе. Они социально востребованы, требуют постоянного внимания и поддержки со стороны общества и государства. Управление бизнес-процессами и применение методик их совершенствования, позволяет своевременно выявить слабые точки в деятельности учебного заведения и принять меры по их устранению.

Ключевые слова: бизнес-процесс, организация образования, лицей-интернат «Білім-инновация» (ЛБИ), процесс управления, педагогический персонал.

Традиционная работа по развитию бизнес-процесса продвигается, начиная с описания существующего бизнес-процесса и заканчивая проектированием его новой версии. Разработанный алгоритм основывается на процедуре «планирование кампании» Р. Каплана и Д. Нортон и состоит из следующих этапов:

1. Сформулировать миссию и видение организации образования.
2. Определить заинтересованные стороны.

3. Выявить разрывы в создании ценности и согласовать потребительское предложение.

4. Определить стратегические направления.

5. Оценить возможности ресурсного потенциала.

6. Выявить и привести в соответствие нематериальные активы.

7. Выбрать стратегические инициативы [1].

После этого запускается механизм разработки внедрения концепции процессного управления в деятельность лица (рисунок 1).

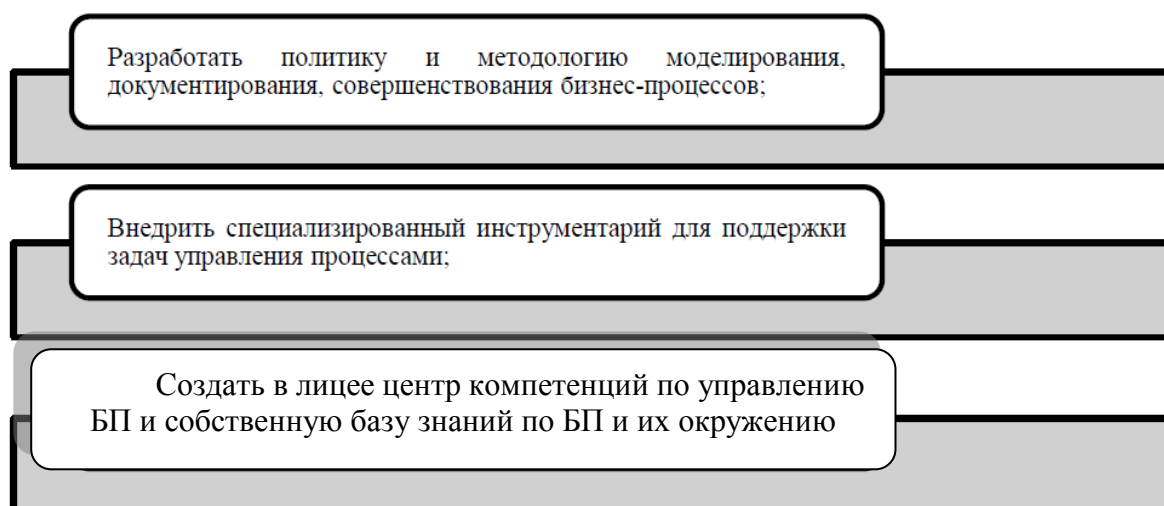

Рисунок 1 – Основные этапы разработки механизма управления бизнес-процессами в организации образования

Эффективные бизнес-процессы ведут к результативному и эффективному управлению организациями образования. Непрерывное совершенствование БП ведет к долгосрочному успеху учебного заведения. Эффективные бизнес-процессы «требуют» процессно-ориентированной организации - от стратегии до оперативного управления. Для создания в процессно-ориентированной организации эффективных бизнес-процессов, их совершенствования требуется методология, поддержанная соответствующими инструментальными средствами.

Для разработки механизма управления бизнес-процессами руководителям организаций образования необходимо ответить на следующие вопросы:

- Какими ресурсами мы располагаем и насколько хорошо мы этими ресурсами управляем?

- Каковы количественные параметры наших ресурсов?

Напомним, что суть метода цепочки добавленной ценности в том, что в ходе такого анализа, во-первых, структурируются основные бизнес-процессы организаций образования, а, во-вторых, на пересечении основных и вспомогательных функций выявляются мероприятия, создающие особую уникальную ценность для потребителей и составляющие основу конкурентных преимуществ организаций образования.

Как мы знаем, все бизнес-процессы характеризуются наличием входов, трансформирующихся в ходе управленческой деятельности в выходы, обладающие определенной потребительской привлекательностью.

При разработке бизнес-процессов в лицее важно понимать, что при необходимости процессный подход, в силу его достаточной гибкости, позволяет выделить в бизнес-процессе дополнительные подпроцессы. В качестве примера рассмотрим БП «Обеспечение охраны жизни и здоровья обучающихся в ходе

образовательного процесса» [2]. В нем выделяют три подпроцесса:

1. «Разработка методик психолого-педагогической диагностики детей» для педагогического коллектива, разрабатывающего методики психолого-педагогической диагностики для своей школы и транслирующего методические разработки и рекомендации в другие общеобразовательные учреждения.

2. «Осуществление психолого-педагогической диагностики развития детей» для психолого-педагогической комиссии, которая проводит психолого-педагогическую диагностику развития детей, а после анализа результатов диагностики разрабатывает программы индивидуальной помощи детям и осуществляет индивидуальную психолого-педагогическую помощь.

3. «Организация и осуществление социальной поддержки участникам образовательного процесса» для службы социальной поддержки, которая проводит разработку рекомендаций для родителей, оказывает методическую и психологическую помощь детям и их родителям в вопросах социализации детей в современном социуме.

Сегодня образование становится одной из движущих сил экономического развития при условии правильно построенной бизнес-модели, регулярной инновационной деятельностью с опорой на требования рынка труда и даже на опережение его потребностей. Правильно организованное руководство образовательным процессом способно дать не только ценных сотрудников государству, но и способствовать развитию экономики в ряде областей.

Примеры перспективных возможностей создания бизнес-процессов в Актауском ЛБИ представлены в таблице 1.

Важным направлением совершенствования бизнес-процессов в ЛБИ является образовательный процесс.

Таблица 1 - Перспективные бизнес-процессы Актауского ЛБИ

№	Бизнес-процесс	Владелец (исполнитель)
1	Использование инновационных технологий в обучении одаренных детей	Учителя-предметники
2	Персональная работа по подготовке лицеистов к предметным олимпиадам и конкурсам научных проектов	Начальник воспитательной работы
3	Выбор одной или нескольких технологий для совершенствования методов преподавания	Заместитель директора по учебной работе

В частности, необходимо обеспечить 6-7-х классах: организацию ровности и стабильности учебного процесса, подбор педагогических кадров под класс, содержательное наполнение свободного времени учащихся, внедрение системы дополнительного образования, организация соревновательности и возможность лидерования детей в любой деятельности, условия для самовыражения, в том числе и социального, профилактика вредных и опасных привычек и т.д.

В 8-9-х классах: создание ситуации выбора, определение учащимися себя в усложняющемся образовательном процессе, организация психологического сопровождения обучения, создание условий для успешной социальной самоидентификации учащихся, активизация интереса к внешкольному образовательному пространству, оказание помощи в поиске способов самоутверждения, расчет и регулирование перегрузки и т.д.

В 10-11-х классах: внедрение системы подготовки к поступлению в вуз,

подготовка спроса-предложения на комплекс образовательных услуг, учет индивидуальных образовательных запросов, приводящих к выбору вуза, организация прямого сотрудничества с высшей школой и т.д. [3].

В соответствии со сказанным можно смоделировать бизнес-процесс обучения в лицее (рис. 2).

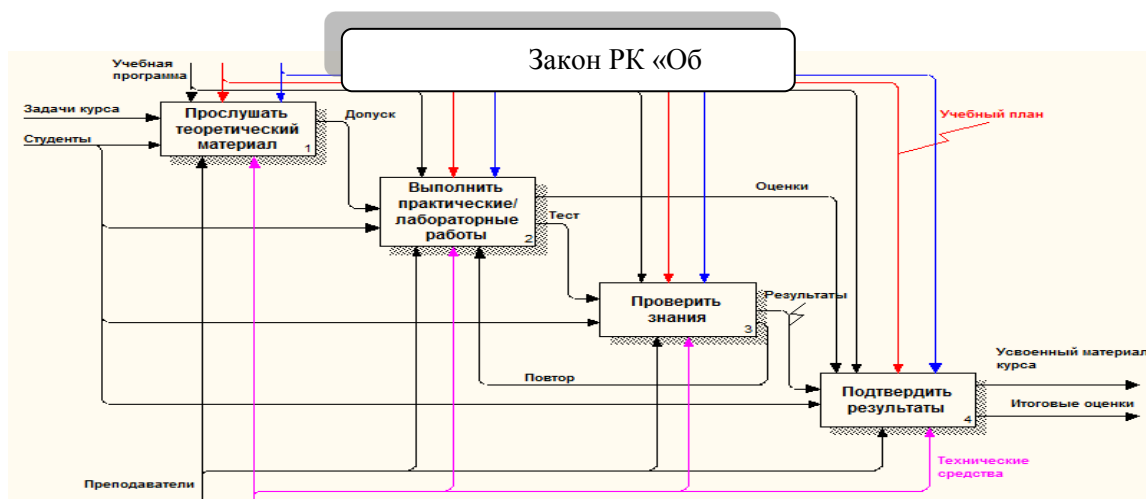

Рисунок 2 – Обучение в лицее как бизнес-процесс

Функциональный управляющий блок реализует процессы управления для каждого объекта - бизнес-процесса.

Функции управления образуют два контура: контур планирования и контур регулирования.

Эти два контура могут сформировать два бизнес-процесса управления, а при разомкнутости контура планирования на внешний уровень управления - на три процесса: процесс планирования управляемого процесса, процесс анализа выполнения управляемого процесса, процесс регулирования управляемого процесса [3].

Таким образом, важнейшими условиями внедрения механизма управления бизнес-процессами в лицее должны выступить:

- системная, понятная, документированная стандартизация бизнес-процессов в организациях образования, которая включают в себя создание набора процессов и по возможности их приспособлению под изменяющиеся условия;
- постоянное совершенствование и модификация процессов, которые включают в себя мониторинг, измерение, анализ, оценку и необходимое изменение процессов каждый день.

Итак, управление бизнес-процессами значительно облегчит оценку результатов процессов и решений, позволяя принимать будущие решения с полным пониманием потенциальных последствий и преимуществ. Инструменты отчетности, которые предлагает процессный подход, могут изменить всю работу организаций образования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ковалева М.А. Механизм совершенствования бизнес-процессов // «Экономическая среда», 2018. №2 (24)
2. Абдикеев Н.М., Данько Т.П. «Реинжиниринг бизнес-процессов: Полный курс MBA» - М.: ЭКСМО, 2017.
3. <http://aqtauaktl.kz/ақтау-ктл/>

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖЕР ЗАҢДАРЫ БОЙЫНША ЖЕРГЕ АҚЫ ТӨЛЕУ НЕГІЗДЕРІ

Усенбаева А.У.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада жерді қорғаудың құқықтық мәселелері және жерді пайдалану мен ақы төлеудің негізгі мақсаттары қарастырылған.

Түйінді сөздер: жерге эмиссияға ақы төлеу; мәміле; экономикалық механизм.

Қазақстан Республикасы өз алдында егеменді ел болғалы қоғамдық қатынастар, соның ішінде жер қатынастары Қазақстан Республикасының негізгі заңының нормаларына сай дами бастады, яғни тәуелсіз жас мемлекетіміздің әлеуметтік-экономикалық, саяси және құқықтық қатынастарының жаңа өмір талабына сай дамуы, өзіміз үшін және болашақ ұрпақ үшін жоғарыда аталған мемлекетіміздің негізгі қатынастарын қайта реттеп, экономикалық, құқықтық реформаларды қазіргі өмір талабына сай жүргізуді талап етті. Мемлекетімізде жер қатынастарының дұрыс дамуы еліміздің әлеуметтік-экономикалық, құқықтық дамуына зор ықпалын тигізетінін ұмытпағанымыз жөн. Сол себепті, жер қатынастарының реттелуін мемлекеттен ажыратып алуға болмайды. Қазіргі нарықтық қатынастарға байланысты, жердің мемлекет меншігінен жеке меншікке өтуі және жеке меншіктегі жерлердің азаматтық құқықтық мәмілелер арқылы сатылуы, жалға берілуі сияқты жүргізіліп жатқан қатынастардың барлығы ақылы негізде жүзеге асырылады.

Бұл дамыған нарықтық қоғамның талабынан туындаған заңды құбылыс болып табылады және бұл өте орынды. Себебі, жердің мемлекет меншігінен жеке меншікке өтуі азаматтардың өздерінің рухани-материалдық қажеттіліктерін қанағаттандыру болып табылады. Жеке меншіктегі жер учаскесін әр тұлға заңда көрсетілгендей иелену, пайдалану және билік ету құқығын жүзеге асыра отырып, азаматтық мәмілеге түсу арқылы сатып, өзіне сатып ала алады және шарт бойынша жалға бере алады. Бұл қатынастың барлығында ерікті негізде шарт негізінде ақылы түрде жүзеге асырылады. Ал, мемлекет жеке меншікке берілген не сатылған жер арқылы өзін қаржыландырса, сонымен қатар, мәжбүрлі түрде салық салу арқылы қаржылық шаруашылығы қызметін реттеп, жергілікті бюджеттерді қаржыландырып отырады. Мемлекет меншігіндегі жер учаскелерінің жеке меншікке сатылуы бұл тұрғыдан алғанда мемлекетке экономикалық және әлеуметтік жағынан тиімді болып табылады.

Аталған жағдайдың барлығы жерді пайдалану мен қорғау үшін ақы төлеуді құқықтық реттеуді қамтамасыз ететін жер заңдарының қамуына объективті түрде әсер ететін факторлар болып табылады. Сонымен бірге, қазіргі таңдағы нарық жағдайында жерге ақы төлеу мәселесі кез-келген тұлғаны алаңдатар шаралардың бірі. Сол себепті, Қазақстан Республикасында жерді пайдалану мен қорғау үшін ақы төлеу мәселелерін қарастырған ғалымдардың еңбектерінің маңыздылығы, қажеттілігі зор.

Біздің елімізде жүргізіліп жатқан реформалардың мақсаты – жерді өндірістің бірден-бір құралы ретінде пайдалану тиімділігін жоғарлату, сонымен бірге, жерді қорғау шараларын жүргізуді жоғарғы дәрежеде ынталандыру, яғни осы мақсатқа жетудің берден-бір шарасы жерге ақы төлеу болып табылады. Жерді және жер ресурстарына ақы төлеу мәселесін орнату жерге мемлекеттік меншіктің біртіндеп жойылуына және жер учаскелерін сату-сатып алу және азаматтық құқықтық мәмілелердің объектісі ретінде қарауға мүмкіндік туғызады.

Бүгінгі күні жер пайдалану мен қорғау үшін ақы төлеудің экономикалық әдісі толық зерттеуді қажет етеді. Мұндай зерттеудің тек теориялық емес, тәжірибелік мақсаты бар, себебі

жер пайдалану мен қорғау үшін ақы төлеудің экономикалық механизмінің осындай құқықтық үлгісінің құрылуы өте қажет, ол нарықтық заманның бүгінгі күнгі талаптарына сәйкес келетін, жер иелерінің және жер пайдаланушыларды оларға тиесілі жер учаскелерін тиімді және нәтижелі пайдалануға, мемлекеттік органдарды және барлық мүдделі тұлғаларды жерді қорғауға және барлық жалпы табиғат қорғау қызметіне белсенді араласуға ынталандыратын болуы керек. Сонымен бірге, жерге ақы төлеуді жерді ұтымды және тиімді пайдаланудың негізін құраушы элемент ретінде қарастырса болады. Ғалым Ә.Е.Ереновтың айтуы бойынша, жерді ұтымды пайдалану – ауылшаруашылық өндірісінің басты құралы болып табылатын жердің өндірістік күшін ұлғайтатын басты бағыт және негізгі жол.

Жерге ақы төлеу дегеніміз – жер учаскесін пайдаланудың экономикалық нәтижесіне байланысты болмайтын, белгілі бір аймақта орналасқан, белгілі бір сападағы және шаруашылық құндылығы бар жер учаскесінің бірлік алаңы үшін белгіленген соманы айтамыз.

Жерге ақы төлеу жер меншік иелері мен жер пайдаланушылардың жерді пайдаланғаны үшін, жер учаскесін мемлекеттік меншіктен жеке меншікке сатып алғаны үшін немесе жер пайдалану құқығын алғаны үшін жер заңдарымен, салық заңдарымен немесе өзге де заңдармен белгіленген бекітілген мөлшердегі соманы төлеу жөніндегі әрекеті болса, жер төлемдері жерді ұтымды пайдалану мен қорғауға бағытталған нақты жер учаскесі үшін белгіленген сома болып табылады.

Жер ресурстары үшін төлем жеке меншікке берілетін жер учаскелері үшін, жер ресурстарын пайдаланғаны үшін алынатын төлемақылардан тұрады және жер учаскесінің меншік иелерінен және жер пайдаланушылардан жер пайдаланудың жекелеген түрлері көзделген жалпы мемлекеттік салықтар, арнайы төлемақылар және салықтар түрінде алынады. Жалпы жер ресурстарын пайдаланғаны үшін төленетін ақылардың нысанын анықтау саласында жер құқық ғалымдарының арасында бірыңғай көзқарас жоқ. Ресей ғалымы О.И.Крассов: жерге ақы төлеудің екі ғана нысаны бар деген пікірді айтады. Олар: жер салығы және жалдау ақысы. Жер меншік иелері, жер пайдаланушылар жыл сайын жер салығын төлеп отырады, ал жалдау ақысы жалға берілген жерлер үшін төленеді. Ал, жерді жеке меншікке берген кездегі алынатын ақы, яғни жердің нормативтік құны өз табиғаты бойынша жер учаскелерін пайдаланғаны үшін төлейтін ақыны есептеу әдісі деген болатын.

Заңгер С.А.Боголюбовтың көзқарасы бойынша, жерге ақы төлеуді жерді ұтымды пайдалану мен қорғаудың экономикалық механизмінің негізгі элементі болып табылады және жерге ақы төлеудің нысандары ретінде жер салығын, жалдау ақысын және жердің нормативтік құнын атайды.

Отандық заңгер И.Г.Архипов жерге ақы төлеудің түрлері ретінде:

а) жеке меншікке сатылатын немесе мемлекетпен жер пайдалануға берілген жерлер үшін ақы ставкалары түріндегі жердің нормативтік құны;

б) жерді немесе жер пайдалану құқығын сату-сатып алу шарты және заңға қайшы келмейтін өзге мәмілелерді жасау барысындағы шартты құны;

в) жер салығы және жалдау ақысын; - айтқан болатын.

А.Х.Хаджиевтың пікірі бойынша, Қазақстан Республикасының заңдарына сәйкес, жерге төленетін төлемақылардың келесі түрлері әрекет етеді:

а) жер салығы, сонымен бірге, шаруа (фермер) қожалықтары төлейтін бірыңғай жер салығы;

б) жерді жалдау ақысы;

в) жердің нормативтік құны, яғни жерді бағалау құны, сонымен бірге, жалдау құқығын сатқаны үшін алынатын төлемақы.

Қазақстан Республикасының жер заңдары жерге ақы төлеудің басты мақсаты - жерді ұтымды пайдалану, қорғау мен игеру, топырақ құнарлығын арттыруға ынталандырумен ұштасады. Жерге ақы төлеу сияқты құралды қолдану әртүрлі сапалы жер учаскелеріндегі шаруашылық егудің әлеуметтік-экономикалық жағдайларын теңестіруді қамтамасыз етуі,

елді-мекенді жерлерде инфрақұрылымды дамыту, осы шараларды қаржыландыру мақсатында арнайы жер қорларын құруды қамтамасыз етуі қажет. Экономикалық әдістердің басты мақсаты, шаруашылық қызмет субъектілерінің материалдық шығынды анықтай отырып, жерді ұтымды пайдалану мен жерді қорғауды арттыру және жерді қоршаған ортаның құрамдас бөлігі ретінде ластауды азайтуға мүдделі болуына бағытталған.

Қазақстан Республикасының әрбір азаматының, қоршаған ортаның байлығын пайдаланатын мекемелердің, кәсіпорындардың негізгі алға қойған мақсаты қоршаған ортаны қорғау, жер қойнауы байлығын молайту тиімді пайдалану болып табылады.

Жерді пайдалану мен қорғау үшін төленетін ақы табиғат пайдалану үшін төленетін ақылардың бір түріне жатқызылған. Табиғат пайдалану үшін төленетін ақылар өздерінің әр түрлі бағыттары мен мақсаттарына байланысты көптеген реттеуші қызметтерге ие. Мақсаттары мен құқықтық сипатына байланысты табиғат пайдалану үшін төленетін ақы қызметі ынталандырушы, орнын толтырушы, есепке алушы және жазалаушы болып бөлінеді.

Жалпы жерге ақы төлеу мәселесін орнатудың негізгі мақсаттары мыналар болып табылады:

- 1) Жерді ұтымды пайдалануын экономикалық амал тәсілдермен қамтамасыз ету;
- 2) Меншік иелерімен жер пайдаланушылардың жерді ұтымды пайдалануға және оларды қорғауға ынталандыру;
- 3) Меншік иелерімен жер пайдаланушылардың жерді тиімді пайдалану және оларды қорғау мүмкіндіктерін жақсарту;
- 4) Жерді қорғау шараларын жүзеге асыру үшін арнайы қорларды құру.

Жерге орналастыру, жердің топырақ қабатының құнарлығын арттыру және қорғау шараларын жүзеге асыру үшін сәйкес бюджетті қалыптастыру [1].

Қазіргі қалыптасқан нарық жағдайында, жер учаскесінің азаматтық айналым объектісі ретінде танылған уақытта жер нарық қатынастарына мемлекеттің араласуы орынды болып отыр.

Заңгер ғалымдар Ә.Е.Бектұрғанов пен Ә.С.Стамқұловтың айтуы бойынша: «жер нарығы мемлекет тарапынан бақылаусыз болуы мүмкін емес». Мемлекеттің жерге ақы төлеуді орнатуы жер қатынастарын мемлекеттік реттеу нысандарының бірі болып отыр. Бүгінгі күнде мемлекет жер нарығын реттеуге келесі әдістер: жерге азаматтық құқықтарды жүзеге асыру тәртібін заңды түрде белгілеу арқылы, жермен жасалатын мәмілелерді міндетті мемлекеттік тіркеуді орнату арқылы қатысып отыр. Отандық заңгерлер: «Қазақстанда жер нарығын мемлекеттік реттеу мәселесін толық қалыптастыру үшін келесі қағидаларды ұстану керек, яғни, шаруашылық қызмет үшін пайдалану барысында жерді табиғат сыйы ретінде экологиялық талаптардың сақталуына қамтамасыз ету, жерді өз сапасына байланысты негізгі мақсатына сай пайдалануды қамтамасыз ету, жер учаскелерін алып сатарлықтың алдын алу мақсатында жер нарығын қалыптастыруды реттеу қажет» -деген болатын [2].

Жерді қорғау үшін ақы төлеу жер төлемдерінің экологиялық құқықтық көрінісі болып танылады. Жердің қоршаған ортаның ажырамас бөлігі болып табылатын табиғи объект екендігін нақты анықтайды. Себебі, жоғарыда қарастырылған жер төлемдерінің түрлері экономикалық сипаттағы, жердің кез-келген еңбек процессінің аумақтық негізі, өндіріс құралы және азаматтық айналымның объектісі екендігін айқындайды. Жерді қорғау үшін төленетін төлемдердің өзі бірнеше түрлерге бөлінеді. Олар: жерді ластағаны үшін ақы төлеу, яғни жерге эмиссияға ақы төлеу; жерді табиғи ресурс ретінде молықтырғаны үшін ақы төлеу; жерге келтірілген зиянның орнын толтыру т.б.

Жерді ластағаны үшін төлемақы жерге өндіріс және тұтыну қалдықтарын орналастырғаны үшін ұйымдар мен азаматтардан алынады. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексіне сәйкес, қоршаған ортаға эмиссиялар үшін ақы төлеу мәселесі анықталған. Жердің қоршаған ортаның бір бөлігі екенін ескере отырып, экологиялық кодекс

нормаларының жерді ластағаны үшін ақы төлеу қатынастарын реттеуге таралатыны анық [3].

Егер жер учаскесін жалға беруші, яғни жер учаскесін уақытша өтеулі пайдалану құқығын беруші мемлекет немесе мемлекеттік жер пайдаланушы болса, онда бұл аталған қатынастар Салық кодексінің ережелерімен реттеледі.

Қазақстан Республикасының Жер кодексінің 9-бабына сәйкес, мемлекет уақытша өтемді пайдалануға берген жер үшін жалдау ақысы алынып, ол жергілікті бюджетке аударылады. Төлемақының мөлшері жер ресурстарын басқару жөніндегі уәкілетті органмен жасалған жер учаскесін уақытша өтеулі пайдалану шартының негізінде айқындалады [4].

Жер реформасын жүзеге асыру және жер қатынастарын нарықтық экономика талаптарына сәйкестендіру – бұл нәтижелі жүзеге асырылуы дамыған елдердің әлемдік даму тәжірибелерін есепке алып, кешенді түрде қараған кезде ғана мүмкін болатын. Шет елдік құқықтық тәжірибені Қазақстандық ұлттық заңдарға бірден және жедел енгізуге жол беруге тіптен болмайды. Қазақстан – бұл әлеуметтік-экономикалық, этно-мәдени және табиғи-географиялық ерекшеліктерімен негізделген өздеріне тиесілі құқықтық салт-дәстүрі және менталитеті бар қайталанбас және бірегей ел. Міне, сондықтан нарыққа бағдарланған шет елдердің құқықтық тәжірибесі нақты қазақстандық жағдайларға мән бере бейімдеуді қажет етеді.

Осы орайда жер қатынастарын реформалаудың әлемдік тәжірибесін пір тұтуға жол бермеу және олардың теріс тенденцияларын айқындауға объективті түрде талпыну қажет және оның маңызы зор.

Қазақстан Республикасының жер заңдары жерге ақы төлеудің басты мақсаты - жерді ұтымды пайдалану, қорғау мен игеру, топырақ құнарлығын арттыруға ынталандырумен ұштасады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Айгаринова Г.Т. Қазақстан Республикасының заңдары бойынша жер төлемдері. – Алматы: Юрист, 2008, 164б.
2. Қазақстан Республикасының Экологиялық кодексі. 9 қаңтар 2007ж. 5 сәуір 2017.
3. Қазақстан Республикасы Үкіметінің "Қоршаған ортаны ластағаны үшін төлемақы алудың Ережелерін бекіту туралы" Қаулы // Нормативтік актілер жиынтығы. – Алматы: Юрист, 2007. – 95-118 бб.
4. Қазақстан Республикасының Жер кодексі. 20 маусым 2003 жылы. 2016ж. 30 маусым

ӘОЖ 339.9

ТЕҢІЗ ЖҮК ТАСЫМАЛЫН ЖЕТІЛДІРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ КӨЛІК КЕШЕНІНДЕГІ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ

Шодыраева Ш.К.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Автор мақалада жүк ағымының ұлғаюына әсер ететін негізгі факторларды және жүк ағымдары көлемін кідіртуші факторларды зерттеп, теңіз тасымалыны нарығының даму бағыттарын анықтаған. Ақтау порты арқылы халықаралық тасымалдардың дамуы, басқа Каспий жағалауы мемлекеттерінің порт

және шектес көлік инфрақұрымымен, Каспий бассейнін басқа дүниежүзілік бассейндермен байланыстырушы су көлік жолдарының дамуымен тікелей байланысты.

Түйінді сөздер: Ақтау порт, теңіз тасымалы, жүк ағымы, инвестор, көлік торабы.

Ақтау көлік торабының дамуы – көлік құралдарының тиімді өңделуі мен рационалдық көліктік-экономикалық байланыстардың қалыптасуының объективті және қажетті шарты. Бұл дамудың бағыты жекелеген көлік түрлерімен жүк тасымалдаудың технологиялық процестерінің ерекшеліктерімен және көлік кәсіпорындарының клиентермен қарым-қатынастары қажеттіліктерімен байланысты.

Ақтау көлік торабы- өндіріс қорларының құрылымы бойынша күрделі, көпжақты көлік кәсіпорындарының кешені. Ол мұнай-газ және басқа да өндірістік кешендер аймағында әртүрлі көлік түрлерінің өзара қатынастарының тоғысуында қалыптасады. Көлік торабының қызмет атқаруы Қазақстан территориясы арқылы өтетін транзиттік жүктер ағымын, Қазақстанның және басқа мемлекеттердің арасындағы экспорттық-импорттық тауар айналымын көрсететін жұмыстар көлемінің қатынасы арқылы анықталады.

Жүк ағымдарының біркелкі еместігі бірқатар теңіз көлігіне қатысты сыртқы факторларға байланысты болғандықтан, мекемеаралық қатынастарды реттеудің шаруашылық механизмі көлік торабында тоғысатын көлік түрлерінің өзара қарым-қатынастарын барынша айқын анықтауы қажет. Тек қана осы жағдайда экономикалық шығындар мен эффект қолданып отырған ресурстарға пропорционалды бөлінетін болады [1].

Қазіргі заманға сай жағдайларда экономикалық субъектілердің бәсеке қабілеттілігінің жоғары жөрежесін Қазақстанның көлік жүйесінде Ақтау портының дамуы бойынша мақсатты шаралар жүргізбей қамтамасыз ету мүмкін емес.

Ақтау теңіз сауда портының Каспий теңізінің шығыс жағалауында орналасқандығымен және Қазақстан Республикасының әртүрлі құрғақ жүктердің, шикі мұнай мен мұнай өнімдерінің халықаралық тасымалына арналған жалғыз теңіз порты болып табылатындығымен сипатталады.

Менің ойымша, жүк ағымының ұлғаюына әсер ететін негізгі факторлар болып табылатындар:

1. «АХТСП» РМК-ң икемді тарифтік саясатты және жеңілдіктер бар теміржол тасымалын қолдану есебінен транзиттік жүктердің үлкен көлемдерін тарту;
2. Жүк тасымалы мерзімін қысқарту;
3. Жақсарған қызмет көрсету (ақысыз сақтау мерзімдерін ұлғайту, клиенттерге қызмет көрсетудің жеделділігі және т.б.);
4. Шығыс Еуропалық нарыққа жеткізілетін металл өнімдерінің экспорттық ағымын Жаңа ауыл-Новороссийск маршрутынан Жаңа ауыл-Ақтау-Баку-Батуми, Жаңа ауыл-Ақтау-Волга-Дон-Қаратеңіз-Жерорта теңізі бассейні порттары маршрутына қайта бағыттау;
5. Шикізат тасымалының дамуы мен сәйкес түрде сусымалы жүктер импорттының жоғарылауы.

Қазіргі уақытта, жүк ағымдарының көлемін ұстаушы факторлар болып келесілер табылады: Ирандағы металл өнімдері нарығының толық қанағаттануы; альтернативті тасымал маршруттарының болуы (қазақстандық металл өнімдерінің «Испат-Кармет»-тен Сарахсарқылы, Новороссийск порты арқылы, ресейлік металл өнімдерінің металлургия комбинаттарынан Астрахан порты арқылы).

Жүк-технологиялық процестердің интенфикациясының маңызды бағыттарының бірі болып табылатын Ақтау порты арқылы дөңді дақылдар тасымалдау көлемінің үлкен потенциалы бар. Қазақстан үшін жылына 6 миллион тоннаны құрайтын нарық

сұранысы көлемі бар Иран ерекше маңызға ие. Ақтау порты арқылы дәнді дақылдар тасымалы республиканың батыс облыстарының өнімдерін экспорттауда елеулі үнемдеуге қол жеткізуге мүмкіндік береді, дәнді дақылдар терминалы құрылысының аяқталуы тек қана қазақстандық өндірушілердің дәнді дақылдар тасымалының көлемін ғана емес, сондай-ақ транзиттік жүктерді тартуға жағымды жағдайлар жасайды.

Сонымен, жүк ағымдарының ұлғаюына әсер ететін негізгі факторлар болып келесілер табылады:

1. «Қазақстан темір жолы»ҰК АҚ Бейнеу – Аксарайская бағытынан Бейнеу – Ақтау бағытына тасымал жоспарын өзгертуге дайындығы мен қазақстандық теміржол бөлігінде төмендету коэффициенттерінің болуы.

2. «Қазақстан темір жолы» ҰК АҚ-ң Бейнеу-Маңғыстау тармағын күшейту және жүктерді қабылдау технологиясын жетілдіру[2].

Жүк ағымдары көлемін кідіртуші факторлар болып табылады:

1. Еуропадағы мақта сатып алушылардың мақтаны өзен жолдары арқылы тасымалдауға қызығушылығының жоқтығы.

2. Тасымалдау мерзімінің ұлғаюы.

3. Жүктің сипаты мен ерекшелігі.

4. Бәсекелес маршруттардың дамуы (Түркменбашы портының қалпына келтірілуі; Саракс станциясының өткізу қабілетінің ұлғаюы).

Жағдайды аналитикалық талдау келесіні айта кетуге мүмкіндік береді:

а)қорғасын және мырыш концентраттары дайын өнімді Иранға экспорттау шартымен Ираннан импортталады;

б) Иранның Исфahan қаласының металлургия комбинатына бағытталған кокс тасымалы әлі де төмен. Бұл Атырау мұнай өңдеу зауытында жіберу бағасын жоғарылатуымен байланысты болуы мүмкін. Иран нарығына кокс тасымалдау стихиялық сипатқа ие;

в) Азербайжан мен Ираннан импортталатын жемістер импорты маусымдық сипатқа ие. Жоғары болжам көлемі жылына 3 мың тонна, төменгі болжам көлемі 2 мың тоннаны құрайды;

д) жабдықтар тасымалы негізінен үлкен көлемді жүктердің тасымалынан тұрады. Ол Каспий шельфінің кен орындарына және Батыс аймақтың басқа да кен орындарына тасымалданады[3].

«Маңғыстаумұнайгаз» мұнай компаниясы географиялық факторларға, өндіру көлемінің өсуіне, өткізу нарықтарының болшағына және Бозашы мұнайының мейлінше арзан әдісі болуына байланысты мұнай тасымалдау бойынша негізгі клиент болып табылады

SWAP жобасы жүзеге асырылуда, бұл мұнайды Иранның солтүстік порттарына және әрі қарай алмастыру жүйесіне байланысты тасымалдауды білдіреді. Бұл схемада Иранның солтүстігіне (Анзали портына) жеткізілген бозашы мұнайын Иранның оңтүстігіндегі (Бандер-Аббас порты) иран мұнайымен алмастыру қарастырылған. [4].

Сонымен қатар Ақтау теңіз порты ұзақ уақыт бойы негізінен екі мақсатты орындауға бағытталды: жүк ағымдарын қабылдауды тездету және олардың ретсіздігінің порт қызметіне жағымсыз әсерін төмендету. Инвестициялардың шектеулілігіне байланысты порттың кейбір шаруашылықтары қажетті дамуға жете алмады.

Қазақстанның дәнді дақылдарының негізгі импортерлері болып Азербайжан Республикасы, Грузия мен Иран табылады. Қазақстан Республикасының оңтүстік және орталық аймақтарынан дәнді дақылдарды тасымалдау келесі маршруттарды пайдалану арқылы жүзеге асырылады:

- Қазақстан Республикасының оңтүстік және орталық аймақтары– Аксарайская

– Самур – Баку;

- Қазақстан Республикасының оңтүстік және орталық аймақтары–Ақтау порты, Ақтау – Баку паромына тиеу;

- Қазақстан Республикасының оңтүстік және орталық аймақтары– Ақтау порты – Иран порттары;

- Қазақстан Республикасының оңтүстік және орталық аймақтары– Өзбекстан бойынша транзит, Түркменстан – Иранға теміржол арқылы тасымалдау.

Қазіргі кездегі Қазақстанның Иран бағытындағы дәнді дақылдар экспорты аз көлемді құрайды, экспорттың азаюының негізгі себептерінің бірі Иранның өз азық-түлік бағдарламасын қабылдауы болып табылады.

Сондай-ақ «Азық-түлік корпорациясы» дәнді дақылдар жеткізуді қайта жандандыру туралы келіссөздер жүргізуде. Келісімшартқа қол қойылған жағдайда және Иранға бидайды экспорттау көлемінің ұлғаюы жағдайында, Ақтау порты арқылы тасымалдау маршруты басқа Сарахс арқылы теміржолмен тасымалдаумен салыстырғанда едәуір тартымды болып көрінеді.

Қазақстан Республикасы территориясы арқылы өтетін мақтаның транзиттік ағымын құраушы мемлекеттер болып Өзбекстан Республикасы (тасымалдағы үлес салмағы 75% құрайды), Түркменстан (14%), Тәжікстан – (6%), Қырғызстан – (4%) табылады.

Мақта тасымалының негізгі бағыттары болып Батыс Еуропа елдер мен Балтық бойы мемлекеттерінің теңіз порттары табылады. Ресейге – 26%, Латвия – 18%, Швейцария – 11%, ҚХР – 7%, Ұлыбритания – 6%, Австрия мен Бельгияға 4%-дан, қалғандары -24%.

Сонымен бірге, мақта тасымалының елеулі бөлігі Бандер-Аббас, Поти порттары арқылы теңіз тасымалына өтуде.

Иран бағыты маршруты Оңтүстік-Шығыс елдері, сондай-ақ Пәкістан, Үндістан мен Бангладеш нарықтарына тасымалдау үшін ерекше тиімді болды.

Мақта экспортының жалпы көлемінің салыстырмалы төмендеуі Өзбекстан Республикасының жеңіл өнеркәсібінің ішкі өндірісінің өсуімен түсіндіріледі. Қазақстан, Өзбекстан және Ресей Федерациясы өкілдерімен Ақтау порты арқылы Ресейдің су жолдарымен Еуропа елдеріне өзбек мақтасы тасымалының жобасын жүзеге асыру бойынша шаралар анықталды. «АХТСП» РМК өзбек мақтасының тасымалының порт арқылы тасымалдану схемасы мен технологиялық карталары дайындалды, осы тасымал маршрутының технологиялық және экономикалық тартымдылығын дәлелдейтін Бизнес-Жоспар дайындалды. Сондай-ақ өзбек мақтасының экспорты мерзімі Волга-Балт каналы бойынша навигация жабылу кезеңіне сәйкес келетінін ескеріп, «АХТСП» РМК Өзбекстан тарапына тасымалдау шығындарының арзандататын Иран порттарына бағытталған металл өнімдерін тасымалдаушы кемелер трюмдерінде контейнерлік теңіз тасымалдарының схемасын ұсынды.

Мұнай тасымалдау қазіргі кезде қолданылып отырған келесі маршруттар бойынша жүзеге асырылуда:

- Каспий Құбыржелісі Консорциумы (КТК) жүйесі бойынша Новороссийск порты арқылы;

- Атырау-Самара, Кеңкияқ-Орск, Павлодар-Омск құбыр желілері бойынша;

- Ақтау-Махачкала – Новороссийск және Ақтау-Баку-Бами (Супса) теміржол-су-құбыр желілері аралас байланыс жолы арқылы.

Ақтау теңіз порты Каспий теңізінің қазақстандық секторын (КСКМ) игерудің Мемлекеттік бағдарламасы бойынша мұнай тасымалдауда маңызды болашақ көлік жолдарының бірі ретінде қарастырылуда. Осыған байланысты Ақтау-Баку, Ақтау-

Махачкала, Ақтау-Нека желілері арқылы мұнайды танкерлік тасымалдауды ұлғайту мақсатында құрылып жатырған жаңа аймақта жылдық өткізу қабілеті 9,6 млн тонна құрайтын төрт мұнай айлақ құрылысын жүргізу уақтылы болып табылады.

Жоғарыда айтылғанды түйіндеп Ақтау порты арқылы мұнай жөнелтуді кепілді түрде ұлғайту келесі факторлармен қамтамасыз етіледі:

-мұнай өндіруші мекемелердің мұнай өндіру көлемін ұлғайтуы;

-мұнай өндіруші мекемелердің географиялық тартымдылығына және қажетті инфрақұрылымы мен коммуникацияларының барлығына байланысты Ақтау портына бағыт алуы;

- мұнай тасымалын әртүрлі бағыттарда жүзеге асыруға мүмкіндік беретін танкерлік жүк тасымалының көп бағыттылығы.

Ақтау порты арқылы тұрақты көлік коридорын құру «Казмортрансфлот» Ұлттық компаниясы бойынша үкімет шешімдері қабылдануы жағдайында өзіндік мұнай құю және құрғақ жүк флотын құруға жағдай жасайды.

Ақтау порты арқылы халықаралық тасымалдардың дамуы, басқа Каспий жағалауы мемлекеттерінің порт және шектес көлік инфрақұрылымымен, Каспий бассейнін басқа дүниежүзілік бассейндермен байланыстырушы су көлік жолдарының дамуымен тікелей байланысты[4].

Сонымен қатар, теңіз тасымалының нарығы келесі бағыттарда дамиды:

1. Иран бағыты (Парсы шығанағы елдеріне транзитпен өтетін жүктердің және Иранға экспорттық-импорттық жүктердің тікелей су байланысы);

2. Ресей бағыты (Ресей Федерациясына жөнелтілетін экспорттық-импорттық жүктердің Ресейдің азов және каспий бассейні порттарымен (Махачкала, Астрахань, Оля) тікелей су байланысы);

3. Қара теңіз-Жерорта теңізі бассейні (Кавказ елдерінің экспорттық-импорттық жүктер мен Қара теңіз-Жерорта теңізі бассейні елдеріне өтетін Ақтау-Баку-Батуми аралас теміржол-теңіз байланысы, Волга-Дон каналы арқылы тікелей су байланысы);

4. Солтүстік бағыты (Балтық бассейні елдеріне баратын экспорттық-импорттық (транзиттік) жүктердің Волга-Балт каналы арқылы тікелей су байланысы);

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Исследование проблемы увеличения торговых потоков и разработка организационно-правовой системы освоения мультимодальных перевозок по международным транспортным коридорам РК. – Алматы.: НИИ ТК, 2010.

2 Указ президента Республики Казахстан «О государственной программе освоения казахстанского сектора Каспийского моря»

3 Милославская С.В. Мультимодальные перевозки в условиях перехода к рынку // Сб. научн. трудов МГАВТ. – 2004. – 187 с.

4 Инвестиционная программа развития порта Ақтау до 2015 года

ПРАКТИКА БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Избасова А.Б.

КазНУ имени Аль-Фараби, Алматы, Казахстан

Аннотация. В статье рассматривается справочная информация о зарубежном опыте противодействия коррупции среди государственных служащих. Круг стандартных запретов, ограничений и предписаний для государственных служащих содержится в законах всех развитых стран. Все эти меры зарекомендовали себя как относительно эффективные при условии их строгого исполнения.

Ключевые слова: преступность, коррупционная преступность, доказательство коррупционной преступности, противодействие коррупции.

Говоря о международной практике борьбы с коррупцией, можно условно разделить все страны на две большие категории — тех, которые успешно справляются с этой проблемой и тех, для кого коррупция представляет неразрешимые трудности.

В первую категорию можно отнести: Финляндию, Данию, Новую Зеландию, Исландию, Сингапур, Швецию, Канаду, Нидерланды, Люксембург, Норвегию, Австралию, Великобританию, Гонконг, Австрию, США, Германию, Японию.

Некоторые особенности организации антикоррупционной деятельности в вышеперечисленных странах сводятся к тому, что правительства этих стран осознают коррупцию как серьезную угрозу национальной безопасности, поэтому коррупция воспринимается как внутренняя и внешняя угроза, в связи с чем и усилия по борьбе с ней носят масштабный и комплексный характер.

Например, система борьбы с коррупцией в Нидерландах включает в себя:

- систему мониторинга возможных точек возникновения коррупционных действий в государственных и общественных организациях и строгий контроль за деятельностью лиц, находящихся в этих очагах. Систему подбора лиц на должности, опасные с точки зрения коррупции;
- систему наказаний за коррупционные действия, где основной мерой является запрещение работать в государственных организациях и потеря всех социальных льгот, которые предоставляет государственная служба;
- систему поощрений позитивных действий должностных лиц, направленную на то, чтобы чиновнику было выгодно и в материальном плане, и в моральном вести себя честно и эффективно;
- систему государственной безопасности по борьбе с коррупцией типа специальной полиции, обладающей значительными полномочиями по выявлению случаев коррупции.

Ярким примером «культуры прозрачности» является Сеул, где с 1999 г. действует программа «OPEN» — онлайн-система контроля за рассмотрением заявлений граждан чиновниками городской администрации, которая произвела настоящую сенсацию среди национальных антикоррупционных программ. Она явилась показателем реализованной политической воли по борьбе с коррупцией.

Так, эта система, обеспечивая свободный доступ граждан к информации о состоянии дела, исключает необходимость личных контактов с чиновниками или предложения им взятки с целью ускорить завершение процесса принятия решения. Таким образом, «OPEN» путем исключения личного общения чиновников и граждан, как

необходимого условия существования коррупции, выполняет основную свою задачу — предупреждение коррупционных деяний и восстановление доверия граждан к городской администрации. Эталонным назвала международная общественность закон Южной Кореи «О борьбе с коррупцией», вступивший в силу с 1 января 2002 г. В соответствии с ним, право начинать расследование о коррупции фактически предоставлено любому совершеннолетнему гражданину страны: комитет по аудиту и инспекции (так называется в стране главный антикоррупционный орган) обязан начать расследование обвинений по любому заявлению.

Антикоррупционная политика Сингапура впечатляет своими успехами. Ее центральным звеном является постоянно действующий специализированный орган по борьбе с коррупцией — Бюро по расследованию случаев коррупции, обладающее функциональной и политической самостоятельностью. Этот независимый орган расследует и стремится предотвращать случаи коррупции в государственном и частном секторе экономики Сингапура, при этом в Акте о предотвращении коррупции — это явление достаточно квалифицированно с точки зрения различных форм «вознаграждения». Бюро проверяет случаи злоупотреблений среди государственных чиновников и сообщает о них соответствующим органам для принятия необходимых мер в дисциплинарной области. Бюро изучает методы работы потенциально подверженных коррупции государственных органов с целью обнаружения возможных слабостей в системе управления. Если выясняется, что подобные пробелы могут привести к коррупции и злоупотреблениям, Бюро рекомендует принятие соответствующих мер главам этих отделов. Главная идея антикоррупционной политики Сингапура заключается в «стремлении минимизировать или исключить условия, создающие как стимул, так и возможность склонения личности к совершению коррумпированных действий». Это достигается за счет целого ряда антикоррупционных принципов, в частности:

- оплата труда государственных служащих приравнена к средней заработной плате успешно работающих в частном секторе лиц;
- контролируемая ежегодная отчетность государственных должностных лиц об их имуществе, активах и долгах; прокурор вправе проверять любые банковские, акционерные и расчетные счета лиц, подозреваемых в нарушении Акта о предотвращении коррупции;
- большая строгость в делах о коррупции в отношении высокопоставленных чиновников для поддержания морального авторитета неподкупных политических лидеров;
- ликвидация излишних административных барьеров для развития экономики.

Общепризнано, что успешная борьба с коррупцией явилась одним из ключевых факторов экономического успеха Сингапура.

Японский опыт борьбы с коррупцией доказывает, что отсутствие единого кодифицированного акта, направленного на борьбу с коррупцией, не препятствует эффективному решению проблемы. Нормы антикоррупционного характера содержатся во многих национальных законах. Обращает на себя внимание, что японский законодатель придает запретам в отношении политиков, государственных и муниципальных служащих. Они, в частности, касаются многочисленных мер, которые политически нейтрализуют японского чиновника в отношении частного бизнеса, как во время службы, так и после ухода с должности.

Как и в Сингапуре, японский законодатель устанавливает строгие ограничения финансирования избирательных компаний, партий и иных политических организаций, вводит жестко регламентированный порядок осуществления пожертвований в пользу кандидатов на выборах, политических фондов, устанавливает порядок отчетности по

поступающим и расходуемым ими средствам. Нарушение положений закона влечет применение санкций, распространяющих свое действие на ответственные лица как представляющей, так и получающей политические пожертвования стороны, а также и на посредников между ними.

Японский законодатель квалифицирует как уголовное преступление действия политиков, пробивающих за вознаграждение от заинтересованного лица выгодное для него решение путем воздействия на государственных, муниципальных служащих, а также служащих юридических лиц с 50 % капиталом государства и местного самоуправления. В Японии, как и во многих странах, одним из главнейших направлений борьбы с коррупцией является кадровая политика. Государственное администрирование здесь ориентировано на беззаветную и преданную службу. Японским чиновникам гарантирована постоянная оплата труда.

Большое внимание японский законодатель уделяет этичному поведению политиков и служащих. С 2000 г. в стране действует Закон «Об этике государственных служащих», а также утвержденные правительственным указом этические правила государственного служащего и нормы административных наказаний за их нарушение. В этических правилах государственного служащего дается развернутое определение «заинтересованного лица» и подробный перечень неэтичных действий, что исключает произвольное толкование требований закона.

В Японии признают, что Закон «Об этике государственных служащих» оставляет лазейки для злоупотреблений. Так, данный закон не распространяется на политиков — депутатов парламента, назначаемых на правительственные посты. В этой связи, в японской прессе отмечают, что объектами аналогичного закона, принятого в 1978 г. в США, являются все без исключения правительственные должностные лица[1].

В 2001 г. в Японии вступил в силу Закон «О раскрытии информации». Этот акт гарантирует гражданам право на доступ к официальной информации, имеющейся у правительственных учреждений, и возможность подать апелляцию в Совет по контролю за раскрытием информации в том случае, если правительство решит не раскрывать определенную информацию. Эти условия позволили общественным группам разоблачить несколько случаев коррупции.

Соединенные Штаты Америки первыми ввели законодательство, направленное на борьбу с подкупом должностных лиц, после разоблачения в 80-х годах случаев взяточничества со стороны сотрудников корпораций при получении заказов. Для пресечения этого явления был принят Закон «Об иностранной коррумпированной практике» (ФКПА), где предусматривалось наказание в виде штрафа до 2 млн. долларов для юридических лиц и до 5 лет тюремного заключения для физических лиц.

Как выяснилось, крупные корпорации охотно выплачивали комиссионные должностным лицам органов государственного управления за содействие в совершении сделки или при решении вопроса о получении крупного заказа. Так, по данным неправительственной организации «Transparency International» (Международная гласность) 5 % суммы сделки от 100 тыс. долларов могут заинтересовать старшее должностное лицо, а от 100 млн. долларов — главу государства, тогда как для крупной корпорации комиссионное вознаграждение в виде 5 % считается низкой [2, с. 79].

В США создана система надзора за коррупционными правонарушениями, в которую входят комитеты Сената и Палаты представителей Конгресса США, Комитет по этике Правительства США. Главным координирующим ведомством является Министерство юстиции.

Непосредственно в Министерстве юстиции борьбой с коррупцией занимается криминальное управление, которое осуществляет надзор за соблюдением уголовного законодательства, отмечает проникновение организованной преступности в легальный

бизнес и профессиональные союзы для извлечения дополнительных доходов и маскировки запретной деятельности.

Секция по борьбе со злоупотреблениями занимается «беловоротничковой» преступностью, коррупцией среди «белых воротничков», срывами выполнения правительственных программ и мошенничествами, имеющих национальные масштабы и затрагивающими транснациональные операции [3, с. 150].

Особая роль в борьбе с коррупцией отведена Федеральному бюро расследований (Federal Bureau of Investigations). Специфика деятельности этого учреждения заключается в том, что обычно ФБР внедряет своих агентов в окружение высокопоставленных лиц либо провоцирует создание коррупционных правонарушений, что обычно документируется при помощи видео- и аудиосредств.

Определенную роль в борьбе с коррупцией играют прокуратура, специальные службы Пентагона, полиция и суд [4, с. 81].

Проблемами коррупции занимаются в основном Специальный сенатский комитет по этике и Комитет по стандартам служебного поведения должностных лиц Палаты представителей. Также дела о коррупционных правонарушениях заслушиваются в Комитетах по правительственным операциям, делам почтового ведомства и гражданской службы, науке, космосу и технике, доходам и расходам.

В 1978 г. был принят Закон «Об этике в правительстве» [5, с. 72], в который в 1989 г. были внесены изменения. Согласно данному закону, его нормы распространяются на все ветви федеральной власти — законодательную, исполнительную и судебную.

В США действует Закон «О федеральном регулировании лоббистской деятельности» (принят в 1946 г.), в соответствии с которым любая организация, оказывающая давление на Конгресс, должна регистрировать своих лоббистов и сообщать свои интересы в законодательной сфере. Каждый лоббист обязан ежеквартально публиковать отчет о своей деятельности в «Ведомостях Конгресса». За нарушение этого закона может быть вынесено наказание в виде штрафа в размере до 10 тысяч долларов или тюремного заключения сроком до пяти лет. Несмотря на это, монополии, формально не нарушая законов, оказывают давление на законодателей, а сами лоббисты торгуют своим влиянием [6, с. 81].

В целях оказания влияния на принятие тех или иных решений, бывшим членам палат Конгресса США запрещено заниматься лоббистской деятельностью в течение одного года. По завершении службы в должности конгрессмена, они не имеют право в течение одного года вступать в деловые контакты со своими бывшими сотрудниками, появляться в палате или в законодательном отраслевом офисе с намерением повлиять на официальные действия от имени третьей стороны [7, с. 90].

Ядром коррупции является взяточничество. Однако это деяние практически не значится в ежегодниках криминальной статистики ведущих стран мира. Например, в США взяточничество учитывается по арестам подозреваемых и обнародуется лишь в общей графе «все другие преступления». Выделить арестованных взяточников невозможно. В то же время, в главе 2 Свода Законов США «Дача взятки, подкуп, конфликты интересов» имеется 25 статей, предусматривающих уголовную ответственность за различные формы взяточничества. А в 1989 г. был принят дополнительно Закон о борьбе с коррупцией. Кроме того, каждый штат имеет собственные законы, направленные на борьбу с этим деянием. Уголовные кодексы большинства штатов США предусматривают следующие разновидности коррупции:

—извлечение финансовых выгод из частного предприятия, с которым государственный служащий связан по службе;

- получение взятки в обмен на обещание устроить кого-либо на федеральную службу;
- организация частному лицу или предприятию за взятку займа в банке, депозиты которого гарантированы правительством;
- принятие вознаграждения за улаживание фермерской задолженности;
- фальсификация документов и заведомое использование их с целью скрыть чье-либо мошенничество либо относящиеся к нему факты;
- владение фальшивыми документами, предназначенными для получения выгод или ценностей США;
- дача заведомо ложных показаний и заявлений с целью скрыть злоупотребления или мошенничество по любому делу, относящемуся к компетенции органов США;
- корыстные злоупотребления или мошенничество в делах почтового ведомства США, в частности, использование ложных адресов и имен;
- умышленное злоупотребление в области радиокоммуникаций, радио и телевизионных передач [8].

Коррупция в государственных учреждениях США относится к преступлениям, совершаемым государственными должностными лицами в ходе осуществления ими своих обязанностей.

По уголовному законодательству США государственным должностным лицом признается любой человек, работающий в одной из трех ветвей власти на федеральном уровне, в правительстве штата или местном правительстве. В исполнительной ветви власти к таковым относятся президент, губернаторы штатов, мэры городов и лица, работающие на них в любом государственном учреждении. В законодательной власти — это члены Конгресса или законодательных органов штатов и их сотрудники. В судебной власти — судьи и лица, работающие в судах [9, с. 210].

Федеральные законы, предусматривающие ответственность за коррупцию, можно условно разделить на несколько категорий.

Первая — это законы, регламентирующие преследование за взяточничество и подобные преступления, за совершение официальных действий.

Вторая категория предусматривает конфликт интересов. Законы о «конфликте интересов» запрещают государственным должностным лицам и их определенным родственникам иметь финансовую заинтересованность в тех делах, на которые эти должностные лица могут оказать влияние, либо о которых они в силу своих служебных обязанностей имеют информацию.

В третью категорию входит обман государственных учреждений. Обман обычно совершается лицами, которые не работают в государственных учреждениях. Эти преступления совершаются путем умышленного искажения, извращения или сокрытия важной информации с целью получения материальных или иных выгод от государства.

В четвертую группу входят ложные заявления государственным органам, вне зависимости от получения какой-либо выгоды [10, с. 117-118].

В законодательстве США понятие взяточничества можно условно разделить на «коммерческое взяточничество» и взяточничество в сфере публичной администрации. Нормы о «коммерческом взяточничестве», в основном, помещены в разделе об имущественных преступлениях, а не в разделе о должностных преступлениях. Как рекомендует примерный Уголовный кодекс «коммерческое взяточничество» должно пониматься как разновидность мошенничества, одна из форм обмана в области частного бизнеса [11, с. 158]. Сама коммерческая взятка характеризуется как взятка или получение вознаграждения с целью повлиять на какого-либо служащего, чтобы он нарушил, или не исполнил свои обязанности, возложенные на него корпорацией или частным лицом [12, с. 112].

Уголовным кодексом Нью-Йорка статья о коммерческом взяточничестве помещена в разделе «Преступления, связанные с мошенничеством». Здесь происходит разделение коммерческого подкупа и получения коммерческой взятки. Коммерческий подкуп определяется как предоставление какого-либо блага служащему или доверенному лицу без согласия его наймодателя с намерением повлиять на его поведение в делах наймодателя или руководителя. Получением коммерческой взятки называется получение лицом какого-либо блага «по соглашению или с пониманием» того, что это окажет влияние на его поведение в делах наймодателя или руководителя. Обязательным признаком указанных преступлений является то, что в субъективную сторону взяткодателя входит обязательное понимание того, что его действия окажут влияние на поведение служащего или доверенного лица либо (со стороны получателя) намерение оказать влияние на поведение определенных лиц [13, с. 112-113].

В большинстве штатов обязательным элементом преступления является незнание главой корпорации или директором о получении взятки его служащим или агентом. Причинение же ущерба директору не является необходимым элементом преступления [14, с. 59-60]. Субъектами коммерческого взяточничества являются служащие или агенты, администраторы, попечители, доверенные лица, частнопрактикующие юристы, врачи, бухгалтеры, оценщики и так далее. Стратегия противодействия коррупции должна дифференцироваться в зависимости от степени пораженности общества данным явлением. Вот почему мы, рассмотрев антикоррупционную политику вышеприведенных стран, столкнулись с таким разнообразием механизмов воздействия на коррупцию.

Анализ борьбы с коррупционными проявлениями в этих странах позволяет сформировать представление об основах передовой национальной антикоррупционной стратегии, которая, несомненно, была бы полезна и для Казахстана.

Во-первых, сильная политическая воля высшего руководства государства к борьбе с коррупцией и сформированная на ее основе единая государственная политика в области борьбы с коррупцией, включающая комплекс мер государственного, экономического, социального и правового характера. Во-вторых, организованный социальный контроль со стороны гражданского общества за всей системой государственного администрирования (непременным условием для этого является создание атмосферы прозрачности) и обеспеченная возможность возбуждения в этих рамках уголовного преследования правонарушителей.

В-третьих, жесткая подотчетность лиц, наделенных властными полномочиями, перед реально независимым органом, осуществляющим мониторинг чистоты деятельности государственных служащих, а также наделенных полномочиями по привлечению к ответственности должностных лиц вне зависимости от их положения в иерархической структуре власти.

Полагаем, что соблюдение этих положений будет прочным фундаментом национальной антикоррупционной политики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Астанин В.В. Коррупция и борьба с ней в России второй половины XVI XX вв. Дисс. кан. юрид. наук. М., 2001;
2. Афанасьев В.Г. Человек в управлении обществом. М., 1977;
3. Бабаев В.К. Правомерное поведение // Общая теория права. 1993;
4. Базылев Б.Т. Юридическая ответственность (теоретические вопросы). Красноярск, 1985;
5. Бахрошин.Н. Дорогой субъект // Версия, 2003;

6. Бахтина И.Н. Коррупция и предпринимательство (криминологический аспект) // Альманах «Организованная преступность, терроризм и коррупция», М., 2003, №1;
7. Безверхов А.Г. Должностные (служебные) преступления и проступки. Дисс. кан. юрид. наук. М., 1995;
8. Безверхов А.Г. О должностных преступлениях и преступлениях по службе // Рос. юрид. журн., 1995. № 4;
9. Белостоцкий В.В. Провокация взятки // Преступность в России и борьба с ней: региональный аспект. М., 2003;
10. Бессарабов В.Г., Капитонова Ю.В., Макаренченко В.А., Рябцев В.П. Координация деятельности правоохранительных органов борьбе с преступностью. Научно-методические рекомендации. М., 2001;
11. Борзенков Г.Н. Уголовно-правовые меры борьбы с коррупцией // Вестник Московского Университета. Серия 11. Право. 1993. - № 1;
12. Борков В.Н. О некоторых вопросах ответственности за взяточничество // Подходы к решению проблем законодательства и правоприменения: Межвуз. сб. науч. тр. -Омск, 1998.-Вып. 3;
13. Бурлаков В.Н. Индивидуальная профилактика правонарушений. Проблемы и суждения // Вестник ЛГУ. Экономика, философия, право. 1982.- № 23. Вып. 4;
14. Буторин Л. Регистрация и учёт преступлений // Законность. 2001, № 8;

**ЦИФРЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН: АҚПАРАТТЫҚ
ЖҮЙЕЛЕР ЖӘНЕ ЭНЕРГИЯ**

**ЦИФРОВОЙ КАЗАХСТАН:
ИНФОРМАЦИОННЫЕ СИСТЕМЫ И
ЭНЕРГЕТИКА**

ӘОЖ 51-77

**МЕКТЕП МАТЕМАТИКА КУРСЫНДА ЭКОНОМИКАЛЫҚ
БІЛІМДЕРДІ КІРІКТІРУ**

Кошанова Г.Р., Шаленова С.М.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл жұмыста математикалық және экономикалық білімдерін
кіріктірудің негізгі бағыттары айқындалып, экономиканың математикалық моделдерін
құру мәселелері қарастырылған.

Түйінді сөздер: математикалық модельдеу, математикалық әдістер.

Қазіргі таңдағы еліміздің нарықтық қатынастарға өтуіндегі Қазақстан қоғамының
қарқынды экономикалануы математикаға көзқарасты да өзгертуде. Банкілік,
инвестициялық және қамсыздандырудағы іс-әрекеттер, қазіргі нарықтық қатынастарды
математикалық модельдеу, фирмалар қызметі, т.б. біздің еліміз үшін жаңа мамандық –
қаржылық математика саласының мамандарын дайындауды қажет етуде.

Сондықтан математикалық және экономикалық дайындықты кіріктіру
математиканы оқытудың бұл мәселесіне барабар әдістемелік жүйе дайындауды талап
етуде. Мұндай кіріктірудің негізгі өзегі экономикалық міндеттерді математикалық
модельдеу бола алады.

Математика курсына экономикалық бағытты имплантациялау тұжырымдамасын
жүзеге асыру математиканы оқыту үрдісін тұтастай алғанда біздің қоғамымыз және
жекелей алғанда әрбір оқушы өмір сүріп отырған ортаға тікелей қатысты нақты
мазмұнмен толықтыруға мүмкіндік береді және оқушыларға функция, кері функция,
теңдеу мен теңсіздік және олардың жүйесі, функциялар графиктерін құру, прогрессия,
туынды, интеграл, т.б. секілді абстракциялық математикалық ұғымдарды меңгерулеріне
мықты уәждеме бола алады [1].

Оқушыларға экономикалық білім берудің мақсаттары адамзат нарықтық
экономика жүйесінде үш фундаменталды «Қандай товарды өндіру?», «Товарды қалай
өндіру?», «Кім үшін өндіру?» деген сұрақтарға жауап іздеуге үнемі мәжбүр
болатынымен байланысты.

Математиканы оқыту барысында экономикалық білім беру мақсаттарын жүзеге
асыру барысында оқушылардың экономикалық ойлау жүйесі қалыптасады, оның
негізінде, олар жоғарыда қойылған сұрақтарға жауап таба алады: кәсіпкерлер мен
компаниялар максималды табыс беретін тауарларды өндіреді («Не өндіру?»);
минималды шығынды талап ететін технологияны қолданады («Қалай өндіру?»); «Кім
үшін өндіру?» деген сұрақтың жауабы жеке дара тұлғалардың экономикалық заңдарға
сәйкес жүзеге асырылған әрекеттер нәтижесінде алынған еңбек ақыны немесе табысты,

сондай-ақ, банк салымдарынан, облигациялардан, жылжымайтын мүліктен және т.б. түсетін кірісті қалай жұмсау шешіміне тәуелді болады.

Экономика элементтері қосылған математиканы оқытудың білім берушілік функциялары туралы сөз етер болсақ, біз оқушыларды экономиканың негізгі ұғымдары мен терминдерімен таныстыруды, оларды ары қарай тереңдету және дамыту, олардың негізінде математикалық әдістердің көмегімен, мектепті бітіргеннен кейін әлеуметтік ортаға араласатын, экономикалық білім және дағдыларды қалыптастыру туралы айтуға болады.

Экономиканың элементтері енгізілген математиканы оқытудың дамытушы функциясы дегеніміз мектептегі математикадан алған білімдерін, экономика және іскерлік саласында (несиелеу, сақтандыру фирмаларының қызметі, инвестициялар және т.б.) қолдану болып табылады [2].

Экономика элементтері енгізілген математиканы оқытудың тәрбиелік функциясы жеке тұлғаның - жауапкершілік, қалыптасқан жағдайдың ары қарай даму қарқынын болжай алу және осы болжамға сәйкес фирмасының қызметін реттей алу (мысалы, нарықтағы жағдайға орай өндірісті кеңейту немесе қысқарту жөнінде, немесе фирманы жою туралы шешім қабылдау) сияқты қасиеттерден тұрады.

Математикалық модельдердің дидактикалық функцияларын қарастырайық.

1. Танымдық функция. Қоршаған әлемнің математикалық модельдерін зерттеу арқылы, сырт көзге сан түрлі болып көрінетін құбылыстардың математикалық модельдері бірдей болатынын көрсетуге болады. Яғни, бірдей математикалық әдістер мен модельдер түрлі есептерді шығаруға қолданылуы мүмкін. Бұл математикалық модельдеудің танымдық мәні болып табылады. Келесі екі мысал осы жағдайды өрнектеп береді:

Мысал 1. Ұзындығы 116 м құрылыс материалы бар. Онымен құс фермасындағы ауданы 4,8 а, тіктөртбұрыш тәрізді үйрек қамайтын орынды қоршап шығуға бола ма? Оның қабырғаларының ұзындығын анықтандар.

Шешуі. $\frac{480}{x} + x = 58$, мұнда x - қабырға ұзындығы.

Мысал 2. Зауыт белгіленген уақытта 480 машина жасап шығаруы керек еді. Әр күні бір машинадан артық жасай отырып, белгіленген уақыттан бір күн артық жұмыс істеп, жоспардан артық 59 машина жасады. Завод белгіленген уақытта жоспардан артық неше машина жасады?

Шешуі. $\frac{480}{x} + 1 = \frac{480 + 59}{x + 1}$, мұнда x - бір күнгі шығарылатын машинаның саны.

Осы есептерді шешімін табу үшін $x^2 - 58x + 480 = 0$ теңдеуін шешуге келтіріледі.

Нәтижелерді салыстыра отырып, модельдердің математикалық сипаттамалары және есеп барысында қолданылатын сандардың мағынасы бірдей екендігіне, ал экономикалық жағдайлар мен есеп нәтижесінің интерпретациясы әртүрлі екендігіне көз жеткізуге болады.

2. Оқушылардың қызметін басқару функциясы. Математикалық модельдер қарастырылатын 7-9 сыныптарға арналған алгебра және 10-11 сыныптарға арналған алгебра және анализ бастамаларының негізгі тарауы – мәтіндік есептерді шығаруға арналған тарау. Есептің шарттарынан, оның математикалық моделіне өту кезінде, мұғалім оқушылардың логикалық жүйесін қалай жүретінін бақылап тұруға мүмкіндігі болады және бағыттаушы сұрақтарды қою арқылы, оқушылардың ойлау жүйесін басқара алады.

3. Математикалық модельді құрастырғанда олардың өмірдегі шынайы жағдайларды жуықтап сипаттайтын негізгі қасиеті айқын көрінеді.

Мәтінді есептер мен олардың шешу жолдарына талдау жасау барысында, математикада бізді қызықтыратын жағдайларды үйрету емес, олардың жуық модельдер қолданылатынын көреміз. Ол, модельде қандай да бір ғылыми немесе техникалық мәселердің барлық өзара қатынастары мен байланыстарын ескеру мүмкін емес екендігімен байланысты, ал егер ол мүмкін болғанның өзінде, алынған математикалық есептер сондай қолайсыз және құрылымы ауыр болғандықтан, есептеуші машиналар мен заманауи математикалық аппарат оларды өңдеуге дәрменсіз болар еді. Сондықтан, математика шынайы нысанға тікелей қатынаста қолданылмайды, ол оның қарапайымдалған «математикалық» моделіне қатысты қолданылады және ол нақты нұсқасына ұқсас және ондай күрделі болмауға тиісті.

4. Жалпы білім беретін мектепке арналған математиканың бағдарламасына экономикалық материалды енгізу қағидасын жүзеге асыру. Экономиканың аса қарапайым математикалық модельдерін қолдану, математиканың сәйкес тарауындағы математикалық мазмұн инвариантты болып қала беретіндей, бірақ, есептің фабуласы көрнекті экономикалық мәнге ие болатындай құрылу керек [3].

Экономикада қолданылатын кейбір функцияларды келтіріп өтейік.

1. Сұраным, пайдаланым және ұсыным функциялары жеке бұйымдарға немесе ұсыныстарға сұраным, пайдаланым және ұсыным көлемдерінің әр түрлі жағдайлардан қалай тәуелділігін көрсетеді. Мысалы, заттың бағасы p теңге болса, онда белгілі бір шарттар орындалғанда сол затқа сұраным q оның бағасына тәуелді, яғни $q = f(p)$ - сұраным функциясы болады. Кей жағдайларда бағаны сұранымға тәуелді етіп талдау жүргізуге, яғни $p = f(q)$ функциясын зерттеуге тура келеді.

2. Өндіріс функциясы өндіріс нәтижелерінің оларға жұмсалатын өндіріс күштерінен, себептерден қалай тәуелділігін көрсетеді.

3. Шығын функциясы (өндіріс функциясының бір түрі) өндіріс шығындарының өндіріс нәтижелеріне қалай тәуелділігін көрсетеді.

Мысалы, егер x - өндірілетін өнім мөлшері болғанда зат өндіргенде кететін жалпы шығынды $K(x)$ арқылы белгілесек, онда $\frac{K(x)}{x}$ функциясы орта немесе меншікті

шығын функциясы деп аталады да, ол $\Pi(x)$ - пен белгіленеді, яғни $\Pi(x) = \frac{K(x)}{x}$.

4. Түсім функциясы (өндіріс функциясының дербес түрі) өнім көлемінің оны шығаруға жұмсалатын шикі заттардан, жұмыс күшінен қалай тәуелділігін береді. Мысалы, егер q мөлшерде зат сатылса, онда осы сатылатын зат көлемін әр түрлі заттың бағасына көбейтсек жалпы түсім шығады, яғни $U = p \times q = q \times f(q)$ функциясы пайда болады. Бұл функцияны жалпы түсім функциясы деп атайды.

5. Пайдалылық функциялары кең мағынада іс нәтижесінің осы істі жүргізу деңгейіне қалай тәуелділігін көрсетеді

Мысал 3. Нарықтағы тауар сатушыларының ұсыныс функциясы белгілі бір уақыт арасында $q = \frac{1}{\sqrt{15}} \sqrt{p-25}$ түрінде болады, ал сол тауарға деген тұтынушылар

арасындағы сұраныс $q = \frac{11160}{p}$ түрде болады. Бұл жерде: q - сатылған тауардың мөлшері, белгілі бір бірлікпен өлшенеді. p - белгілі бір ақша бірлігінде өлшенетін тауар бірлігінің бағасы. Нарықтық тепе теңдікті табу қажет.

Шешімі. Нарықтық тепе - теңдік теңдеулер жүйесінен анықталады.

Қорытынды: нарықтық тепе -теңдік $q = 9$ болғанда $p = 1240$ болады, яғни, сатып алушылар өнімнің 9 бірлігін сатып алып, әрқайсысына 1240 ақша бірлігін төлейді.

Сонымен қатар, есептің экономикалық құрылымы тағы бірнеше қатар пікірлерге экономикалық иллюстрация жасауға мүмкіндік береді.

Мысалы, нарықтағы монополист өндіруші тауар бірлігіне $p = 1525$ ақша бірлігіне тең келетін бағаны белгіледі делік. Сонда, нарықтағы тауарға деген ұсыныс $q = \frac{1}{\sqrt{15}} \sqrt{1525 - 25} = 10$ тауар бірлігіне тең келеді.

Сатып алушылар 1525 ақша бірлігінен тұратын бағаға тек $q = \frac{11160}{1525} \approx 7,32$ тауар бірлігін сатып алады, ал ол, сатушылар ұсынған тауардан 10 бірлікке кем болып тұр. Яғни, нарыққа тауар артығымен шығып кеткен. Егер мемлекет нарықта 1240 ақша бірлігінен төмен бағаны белгілесе, мысалы, тауар бірлігіне 558 ақша бірлігін тағайындаса, тұтынушылар осы бағамен $q = \frac{11160}{558} = 20$ тауар бірлігін сатып алуға келіседі. Ал ол уақытта сатушылар оларға тек $q = \frac{1}{\sqrt{15}} \sqrt{558 - 25} \approx 5,97 \approx 6$ тауар бірлігін ұсынады. Бұл жерден біз нарықта тауар жетіспеушілігі – дефицит орын алғанын байқаймыз және ол $20 - 5,97 \approx 6$ тауар бірлігіне тән.

Бұл есепке талдау жасау барысында, маңызды экономикалық тұжырымға келеміз: бағаны түсіру арқылы баршаның бір тауарды сатып алу қажеттілігін қанағаттандыра алмайды, ол тек «қара нарықтың» дамуына ғана әкелуі ықтимал: тауарлар көп болу үшін оларды жоғары мөлшерде өндіру жағдайларын жасау керек.

Банктік есептер және пайыздар. Жинақ банкісіне алғашқы салынған теңгенің көлемі Q_0 болсын. Егер банк жыл сайын $p\%$ өсім беретін болса, онда t жылдан кейінгі банкте жиналған теңгенің көлемі Q_t -ді есептейік. Жай пайызды қолданатын болса, онда банкке салынған теңгенің көлемі жыл сайын $\frac{p}{100} Q_0$ -ге өсіп отырар еді, яғни

$$Q_1 = Q_0 \left(1 + \frac{p}{100} \right), \quad Q_2 = Q_0 \left(1 + \frac{2p}{100} \right), \quad \dots \quad Q_t = Q_0 \left(1 + \frac{pt}{100} \right).$$

Өмірде көбінесе күрделі пайыз пайдаланылады. Мұндай жағдайда банкке салынған теңгенің көлемі жыл сайын $1 + \frac{p}{100}$ рет өсіп отырады, яғни

$$Q_1 = Q_0 \left(1 + \frac{p}{100} \right), \quad Q_2 = Q_0 \left(1 + \frac{p}{100} \right)^2, \quad \dots, \quad Q_t = Q_0 \left(1 + \frac{p}{100} \right)^t.$$

Егер банкке құйылған теңгенің пайызын жылына бір рет емес n рет есептейтін болса, онда $p\%$ жылдық өсім бойынша жылдың $\frac{1}{n}$ бөлігінде салым $\frac{p}{n}\%$ - ға өседі, ал t жылда nt қосылу болғандықтан $Q_t = Q_0 \left(1 + \frac{p}{100n} \right)^{nt}$ көлеміндегі теңгені құрайды.

Мысал 4. Салымшы банкте шот ашып және оған 150000 тенге салды делік. 4 жыл мерзімге жай пайыздар жылына 18% ставкамен салымды жапқан кезде салымшының алатын соммасы қандай болады? 4 жылға салым қанша тенгеге өседі? Өсу коэффициенті неге тең?

Шешуі. Біздің жағдайымызда

$$S_4 = 150000 \cdot \left(1 + \frac{18 \cdot 4}{100} \right) = 258000$$

4 жылға салым $258000 - 150000 = 108000$ тенгеге өсті.

Осу коэффициенті $\frac{S_4}{S_0} = \frac{258000}{150000} = 1,72$ тең. Бұл бастапқы салым 4 жылда 1,72

өскенін көрсетеді.

Осылай, математикалық есептің құрамына экономикалық мазмұнды енгізу қандай ерекшелік туындататынын көруге болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Глейзер Г.Д. О школе // Университет и школа, 1999, №2. - 17-18 б.
2. Сасова И.А. Экономическое образование проблемы и пути решения // Школа, 1996, №2. С.67-68.
3. Сасова И.А. Социально-экономическая подготовка школьников. Обучение и перспектива // Школьный экономический журнал, 2006, №2. – 17-20 б.

ӘОЖ 51-77

ГЕОМЕТРИЯЛЫҚ ПРОГРЕССИЯНЫҢ ЭКОНОМИКАДА ҚОЛДАНЫЛУЫ

Кулжагарова Б.Т., Шаленова С.М.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада «Алгебра» пәнінің «Геометриялық прогрессияның экономикада қолданылуы» тақырыбындағы сабақты оқушылардың экономикалық сауаттылығын қалыптастыру, сабаққа қызығушылығын арттыру мақсатында тиімді оқытудың бір нұсқасы көрсетілген.

Түйінді сөздер: геометриялық прогрессия, пайыздық мөлшері, геометриялық прогрессияның мүшелерінің қосындысы.

Соңғы кездері экономика бойынша көптеген әдебиеттерде математиктердің өз сабақтарында ұтымды пайдалана алатын дайын зерттеулер аз емес. Алайда мұғалімге көбінесе өзіне жақсы таныс емес (материалдар базасында) мәліметтер мен ақпарлар негізінде өз бетімен сабақты жоспарлап құру оңай шаруа емес.

Бұл мақаланың мақсаты – мұғалімге 9-сыныптағы алгебра пәнінен «Геометриялық прогрессия және оның экономикадағы қолданылуы» тақырыбы бойынша сабақ өткізуге көмектесу.

Сабақтың басында мұғалімнің мынаны айта кетуіне болады: «Геометриялық прогрессия экономикада өте кең қолданысқа ие бола алады. Оның көмегімен банкі (ақша операциясын жасайтын мекеме) өз салымшыларымен есеп айырысады, үлкен жобаларға қаржы салуға бола ма, болмай ма – соны шешеді, өйткені олардан түсетін пайда бірнеше жылдардан кейін ғана түсуі мүмкін». «Біз сабағымызда бір ғана мәселені: банкілердің әр түрлі фирмаларды несиелеудің мүмкіндіктерін қалай арттыра алады?» - дегенді қарастырамыз.

Сынып бес топқа бөлініп, олардың әр бірі «Halyk bank», «АТФ банк», «ForteBank», «Сбербанк» және «Home bank» деген банкілердің жетекші – қызметкерлері болып табылады. Бірінші төрт банкінің өкілдері негізгі анықтамаларды еске салады [1].

Геометриялық прогрессияның анықтамасы: екінші мүшесінен бастап, әрбір мүшесі өзінің алдындағы көршілес мүшеге бірдей тұрақты нөлден өзгеше санға көбейткенде шығатын қатар	Геометриялық прогрессияның жалпы мүшесінің формуласы $a_n = a_1 q^{n-1}$	Геометриялық прогрессияның алғашқы n мүшесінің қосындысы: $S_n = \frac{a_1(1-q^n)}{1-q}$	Шектеусіз кемімелі геометриялық прогрессияның қосындысы $S = \frac{a_1}{1-q}$
---	---	---	--

Бесінші банкінің өкілі банкі жүйесінің құрылымын – үлгі, жемісін көрсетеді. Коммерциялық банкілердің міндетті және тәуелсіз-еркін қорлары туралы әңгімелеп береді.

Мәселе мынада: Орталық Банкі барлық коммерциялық банкілердің жұмысын басқарады, бұл банкілер тұрғындардан, жұрттан, фирмалардан, біріккен құрылымдардан т.с.с. салым – ақшалар алады және несиелер береді. Банкілер туралы Заң бойынша әр банкі өзіне түсетін ақшаның бір бөлігін Орталық банкіде сақтауға міндетті, ал Орталық банк ол ақшаға өзі иелік етеді. Бұл банкінің міндетті қоры деп аталады. Міндетті қорлар банкіге түскен салым соманың белгілі бір пайызы ретінде анықталады.

Қалған ақшалармен – еркін қорлармен банкі өз қалауынша жұмыс жасайды: оларды несиеге бере алады, оларға құнды қағаздар сатып ала алады т.б.

1-мысал. Айталық қайсыбір салымшы коммерциялық банкіге 500 000 теңге мөлшеріндегі соманы салды делік, ал міндетті қордың пайыздық мөлшері $P = 15\%$ болып бекітілген болсын. Осы соманың міндетті және еркін қорларын табайық.

Шешуі: Міндетті қорлар 15% -ды құрайды, сондықтан олар $500000 \cdot 0,15 = 75000$ теңгеге тең болады. Еркін қорлар 85% -ды құрайды, яғни $500000 \cdot 0,85 = 42500 = 500000 - 75000$.

Бес топқа – бес банкінің өкілдеріне – мына шарттарды ескере отырып өз банкілерінің міндетті және еркін қорларын табу ұсынылады:

- 1) «Налык» банкіне $S = 20000$ теңге түсті, $P = 20\%$.
- 2) «АТФ» банкіне $S = 45000$ теңге түсті, $P = 15\%$.
- 3) «ForteBank» банкіне $S = 90000$ теңге түсті, $P = 12\%$.
- 4) «Сбербанк» банкіне $S = 10000$ теңге түсті, $P = 22\%$.
- 5) «HomeBank» банкіне $S = 12000$ теңге түсті, $P = 18\%$.

Кесте 1 - Есептеулердің қорытындылары

№	Банк	Қажетті қорлар	Еркін қорлар
1	«Налык»	$20000 \cdot 0,2 = 4000$	$20000 \cdot 0,8 = 16000$
2	«АТФ»	$45000 \cdot 0,15 = 6750$	$45000 \cdot 0,85 = 38250$
3	«ForteBank»	$90000 \cdot 0,12 = 10800$	$90000 \cdot 0,88 = 79200$
4	«Сбербанк»	$10000 \cdot 0,22 = 2200$	$10000 \cdot 0,78 = 7800$
5	«HomeBank»	$12000 \cdot 0,18 = 2160$	$12000 \cdot 0,82 = 9840$

Сыныпта мына мәселе талқыланады: «Еркін және міндетті қорлардың мөлшерлері не нәрсеге және қалай тәуелді, банкілер беретін несиелердің мөлшеріне Орталық банкі ықпал жасай ала ма?» [2].

Мұғалім пікірталастың қорытындысын шығарады: банкідегі еркін қорлардың банкіге салынған салым сомасына тікелей тәуелділігі бар, ал әр банкі өзінің ОБ-дегі еркін қорларының мөлшерінен, шамасынан аспайтын несие бере алады. ОБ коммерциялық банкілердің беретін несиелердің шамасына белсенді түрде ықпал жасай алады: міндетті қорлардың үлесін ұлғайта отырып ол әр банкінің беретін несиелердің шамасын кеміте алады және керісінше. Қорытындылай келе сыныпқа міндетті және еркін қорлардың шамаларын жалпы түрде жазу ұсынылады.

Айталық, салым сомасы - S теңге, пайыздық мөлшері $P\%$ болсын дейік. Сонда міндетті қорлар шамасы мынаған:

$$S_1 = \frac{S_0 \cdot P}{100} \text{ ге, ал еркін қорлар - } S_2 = \frac{S_0(100 - P)}{100} = S_0 - S_1 \text{ -ге тең болып шығады.}$$

Енді жоғарыда аттары аталған банкілерден құралған жүйені қарастырайық.

Айталық міндетті резервтердің пайыздық ставкасы (ұтыс мөлшері) 20% -ға тең болсын, және алғашқы «Halyk» банкіне 400 000 теңгеге тең салым салынды дейік. Ықшамдалған ұйғарым-болжам жасайық: әр банкі өздерінің барлық еркін қорларын толығымен бір ғана қарыз алушыға береді дейік.

«Halyk» банкінің өкілі тақтаға шығып есептеулер жүргізеді: банкінің алған сомасының 20% -ы міндетті қорларды құрайды: $400000 \cdot 0,2 = 80000$, бұл ақша ОБ-ге аударылады. Өзінің $400000 - 80000 = 320000$ теңгеге тең еркін қорларын банкі Х деген клиентке береді. Бұл ақшаға Х клиент қайсыбір фирмадан өзіне қажетті тауарлар сатып алады. Түскен 320 000 теңгені фирма өзіне қызмет көрсететін «АТФ» банкіне аударады.

Жасалынған операциялардың нәтижесінде «АТФ» банкі 320 000 теңге мөлшерінде салым алды және осы алынған ақшамен ол «АТФ» банкінің жасалған операцияларын жасайды.

«АТФ» банкінің өкілі болып табылатын оқушы қажетті есептеулерді жүргізеді: алынған соманың 20% -ы міндетті қорды құрайды $320000 \cdot 0,2 = 64000$ және осы ақша ОБ-ге аударылды, ал қалған $320000 - 64000 = 256000$ теңге банкінің еркін қорларын құрайды, банкі осы ақшаны еркін қорлар ретінде Y деген клиентке береді. Клиенттің сауда келісімін жасауынан соң бұл сома «ForteBank» банкісіне салынады. Осындай үлгі – схема бойынша «ForteBank» банкісінің еркін қорлары «Сбербанк» банкісіне кетеді, ал «Сбербанк» - дікі «HomeBank» банкісіне кетеді.

Кесте 2 - Банкілердің өкілдері кезегімен өздерінің қаржы операцияларының есептеулерін жүргізіп, қорытындысы

№	Банк	Ақша қосындысы	Қажетті қорлар	Еркін қорлар
1	«Halyk»	400000	80000	320000
2	«АТФ»	320000	64000	256000
3	«ForteBank»	256000	51200	204800
4	«Сбербанк»	204800	40960	163840
5	«HomeBank»	163840	32768	131072
Барлығы:				1 075 712

Қарастырылған банкілер жүйелерінің берген несиелерінің қосынды көлемін табайық, ол үшін 3-кестенің оң жақ бағанында жазылған сандардың қосындысын табу жеткілікті. Алынған сома 1 075 712 теңгеге тең.

Мұғалім мынадай есепті алған қояды: мәселені қалай ықшамдап, жеңілдетіп, соған байланысты берілген несиелердің қосындысын есептеу операциясын жеделдетуге болады.

Әр банкінің қаржы операцияларының есептеулерін талдай келіп оқушылар банкілер жүйесінің еркін қорлары: 320000 ; $320000 \cdot 0,8$; $320000 \cdot 0,8$; $320000 \cdot 0,8$; $320000 \cdot 0,8$; тізбегін, яғни бірінші мүшесі 320000 -ға тең, ал еселігі $0,8$ -ге тең геометриялық прогрессияның алғашқы бес мүшесін құрайтынын жасауы керек. Геометриялық прогрессияның алғашқы мүшелерінің ақырлы санының формуласын пайдаланып

$$S_5 = \frac{a \cdot (1 - q^5)}{1 - q} = \frac{320000 \cdot (1 - 0,8^5)}{1 - 0,8} = 1\,075\,712$$

екенін табамыз.

Алынған сома, несиелердің қосындысы, бір ғана «Налык» банкінің бере алатын сомасынан шамамен $\approx 3,36$ есе көп болып шықты. Оқушылардың санасында мынадай мәселенің туындауы табиғи нәрсе: «Біз бес банкіден құрылған жүйені қарастырдық, егер банкілер саны арта беріп, «HomeBank»-дың еркін қорлары «Каспий» банкіне, «Каспий»-дікі-«Еуразия»-банкіне т.с.с. түсетін болса не болар еді?» Бұл жағдайда берілетін несиелердің қосынды шамасы өсетіні анық. Осы өсудің сипатын анықтайық. Егер жүйе n банкіні қамтитын болса, онда

$$S_n = \frac{320000 \cdot (1 - 0,8^5)}{1 - 0,8} = 1\,600\,000 - 1\,600\,000 \cdot 0,8^n$$

мәнге ие болады.

Осы түрдегі өрнектен n артқан сайын S_n шамасы үздіксіз өсе отырып $1\,600\,000$ санынан кем болады және n -нің онан әрі қарай артуына сәйкес осы санға жақындай береді, бірақ ешқашан $1\,600\,000$ мәніне ие бола алмайды деген қорытындыға келеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Елубаев С. «Орта мектепте математиканы оқыту әдістемесі». Алматы, «Рауан». 2000
2. Инютина Е.В., Симонов А.С. Геометрическая прогрессия в экономике //Математика в школе: научно-теоретический и методический журнал. 2013. № 5. - М.: Школьная пресса. - С. 18-21.

УДК 621.7

АНАЛИЗ МЕТОДОВ ОБРАБОТКИ ТОЧНЫХ ОТВЕРСТИЙ МАЛОГО ДИАМЕТРА

Мадиярова А.С., Садыкова А.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье приведен анализ литературных данных, который свидетельствует о том, что на предприятиях для сверления глубоких отверстий малых диаметров чаще всего используют ружейные сверла со стальным стеблем. Однако по производительности и точности получаемых отверстий они уступают ружейным сверлам с твердосплавными пластинами

Ключевые слова: сверло, стебель, отверстие, производительность, точность.

В настоящее время в машиностроении при производстве ряда изделий, таких как форсунки, распылители, коленчатые валы, топливные насосы, элементы охлаждающих систем и вставок пресс-форм, малогабаритные гидравлические цилиндры, возникает потребность в сверлении глубоких и точных отверстий. Точность размеров IT 6-8 качества, отклонение от круглости больше 2 мкм, шероховатость Ra 0,08... 1,25 мкм, увод осей 0,01...0,03 мм/100 мм) малых ($d=1,0... 12,0$ мм.) диаметров.

До недавнего времени для получения таких отверстий широко применяли спиральные свёрла удлинённой серии [1]. Однако в настоящее время они уступили своё место ружейным свёрлам. Это объясняется следующими достоинствами последних [2]:

- а) высокая производительность;
- б) высокая диаметрально-точность отверстий (IT 6-8);
- в) низкая шероховатость поверхностей отверстий (Ra 0,63...0,32 мкм);
- г) высокая точность формы отверстий (отклонение от круглости $EFK < 1$ мкм);
- д) малый увод осей отверстий (0,01...0,03 мм/100 мм);
- е) возможность нанесения износостойких покрытий;
- ж) простота переточки.

В отличие от спиральных свёрл с уравновешенными радиальными составляющими силы резания эксцентричное расположение режущей кромки ружейного сверла создаёт неуравновешенную радиальную составляющую R (см.рис.1).

Последняя прижимает рабочую часть ружейного сверла направляющими элементами к поверхности обработанного отверстия, что способствует повышению точности обработки, а за счёт сглаживания микронеровностей вызывает снижение шероховатости поверхностей отверстий [2]. Однако трение направляющих элементов вызывает их износ, приводящий к снижению точности обработки, качества поверхности отверстий и стойкости инструментов.

Рисунок 1- Системы сил, действующих в поперечном сечении: а - спирального сверла; б - ружейного сверла

Наряду с достоинствами ружейные свёрла малых диаметров обладают и рядом недостатков, ограничивающих их применение [2]: а) низкие прочность и жёсткость; б) малые толщины срезаемых стружек, соизмеримые с радиусом округления r режущих кромок; в) необходимость оснащения станков глубокого сверления насосными станциями подачи СОЖ под высоким давлением (до 15 МПа); г) повышенные требования к тонкости очистки СОЖ от механических примесей; д) сложность изготовления свёрл.

Рабочая часть ружейного сверла состоит из элементов, указанных на рисунке 2.

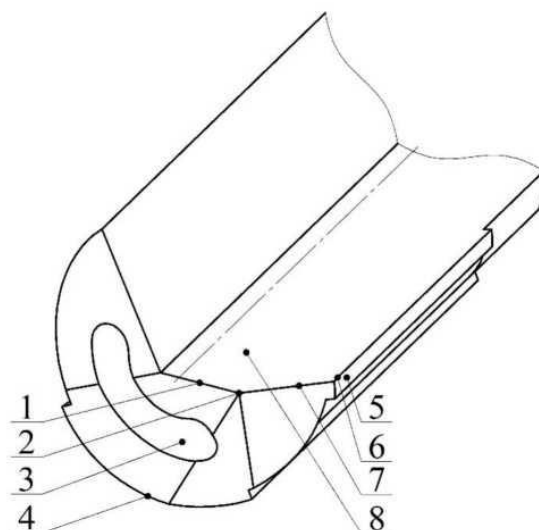

Рисунок 2 - Элементы рабочей части ружейного сверла: 1- внутренняя часть главной режущей кромки; 2- вершина; 3- канал для подвода СОЖ; 4- направляющий элемент; 5- калибрующая ленточка; 6- вспомогательная режущая кромка; 7- наружная часть главной режущей кромки; 8 - V-образная канавка для отвода стружки

Геометрические параметры ружейных свёрл обеспечиваются путём заточки плоскостным методом. Углы заточки выбирают в зависимости от диаметра сверла и механических характеристик обрабатываемого материала. На рисунке 3 представлены стандартные геометрические параметры ружейных свёрл, рекомендуемые фирмами Brotek (Германия), Guhring (Германия) и др.

В настоящее время известны следующие конструкции ружейных сверл малого диаметра : М.Е. Кущёвой разработаны две конструкции ружейных свёрл $d=3,0...9,5$ мм [3]:

- 1) цельные из быстрорежущих сталей (БРС) марок P18, P18Ф2К8М и др.;

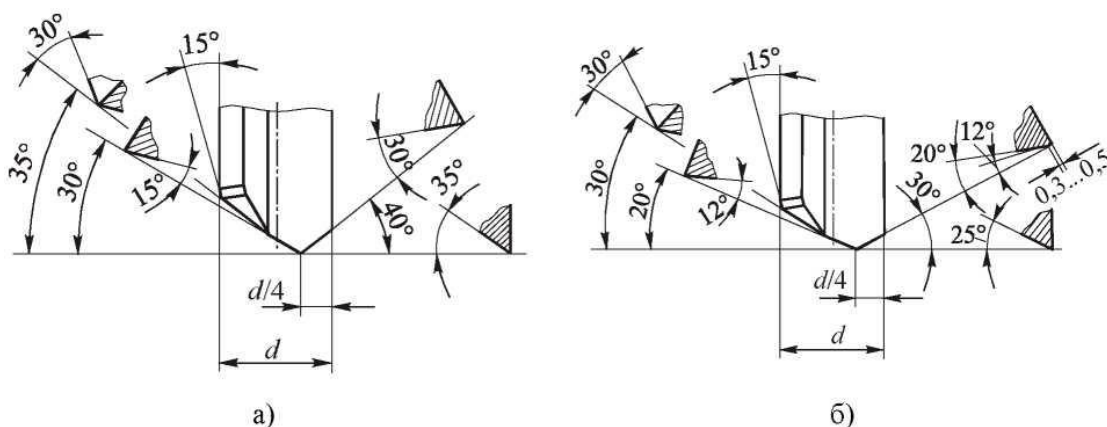

Рисунок 3 - Геометрические параметры заточки ружейных сверл: а) $d = 0,5... 4,0$ мм; б) $d = 4,0... 12,0$ мм

- 2) сборные с напайными пластинами из твёрдых сплавов марок ВК6 или ВК8 по ГОСТ 3882-74.

Последняя конструкция за счёт повышенной износостойкости твёрдого сплава позволила повысить стойкость и производительность ружейных свёрл. Стебли свёрл

обеих конструкций изготавливали из БРС, а каналы для подвода СОЖ, с целью упрощения технологии изготовления, выполняли на периферии стебля (рис. 4).

А.И. Мещеряков разработал конструкцию ружейных свёрл $d=4,0...20,0$ мм (рис.5) [4]. Последние состоят из наконечника 1 (твёрдые сплавы марок ВК6 или ВК6-ОМ), припаянного к стальному стеблю 2 (стали марок 30ХГСА или 40ХН2МА), и хвостовика 3 (сталь марки 40Х). Отверстие в наконечнике получали путём ультразвуковой прошивки предварительно спечённой заготовки. Низкая жёсткость стального стебля, изготовленного из вальцованной трубки, ограничивала производительность такого сверла.

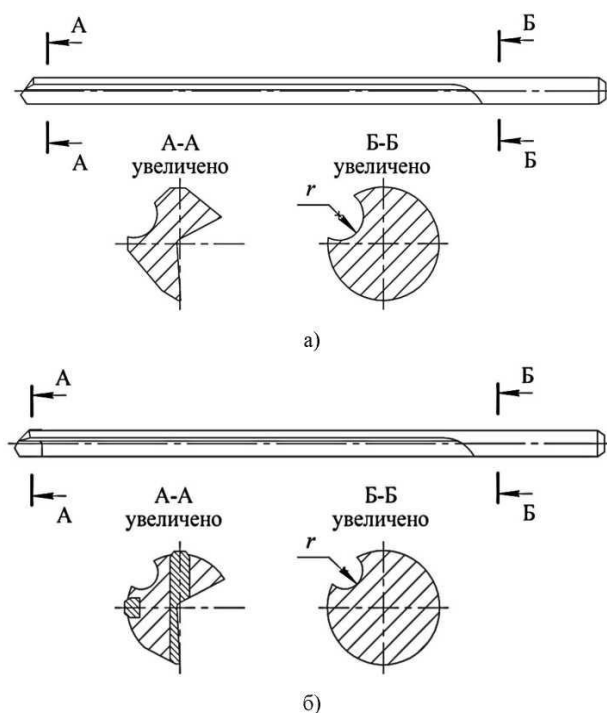

Рисунок 4 - Ружейные сверла конструкции М.Е. Кущёвой: а) из быстрорежущей стали $d=3,0...6,0$ мм; б) оснащённые твёрдосплавными пластинами $d=3,0...5,0$ мм

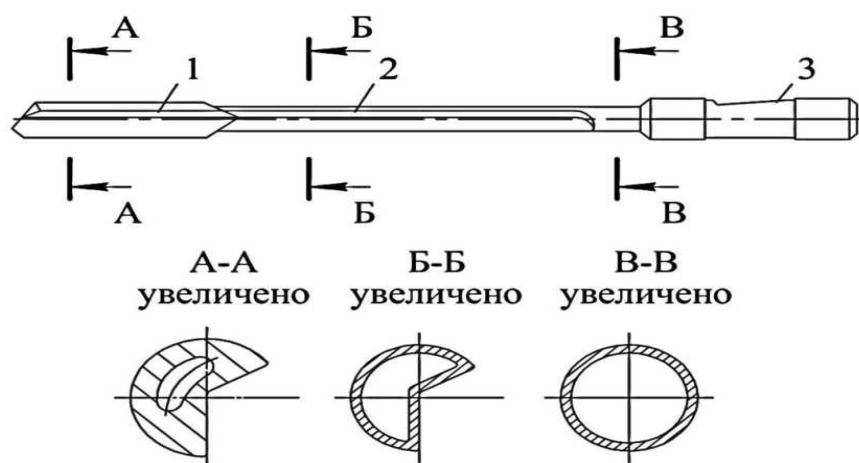

Рисунок 5- Ружейное сверло $d=4,0...20,0$ мм конструкции А.И. Мещерякова:
1-наконечник; 2 - стебель; 3 – хвостовик

М.А. Царенко предложил конструкцию ружейных свёрл $d=2,22...3,30$ мм (рис.6), рабочие части которых изготавливали из твёрдых сплавов марок ВК6-ОМ, ВК6-М и др., а также из БРС [5]. Стебли этих свёрл были выполнены из стальных вальцованных трубок (30ХГСА или 40ХН2МА). Такие свёрла применяли для сверления отверстий $d=2,22; 2,60, 3,10$ и $3,30$ в сталях марок 20Х, 12ХН3А и сталь 45. Стойкость свёрл составляла 60.80 мин на режимах $V=70...85$ м/мин и $S_0=0,003...0,0064$ мм/об. М.А. Царенко были также разработаны методики расчёта свёрл, назначения режимов сверления и рекомендации по выбору углов заточки в зависимости от обрабатываемого материала и диаметра инструмента [5].

В 1982 г. фирмой Botek была разработана конструкция и освоен выпуск ружейных свёрл с твёрдосплавным стеблем (рис.7). У этих свёрл, в отличие, от рассмотренных выше конструкций инструментов, рабочая часть 1 и стебель 2 представляют собой единый твердосплавный стержень, припаянный к стальному хвостовику 3 [2]. Благодаря высоким физико-механическим характеристикам твёрдого сплава такие свёрла, по сравнению с выше названными инструментами, обладают повышенными стойкостью и производительностью.

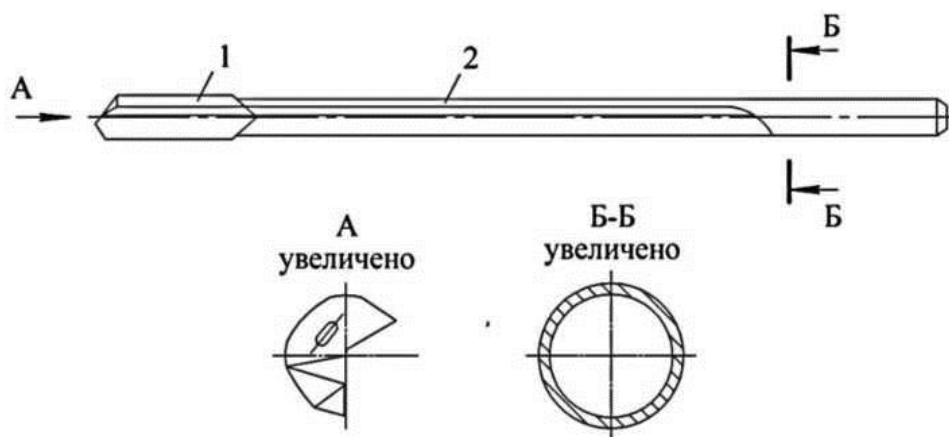

Рисунок 6- Ружейное сверло $d=2,22... 3,30$ мм конструкции М.А. Царенко: 1 - рабочая часть; 2 – стебель

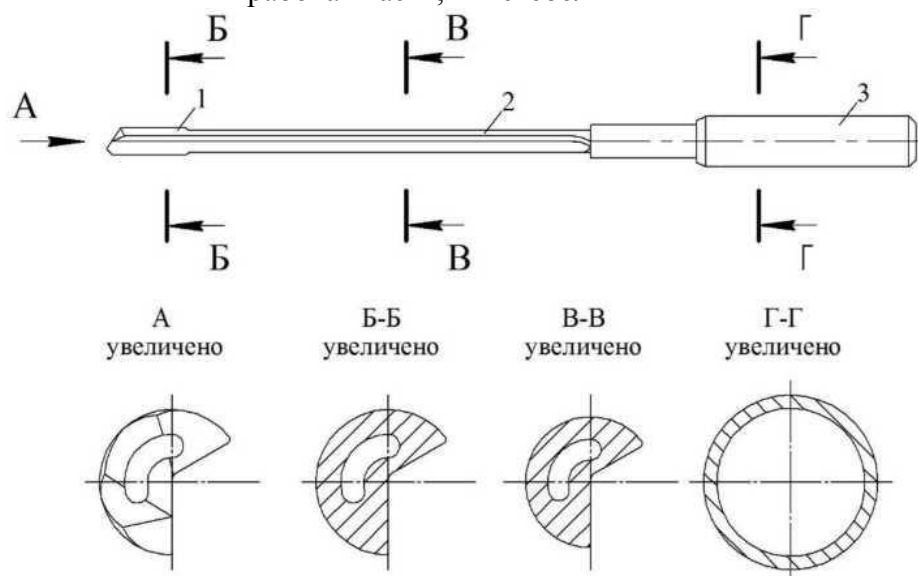

Рисунок 7 - Ружейное сверло с твёрдосплавным стеблем фирмы Botek: 1 - рабочая часть; 2 - стебель; 3 – хвостовик

Таким образом из рассмотренных конструкций инструментов наиболее перспективными для сверления глубоких и точных отверстий малых диаметров являются ружейные сверла с твердосплавным стеблем.

ЛИТЕРАТУРА

1. Назаренко, Д.В. Оптимизация процесса сверления глубоких отверстий малого диаметра: автореф. дис. канд. техн. наук. : 05.03.01 / Назаренко Дмитрий Владимирович. - Донской государственный технический университет, Ростов-на-Дону, 1998. 18 с
2. Кирсанов С.В., Гречишников В.А., Григорьев С.Н., Схиртладзе А.Г. Обработка глубоких отверстий в машиностроении: справочник / под общ. ред. С.В. Кирсанова. -М.: Машиностроение, 2010. -344 с.
3. Кущёва М.Е. Исследование процесса сверления глубоких отверстий малого диаметра в труднообрабатываемых материалах: Дисс. . канд. техн. наук. : / Кущёва Марина Евгеньевна. -М., 1978. -221 с.
4. Мещеряков, А. И. Твёрдосплавные свёрла одностороннего резания с внутренним подводом СОЖ. Методические рекомендации по конструированию, технологии изготовления и эксплуатации /И. Мещеряков. -М.: ВНИИ. 1981. -68 с.
5. Царенко, М. А. Опыт проектирования свёрл одностороннего резания для получения точных и глубоких отверстий 02,22...3,30 мм / М. А. Царенко // Технология авиационного приборо- и агрегатостроения. 1984. №4. С. 59-63.

ӘОЖ 004 (075-8)

MICROSOFT EXCEL БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ КӨМЕГІМЕН ФУНКЦИЯ МӘНДЕРІН ЕСЕПТЕУ ЖӘНЕ ГРАФИКТЕРІН ТҮРҒЫЗУ

Шаленова С., Кощанова Г.Р.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Microsoft Excel бағдарламасы – кестелік процессорлар немесе электрондық кестелер тобына жататын ең кең тараған программалық кестелердің бірі. Бірақ Excel жәй бағдарлама ғана емес, оны көптеген математикалық амалдарды, күрделі есептеулерді көрнекті жеңілдету үшін пайдалануға болады. Бұл мақалада Excel бағдарламасы көмегімен алынған мәліметтердің негізінде түрлі функциялардың графиктерін тұрғызу қарастырылған.

Түйінді сөздер: кестелік процессор, функция мәні, функция графигі.

Қазіргі таңда білім беру жүйесінде жаңашылдық қатарына ақпараттық кеңістікті құру енгізіліп, білім беру жүйесінде ең маңызды болып есептелетін мәселелердің бірі – оқытуды ақпараттандыру, яғни оқу үдерісінде ақпараттық технологияларды қолдану болып табылады.

Оқу үдерісінде компьютерді пайдаланып оқып-үйрену нысаны ретінде, сонымен бірге - оқыту, тәрбиелеу, дамыту мен оқытудың мазмұнын меңгеруді диагностикалау құралы ретінде әрекет етеді. Мұның өзі ақпараттық технологияларды пайдаланудың екі бағыты бар екендігін анықтауға мүмкіндік береді. Бірінші бағыт тұрғысынан алып қарасақ, ақпараттық технологиялар білім, білік, дағдыны игеру үшін қажетті құрал көзі болып табылып, оқушылардың саналы тәрбие, сапалы кәсіби бағытта білім алуына жағдай жасайды, ал екінші бағыт тұрғысында, ақпараттық технологиялар оқу-тәрбие

үдерісін ұйымдастыру тиімділігін арттырудың қуатты құралы болып табылады.

Сондықтан, білім беруді жаңа сатыға көтеру үшін тек білім мазмұны мен оқыту әдістерін ғана емес, ақпараттық технологияларды кеңінен пайдалану арқылы оқытуды ұйымдастырудың түрлерін жетілдіру қажет [1].

Есепті шығару алгоритмі:

1. Функция шеберін таңдау;
2. Ашылған терезеден математикалық категорияны белгілеп, одан әрі sin, cos немесе кез келген функцияны таңдау керек;
3. Формулалар панелі ашылған соң, сан өрісіне мәнді енгізіп, панельдің ОК батырмасын шертсек, ағымдық ұяшыққа есептің мәні шығады.

Функция түрлері: математикалық және тригонометриялық; логикалық; уақыт; ақпараттық; мәтіндік; қаражаттық; мәліметтер қоймасымен жұмыс істеуге арналған.

MS Excel көмегімен функцияның мәнін табу:

Қарапайым функция =ЕГЕР(шарт; 1өрнек; 2өрнек) - аргументінде көрсетілген шарт ақиқат болған жағдайда өрнекі, ал жалған болған жағдайда 2 өрнек қайтарылады.

Мысал 1.

$$y = \begin{cases} x^2 + x^3 & \text{егер } x < 0 \\ x^{\frac{1}{3}} & \text{егер } x \geq 0 \end{cases}$$

Мұндағы x (0;1) аралығында өзгереді. X -тің мәндерін табу үшін бірінші мәні ретінде аралықтың ең төменгі шегі алып, келесі мәнді табу үшін алдындағы мәнге x өсімшесін (өсу қадамын) қосамыз. Біздің мысалда ол 0,1. Яғни A2 ұяшығының мәніне 0,1 қосамыз да, осы формуланы аралықтың ең соңғы мәні - 1 шыққанға дейін толтыру маркерімен созамыз.

У функциясының мәнін табу үшін ЕГЕР функциясын қолдандық:

	A	B
1	x	y
2	0	=ЕСЛИ(A2<0,5;A2^2+A2^3;A2^(1/3))
3	=A2+0,1	
4		
5		
6		
7		

Сурет 1 - Функциясының мәні

Күрделі функция: =ЕГЕР(шарт1; өрнек1; если (шарт2; өрнек2; өрнек3) [2].

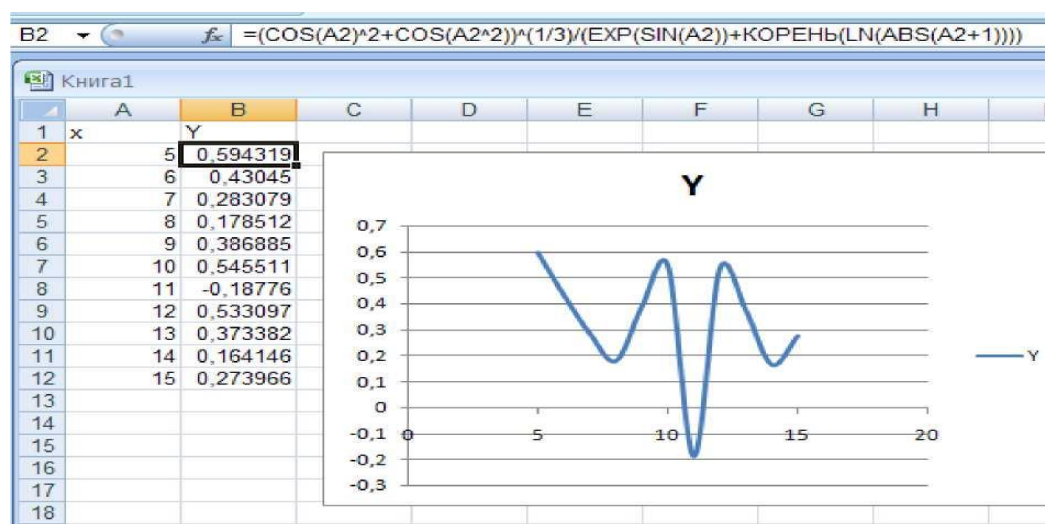
Мысал 2. Берілген Y функциясының мәндерінің кестесін x -тің белгілі бір аралықтағы мәндері үшін толтырып, сол кесте негізінде графигін салайық:

$$y = \frac{\sqrt[3]{\cos^2 x + \cos x^2}}{e^{\sin x} + \sqrt{\ln|x+1|}}$$

Есептің шығарылуын Excel бағдарламасында ұйымдастыру үшін ең бірінші x айнымалысына кез-келген мән береміз. Біздің мысалымызда ол - A2 ұяшығына енгізілген 0 мәні. X -тің келесі мәнін табу үшін A3 ұяшығына =A2+1 формуласын жаздық, яғни алдыңғы мәнге 1 қадамын қостық. X -тің одан кейінгі мәндерін есептеу үшін формула

енгізудің қажеті жоқ, A2 ұяшығына жазылған формуланы көшіру маркерін қолданып төмен қарай көшіре салуға болады.

Y функциясының мәнін есептейтін формула суреттегі формула жолында көрсетілген. Функцияның графигін тұрғызу үшін Диаграмма тұрғызу шеберін қолданамыз. Ол үшін Вставка - Диаграмма командасын орындап, график сызуға қолайлы диаграмма түрін таңдаймыз. X-тің мәндері графикпен сәйкес келу үшін Подписи оси x өрісінде оның мәндері тұрған диапазонды көрсету керек.

Сурет 2 - Кесте негізінде функция графигі

Мысал 3. $y = 2x + 1$ теңдеуі негізінде Excel-де түзу салуды қарастырамыз. $\Delta=0,25$ қадаммен I ширекте ($x \in [0;3]$) жататын түзу бөлігін салу қажет болды делік

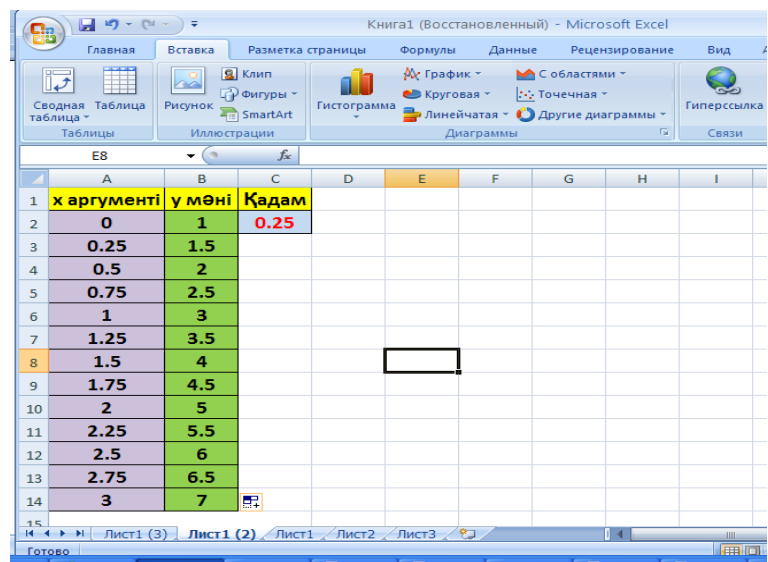
Шешуі: Түзуді салу бірнеше кезеңнен тұрады.

1-кезең. Мәндерді енгізу. Түзу сызу үшін алдымен Excel кестесі жұмыс терезесінде мәндер (x және y) кестесін құру қажет болады. Бұл мысалда 1 - бағанда x-тің мәні, 2-бағанда y-тің мәні болсын делік. Ол үшін A1 ұяшығына – Аргумент мәні, B1 ұяшығына – y мәні сөзін енгіземіз.

Алдымен аргумент мәнін енгізуден бастаймыз. A2 ұяшығына аргументтің 1-мәні – диапазонның сол жақ шеті (0) енгіземіз. A3 ұяшығына аргументтің 2-мәні – диапазонның сол жақ шетін қосу қадамы (0,25) енгіземіз. A2:A3 ұяшығы блоктарын ажырату арқылы аргументтің барлық мәндерін аламыз (оң жақ төменгі бұрышын A14-ке дейін созу қажет).

Түзудің мәндерін енгізейік. B2 ұяшығына оның теңдеуін енгіземіз: $=2*A2+1$, ағылшын тіліне көшу арқылы (Ctrl+Shift). Түзудің теңдеуі бұрыштық коэффициентті теңдеуге түрлендірілуі қажет екеніне мән беруіміз қажет. B2:B14 диапазонына бұл формуланы көшіреміз.

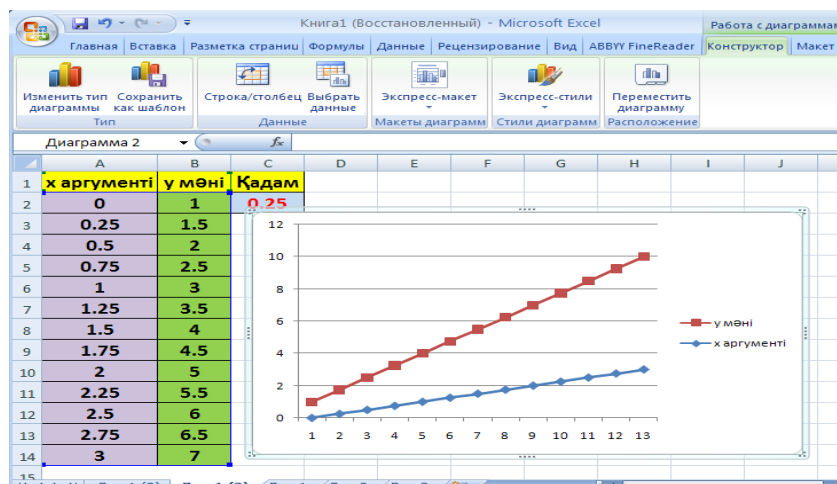
B2 ұяшығындағы формуланы аргументтің басқа мәндеріндегі мәнін есептеп табу үшін, сол жолдарға көшіреміз. Сонда электрондық кесте автоматты түрде y мәнін есептейді.

Сурет 3 - MS Excel кестесінің жұмыс терезесіндегі мәндер кестесі

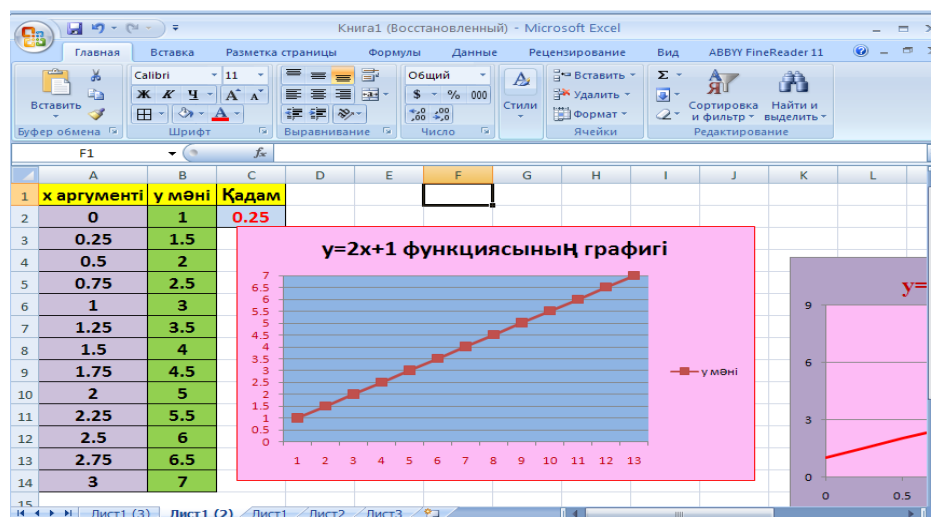
2-кезең. Диаграмма типін таңдау. Мәзір жолынан Қою (Вставка) –Диаграмма шебері батырмасын шертеміз. Диаграмма шеберінің сұқбат терезесінде диаграмма түрін көрсетіп аламыз. Бұл мысалда График түрін таңдап, График маркерімен, содан кейін ОК батырмасын шерту керек.

3-кезең. Диапазонды көрсету. Мәндер диапазонын анықтау диаграмма сызатын негізгі кезең болып есептеледі. Бұл үшін Диаграммаға тышқанның оң жақ батырмасын шертеміз және жанама мәзірден Выбрать данные сілтемесін таңдаймыз.

Сурет 4 - Мәліметтерді таңдау сілтемесі

Енді тұрғызылған графикті көрнекі ету үшін, қажетті бөліктерді форматтауға, түрін, түсін өзгертуге болады [3].

Сурет 5 - $y = 2x + 1$ функциясының графигі

Бүгінгі таңда Excel-дің функцияларын пайдалана отырып күрделі есептеулерді жеңілдету, сонымен қатар уақытты үнемдеу қажеттілігімен түсіндіріледі.

Жұмыстың мақсаты - берілген құжаттармен жұмыс жасай отырып, күрделі ақпараттық мәселелер мен міндеттерді шешуде өзінің білімі мен дағдысын жетілдіру қажет болатын компьютерлік программалардың сауатты пайдаланушыларына арналған Excel құралдары мен функцияларын пайдалана отырып, математика есептерін Excel бағдарламасында жеңіл әрі жылдам есептеуді үйрету.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту Тұжырымдамасы, 2015 ж., Алматы.
2. Хакимова Т. Инновациялық технологияларды пайдаланып компьютерлік өңдеуді кредиттік оқыту: Оқу құралы. Алматы: «Нұр-пресс», 2009. 204 б.
3. А.Т. Аймұқатов. MS Excel кестелік процессоры (тәжірибелік сабақтар). Алматы: Фолиант, 2008 – 80 б.

УДК 621.9.02.06

РАСЧЕТ ПАРАМЕТРОВ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ ИЗГОТОВЛЕНИЯ ДЕТАЛЕЙ В САПР ТП

Мадиярова А.С., Жолболдина К.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. Проведен анализ расчета параметров технологических процессов изготовления деталей в САПР ТП, который показал, что разработанные пакеты прикладных программ не решают проблемы полной автоматизации расчетов, рассмотренные САПР ТП не имеют единой методики автоматизированного расчета параметров ТП. Все это необходимо учитывать при выполнении дальнейших исследований для обеспечения полной автоматизации расчетов.

Ключевые слова: технологический процесс, параметры, расчет, чертеж, информация, преобразование

К одному из направлений развития САПР ТП на современном этапе относится увеличение количества параметров, получаемых в результате автоматизированного расчета для последующего формирования маршрутных и операционных карт. Данная задача является наиболее сложной, так как каждый параметр технологического процесса имеет зависимость от многих влияющих на него факторов. Например, на выбор режущих инструментов при оснащении технологических процессов влияет: вид станка; метод обработки, режимы и условия работы; материал заготовки, ее размеры и конфигурация; требуемая точность обработки и шероховатость поверхностей; тип производства; заданный объем выпуска деталей и производительность обработки; стоимость инструмента и затрат на его эксплуатацию.

Основным условием разработки автоматизированного расчета параметров технологических процессов является возможность интегрированного переноса геометрических данных параметрического чертежа из САПР в САПР ТП. Данное условие является проблемным, так как каждый разработчик создает свой формат для хранения и передачи геометрических данных изделия [1]. Преобразование геометрической информации из САПР в САПР ТП должно сопровождаться преобразованием графической информации в табличный вид. Применительно к расчету параметров преобразование информации будет первым этапом, способствующим повышению уровня автоматизации расчета параметров, так как «входом» в систему САПР ТП будут служить данные не бумажного чертежа детали, а их графическое представление.

На машиностроительных предприятиях ТПП является самым трудоёмким и длительным этапом при освоении выпуска новой продукции. Сокращение стоимости и сроков проектирования технологических процессов в настоящее время достигается за счет не увеличения численности работников, а путем создания автоматизированных рабочих мест оснащенных системами САПР ТП. Поскольку необходимо выбрать оптимальную САПР ТП для передачи в нее конструкторско-технологической модели КТМ детали, в данном разделе приведен обзор САПР ТП с точки зрения возможности автоматизации проектирования технологии изготовления изделий и получения информации о КТМ изделий из внешних источников, а также расчета параметров технологических процессов.

Проведем обзор и анализ функциональных возможностей САПР ТП (ВЕРТИКАЛЬ, ТехноПро, СИТЕП МО) под углом возможности их работы с геометрической информацией чертежа детали и работы с переменными.

САПР ТП ВЕРТИКАЛЬ V4 [2,3] интегрируется с CAD-системой КОМПАС 3D. Между ними возможна передача данных как двух- так и трехмерных чертежей детали в форматах CDW, M3D. При подключении 3D модели чертежа детали к САПР ТП Вертикаль, система в первую очередь предлагает выбрать материал детали из предложенного сортамента. Затем может быть осуществлен импорт габаритных размеров с 2D-чертежа детали. Еще одной особенностью САПР ТП Вертикаль является возможность добавления номинальных размеров в текст перехода, импортировать их можно из чертежа, эскиза или 3D-модели.

Вертикаль имеет специальный модуль, позволяющий автоматизировать расчеты режимов резания в переходах операций технологического процесса. Входными данными для расчета служат: применяемое оборудование, оснастка и инструмент, код блока расчета, позволяющий уточнить вид производимых работ. Для расчета в окне программы указывается: диаметр обрабатываемой поверхности; длина обработки; врезание и

перебег; максимальный диаметр заготовки (данные параметры также могут быть получены из переходов автоматически, если имя параметра в тексте перехода и блоке расчета совпадают). Остальные параметры такие как: припуск; глубина резания; количество проходов; допуск и шероховатость вводятся в ручном режиме. Результатом расчета, т.е.«выходом», служат следующие параметры: подача на оборот; скорость резания; число оборотов шпинделя; минутная подача; основное время; мощность резания; длина резания; вспомогательное время.

САПР ТП ТехноПро 8 [4] имеет более широкие возможности работы с геометрической информацией чертежа детали, благодаря работе в связке с дополнительным программным обеспечением ТехноDIX(см.рис.1).

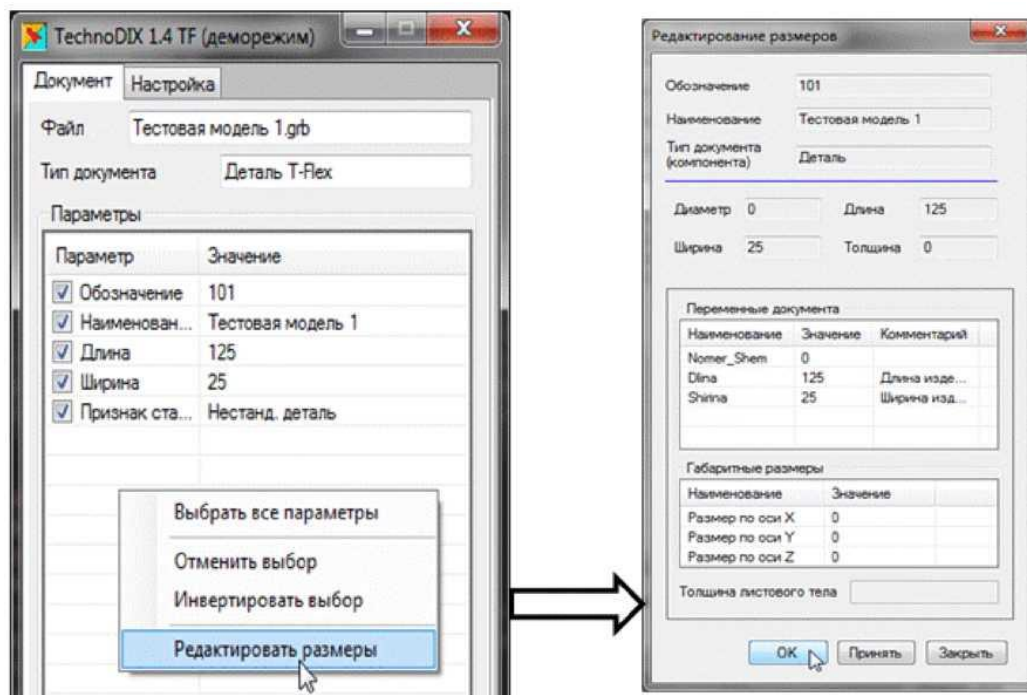

Рисунок 1 - Считывание вещественных переменных с чертежа детали T-FLEXCAD в ТехноDIX

ТехноЭК предназначен для обеспечения интеграции конструкторских САПР (КОМПАС-BD, SolidWorks, TeklaStructures, Catia, Inventor, T-FLEXCAD, AutoCAD). Интеграция заключается в импорте данных из активного документа САПР и экспорте полученной информации в базу конструкторской документации или конкретный технологический процесс. Настройка параметров импорта позволяет загружать полное дерево сборки и спецификации. При работе с системой КОМПАС возможно автоматическое распознавание материала и сортамента программой ТехноDIX, если указан путь к файлу базы материалов системы КОМПАС. Настройка импорта данных блока «Связь размеров» позволяет получить информацию о размерах изделия - диаметре, длине, ширине и толщине. Для получения этой информации размеры необходимо связать с габаритными размерами изделия или внешними переменными документа.

Система ТехноПро обеспечивает присоединение к технологическим процессам и просмотр эскизов чертежей и иллюстраций, выполненных в форматах графических данных EMF, WMF, DXF, TIF, GIF, BMP. Функциональные возможности ТехноПро позволяют работать с базой условий и расчетов, которая позволяет рассчитывать параметры технологических процессов. При создании условий и расчетов в окно

программы вводятся необходимые выражения.

Система технологического проектирования СИТЕП МО использует графическую информацию об изготавливаемой детали при подготовке исходных данных и непосредственно в процессе проектирования ТП МО, на основе функций OLEAutomation, позволяющего входить в среду системы T-FLEXCAD и выполнять все его функции с возвратом в СИТЕП МО. Для повышения уровня автоматизации проектирования технологических процессов в СИТЕП реализована схема технологической параметризации. Использование технологической параметризации при проектировании ТП с помощью СИТЕП МО необходимо для разработанного ранее технологического процесса объявить в качестве переменных те конструкторские и технологические параметры, которые подлежат изменению: переменные конструкторских параметров объявляются в соответствии с инструкцией T-FLEXCAD; переменные технологических параметров, которые зависят от конструкторских, объявляются по инструкции. Значение переменных может быть задано как явно, так и ссылкой на файл.

В результате проведенного обзора САПР ТП можно сделать вывод, что ни одна из рассмотренных систем не может рассчитать параметры технологического процесса полностью в автоматическом режиме. Так как частично во всех рассмотренных САПР ТП присутствуют элементы автоматизации, то можно говорить о степени их автоматизации. В таблице 1 представлены функциональных возможностей САПР ТП и степени их автоматизации применительно к расчетам параметров ТП.

Таблица 1 - Функциональные возможности САПР ТП и степень их автоматизации применительно к расчетам параметров технологических процессов

Этапы преобразования информации	САПР ТП		
	Вертикаль	СИТЕП	ТехноПро
1 Этап (Передача геометрической информации из графических систем в технологическую среду САПР ТП.)	0,1	0,2	0,1
2 Этап (Создание информационной модели, которая указывает, какие существуют связи между переменными и в каком виде они реализованы)	0,1	0,2	0,2
3 Этап (Планирование вывода переменных)	0,15	0,2	0,15
3 Этап (Планирование вывода переменных)	0,15	0,2	0,15
4 Этап (Генерирование расчетов)	0,25	0,25	0,15
Итого:	0,6	0,85	0,6

Таким образом, ни одна из рассмотренных САПР ТП (ТехноПро, Вертикаль, СИТЕП) не может рассчитывать параметры ТП полностью в автоматическом режиме. Для расчета параметров во всех рассмотренных САПР ТП необходим ввод исходной информации в ручном режиме. Вертикаль обладает специальным модулем расчета режимов резания, который в автоматическом режиме может получать информацию о материале и габаритных размерах детали. Расчет режимов резания в ТехноПро позволяет рассчитывать параметры режимов резания при помощи специальных баз условий и расчетов (БУР). В ТехноПро возможно получение информации с чертежа детали (длина, ширина, толщина, диаметр детали, а также параметры заготовки). При расчете происходит диалог с оператором, который предлагает выбор материала режущей части инструмента, а в некоторых случаях табличного значения скорости резания.

ЛИТЕРАТУРА

1. Петухов, А.В. Системы автоматизированного проектирования технологических процессов [Текст] : Учебн. пособие / А.В.Петухов, Д.В.Мельников, В.М. Быстренков. - М-во образования Респ. Беларусь, Гомел. гос.техн. ун-т им П.О. Сухого, 2011. - 144 с.
2. Сироткина, Н. Типовые решения для ускоренного проектирования технологических процессов в САПР ТП ВЕРТИКАЛЬ [Электронный ресурс] / Н. Сироткина // Журнал САПР и графика. — 2012. — №10, <http://www.sapr.ru/Article.aspx?id=23320>
3. Зинина, И. Технология ВЕРТИКАЛЬНОГО взлета [Электронный ресурс] /И. Зинина // Журнал САПР и графика. — 2009. — №5, <http://www.sapr.ru/Article.aspx?id=20373>
4. Шилов, В. Эффективность применения системы «ТехноПро» на машиностроительном предприятии [Электронный ресурс] / В. Шилов, С. Смирнов // Журнал САПР и графика. — 2003. — №12, <http://www.sapr.ru/Article.aspx?id=8315>

УДК 004.036

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПАКЕТОВ MATLAB И SIMULINK ДЛЯ МОДЕЛИРОВАНИЯ УЯЗВИМОСТЕЙ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ СИСТЕМ ОБРАБОТКИ ИНФОРМАЦИИ

Бржанов Р.Т¹., Лахно В.А².

¹Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

²Европейский университет, г.Киев, Украина

Аннотация. В статье содержатся результаты исследований, позволяющих повысить уровень защиты автоматизированных информационных систем предприятий. В работе предложена последовательность этапов моделирования работы систем защиты информации от сетевых автоматизированных информационных систем в условиях, когда имеются конфликтные потоки передаваемых данных между сервером и автоматизированными рабочими местами.

Ключевые слова. Автоматизированные информационные системы, уровень защиты, математическая модель защиты

Введение. Множественный доступ к ресурсам автоматизированных информационных систем (АИС) предполагает разделение ресурсов канала между абонентами [1, 2]. Данная работа продолжает публикации по теме, связанной с исследованием конфликтных потоков данных в АИС, и как следствием возникающими проблемами с конфигурацией систем защиты информации (СЗИ) в подобных АИС.

Постановка проблемы.

Вероятность трансформации процедуры обслуживания потоков данных из начального состояния $S_{i(a)}$ в конечное $S_{j(z)}$ по линии $h(tr_{ij})$ находится на основе решения системы интегро-дифференциальных уравнений [1]:

$$\Phi_{ij}(h(tr_{ij}), \tau) = o_{ij} \cdot \int_0^{\tau} f_{ik}(h(tr_{ij}), \tau) \cdot \Phi_{kj}(h(tr_{ij}) - \tau) \cdot d\tau,$$

где $\{o_{ij}\}$ – матрица вероятностей трансформации состояний АИС; $\{f_{ij}(\tau)\}$ – матрица плотностей вероятностей времен пребывания процедур обслуживания потока

данных в каждом i -м состоянии.

Основной материал статьи.

Для решения задачи используется математический аппарат сетей Петри-Маркова (СПМ). Полагаем, что поскольку линия выбрана (дуги графа известны), то альтернативные варианты перемещения по дугам, можно не рассматривать.

Если на линии $h(tr_{ij})$ определяется переход с логическим критерием (также возможна ситуация, когда на переходе существуют несколько линий) следует рассчитать вероятность того, что этот логический переход сработает [2].

Принято, что общий номер по нумерации СПМ такой трансформации обозначен как \mathcal{G} . Текущий номер – $h(tr_{ij})$ соответствует величине $n_{h(tr_{ij})}$, тогда указанная вероятность находится так:

$$\Phi_{\mathcal{G}}(\tau) = \begin{cases} \prod_{h(tr) \in H} \Phi_{i+n_{h(tr_{ij})}}(h(tr_{ij}), \tau) - \text{для } \wedge; \\ 1 - \prod_{h(tr) \in H} [1 - \Phi_{i+n_{h(tr_{ij})}}(h(tr_{ij}), \tau)] - \text{для } \vee, \end{cases} \quad (1)$$

где $\Phi_{i+n_{h(tr_{ij})}}(h(tr_{ij}), \tau)$ – переходные вероятности. Они определялись в результате решения системы уравнений, которые описывают систему до трансформации.

Если по линии $h(tr_{ij})$ более не определяются переходы (или их не существует), то вероятность того, что процесс к расчетному моменту времени достигнет конечного перехода, а значит, попадет в последнюю вершину графа, находится так:

$$\Phi_{i,j(t)} = \prod_{k=1}^j o_{spm(s_a), k(s_a, j)} \cdot \int_0^t \Phi_{s_a}(\tau) \cdot f_{spm(s_a), j}(t - \tau) \cdot d\tau, \quad (2)$$

где $spm(s_a)$ – номер позиции по СПМ, которая следует сразу за переходом под номером s_a ; $k(s_a, j)$ – номер перехода по порядку при перемещении по СПМ от перехода с номером s_a к переходу с номером j .

Вероятность $\Phi_{i,j(t)}$ является, по сути, вероятностью реализации информационной угрозы. Если на рассматриваемой линии еще существуют переходы с логическими критериями, то для них расчет циклически повторяется.

Большие системы, в том числе АИС, оснащенных комплексами СЗИ, состоят из сотен, а в некоторых случаях тысяч элементов и еще большего количества связей между ними. Подобные системы характеризуются неоднородностью элементов. Также, неоднородны связи между элементами. Несмотря на то, что самостоятельные компоненты или связи в АИС адекватно описаны моделями дискретной математики или теории массового обслуживания, о системе в целом этого сказать нельзя. Альтернативным подходом является применение методологии имитационного моделирования (ИМ). Имитационное моделирование позволяет соединить между собой разнородные математические модели элементов, входящие в состав АИС.

Для ИМ АИС (как структурный компонент учитывается и наличие СЗИ) с конфликтными потоками был выбран пакет Simulink. Назначение пакета заключается в осуществлении имитационного моделирования систем и устройств [2].

С учетом рекуррентных выражения приведенных в работах [1,2], и используя

инструментарий имитационного моделирования пакета MATLAB + Simulink, рассмотрим один из подходов к анализу динамики и взаимосвязи трафиков данных в моделируемой АИС. Учитывается конфликтность потоков данных [2]. В продолжение исследований [6,7], полагаем, что сеть АИС состоит из одной линии передачи данных и трех станций (АРМ). АРМ периодически посылают требования на передачу данных по линии, см. рис. 1, 2. Параметры запросов были сформированы в соответствии с данными [2] (АРМ1 – приоритетный поток с малой интенсивностью; АРМ2 – поток с малой интенсивностью; АРМ3 – приоритетный поток с наибольшей интенсивностью поступающих на сервер данных).

Предполагалось также, что время дискретное и изменяется от 0 до заданного значения T . АРМ работают независимо друг от друга, и в каждый момент времени с определенной вероятностью от любой станции может поступить требование на передачу данных по линии или произойти освобождение линии.

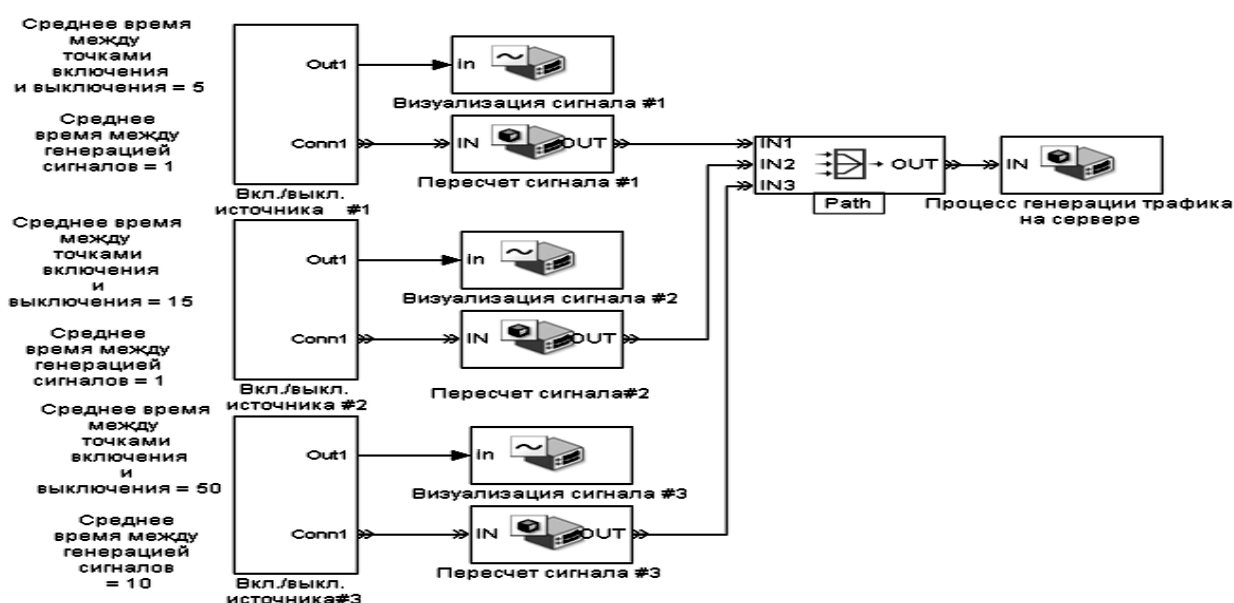

Рисунок 1 - Схема имитационного моделирования уязвимостей АИС для атаки типа «отказ в обслуживании»

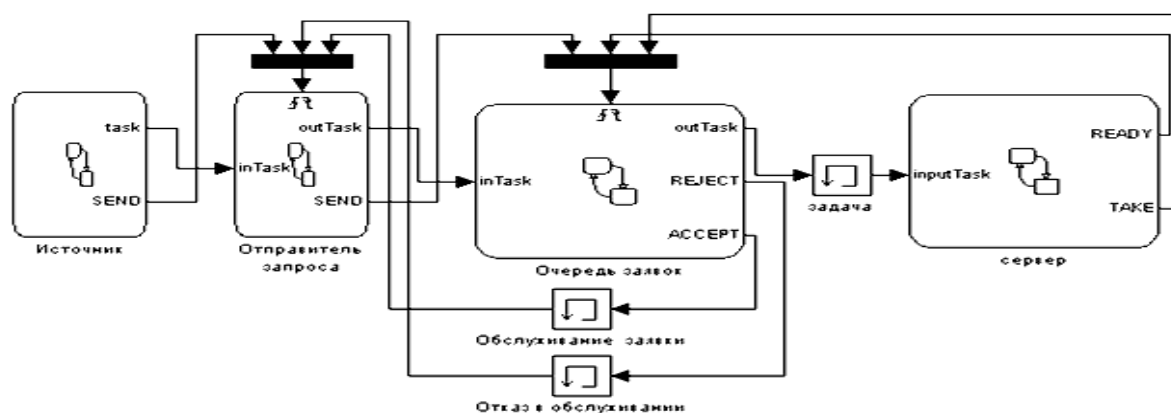
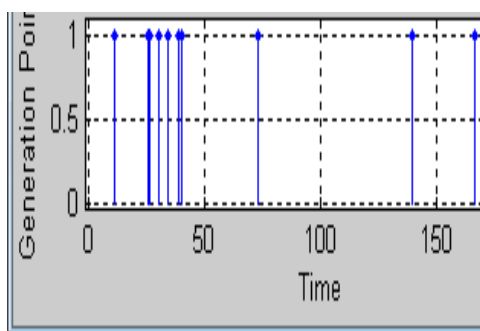

Рисунок 2 - Схема функционирования сервера АИС обслуживающего заявки

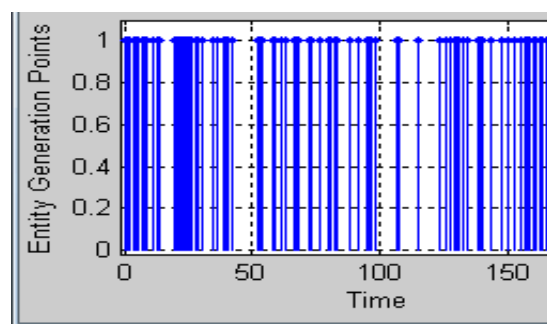
Программная реализация математической модели позволила визуализировать процессы на выходе каждой АРМ. Т.е. возможно решение, в котором определяются важные характеристики СМО (время простоя линии передачи данных в АИС, среднее время передачи данных по линии от каждой АРМ и т.п.). Практически не представляет сложности реализовать программно тестовые последовательности любых выбранных пользователем или наиболее важных компонент состояния АИС (полагаем, что известно количество АРМ в АИС). Например, на рис. 3 показаны тестовые трафики на линии АИС.

Вариант 1 – у всех АРМ равные вероятности занять линию передачи. Примерно одинаковы и вероятности освобождения линий передачи после её занятия соответствующим АРМ, см. рис. 3 а.

Вариант 2 – сервер АИС подвергнулся атаке типа отказ в обслуживании. Тогда, вероятность ситуации, в которой занятия линии каждой из АРМ АИС стремятся к «0» или первая и вторая АРМ имеют больше запросов на передачу данных и дольше занимают линию, чем первая АРМ, см. рис. 3 б.

а)

б)

Рисунок 3 - Результаты моделирования режимов функционирования АИС

Выводы. Выполненные исследования позволили разработать следующую последовательность этапов моделирования работы СЗИ в составе АИС:

- построить схему многофазной СМО для расчета емкостных и временных характеристик СЗИ АИС с использованием MATLAB + Simulink;
- выполнить формализацию всех возможных состояний моделируемой АИС и ее СЗИ от сетевых атак. Выделить небезопасные состояния;
- определить интенсивности и вероятности перехода узлов СЗИ и АИС в целом из состояния в состояние;
- в соответствии с графом переходов, с учетом систем дифференциальных или рекуррентных уравнений, определить вероятностные характеристики состояний АИС как функции времени и интенсивности входящих потоков требований.

ЛИТЕРАТУРА

1. Соколов А.В.: Защита информации в распределенных корпоративных сетях и системах. ДМК Пресс, Москва, 2002.
2. Lahno, V. (2014). Ensuring of information processes' reliability and security in critical application data processing systems. MEST Journal, Vol. 2, pp. 71–79. doi: 10.12709/mest.02.02.01.07

ГРАФИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ РЕШЕНИЯ ЗАДАЧ ФИЗИКИ НА УСТОЙЧИВОСТЬ

Нарбеков Н.А., Суйеуова Н.Б.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В этой статье мы хотим показать графические методики исследования на устойчивость задач физики для машиностроительных специальностей. Дело в том, что студенты машиностроительных специальностей лучше усваивают тему, когда качественный анализ ведется на основе графико-аналитических методов.

Ключевые слова: устойчивость, задача, функция.

Для наглядности рассмотрим задачу, приведенную в [1] стр.161.

Задача. Два заряда $Q_1 = 9Q$ и $Q_2 = -Q$ закреплены на расстоянии $l = 50$ см. друг от друга. Третий заряд Q_3 может перемещаться только вдоль прямой, проходящей через заряды. Определить положение заряда Q_3 , при котором он будет находиться в равновесии. При каком знаке заряда равновесие будет устойчивым?

Для проведения качественного анализа достаточно проанализировать функции

$$F_1 = \frac{9Q_1Q_3}{(l+x)^2} \text{ и } F_2 = \frac{9Q_2Q_3}{x^2} \quad (1)$$

В положении равновесия $F_1 = F_2$, следовательно

$$\frac{9Q_1Q_3}{(l+x)^2} = \frac{Q_2Q_3}{x^2} \Rightarrow \frac{1}{\left(\frac{l+x}{3}\right)^2} = \frac{1}{x^2}$$

Очень удобно проанализировать функции

$$F_1^* = \frac{1}{F_1} = \left(\frac{l+x}{3}\right)^2, \quad F_2^* = \frac{1}{F_2} = x^2 \quad (2)$$

Приведем графики функции F_1^* , F_2^* при различных соотношениях величин зарядов:

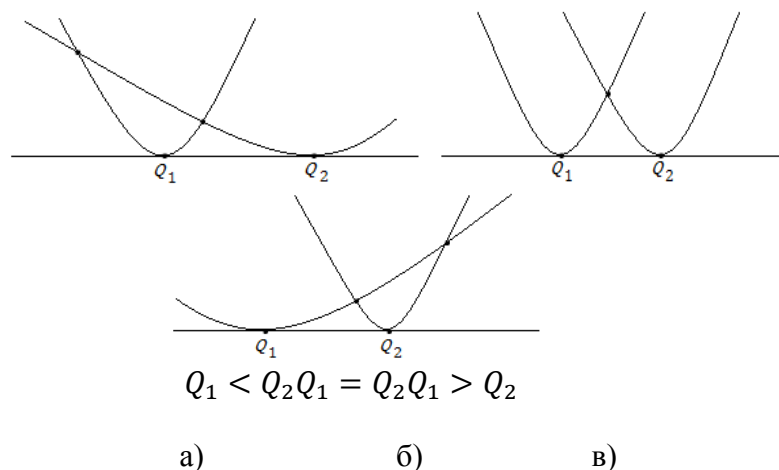

Рисунок 1 - графики функции F_1^* , F_2^*

Так как в нашем случае $Q_1 > Q_2$ (по модулю), то графики функции F_1^*, F_2^* будут соответствовать рисунку 1.в. Как показано в [2,3] положение равновесия заряда Q_3 находится справа от заряда Q_2 с координатой $x = \frac{l}{2}$, соответствующей точке пересечения графиков функции F_1^*, F_2^* . Произведем анализ устойчивости положения равновесия заряда Q_3 на основе рисунка 2.

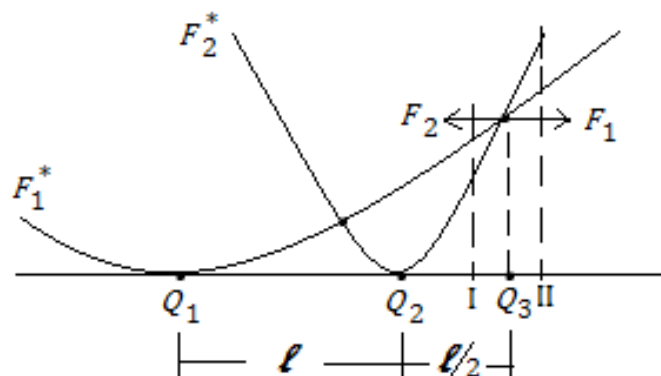

Рисунок 2 - Анализ устойчивости положения равновесия заряда Q_3

Случай 1. Заряд Q_3 положителен.

Как видно из рис.2 при смещении заряда Q_3 влево (сечение I)

$$F_1^* > F_2^* \Rightarrow F_2 > F_1,$$

а при смещении вправо (сечение II)

$$F_1^* < F_2^* \Rightarrow F_1 > F_2.$$

Следовательно, положения равновесия неустойчиво.

Случай 2. Заряд Q_3 отрицателен.

В этом случае на рис. 2 направление сил F_1 и F_2 надо поменять, тогда из анализа устойчивости следует, что положение равновесия устойчиво.

ЛИТЕРАТУРА

1. А.Г. Чертов, А.А. Воробьев. Задачник по физике: Учебное пособие. –М.: Высшая школа, 1981. – 496 с.
2. Н.А. Нарбеков, А.Б. Туркменбаев, М.Н. Утебаев. Некоторые подходы к решению задач по электростатике // Ёрлеу. – 2015. - №2(7) – С.122-123.
3. Бутенин Н.В., Лунц Я.Л., Меркин Д.Р. Курс теоретической механики. Т.1. – М.: Наука, 2002.- 240 с.

ӘОЖ 025.4.036

МОБИЛЬДІ ҚҰРЫЛҒЫЛАРҒА АРНАЛҒАН ҚОСЫМШАЛАРДЫ ҚҰРУДЫ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ

Жумадилова М.Б., Кызылгул А.Д.

Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университети, Актау қ.

Аңдатпа. Мақалада мобильді құрылғыларға арналған қосымшалар зерттеледі, солардың ішінде жазушаларға арналған редакторлық қосымшалар. Статияда Кітапхана

мобильді қосымшасының артықшылығы және мүмкіндіктері айтылған.

Түйінді сөздер: iA Writer, DubScript Screenplay Writer, Writer, Just Write, JotterPad.

Қазіргі таңда адамдар үстел компьютерін алмастыратын құрылғыларды көптен қолдануда. Бұл құрылғылардың басым бөлігі жұмыс үстелінде немесе үй үстелінде айтарлықтай орын алмайды және де олардың кейбіреуі адам алақанына сиып кететіндей шағым болып келеді. Соған байланысты, персоналды компьютерге жалғанатын құрылғылар орнына сенсорлы экрандар келгендіктен пернетақта мен тышқан сияқты құрылғылар қолданыстан тыс қалуда. Сенсорлы экран қолданушысына гаджетті саусақ тигізу арқылы немесе дыбысты басқару командалары арқылы басқаруға мүмкіндік береді. Сол себепті, қазіргі таңда саусақ тигізу арқылы басқарылатын қосымшалар саны көбейіп етек алуда, өйткені, ескі қосымшаларда саусақ тигізу функциясы ескерілмеген. Қазіргі сатыда мұндай қосымшалар аз.

21 ғасырда адамдардың барлығы ғаламтор желісін қолданады, сонымен қатар, оның ішінде мәлімет сақтауды, веб сайттарда мағлұмат іздеуді және де ұялы веб-қосымшаларды қолдануды үйренген. Ғаламтор әрбір үйде немесе қоғамдық орындарда қол жеткізілгенінің арқасында қолданушы өзінің сүйікті веб сайтына кіріп немесе қосымшасын ашып өз дегенін жасай алады. Сол себепті, тек қана бір құрылғыдағы операционды жүйеге тәуелді емес және әрбір ұялы құрылғыдан қол жеткізе алатын ұялы веб-қосымшалар жасау маңызды болып тұр.

Қосымшалардың ішінде етегін кеңінен жайғандары олар ойындар мен көңіл көтеруге арналған қосымшалар болғандықтан, «Кітапхана» қосымшасының аналогтары болмағандықтан бұл қосымша жазушылар үшін өзектірек болып келеді.

Жазушылар мен авторлар үшін қосымшаға бірнеше мысалдар бар. Солардың қатарындағы бірнешеуін қарастырып, олардың артықшылықтарын сипаттай кетелік. Бағдарламалар мен қосымшалар сізге көзіңізге зян келтіруін алдын алады және өнерлік дағдарысты жеңуге көмектеседі. [2.246].

Талантты тұлға өзінің қаламсабы мен дәптері болмаса не істей алады? Дұрыс айтасыз, -түк те істей алмайды. Егер де Раневская ханымның сөздерін еске ала кетсек, «Идея кетті де мойынсұнбады, тап бір ит секілді». Сонымен қатар лезде ұмытылып кетті. Түктерін айтсақ, қағаз дәптер мен мейрамхана сүлгісінің бәсекелестері Play Market және App Store жүйелерінде аз емес. Сол қосымшалардың көмегі арқылы сіз кез келген мәтінді еш қиындықсыз жаза аласыз және де басқа өзекті фото суреттермен және басқа да медиафайлдармен біріктіре аласыз. Осы мақсаттарда сіз төменде көрсетілген қосымшалар тізімін қолдана аласыз:

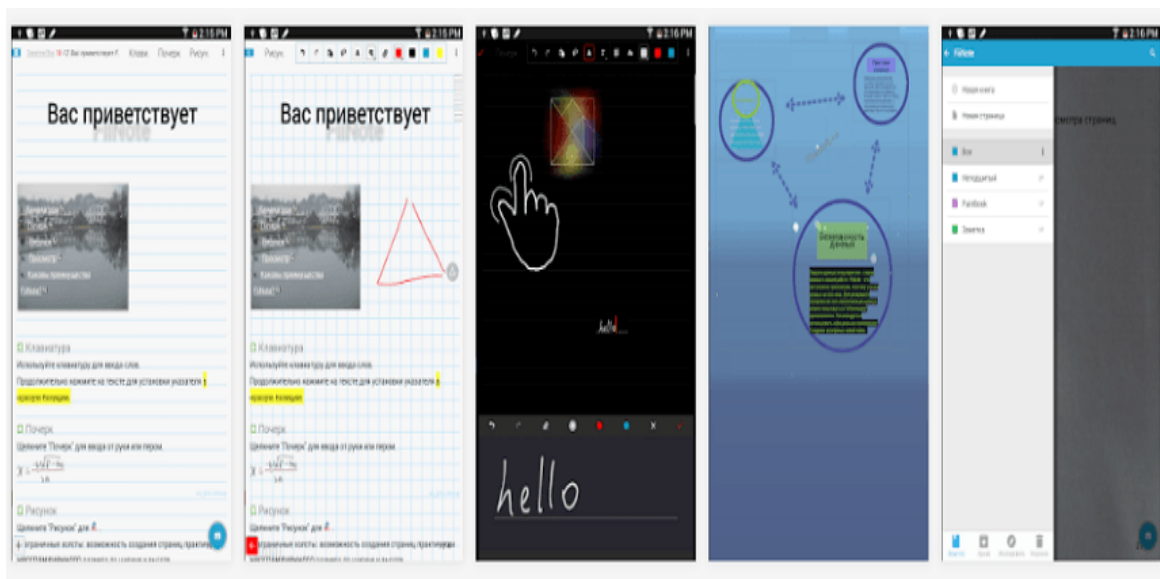
Evernote ([iOS](#), [Android](#));

GoodNotes ([iOS](#)) и Google Keep ([Android](#));

MomentDiary ([iOS](#), [Android](#));

FreeNote ([Android](#)).

Бұл қосымшалар жылдам ескертулер жазуға, комментарийлі медиафайлдар мен контактілер сақтауға және де есте сақтаулар жазып қою үшін таптырмас көмекшілер болып келеді. Олардың айырмашылығы дизайны мен қолданыс ерекшелігінде болып келеді. Мысалға, MomentDiary стилі Evernote қосымшасының ұстамды катал стилінен өзгеше болғанымен, олардың функциясы ұқсас. Бұл жерде басқаларынан ерекшеленіп тұрған онша танымал емес FreeNote қосымшасының кең функционалына қоса үлкен визуалды жабдықтаулардың бары.

Сурет 1 – FreeNote қосымшасы

Көздік қоры: Play Market [1,130].

Бірақ, егер де сіз оңайланған түрін қаласаңыз сізге мына нұсқаларды қарап көрген жөн:

iA Writer — Бұл редактор емес, қандай да бір функциясыз, мыжылған текстуралы нағыз жазушылық аскеза: тек сіз және ақ парақ қана. 100 жыл бұрынғы секілді. Қатаң, қысқа және жинақы. Жазбаларды Dropbox- та сақтайды. Android үшін арналған версиясы 2 жыл бұрын жарық көрген[3].

DubScript Screenplay Writer—бұл өте спецификалы және сонымен қатар өте қарапайым, бөлек репликаға арнайы жолдары бар және қатаң безендірілген сценаристке арналған редактор. Сіз драматургсіз, және сізге басқаның керегі шамалы. Сценарийлерді PDF, Fountain, Final Draft (FDX) және HTML форматтарында сақтайды. Жазбаларды Google Drive-қа импорттауға болады[3].

Сурет 2 – Writer қосымшасы

Дерек көзі: AppStore[3].

Writer— Дерееу бір парақ қағаз қажет еткендерге арналған қарапайым қосымша. Иа, бұл жерде артық ештеңе қажет емес: бағдарламаны ашып ойыңызды қағаз жолағына түсіре бересіз. Бір парақта ғана, ешқандай сақтау мен импорттау мүмкіндігі жоқ бұл қосымша қарапайымдылығымен ерекшеленеді.

Just Write— сол сатыдағы қосымша; тек осында ғана парақшалар горизонталды түрде орналасады. Шын кітап секілді парақ бетін аударып беруге болады. Қалауыңыз бойынша бір бетті суретке түсіріп алсаңыз болады, қысқасы «еркелікке» болады.

JotterPad. Басқаларынан бұл қосымшаның ерекшелігі кеңітілген функционалдығында: мұнда папкалар ашып олардың стилін жабдықтауға болады(“эссе”, “жоба”, “газета”, “поэма”). Таза дизайн мен әдемі безендірілген. Толық бақыт үшін құжаттарды TXT форматында сақтау мүмкіндігі барында және жедел Dropbox-қа жөнелту мүмкіндігі. Кеңейтілген версиясы универсалды Markdown және қабылданған медиаәффектілерді қолдануға мүмкіндік береді.

Егер сіз телефоныңызды артық жүктеулермен толтырғыңыз келмесе онлайн редактор ZenPen мен гуглдік әуе сервисі Writer сізге көмекке келеді.(ол кезкелген браузерде емін еркін жұмыс жасайды). Writer-ді қолдана отырып, сіз өз аккаунтыңызды ашып өз қиылыңызға ерік бере аласыз. Бұл жағдайда синхронизация жасаудың керегі шамалы: барлығы сіздің кез келген құрылғыдан ашылатын персоналды парақшаңызда сақталады. Writer қысқа және түсінікті болып келсе, ZenPen жедел ескертулер жазу үшін қолайлы – ол браузерде ашылады және тіркелуді өажет етпейді. Сіз онда шектеусіз жаза аласыз, бірақ та өте мағызды мәліметтерді жазуға кеңес бермейміз,өйткені браузер кэш жады өшірілсе ZenPen автоматты түрде тазаланады және таза парақ болып қалады.

Қарапайым Writer қосымшасында фон, өлшемжәне шрифт түсін, сонымен қатар винтажды пернетақтаның дыбыс деңгейін таңдауға болады. Енді, нағыз жазу машинасының дыбысынан кім бас тарта алады? Мұның ерекшелігі осында. Және де қажет болса , құжатты TXT және PDF форматтарында жүктеуге болады[3].

Менің ойымша, біз тек бізді сүйетін және шығымданатын кітаптарды оқуымыз керек. Егер біз оқыған кітап біздің бас сүйегімізге дейін соққы ретінде таң қалдырмаса, неге оны оқу керек? Бұл бізді бақытты ете алады деп айта аласыз ба? Иә, егер кітаптар болмаса, біз сонша бақытты болар маедік; бізді бақытты ететін кітаптарды біз оңай жаза алар едік. Шын мәнінде, бізге бақытсыздықтың ең қорқынышты, біз өзгені өзімізден қатты жақсы көретіндердің өлімі, адамдардан орманға қашқандай сезім алатын кітаптар қажет. Кітап біздің ішімізде қатып қалған теңізді кесуге қабілетті балта секілді болу керек. Бұған мен сенемін – деп Франц Кафка айтып кеткен. Осы қосышада әркім өз таланттарын ашады деп сенемін.

Әрине, бұл жазушыларға арналған қосымшалар бізге қағаздың иісі мен дыбысы, қарындаштың сырғыған дауысын алмастыра алмаса да, қажет уақытында тығырықтан табар жол болып табылады[2,36].

Айтпақшы, бізде тапқырлықты стимулдау және жаңа идеялар мен концепциялар туындауына жағдай жасайтын іріктеулер бар және олар аз емес.

Кітапхана қосымшасының ерекшелігі тәмамдалған кітапты редакторға жөнелтіп және оны толық кітап ретінде басып шығаруға мүмкіндік беретіндігінде. Және өзіңіздің бітірген кітаптарыңызды электронды версиясын сатылымға шығару мүмкіндігі. Егер редакциямен келіссеңіз оны басып шығаруға да болады. Әрбір адам өзінің тұнып жатқан ерекше ойларын осы қосымша арқылы қысқа әңгіме немесе үлкен роман арқылы жаза алады. Менің осы қосымша арқылы талай ашылмаған таланттарымыз танылады деген үмітім бар.

1. G.Nudelman «Android design patters», Wiley,2017.-80 бет .
2. К.Брокшмидт «Введение в разработку приложений для ОС Android», Национальный Открытый Университет «ИНТУИТ», 2016.-434 бет.
3. <https://monocler.ru/tvorchestvo-na-hodu/>
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/rol-mobilnyh-prilozheniy-v-zhizni-sovremennogo-cheloveka>
5. А.Семакова «Введение в разработку приложений для смартфонов на ОС Android», Национальный Открытый Университет «ИНТУИТ», 2016. – 103 бет.

УДК 625.1 (075.8)

РАЗРАБОТКА ЭФФЕКТИВНОГО СПОСОБА ЗАЩИТЫ ИСХОДНЫХ КОДОВ ПРОГРАММНОГО ПРОДУКТА И ФАЙЛОВ, РАСПОЛОЖЕННЫХ НА СТОРОННЕМ СЕРВЕРЕ ИСПОЛЬЗУЯ ШИФРОВАНИЕ ВИЖЕНЕРА

Жилкишбаева Г.С., Қайыргалиева А.Қ.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. Шифрование Виженера является простой формой многоалфавитной замены. Шифр Виженера изобретался многократно. Впервые этот метод описал Джовани Баттиста Беллазо в книге La cifra del. Sig. Giovan Battista Bellaso в 1553 году, однако в XIX веке получил имя Блеза Виженера, французского дипломата. Метод прост для понимания и реализации, он является недоступным для простых методов криптоанализа.

Ключевые слова: Шифр Виженера, алгоритм DES, алгоритм RSA, шифрование, дешифрование процесс шифрования, блочные коды, криптоанализ, криптография.

Для шифрования данных расположенных на сервере используются различные криптоалгоритмы: генератора псевдослучайных чисел, алгоритм DES, шифр Виженера, алгоритм RSA.

Эффективные методы защиты основаны на классической криптографии, для которой характерно использование одной секретной единицы — ключа. Используемый ключ позволяет отправителю зашифровать сообщение, а получателю расшифровать его. В случае шифрования данных, хранимых на магнитных или иных носителях информации, ключ позволяет зашифровать информацию при записи на носитель и расшифровать при чтении с него.

Наиболее известными и широко используемыми методами симметричного шифрования являются алгоритм DES и шифр Виженера.

Шифр Виженера - метод полиалфавитного шифрования буквенного текста с использованием ключевого слова [1].

Алгоритм DES осуществляет шифрование 32, 64 или 128-битовых блоков данных с помощью ключа размерностью от 0 до 2040 бит.

Дешифрование в DES является операцией обратной шифрованию и выполняется путем повторения операций шифрования в обратной последовательности. Процесс шифрования заключается в начальной перестановке битов 64-битового блока, шестнадцати циклах шифрования и, наконец, обратной перестановки битов.

Необходимо отметить, что при используемые при шифровании таблицы, являются стандартными, и следовательно, должны включаться в реализацию алгоритма в неизменном виде.

Шифр Виженера требует хранения одного ключа, задаваемого набором из b букв. Такие наборы подписываются с повторением под сообщением, а, затем, полученную последовательность складывают с открытым текстом по модулю n (мощность алфавита).

Шифрование осуществляется согласно выражению:

$$V_{igr}(m_i) = (m_i + k_i \bmod d)(\bmod n),$$

а дешифрование:

$$V_{igr}(m_i) = (m_i - k_i \bmod d)(\bmod n).$$

В основу предлагаемого метода защиты положен шифр Виженера как наиболее простой алгоритм симметричной защиты.

Для достижения поставленной цели предлагается использовать многократную итерацию, при которой соответствующие алгоритмы шифрования и дешифрования состоят из последовательных однотипных циклов шифрования [2].

Воспользуемся методами защиты по алгоритму Виженера и его модификациям, использующим средства защиты без обратной связи, так как использование метода с обратной связью не возможно при возникновении шума в канале связи, вследствие того, что изменение одного бита в зашифрованном сообщении приводит к ошибке дешифрования всего сообщения. Это приводит к тому, что в заданной ситуации необходимо запрашивать всё сообщение повторно, что ведёт к временным затратам и занятости канала связи.

Использование блочных кодов позволяет проводить неполное дешифрование для получения информации о файле. Это позволяет сократить загруженность сервера при большом количестве подключенных пользователей. Для сохранения этого достоинства, предлагается при модификации кода Виженера, воспользоваться принципом блочного кодирования. При величине блока восемь бит, следует соответствие его шифру Виженера при использовании алфавита размерностью $n=256$. Алфавитом, предложенным в таблице 1 можно шифровать любые файлы независимо от типа и размерности. Первая строка таблицы является прямым алфавитом, все последующие строки сдвинуты на один элемент.

Таблица 1 - Код Виженера для шифрования файлов

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	253	254	255
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	253	254	255	0
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	253	254	255	0	1
3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	253	254	255	0	1	2
4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	253	254	255	0	1	2	3
5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	253	254	255	0	1	2	3	4
6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	253	254	255	0	1	2	3	4	5
7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	253	254	255	0	1	2	3	4	5	6
.....
.....
254	255	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	253
255	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	253	254

Для шифрования задают два параметра i - один байт шифруемого файла, j - один байт ключа шифрования. Результатом шифрования является один байт шифрованного файла.

```
crypt(i,j:byte):byte;
begin
  if j < (256-1) then
    crypt := i+j
  else
    crypt := j-(256-i)
end;
```

Дешифрование работает аналогично шифрованию - вычисляется байт открытого файла.

```
decrypt(i,x:byte):byte;
begin
  if x > (i-i) then
    decrypt := x-i
  else
    decrypt := x+(256-i)
end;
```

Входные данные: байт ключа, байт шифрованного файла.

Выходные данные: Байт открытого сообщения.

По таблице 1 легко проверить, что эти выражения справедливы для всех наборов значений байта.

Однако, этот подход не решает проблемы соответствия блоков открытого и шифрованного сообщения. Так, например, при шифровании представленной таблице 2.

Таблица 2 - Пример шифрования файла

Ключ	1	21	31	41	51	61	31	1	21	31	41	51	61
Открытый файл	121	145	0	18	35	43	0	0	9	15	5	6	3
Шифрованный файл	122	166	31	59	86	104	31	1	30	46	46	56	64

Видна проблема соответствия шифрованного и открытого файла, так как использование одинаковых бит в открытом файле позволяет восстановить открытый ключ.

Для устранения этого предлагается использовать многократный итерационный метод при шифровании и дешифровании. Для увеличения криптостойкости ключ шифрования смещается на втором и последующих шагах итерации. Смещение вычисляется по остатку ключа с предыдущей итерации [3].

Прямолинейный процесс шифрования-дешифрования представляется следующей последовательностью шагов. Первый шаг соответствует таблице 2, и вводятся новые шаги приведенные в таблицах 3-5. Во введенном шаге шифрования в качестве открытого файла используется шифрованный файл с предыдущего шага, и происходит смещение ключа шифрования на длину остатка на предыдущем шаге.

Таблица 3 - Второй шаг шифрования

Ключ	31	1	21	31	41	51	61	31	1	21	31	41	51
Шифрованный файл 1 шага	122	166	31	59	86	104	31	1	30	16	46	56	64
Шифрованный файл	153	167	52	90	127	155	92	32	31	67	77	97	115

Таблица 4 - Третий шаг шифрования

Ключ	61	31	1	21	31	41	51	61	31	1	21	31	41
Шифрованный файл 2 шага	153	167	52	90	127	155	92	32	31	67	77	97	115
Шифрованный файл	214	198	53	111	158	196	143	93	62	68	98	128	156

Таблица 5 - Четвертый шаг шифрования

Ключ	51	61	31	1	21	31	41	51	61	31	1	21	31
Шифрованный файл 3 шага	214	198	53	111	158	196	143	93	62	68	98	128	156
Шифрованный файл	9	3	82	112	179	227	184	144	123	99	99	149	187

Сравнения данных приведенных в таблицах 3, 4, 5 с данными, приведенными в табл. 2 показывает, что, начиная со второго шага, устраняется проблема соответствия байт в открытом и шифрованном файлах, это приводит к невозможности выявления закрытого ключа методом протяжки вероятностного слова. При этом, начиная с четвертого шага разные байты открытого файла, могут давать одинаковые байты шифрованного файла, что усложняет определение закрытого ключа методами частотного анализа.

Для N - итерационного шифрования необходимо проходить исходный файл N раз. При прямолинейном подходе это действительно так, но при этом теряется возможность использования данного алгоритма для блочного шифрования. Обобщим метод на блочное шифрование. Блочные криптосистемы разбивают текст сообщения на отдельные блоки и затем осуществляют преобразование этих блоков с использованием ключа. Для организации блочного шифра, заменим многократный проход исходного файла на шифрование блоками по одному байту, независимо от остальных байт в файле.

При этом каждый блок будем шифровать в несколько проходов с использованием различных байт ключа, позиции, которых вычисляются.

Для получения выражений, используемых при вычислениях, принимаем первоначальное смещение равное нулю, что соответствует первому шагу шифрования, отображенному на рисунке 1. Используя остаток ключа, вычисляем начальное смещение для второго шага шифрования.

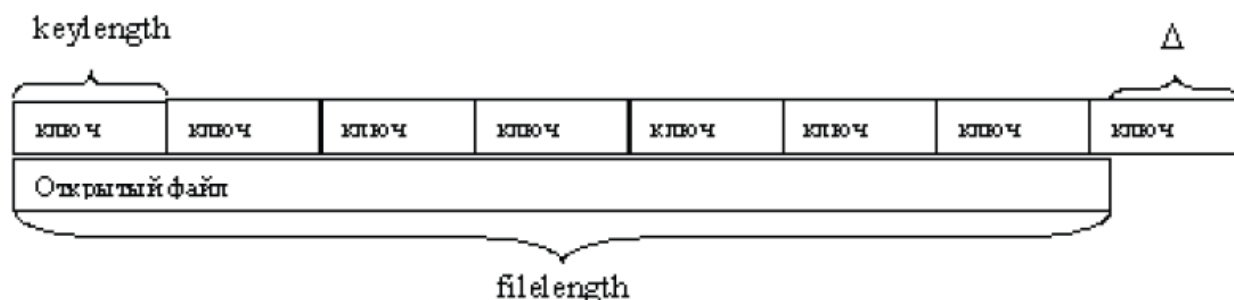

Рисунок 1 - Вычисление смещения для второго шага шифрования

где $filelength$ - количество байт в открытом файле;

$kekeylengt$ - количество байт в ключе шифрования;

Δ - величина смещения ключа на втором шаге итерации.

Из приведенных обозначений следует, что: $\Delta = filelength \bmod kekeylengt$.

И показывает что остаток ключа, переходящий на следующую итерацию, осуществляет смещение ключа шифрования.

Вычисления смещения на любом шаге приведено на рисунке 2, из которого следует, что вычисления смещения на любом шаге шифрования представляется в виде [4].

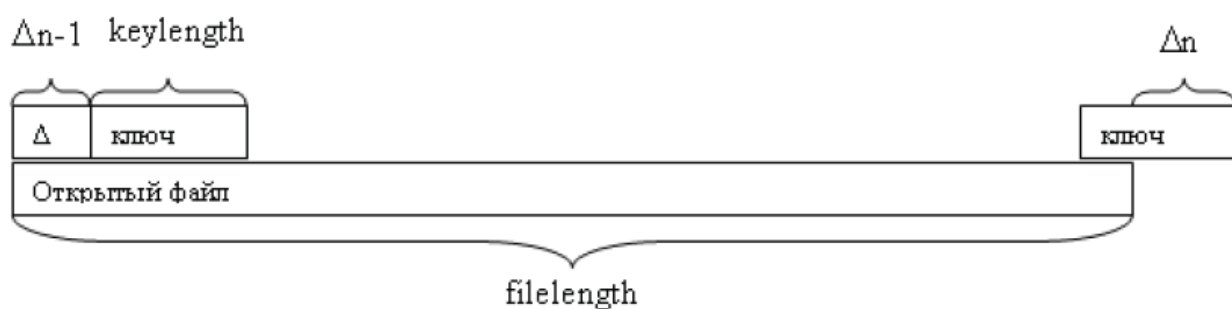

Рисунок 2 - Общий вид алгоритма вычисления смещения

$$\Delta_n = (filelength - (kekeylength - \Delta_{n-1})) \bmod kekeylength$$

где Δ_n - вычисляемая величина смещения ключа на шаге n ;

Δ_{n-1} - величина смещения ключа на предыдущем шаге ($n-1$)

Из вышесказанного следует, что длина ключа - есть величина неопределённая, и в случаях, когда

$$\Delta = filelength \bmod kekeylengt = 0.$$

Чтобы вторая и последующие итерации не проходили в пустую, необходимо смещать ключ на T байт. Число T - величина, задаваемая в момент настройки криптосистемы.

Вывод

Таким образом, предложенный модифицированный алгоритм Виженера с применением блочного шифрования, основанный на варьировании количества итерации со смещением ключа, позволяет, в отличие от известных алгоритмов, более надежно защищать данные на Web - сервере.

ЛИТЕРАТУРА

1. Альферов А.П. "Основы криптографии учебное пособие" - Зубов А.Ю., Кузьмин А.С., Черемушкин А.В. [Текст] // 2-е изд., испр. и доп. - М.: Гелиос АРВ, 2002. - 480 с., ил.
2. Панасенко С.П. "Алгоритмы шифрования". Специальный справочник.[Текст]// СПб.:БХВ-Петербург, 2009. - 576с.: ил.
3. Thomas W. Cusick, Pantelimon Stanica. "Cryptographic Boolean Functions and Applications" [Text] // Academic Press is an imprint of Elsevier 525 B Street, Suite 1900, San Diego, CA 92101-4495, USA Linacre House, Jordan Hill, Oxford OX2 8DP, UK. First edition 2009.
4. Зубов А.Ю., "Совершенные шифры": [Текст]// М.: Гелиос АРВ 2003 160с., ил.

ИССЛЕДОВАНИЕ МЕТОДОВ И АЛГОРИТМОВ ПОИСКА В WEB-ПОИСКОВЫХ СИСТЕМАХ

Жумадилова М.Б., Акмамбетов Н.А.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье была выявлена лидирующая поисковая система через многократные эксперименты в области SEO, а также изучены и обсуждены проблемы, связанные с поисковым спамом и поиском информации в сети в целом. На основе результатов исследования была предложена и разработана мета-поисковая система, которая позволила объединить лидеров экспериментов по поиску информации в Интернет паутине.

Ключевые слова: web-поиск, поиск информации.

Проблема поиска и сбора информации - одна из важнейших проблем информационно поисковых систем. Конечно, нельзя сравнивать в этом отношении, скажем, средние века, когда поиск информации был проблемой потому, что этой информации было мало, и требовались усилия только для того, чтобы найти хоть что-то по более или менее значительному интересующему вопросу.

На современном этапе все информационное пространство, в котором мы живем, все больше погружается в Internet. Internet становится основной формой существования информации, не отменив традиционных, такие как журналы, радио, телевидение, телефон, всевозможные справочные службы. И основным инструментом доступа к информации в интернете являются поисковые системы, которые принимая запрос пользователя, возвращают упорядоченный список web-страниц, содержащих необходимую для пользователя информацию. Каждая поисковая система имеет свой собственный очень сложный и постоянно совершенствующийся алгоритм ранжирования, который является ее коммерческой тайной. Очевидно, что чем выше находится сайт в рейтинге поисковой системы по определенным запросам, тем больше посетителей будет у ресурса и, конечно, любой владелец сайта стремится, чтобы его ресурс занимал как можно более высокие позиции в выдаче поисковиков. Работа над содержимым сайта с целью повышения его рейтинга в результатах поискового запроса называется его продвижением.

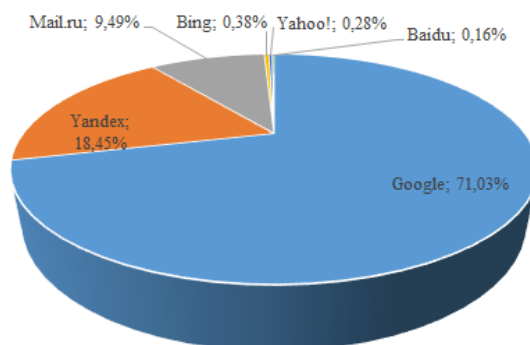

Рисунок 1 – Рейтинг поисковых систем казахстанских пользователей

В мире всего три национальных поисковика, которые выстояли перед натиском американского поискового гиганта – Google: в Чехии самой популярной поисковой системой пока остаётся Seznam (seznam.cz), в Китае с огромным преимуществом в поисковом секторе лидирует Baidu.com, а в России самый популярный поисковик - это Яндекс (yandex.ru). На рисунке 1 представлена диаграмма рейтинга поисковых систем казахстанских пользователей.

Для того чтобы понять какой из поисковых систем следует отдавать предпочтение при поиске, был проведен ряд экспериментов, позволяющих определить качество ранжирования сайтов в результатах поиска в таких крупных поисковых систем как Google, Bing, Яндекс, Mail.ru, Rambler, Yahoo.

Методика проведения экспериментов. Для того чтобы определить различные параметры поисковых систем было выбрано около 100 доменов в зоне .KZ из каждой категории сайта рейтинга <http://zero.kz/>. Исходя из типа анализа к каждому домену были подобраны ключевые запросы. Затем с помощью софта для каждого домена и поисковой системы был проведен анализ, благодаря результатам которого были построены графики различных параметров поисковых систем.

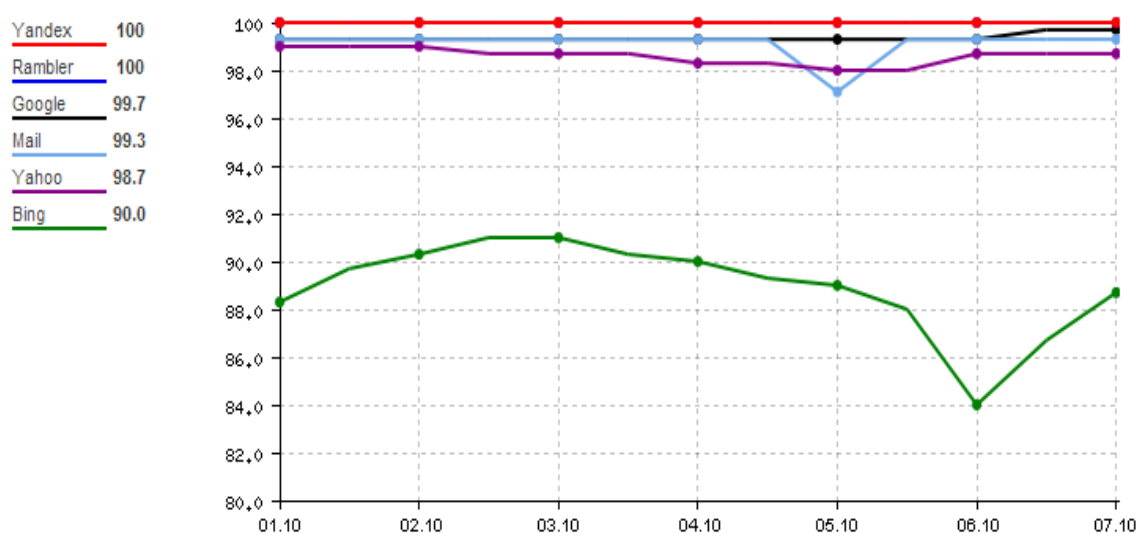

Рисунок 2 – Показатель качества навигационного поиска

Лучшим результатом в ответ на навигационный запрос является искомый сайт (маркер) на первой позиции поисковой выдачи. Из графика на рисунке 2 можно сделать вывод что максимально качественный навигационный поиск у Яндекса, Рамблера (видно, что Рамблер использует выдачу Яндекса т.к. результаты идентичные) и Google с Mail.ru.

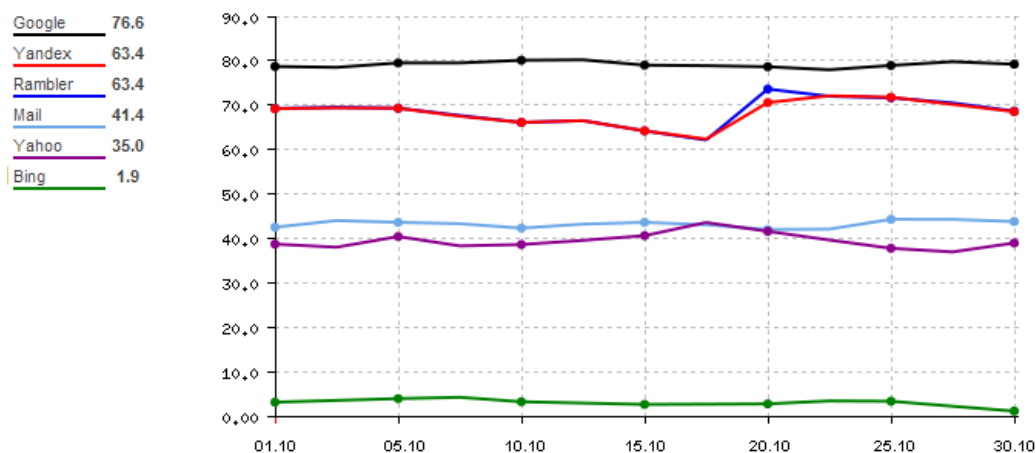

Рисунок 3 – Анализ скорости индексации сайтов

Из графика на рисунке 3 можно понять, что самые шустрые роботы индексаторы у Google. Самые медленные, у Bing-a.

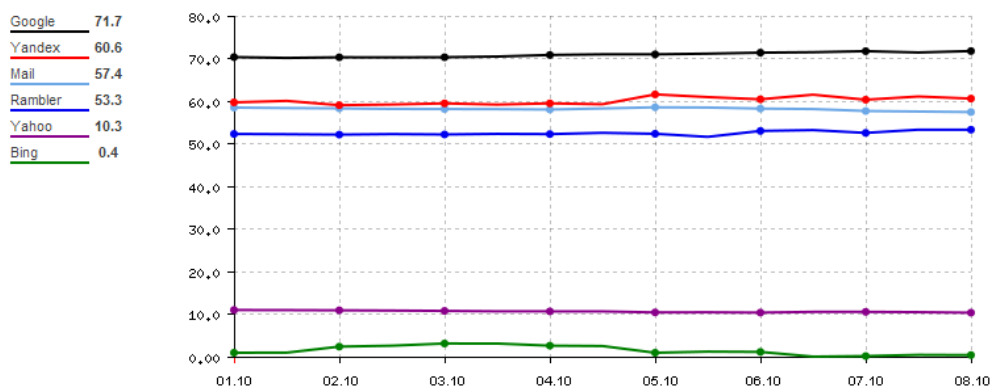

Рисунок 4 - Анализ полноты индекса

Из графика на рисунке 4 можно увидеть, что наибольшая полнота индексации у Google.

Заключение. Интегральный показатель качества поиска призван помочь оценить общее качество работы каждого поисковика.

Для расчёта использовались результаты всех экспериментов, оценивающих качество отдельных аспектов поиска (не учитывались анализы: их результаты - не оценка, а информация).

При вычислении значения этого показателя результаты поисковиков в каждом из анализа были переведены в сто балльную шкалу нормированием на лучший в анализаторе результат. Это было сделано для того, чтобы учесть заметные различия значений показателей в каждом анализе. Так, например, в анализе навигационного поиска все значения лежат в диапазоне 85-100, а в анализаторе спама — в интервале от 1 до 10.

Полученные значения умножены на коэффициенты, отражающие представления о значимости соответствующего вида или функциональности поиска в интернет-поиске в целом. После этого все значения суммируются и делятся на сумму коэффициентов, чтобы получить число от 1 до 100 — значение интегрального показателя качества поиска.

На основе полученных результатов можно сделать вывод, что лидирующей поисковой системой в Казахстане является поисковая система Google.

ЛИТЕРАТУРА

1. Э.А. Якубайтис «Информатика-электроника-сети». М., «Финансы и статистика», 2004. – 200 с.
2. Плаксина А. А. Интернет в образовательном процессе учебного заведения / А. А. Плаксина, Э. А. Тихонов. - Дистанционное и виртуальное обучение. - 2010 № 7. - С. 15-24.
3. Сергей Людкевич, Евгений Есипов, "Промо.Текарт", 2003. - С. 13-29
4. Андрей Гулин, Михаил Маслов, Илья Сегалович, "Алгоритм текстового ранжирования Яндекса на РОМИП-2006". - С. 1-6.
5. D. Fetterly, M. Manasse, and M. Najork, "Spam, DamnSpam, and Statistics," Proc. Int'l Workshop on the Web and Databases (WebDB), ACM Press, 2004, pp. 1-6.
6. Z. Gyöngyi, H. Garcia-Molina, and J. Pedersen, "Combating Web Spam with TrustRank," Proc. Int'l Conf. Very Large Databases (VLDB), Morgan Kaufmann, 2004, pp. 576-584.

ӘОЖ 004.8

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ҰЛТТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРДІ ЖӘНЕ СИПАТТАРДЫ ЕНГІЗУДЕГІ МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Жумабаева Л.О., Нұрбергенов Ә.Т.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада білім беру саласында ұлттық ерекшеліктерді және сипаттарды енгізудегі мультимедиялық технологияларды пайдалану маңыздылығы қарастырылады. Мультимедиялық технологияларды игеруде JavaScript бағдарламалау тілін қолдану маңыздылығы, сонымен қатар анимация жасаған кезде есепке алуға тиісті заңдылықтары туралы сөз қозғалады. Мультимедиялық технологияларды білім беру саласында пайдалану жолдары мен әдіс-тәсілдерін меңгеру мәселелері де қарастырылады.

Түйінді сөздер: мультимедия, JavaScript, ақпараттық технология, сценарий, анимация.

Саналы адамзат өзінің бүкіл тарихи даму барысында ақпаратты қолдану мүмкіншілігін дамытуға үздіксіз әрекет етуге мәжбүр болды. Себебі, кез келген адамның өз тіршілігінде ақпаратсыз өмір сүруі мүмкін емес. Сондықтан, осы мақсаттағы жаңа технологияларды ойлап табу және тұтыну әрбір келесі ұрпаққа тәрбие және білім беру міндетіне сәйкес үлкен өзгерістерге ұшырап отырды.

Әрбір әлеуметтік, саяси, экономикалық және басқа топтар өзі өмір сүріп отырған кездегі туындайтын негізгі басым мақсаттарға байланысты қажетті ақпаратты қабылдау және тұтыну жолдарын, әдіс-тәсілдерін қалыптастырып отырды. Өскелең ұрпақты туған күнінен бастап бүкіл өмір бойы барынша оңтайлы түрде тәрбиелеуге және оқытуға тырысқан. Адамдар арасындағы әлеуметтік қарым-қатынас тұрғысынан алып қарағанда ғалымдар медиатеchnологияларды бес шартты түрге бөлген: ежелгі (шартты сызықтар

және таңбалар арқылы), баспа (жазба, литография, фотография), электронды (телеграф, телефон, дыбыс таспасы), бұқаралық медиа (кинемоторгаф, телевидение, бұқаралық ақпарат құралдары), сандық (компьютер, интернет) [1].

Ғалымдар қарым-қатынас медиатеchnологияларын тек қана ақпарат тарату құралы ғана емес, сонымен қатар білім, ғылым түрлері мен сапасын және бүкіл қоғамның сипатын өзгертіп отыратын мүмкіншілік ретінде қабылдаған. Бүгінгі күнге дейін электрондық бұқаралық ақпарат құралдары басым құндылыққа ие болып келеді. Дегенмен, өткен ғасырдың 80-ші жылдарынан бастап сандық мультимедиялық технологиялар қазіргі заманғы қоғамның басты пікір қалыптастырушы құралына айналды.

Жаратылыс танудың әрбір саласы (философия, мәдениет, ғылым және т.б.) болмыстың өзіне тән аумағын ғана қамтитынын мойындайтын болсақ, олардың бір-бірімен сәйкес бірлікте тұтаса байланыста болуы әлемді әр қырынан толық бейнесінде түсініп тануға жол ашады. Сондықтан, сезімдік-энергетикалық, көрнекілік және жинақталған білім мүмкіндіктері әлемді тұтастай тануға ғана жетектеп қоймай, әрбір тұлғаның шығармашылық мүмкіндіктерін де арттыратыны анық. Сондықтан, ақпаратты алу, тұтыну және тарату кеңістігінің кеңеюі біздің мәдениетімізді, моральдық түйсіктеріміз бен көзқарастарымызды, білімдерімізді жаһандандыруға, жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтарды әрбір тұлғаның бойына сіңіруге, сол арқылы адамдар арасындағы түсіністік қарым-қатынастарды қалыптастыруға қызмет ететіні айқын.

Компьютерлік технологиялар шығармашылық, ғылыми және техникалық шығармашылықты жаңа сипатқа, жаңа деңгейге көтеруге жол ашты.

25 000 жылдай бұрын үңгір қабырғасына қашап салынған алғашқы таңба сурттен бастап өнердің шексіз мүмкіндігін адам игілігіне жаратуға мүмкіндік берген мультипликацияға дейінгі шығармашылық әдіс – тәсілдер мен технологиялар эволюциясы үздіксіз дамып келеді. Мультипликация басқалардың ешқайсысына ұқсамайтын ерекше жанр. Оның қолдану ауқымының өзі - жарнама, бейне ойындар, кино, теледидар және компьютерлер – бұлардың бәрі ақпарат пен сезім - қиялдарды мультипликация құралымен бейнелеуді жүзеге асырады.

Мультимедиялық технологияларды игеруде қолданылатын JavaScript бағдарламалау тілін алатын болсақ, жалпы айтқан кезде бағдарлама тілдерінің барлығы да адамдар арасындағы қарым-қатынаста жүретін дәстүрлі тілдерге өте ұқсас. Сондықтан, мынадай салыстарма түсінікті келтірейік. Алғашқы кезде үйренгің келетін шетел тілі мән-мағынасыз, яғни, түсініксіз дыбыстардың қойыртпасы секілді көрінгенімен, біраз дағдыланған соң, өзіңе қатысты сөздерді түсініп, қабылдайсыз және жауап қайтара бастайсыз. ActionScript -ке байланысты да осыны айтуға болады. Көп жағдайда «бағдарламалау», «кодировкалау» және «сценарий жасақтау» деген терминдер түрленіп тұрғанымен, олардың мазмұны бірдей, ұқсас.

Әрбір табиғи тілдердің өзіне тиісті сөздік қоры және жазба орфографиясы ережеленген, бірақ олардың барлығына ортақ ұқсастықтарды, яғни, ортақ дағдылықтарды аңғарамыз. Сценарийлерді басқаратын тілдерге де осындай сипаттар тән. Мысалы, JavaScript тілінен хабары бар адамдарға ActionScript -пен жұмыс істеудің еш қиындығы жоқ.

JavaScript тіліне қанық мамандар JavaScript және ActionScript тілдерінің арасындағы айқын ұқсастықтарды байқайтыны сөзсіз. Бұлай болатын себебі, бұл екі тіл де бір стандартқа (ECMA-262) негізделген [2].

Ал, анимация жасау кезінде физикадағы қозғалыс құбылысының қозғалыс жылдамдығы, қозғалыс үдеуі және қозғалыс күші сияқты басым ұғымдарын біртұтас байланыста есепке алып отыруымыз қажет. Сонымен қатар тербеліс мәселесін де естен

шығара алмаймыз. Механиканың негізгі үш бөлімі: статика, кинетика және кинематикада қозғалыс сипатына өз әсерін тигізеді. Анимация жасаушы мұны да есте тұтқаны жөн. Біз анимация жасаған кезде есепке алуға тиісті заңдылықтардың белгілі бір бөлігін ғана қамтып отырмыз. Қозғалыстың әлі қаншама сипатын айта беруге болады. Мысалы қозғалыстың тұрақты жылдамдығы және үздіксіз тұрақты жылдамдығы немесе ауыспалы жылдамдығын айтсақ та жеткілікті. Немесе қозғалыстың тұрақты жылдамдықпен үдеуі де өз алдына зерттеу өзегіне айнала алады. Нақты ғылыми заңдылықты, математикалық дәлдікпен қолдану міндет емес, біз қозғалыстың сипаттарының барлығын шартты түрде қолдансақ жеткілікті. Нақты ғылыми мақсаттарда анимацияны қолданған кезде ғана (мысалы, математикалық үлгілеу тәжірибесінде) ғылыми дәлдік бұзылмау керек.

Біздің зерттеп отырған тақырыбымыз мультимедиялық технологияларды білім беру саласында пайдалану жолдары мен әдіс-тәсілдерін меңгеру мәселесі болғандықтан, біз мультимедиялық технология деген құбылысты барынша қысқа және тұжырымды етіп түсініктейтін болсақ, мына анықтаманы таңдауымызға болады: интербелсенді компьютерлік ауқым аясында бейнелік, дыбыстық және мәтіндік материалдарды біртұтастықта және сәйкес қозғалыста пайдалану механизмі деп қысқаша тұжырымдай аламыз.

Россияда өткізілген сауалнама нәтижелеріне сүйене отырып ғалымдардың анықтауы бойынша анимациялық фильмдер қырыққа жуық теледидарлық көрсетілім түрлері арасында алғашқы ондықтан орын алған. Мұның себептерін талдаған кезде бұл өнердің басқа тілдерге аударылмай-ақ түсінікті болуы, айтылатын ойдың өте төте жолмен бейнеленуі көзге түседі [3]. Сонымен қатар, кез келген ақпаратты қабылдап, есте сақтау барысында адамның сезім мүшелерінің мүмкіншіліктерін саралаған кезде ақпарат алған сәттен бастап жарты ай өткеннен соң есте қалған мәліметтердің деңгейі төмендегідей болып шыққан:

- Тек оқу арқылы – 10%
- Тек есіту арқылы - 20%
- Тек көру арқылы - 30%
- Көру, әрі тыңдау арқылы - 50%
- Көріп пікір алмасу арқылы - 70%
- Көріп, пікір алмасып және ақпаратты өңдеу арқылы - 90%.

Кез келген жаңа тақырыпты оқыту, жаңа ақпараттық мәліметтерді білім алушыға жеткізу үдерісін барынша оңтайлы етіп ұйымдастыру сабақты дыбыстық және көзкөрімдік бейнелеу әдісі арқылы жүзеге асыра алады.

Осы орайда, біздің ойымызша, әр уақытта үздіксіз есте ұстап отыратын бір мәселені айтып өтуіміз өзекті мәселе болып табылады – мультимедиялық технологияларды, оның ішінде анимацияны ұлттық тәрбие беру және оқыту саласында қалыптастыру біздің ең қажетті басымдығымыз ретінде күн тәртібінен түспеуі қажет. Себебі, мультимедиялық технологиялардың өз ұлттық тілімізде өмірге жолдама алуы бірқатар қиындықтармен кездеседі. Бірінші кезекте мультимедиялық технологиялардың ұғымдары мен тұжырымдары шет тілінде (негізінен ағылшын тілінде) қалыптасып қалған. Ал, теориялық және қолданбалық бағдарламаларды өз тілімізде сөйлету үшін мультимедиялық технологиялардың терминдерін қазақша ұғымға сәйкестендіру қажеттіліктері туындайды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Арнхейм Р. Визуальное мышление // Зрительные образы: феноменология и эксперимент. - Душанбе, 1971, с. 9-29.

2. Рич Шуп, Зеван Россер - Изучаем ActionScript 3.0. От простого к сложному (Мастера Flash) – 2009
3. Петрова Н. Компьютерная графика и анимация на персональном компьютере // CD-ROM "Энциклопедия персонального компьютера", R-Style, 1996.
4. Бангалл Ш. - ActionScript. Основы. – Пер. с англ. – СПб: Символ Плюс, 2002.

ӘОЖ 53.072

ФИЗИКАЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ КОМПЬЮТЕРЛІК МОДЕЛЬДЕУ

Сүлейменова Б.Б., Таушанова Э.А.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада жоғары оқу орындарындағы жалпы физика курстарында компьютерлік модельдеудің негізінде зертханалық жұмыстарды орындату барысында студенттердің белсенді іздену қызметін ұйымдастыру мүмкіндігі қарастырылған.

Түйінді сөздер: физикалық құбылыстар, процестер, модель, компьютерлік модельдеу

Физика курсын оқыту үдерісіне жаңа ақпараттық технология элементтерін, соның ішінде компьютерлерді пайдалану қазіргі күн талаптарынан туындап отыр. Физиканы оқыту үдерісін компьютерлендіруді түрлі жолдармен жүзеге асыруға болады. Қазіргі кезде заттардың қасиеттерін, физикалық процестер мен құбылыстарды зерттеуде қолданылатын математикалық және физикалық модельдермен қатар компьютерлік модельдеу жиі қолданылуда.

Модель – бұл зерттеу процесінде әлгі түпнұсқаның аталмыш зерттеу үшін кейбір маңызды типтік белгілерін сақтай отырып, түпнұсқа – объектіні алмастыратын материалдық немесе ойша көзге елестететін объект.

Құрылу тәсілдеріне және құрылымдарына қарай барлық модель материалдық және идеал модель болып екіге бөлінеді. Материалдық модельге объективті тіршілік ететін, адам қолымен жасалған немесе осы объектілерге тән белгілі қасиеттерге бара-бар іріктеліп алынған модельдер жатады. Олардың міндеті зерттелініп отырған процестің немесе құбылыстың құрылымын, мән-маңызын, өту сипатын ұқсас бейнедегі қалыпқа келтіру. Адам ойындағы физикалық заңдылықтарға, математикалық ережелерге және логикалық ақыл-ойға сүйеніп жасалатын модельді идеал модель дейді.

Идеал модельді екіге бөлуге болады: түсінік модель және таңбалық модель. Түсінік модель – объективтік шындықтың адам миындағы бейнесі. Адам бейне арқылы ойлайды. Сондықтан білім алушыларда бейнелер қорын толтыру – физиканы оқытудың басты міндеттерінің бірі. Түсінік модель тікелей сезім мүшелері арқылы қабылдауға болмайтын объектілерді (әсіресе, микробөлшектерді) зерттеуде керек. Таңбалық модельдерде объектінің элементтері, олардың қатынастары мен қасиеттері белгілі таңбалардың көмегімен беріледі. Таңбалық модельдердің ерекшелігі – модельдің элементтері мен түпнұсқаның элементтерінің арасында ешбір ұқсастықтың болмауында. Таңбалық модельдеуде әртүрлі сұлбалар, сызбалар, формулалар, табиғи және жасанды тілдердің алфавитіндегі сөйлемдер модель ретінде қызмет ете алады [1].

Модельдеу дегеніміз таным қызметінде түпнұсқаны онымен ұқсастық қатыста болатын жүйемен ауыстыратын қандай да бір нақты немесе ойша елестетілетін жүйе түсіндіріледі.

Компьютерлік модельдеу, есептеу тәжірибесі - басқа зерттеу әдістерімен салыстырғанда өзіне тән ерекшеліктері, артықшылықтары және кемістіктері бар күрделі объектілер мен жүйелерді оқып үйренудің заманауи әдістері. Дәстүрлі тәжірибелерде эксперименттік зерттеу құралдары зерттеу объектісімен тікелей әсерге түседі. Ал модельдеуде объектімен мұндай тікелей әсерлесу жоқ, эксперимент оның моделімен жүргізіледі. Компьютерлік модельдеудің басты мақсаты қарастырылатын физикалық құбылыстың мағынасын, сипатын ашуға бағытталады, есептеу тәсілінің ең қарапайым түрі таңдап алынады.

Есеп шығару сабақтарында компьютерді пайдалану физика мұғаліміне есептеу экспериментіне жиірек сүйенуге, қандай да бір физикалық шамалардың арасындағы байланысты көрнекі түрде көрсетуге, оқытудың қолданбалы бағытталуын күшейтуге себептесетін техникалық мазмұндағы есептерді тереңірек зерделеуге мүмкіндік береді. Компьютердің графикалық мүмкіндігін пайдалана отырып, экранда суреті көрсетілген бағдарлама жазуға, сондай-ақ қозғалысқа келтіруге болады. Компьютердің бұл мүмкіндігі көзге байқалмайтын кейбір физикалық процестерді демонстрациялап көрсетуге пайдаланылады.

Мысалы, дене қандай да бір биіктіктен бастапқы жылдамдықпен лақтырылған. Берілген уақыт мезетіндегі дененің орнын және жылдамдығын анықтаңдар.

Ең алдымен физикалық түсініктерді қолдана отырып, нысан қозғалысының идеалданған моделі құрылады.

Есептің берілген шарты бойынша келесі негізгі мәселелерді қарастырамыз:

- денені Жермен салыстырғанда өте кішкене болғандықтан, оны материалдық нүкте деп қарастыруға болады;

- дененің лақтырылу жылдамдығы аз, сондықтан: оның еркін түсу үдеуін тұрақты шама деп алуға және ауаның кедергісін ескермеуге болады.

Формальді модель үшін физика курсынан белгілі бірқалыпты үдемелі қозғалыстардың өрнегін қолданамыз. Бастапқы жылдамдығы V_0 , бастапқы биіктігі h_0 және еркін түсу үдеуі g арқылы дененің жылдамдығының және көтерілу биіктігінің уақытқа тәуелділік теңдеулері былай жазылады: $V=V_0-gt$. $y=h_0-Vt-gt^2/2$

Бағдарламалау ортасында компьютерлік моделі құрылады, осы бағдарламалау ортасын қолданып формальді модельді компьютерлік модельге айналдырамыз. Компьютерлік эксперимент. Даярланған бағдарламалық өнімнің жобасын іске қосамыз. Бастапқы жылдамдықпен денені лақтыру биіктігінің мәндерін компьютерге енгіземіз. Әр түрлі уақыт мезетіндегі дененің көтерілу биіктіктерінің мәндерін алып, дененің көтерілу орнының уақытқа тәуелділік графигін тұрғызамыз. Бағдарламау ортасынан студент қажет уақытты енгізіп, сол уақыт мезетіндегі дененің орнын және жылдамдығын көре алады [2].

Физикалық процестерді компьютерде модельдеу монитор экранында көп жағдайда мүмкін болмайтын эксперименттерді қайталап көрсетуге, құбылыстың уақыттық ауқымын өзгертуге, экспериментті өткізудің параметрін және шегін алмастыруға, микроәлем деңгейіндегі құбылыстарды байқауға мүмкіндік жасайды.

Қорытындылай айтсақ, оқу жүйесінің жаңа түрі — кредиттік жүйе өз бетімен оқу деңгейін жоғарылатуға бағытталғандықтан, білім алушымен жұмыс жасауға берілетін уақыт қысқартылады. Көптеген физикалық тәжірибелер оқу зертханаларында өткізуге және зерттеуге мүмкіндік бермейді. Ол бірінші кезекте тәжірибенің күрделілігімен және өте күрделі зертханалық құрал-жабдықтарды қажет етумен байланысты. Модельдеудің компьютерлік бағдарламасы білім алушыларға физикалық процестерді өз бетімен зерттеуге және сонымен бірге қажетті практикалық дағдыларды қалыптастыруға мүмкіндік береді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Красов В.И., Кринберг И.А., Паперный В.Л. Компьютерные технологии в физике. Часть 1. Компьютерное моделирование физических процессов: Учебное пособие. - Иркутск: ИГУ, 2006. – 269 б.

2. Бердиева М.А. Физикалық процестерді компьютерлік модельдеу және компьютерлік эксперимент // Педагогикалық кадрларды дайындаудың қазіргі заманғы өзекті мәселелері: Хал.ғылыми-практикалық конф. мат. - Шымкент, 2007. - 57- 59 б.

СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ
МЕН ЕРІКТІЛІК БЕЛСЕНДІЛІГІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР

ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ФОРМИРОВАНИИ
СОЦИАЛЬНО-ГРАЖДАНСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ И
ДОБРОВОЛЬЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНЧЕСКОЙ
МОЛОДЁЖИ

ӘОЖ 378.1

**БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ SOFT SKILLS ҚАЛЫПТАСТЫРУ
МӘСЕЛЕСІ**

Жарылгасова П.Е.

III. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аннотация. Мақалада Soft Skills және Hard skills дағдыларының айырмашылықтары туралы қарастырылған. Сонымен қатар Soft Skills дағдыларын болашақ педагог мамандарда қалыптастырудың маңыздылығы ашылған.

Түйінді сөздер: Soft Skills, hard skills, дағды, құзыреттер, әлеуметтік-психологиялық ахуал

Қазіргі кезде мұғалімдердің ең маңызды міндеті - балаларға кез-келген мамандықта табысқа жетуге көмектесетін жеке қасиеттерді қалыптастыру болып табылады. Сондықтан «Болашақтың дағдылары бұл Soft Skills»- бұл шығармашылық, жауапкершілік, қарым-қатынас, өнімділік, батылдық және болжап ойлау. Олар мінсіз аттестатқа салыстырғанда қазіргі заманғы балалар үшін маңызды.

Сондықтанда болашақты тәрбиелейтін болашақ маман педагог студенттердің арнайы, кәсіби құзіреттіліктерін ғана емес, сонымен қатар жалпы мәдени (Soft Skills) құзіреттерін қалыптастыруда өзекті мәселелердің бірі болып табылады [1].

Soft Skills ағыл.ауд - «жұмсақ дағдылар», «икемді дағдылар» - бұл жұмыстың тиімділігін арттыратын және басқа адамдармен өзара әрекеттесуін жақсартатын бірегей дағдылар мен жеке қасиеттер.

Soft Skills – жүйелеуге өте қиын. Бұл дағдылар кәсіптік мансапты құруға арналған арнайы құзыреттіліктер Hard skills (ағылшын тілінен аударғанда - «қатты дағдылар») секілді өте маңызды. Soft Skills - қадағалауға, тестілеуге және көрнекі көрсетуге қиын. Бұл қарым-қатынас және басқара алу қабілеті. 80-нен астам төмендегіше жалпымәдени дағдыларды (Soft Skills) атап көрсетуге болады:

- қатынастарды орнату
- командалық жұмыс
- әңгімелесушіні тыңдау және түсіну
- сенімділік дағдылары
- ораторлық
- презентациялар жасау
- пікірталастарға қатысу
- проблемаларды шешу
- шешімдерді қабылдау
- көшбасшылық

- мотивация
- жанжалдарды шешу
- шыншылдық;
- мақсаткерлік, өзін белгілі бір іске арнау;
- икемділік,
- еңбекке қабілеттілік,
- топта жұмыс жасай алу,
- лидерлік, инициативалық;
- үйренуге ұмтылыс;
- өзіне жауапкершілік ала білу және т.б..

Hard skills – байқауға, өлшеуге және көрнекі көрсетуге оңай. Бұларға кәсіби дағдылар жатады:

- құжаттармен жұмыс істеу
- оқу құралдарымен жабдықтарымен жұмыс істеу
- АКТ саласындағы құзыреттер
- негізгі пәндер

Болашақ маман өз мансабын жоспарлағанда, өзінің әлеуетті мүмкіндіктерін, қабілеттерін және мақсаттарын ұйым талаптарына, оның стратегияларына және даму жоспарларына салыстырып, байланыстырып кәсіби өсуінің бағдарламасын құрастыруы керек.

Әрине, Soft Skill дағдыларын қалыптастыру және дамыту, Hard skills дамытуға бағытталған ЖОО ғы білім беру бағдарламасын меңгеруіменде байланысты.

Бірақ, іс жүзінде, оқу әрекетінде табысты және арнайы біліммен дағдыларды меңгерген кейбір түлектер кәсіптік бейімделу кезеңінде қиындықтарды жеңе алмай, одан әрі кәсіптік өсуді жүзеге асыра алмайды.

Әсіресе, болашақ мұғалім болатын студенттердің Soft Skills жеткілікті дәрежеде дамыған болуы керек. Мұны кез келген ата- ана мұғалімдерден күтеді.

Мұғалім сыныпта жағымды әлеуметтік психологиялық жағдай туғызу үшін өзі әлеуметтік психологиялық құзыреттерді меңгеруі керек. Өйткені ол өскелең ұрпаққа Soft Skills қасиеттерін меңгертуші болып табылады.

Осыған байланысты педагогикалық жоғары оқу орындарында түлектерге біліммен қатар Soft Skills құзыреттерін беруге тиіс. Мұнда тек диплом ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік-психологиялық құзыреттерді болашақ мамандарға меңгертуде маңызды болып есептеледі. Қазіргі кезде оқушылардың тілін түсінбей, қарым-қатынас жасауды білмейтін маман қандай жұмыс берушілерге қажет? Сондықтан, Soft Skills - мұғалімдердің жұмысқа орналасуының алғышарттары болуы тиіс.

Мұғалімнің «жұмсақ» әлеуметтік дағдыларының жоғары деңгейі кәсіби жетістігінің негізі және кепілі болып табылады.

ӘДЕБИЕТ

1. Абашкина О. Soft skills: ключ к карьере / О. Абашкина // Справочник по управлению персоналом: научный журнал. – 2008. – № 9 (сентябрь). – С. 124–126.
2. Седов, В.А. Стратегии отбора будущих учителей в зарубежной практике/В.А.Седов//Человек и образование-2010. - Мс 3.-С. 117 -122.

METHODS OF TEACHING ORAL SPEECH

Yussimbayeva S.Kh.

Sh. Yessenov Caspian state university of technologies and engineering, Aktau

Abstract. The problem of teaching students' oral speech in the lessons of a foreign language, which has arisen under the influence of the "backwash effect" of language tests for the content and form of lessons in the educational course of foreign students, is discussed, resulting in a decrease in the level of oral speech skills, more attention and time to give language training, replacing the verbal competence of the test. The technology of preparing schoolchildren for language testing has exceeded in its importance the ways of teaching oral speech.

Keywords: communicative competence, interactive learning, communicational tool.

Language and Speech. The head of our Republic - President N. Nazarbayev says we should pay attention not only to Kazakh and Russian languages but try to be a three-language country, because English is considered to be the language of international communication. So in order to be generally recognized in the world all citizens of the Republic of Kazakhstan should realize, that English is not only a communicational tool, but also a part of world culture, that's why it is necessary to learn the history and the background of this language.

Fluent English command is nowadays one of the most important characteristic features of a well-educated person. The demand of interactive communication, knowledge share involves the youth to English language mastering. That is why one of the most modern and complicated problems of methodology is development of students' foreign language communicative competence.

Communicative competence is based on mastering of listening, speaking, reading and writing skills. Our article is devoted to the system of developing oral speech. But for the beginning let's examine what is speech. It is evident that any language studies start from speech. It is common knowledge that the speech is the most significant sign system that mediates human mental processes.

Quite often, new signs and sign systems are formed on the basis of natural languages; thus, acquiring a new semiotic system means that the inner mediation and internalization processes have been somehow changed and altered. Problem of English written and oral speech is the main problem in the methods of English language teaching [1].

Teaching speech is an extremely difficult task. The written speech features included phrases, use of passive and causal verbal constructions, corrections of drawbacks, and efforts to disambiguate partners' word choices. The distinction between oral (or spoken) and written speech is obvious. Written speech is devoid of extra-linguistic cues (e.g. gestures, mimics, facial expressions, intonations, etc).

Spoken speech, on the other hand, can be elliptical and rich in extra-linguistic cues. The distinction between written and oral forms of speech is as important as the distinction between monological and dialogical forms of speech. The purpose of middle school English teaching is to improve the students' four skills of listening, speaking, reading and writing, with the base of necessary phonetics, large vocabulary and good grammar. But this is not the final purpose.

The final purpose is to let students be able to use the target language. There can raise some questions concerning the language. Why do we study English? If a man is only

good at listening and speaking, can we say that he is good at English? No. If a man is only good at reading and writing, can we say that he is good at the language? No. If a student is good at English, he should be able to use the language, both in speaking and writing. Now most of the students do better in reading and writing English than in listening and speaking. They can read and write, but they can hardly communicate. They can hardly express themselves with their own words. This is partially because of our examination system, and partially of the teaching methods [1].

Most of all the teachers like to provide the students with a lot of knowledge-words, phrases, grammar, usages and so on. They are focusing these things, especially on the grammar. Yes, the students do need these, but many teachers forget to teach them how to study English, and how to use it. So when you are giving the knowledge to the students, don't forget to teach them all the abilities of the four skills.

Speaking is a skill on oral communication consisting in sending an oral message. Speaking is an integral part of oral conversation. [2].

There are certain genres of oral conversation i.e. typical types of oral performances in typical settings with the typical and highly predictable features. The interesting cases, accordingly, are those where the situation imposes special demands or constraints upon the speaker/writer, and interferes with the normal expectations of response.

It is well known that teaching speaking (or oral speech) as productive process represents a difficult methodical task as long as mastering is connected with great difficulties for learner and requires temporal expenses and efforts as from the teacher outside and so from the learner outside.

Nevertheless, expenses are temporary and the efforts will compensate, if the learner master this activity at early stage on strict selected minimal material, which provides motivational level (in other words, the learners are interested in telling, describing, asking, proposing something and so on in English) and reliable base for other types of speech activities formation[3].

Speaking can be performed in the form of monological (connected) statement and dialogical (conversation), although as the matter of fact such differentiation is little artificial. It is carried out for methodical purposes, in order to consider linguistic peculiarities of each speech forms, their proceeding conditions.

So, the completeness and full-scale is characteristic for monological speech, and conversational formulas, elliptical sentences are characteristic for dialogical speech. It is natural that in teaching speaking we have to take into account these peculiarities, show to the learner what is common for speech intercourse both in native and in foreign languages. As regards monological speech and its descriptions like completeness and full-scale, we have to give some explanation in order to consider them in teaching English at the beginning stage.

What is completeness of oral speech indeed? We are presented that in defining completeness of the statement at the beginning stage we should come from learner's verbal possibilities in each point of educational-pedagogical process. Language refers to the linguistic system. It is a system of forms, which any speaker possesses. It enables him to produce meaningful sentences[1].

Speech is the activity of using a language system for communicative purposes in real situation. We should seek methods of teaching not language so much, as communication through the language. Communication is the meaningful interaction with people in such a manner that the ideal thought is same and getting the feedback also. Communication is commonly defined as "the exchange of thoughts, ideas, feelings, information, opinions, and knowledge". It also involves mutuality of understanding.

Mastery of language depends not only on what the language is, but also on what the language is for.

That is for communication language system of forms is taught to help the learners to develop their philological and logical thinking on the one hand and as a means of developing communication skills, on the other. Both of them are equally important. To get a better understanding of what speech is, the teachers should know psychological and linguistic characteristics of speech. What are the psychological characteristics of oral language? They are as follows:

Speech must be motivated. The speaker expresses a desire to inform the hearer of something interesting, important, or to get information from him. Suppose one of the pupils is talking to a friend of hers. Why is she talking? Because she wants to either tell her friend about something interesting, or get information from her about something important. This is the case of inner motivation. But very often oral speech is motivated outwardly. In teaching a foreign language it is necessary to think over the motives which make pupils speak. They should have a necessity to speak and not only a desire to receive a good mark, Ensure conditions in which a pupil will have a desire to say something in the foreign language, to express his thoughts, his feelings, and not to reproduce someone else's as is often the case when he learns the text by heart. Remember that oral speech in the classroom should be always stimulated. Try to use those stimuli which can arouse a pupil's wish to respond in his own way. The speaker should have inner motivation, a desire, a necessity to say something to someone. Motive is the factor, which incites a person's will to do or say something. When we speak we want either to say something to someone or get information from someone about something important. Pupils should have a necessity, desire to express their thoughts and feelings, to inform the hearer of something interesting, important or to get information. Their speech should be stimulated (by the teacher)[4].

Speech is always addressed to an interlocutor. The teacher should organize the teaching process in a way which allows your pupils to speak to someone, to their classmates in particular, i. e., when speaking a pupil should address the class, and not the teacher or the ceiling as is often the case. When he retells a text which is no longer new to the class, nobody listens to him as the classmates are already familiar with it. This point, as one can see, is closely connected with the previous one. The speaker will hold his audience when he says something new, something individual (personal). Try to supply pupils with assignments which require individual approach on their part.

To conclude we can assume that we don't speak when there is no one to address the speech. Teaching oral language pupils should address, speak to someone, to their classmates, to the class, to the teacher. They should interact.

During English lesson the pupils very often don't know where to look while they speak, they look either at the ceiling or out of the window, because they don't know whom their speech is addressed to. This point is closely connected with motivation.

Speech is always emotionally colored for a speaker expresses his thoughts, his feelings, his attitude to what he says. The teacher should teach pupils how to use intonational means to express their attitude, their feelings about what they say. That can be done by giving such tasks as: reason why you like the story; prove something; give your opinion on the episode, or on the problem concerned, etc.

That's why the pupils should be taught to use emotional means to express their feelings about what they say.

Speech is always situational for it takes place in a certain situation. It takes place in a certain situation. There can be no speech out of situation. There can be no speech out of situation. Situation is the integrity of circumstances in which the human beings are

motivated to develop speech activity. The main components of situations are: the speaker, the stimulus to speech and the person to whom the speech is addressed.

While teaching speaking real and close-to-real situations should be created to stimulate pupils' speech. Think of the situations you can use in class to make pupils' speech situational. These are the four psychological factors which are to be taken into account when teaching speech[1].

Prepared and unprepared oral speech. Speaking is perhaps the most demanding skill for the teacher to teach. In their own language children are able to express emotions, communicate intentions and reactions, explore the language and make fun of it, so they expect to be able to do the same in English. Part of the magic of teaching young children a foreign language is their unspoken assumption that the foreign language is just another way of expressing what they want to express, but there are limitations because of their lack of actual language. Pupils' speech whether it is a monologue or dialogue may be of 2 kinds: prepared and unprepared.

When the pupils are given enough time to think over the content and form of his speech. It is prepared speech. He can speak on the subject following the plan made either independently at home or in class under the teacher's supervision. His speech will be more or less correct and sufficiently fluent since plenty of preliminary exercises had been done before. When the pupil speaks without any previous preparation, his speech is unprepared and he can:

- speak on a subject suggested by the teacher
- speak on the text read (summarize or give content)
- discuss problems touched upon in the text read or heard
- help a "foreigner", e.g. to find the way to some place.

Prepared and unprepared speech must be developed simultaneously from the very beginning. In junior stage prepared speech takes the lead, while in senior stage unprepared speech should prevail. The aim of teaching is to develop the learners' unprepared speech.

The main techniques of teaching speaking. English language teacher try to use different teaching techniques.

1. Techniques should cover the spectrum of learner needs, from language-based focus on accuracy to message-based focus on interaction, meaning, and fluency. When you do a jigsaw group technique, play a game, or discuss solutions to the environmental crisis, make sure that your tasks include techniques designed to help students to perceive and use the building blocks of language. At the same time, don't bore your students with lifeless, repetitious drills. The drills must be as meaningful as possible [5].

2. Techniques should be intrinsically motivating. Try at all times to appeal to students' ultimate goals and interests, to their need for knowledge, for achieving competence, autonomy, and for "being all that they can be." Even in those techniques help them to see how the activity will benefit them.

REFERENCES

- [1] Anitchkov I., Saakyants V. Methods of teaching English. Moscow, 1966.- 248p.
- [2] Harner J. The practice of English language teaching. L. - New York, 1991.- 296p.
- [3] Potter M. International issues. Teacher's book. L., 1991.- 125p.
- [4] Rogova G. Methods of teaching English. Leningrad, 1975.- 312p.
- [5] Бугаев Н.И. Обучение - это общение. // Народное образование Якутии - 1992 №2 с.37-49

THE ROLE OF GAME IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE AT THE INITIAL STAGE

Konarshayeva A.A.

Sh. Yessenov Caspian state university of technologies and engineering, Aktau

Abstract. This article runs about the role of the game in teaching a foreign language in the secondary school at the initial stage. The initial stage is important because the success in mastering the subject at subsequent stages depends on how the training is going on at this stage.

In the modern world, the main goal of mastering any foreign language is the formation of the ability to communicate freely in this language. Role games in the classroom give students the opportunity to relax, communicate and make decisions in the target language.

Keywords: pedagogical technologies, intercultural communication, speech activity, role-play.

The need for continuous improvement of the system and practice of education is due to social changes taking place in society. The issues of improving the quality of education and the level of upbringing of the student's personality have been and remain a priority in the modern methodology of teaching a foreign language. Reforming of school education and introduction of new pedagogical technologies into the practice of teaching should be regarded as the most important condition for the creative intellectual and moral development of the student.

It is the development that becomes the key word of the pedagogical process. Foreign language, as a subject, has great opportunities for creating conditions for the cultural and personal development of schoolchildren. Therefore, it is no coincidence that the main goal of teaching a foreign language at the present stage of the development of education is the student's personality, capable and willing to participate in intercultural communication in the studied language and independently improve in the speech activity that he speaks in foreign language. The task before the school is first of all to introduce and use effectively new pedagogical technologies.

In the school a special place is occupied by such forms of classes that provide active participation in the lesson of each student, increase the individual responsibility of schoolchildren for the results of educational work. These tasks can be successfully solved through the technology of game training forms. The game is of great importance in the life of the child, the same as an adult's activity, work, and service. The game only looks seemingly light and easy. But in fact, it imperiously demands that the player gives it a maximum of his energy, intelligence, endurance, independence.

The purpose of this article is to determine the role of the game in teaching a foreign language in the secondary school at the initial stage. Under the initial stage in secondary school is understood the period of studying a foreign language, which allows laying the foundations of communicative competence necessary for their further development and improvement during the study of this subject. To the initial stage, as a rule, 1-4 classes of general educational institutions are included. To lay the foundations of communicative competence, it takes a fairly long time, because students need to get acquainted with the studied language as a means of communication from the first steps. This means that they must learn to understand a foreign speech by ear, express their thoughts with the means of the language being studied, read, that is, understand a foreign language read to themselves, and write, that is, and learn how to use the graphics and spelling of a foreign language. To lay the foundations for each of the listed types of speech activity, the accumulation of linguistic means is necessary. The initial stage is

also important because the success in mastering the subject at subsequent stages depends on how the training is going on at this stage. In addition, it is at the initial stage that the methodical system, which is the basis for teaching a foreign language, is implemented, which, from the first steps, allows the teacher to enter this system and carry out the educational process in accordance with its main provisions.

As you know, the construction of the initial stage can be different in terms of linguistic material, its volume, organization; consistency in the formation and development of oral and written speech; accounting conditions in which the educational process is carried out; the disclosure of the potential possibilities of the subject itself in the solution of the upbringing, educational and developmental tasks facing the school.

In the modern world, the main goal of mastering any foreign language is the formation of the ability to communicate freely in this language. It is teaching, organized on the basis of assignments of a communicative nature (learning to communicate in a foreign language), is a distinctive feature of foreign language lessons at the initial stage. Basics of mastering reading and writing are laid at the initial stage of studying the language. If teaching of reading in a foreign language is accompanied by audio recordings, the listeners not only see how the new word is written, but also hear the correct pronunciation of the given word by the native speaker, understanding how to read the word. For the overwhelming majority of students of a foreign language, songs of contemporary performers are of particular interest, so one of the elements of the classes can be songs. Working with a song is not limited to listening to a song and sharing it with a phonogram or karaoke. Students are encouraged to perform various exercises using the words of the song, thus expanding their vocabulary; schoolchildren repeat the grammatical constructions studied in the lesson. The song, sounding at the end of the lesson, not only brings variety to the lesson, but also makes the occupation bright and dynamic. Using a video helps also to develop attention and language memory. Interest in the film increases the interest in learning a foreign language and helps actively participate in simulated conditional-speech situations aimed at performing various grammatical exercises. To practice correct and fluent oral speech, the practice of composing dialogues is used as the most common form of direct communication between people. The creation of dialogues allows us to assimilate speech patterns of the type “question-answer”, “proposal-consent (disagreement)”.

A role play is an educational device in which students learn to speak fluently within the framework of given circumstances, acting as one of the participants in a foreign-language communication, is often used in the course of training. Such games develop the ability to argue and convince the interlocutor, using learned words and grammatical constructions. Role games in the classroom give students the opportunity to relax, communicate and make decisions in the target language.

In order to learn a foreign language only desire is not enough, it will take the help of a specialist of the teacher and a certain method of studying. Unsystematic training is unlikely to bring much benefit. But if the training methodology is chosen correctly, taking into account individual characteristics and needs, then the desired final result is quite achievable in the very near future.

Many parents are wondering at what age it is possible to give a child to a language school. But the matter is not at the age, but in the method of teaching the language. Modern research indicates that it is most expedient to start learning a foreign language in 5-8 years. It is at this age that the child has the best abilities for learning a foreign language: the ability to perceive, remember, imitate. No one doubts the fact that the psychological characteristics of junior schoolchildren give them an advantage in learning a foreign language. Children at the age of 7-10 absorb a foreign language as a sponge indirectly and subconsciously.

Always take into account the age and individual characteristics of the child. Up to seven years when teaching a child a foreign language must be saved from intellectualization. They

should not think through the language, but live in images: through color, through sound, through movement. Language must come to the child through the images that the child lives and feels. Abstract-theoretical thinking at this age is still alien to the child and weakens it. But fantasy and the spiritual world are awakened when he empathizes, listens to the story or retells it. It does not matter at what age, but the teaching of a foreign language should begin just as a person learns his native language in early childhood: the child's speech develops as a purely unconscious habit closely associated with sense perception and movement. As a small child, in a natural way, completely without any grammar, learns the native language, just without the introduction of grammatical rules, a foreign language should be presented to a child at a younger age.

It is very important that the child at first be immersed in the language and enjoy the beauty of his sound, get used to the language, immersed in it. And for this it is enough to sing songs with him, to learn rhymes and poems, to play various games in which language would be used as a means, and not as a goal. You can tell stories and at the same time play the puppet show. Work should be conducted only verbally, let the child learn to perceive by ear, to understand spoken speech, songs and games. Writing and conscious mastering of grammar will only repulse the child's interest in language. The best way to talk a child is by listening. Let first him get an impression on the language through a beautiful rhythm of sounding children's songs in a foreign language.

From the very beginning, students should not offer a "filtered" language, composed exclusively of "basic models" and the basic vocabulary, but on the contrary, a living language full of vivid imagery, as rich and artistic as possible, whose semantic content is not reduced to everyday banality. Just in the initial period a new language should sound for the child in all its wealth. It is no accident that any language community creates for itself a lot of poems, counters, songs. Such a "childish" speech is not limited to a purely useful sphere, it awakens joy and laughter. It pushes for movement and play.

It's not that children understand all the words. But the speech rhythm, the living in the aggregate sound of the language, in its structure, the experience of its forming force, is what matters. Before proceeding to the printed word, the child must have a sufficient experience of the oral word, which strengthens the linguistic memory. Learning a foreign language, a child must get acquainted with the objects of his environment. Different languages are not only different designations of the same subject, but different views on it. Learning the language from the very beginning should be the discovery of a new world, and not just the mastery of some new communication tool.

The imitation forces allow a child to learn a foreign language almost as easily and accurately, down to the smallest sound nuances, as earlier they allowed him to master his native speech. At the same time, close contact with the sound, which arises from the pronunciation associated with the action, is an essential support. It is necessary to play more with children, using for training not only mobile games, but also songs with movements, dances. Children begin to learn a foreign language in the process of speaking on it. At the same time, it is necessary to abandon the literal translation and use of the native language. Let the child learn to understand new words from the movements and images. Let it be a kind of game for the child, where he needs to guess what the new word can mean. When using all the numerous rhymes and songs, it is necessary to associate speech with the corporal movements of the pupil. It can be various gestures: the bird flies - waving his hands, the wind is noisy - wiggle the body with his arms raised, the bunny jumps - jumps, etc. Tell him the tale through the images, playing with dolls until he does not guess the meaning of all the words, until he begins to repeat for the teacher. How much joy he will experience when he guesses the meaning of words. And joy is an indispensable condition in mastering the language.

Children's game is a broad concept. This is a role play, when a child imagines himself a pilot, and chairs - by airplane. This is a game according to pre-established rules, where a kind of competition takes place in some form or another between the players. From the point of view of the organization of verbal material, the game is nothing more than a speech exercise. The game is also considered as a situational-variational exercise, where an opportunity is created for multiple repetition of the speech pattern under conditions that are as close as possible to real speech communication with its inherent attributes - emotionality, spontaneity, purposefulness of speech influence.

Games contribute to the implementation of important methodological tasks:

- creation of psychological readiness of children for speech communication;
- to ensure the natural need for repeated repetition of linguistic material by them;
- training of students in choosing the right speech option, which is a preparation for situational spontaneity of speech in general.

The game is a specially organized activity requiring emotional and mental strength. The game always involves making decisions - how to act, what to say, how to win? The desire to solve these problems aggravates the thinking activity of the players. And if the child at the same time will speak a foreign language? Are there great training opportunities here? Children, however, do not think about it. For them, first of all - the game is an exciting activity. This is what attracts teachers, including teachers of a foreign language. In the game, everyone is equal. It is feasible even for weak students. Moreover, a weak student can become the first in the game, resourcefulness and ingenuity are sometimes more important than knowledge of the subject. The sense of equality, the atmosphere of enthusiasm, the feeling of the feasibility of the task - all this makes it possible for the children to overcome the shyness that prevents the free use of the words of a foreign language in speech, they have a beneficial effect on learning outcomes. The language material is absorbed imperceptibly, and at the same time there is a feeling of satisfaction "it turns out that I can speak on a par with everyone". Playing, the student without much effort, with pleasure joins the learning process, forgetting that the lesson is coming. The teacher acts in a different role: he is the presenter, or the judge, or the participant in the game. Many years of experience of teachers confirms: the game is one of the strong motives in mastering students in a foreign language.

Games can be divided into two sections.

The first section consists of grammatical, lexical, phonetic and spelling games, which contribute to the formation of speech skills. Hence its name "Preparatory Games". This can include grammatical games, since mastery of grammatical material, first of all, creates an opportunity for transition to active speech of students. It is known that the training of students in the use of grammatical structures, requiring their multiple repetition, tires the children with their monotony, and the efforts expended do not bring quick satisfaction.

The second section is the so-called "Creative Games". The goal of these games is to promote the further development of speech skills and abilities. The ability to show autonomy in resolving decision-making tasks, quick reaction in communication, maximum mobilization of speech skills - the characteristic qualities of speech skills - can, as it seems to us, be manifested in auditory and speech games. Games of the second section train students in the ability to creatively use speech skills.

The learning possibilities of games are known for a long time. Many outstanding teachers rightly paid attention to the effectiveness of using games in the learning process. The success of using games depends, first of all, on the atmosphere of the necessary speech communication that the teacher creates in the classroom. It is important that students become accustomed to such communication, get carried away and become participants of the same process together with the teacher. The game contributes to the development of cognitive activity

of students when learning a foreign language. It carries a considerable moral principle, for it makes mastering a foreign language joyful, creative and collective.

REFERENCES

- [1] Жаркова Л. А. «Игровые физкультминутки на уроках иностранного языка» // Научно-методический журнал «Иностранные языки в школе», № 1. 2009г. - с.22-28.
- [2] Зимняя И. А. Психологические аспекты обучения говорению на иностранном языке. - М.: Просвещение, 1978г. - 159с.
- [3] «Игра в тренинге. Возможности игрового взаимодействия» / под ред. Е. А. Левановой - СПб.: Питер, 2007г. - 208с.
- [4] Николенко Л. А. Игры в педагогическом процессе. Методические рекомендации - Псков, 1997г. - 143с
- [5] Самоукина Н. В. Организационно - обучающие игры в образовании: Практик. Руководство // Москва: Нар. Образование, №4,1996, с.111

ӘОЖ 159.99

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТНИ ДАМУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

Егенисова А.Қ., Бекесова А. М.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада эмоциональный интеллект феноменіне түсінік беріледі. Эмоциональный интеллектке зерттеген ғалымдар мен зерттеушілердің еңбектері талданып, оны даму проблемалары сөз болады. Сонымен қатар, эмоциональный интеллектің құрылымдық компоненттері: эмоцияны тану, эмоцияны меңгеру, эмоцияларды түсіну, Эмоцияны ұғыну, Эмоция тілін меңгеру, Эмоцияны басқару т.б, сипаттама берілген.

Түйінді сөздер: эмоция, интеллект, эмоциональный интеллект, эмоциональный ойлау, физикалық денсаулық, психикалық денсаулық

Қазіргі кезде эмоциональный интеллект феноменін, оның құрылымын, даму жолдарын одан әрі терең зерттеу өзекті, себебі аталған құбылыс – тұлға аралық өзара әрекеттесу үдерісінде адамдар арасында туындайтын эмоциональный үрдістер мен жай-күйлерді терең ұғыну арқылы адамдармен қарым-қатынасты оңтайландыру мүмкіндігін ашады. Сондықтан, эмоциональный интеллекті тұлға бойында дамытуды біртұтас қоғамда психологиялық мәдениетті арттырудың маңызды факторы ретінде қарастыруға болады. «Эмоциональный интеллект» ұғымына әртүрлі көзқарастар қалыптасқан. Шетелдік психологияда П. Салюей, Дж.Мэйер және Д. Карузо бойынша: «эмоциональный интеллект – әлеуметтік интеллектің компоненті, өз сезімдері мен өзге адамдар сезімін қадағалау, оларды ажырата білу және ол ақпаратты өзінің ой, әрекеттерін басқару үшін қолдану қабілеті, эмоциональный интеллектің дамуы тұлғаның үйлесімді, тұлғалық дамуына игі ықпалын тигізеді [1]. Нақтырақ айтқанда, эмоциональный интеллект – эмоциональный ақпаратты өңдеу, түсіндіру (интерпретациялау) және қолданумен байланысты интеллект түрі».

Д.Гоулман (ЭИ мәселесін анағұрлым терең зерттеген ғалымдардың бірі): «эмоциональный интеллект – тұлғаға өзін-өзі сезінуге, түрткілендіруге, көңіл-күйін басқаруға, импульстік көріністерді бақылауға, фрустрациядан бекіну, күнделікті өмірде

табыстарға қол жеткізуге мүмкіндік беретін факторлар жиынтығы; өз интеллектісін көрсету тәсілі» деген болатын [2].

Эмоциялық интеллектіні Р. Бар-Он: «қоршаған орта талаптары мен әсерлеріне (қысымына) оңтайлы жауап бере алу қабілеттілігі, ортаға оңай бейімделуге ықпал ететін эмоциялық, жеке және әлеуметтік қабілеттер жиынтығы». Д.Майер: «эмоциялық интеллектуалды адамдар өзіндік санасының жоғары дәрежеде дамуымен ерекшеленеді. Олар өз эмоциясына дисфункционалды депрессия, мазасыздық, ашу арқылы нұқсан келтірмеуге тырысып, өмір сүреді. Олардың жанашырлық (эмпатия) көрсете білу қабілеті айналадағы адамдардың эмоциясын дұрыс түсініп, олармен үйлесімді қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді – олар достарына, әріптестеріне қалай қолдау көрсету керектігін, дау-жанжалды қалай шешу қажеттігін біледі». Шетелдік психолог-зерттеушілер пікірінше, «эмоциялық интеллект» – өзінің және өзгелердің эмоциясын тани білу, оларды басқара алу; эмоцияны басқару мүмкіншілігі – адамдардың тұлға аралық өзара әрекеттесуіне анағұрлым тиімді бейімделуге көмектеседі [1].

Ресейлік психологиялық ғылымда «эмоциялық интеллект» ұғымын алғаш қолданған Г.Г.Гарсковая. Ғалым бұл ұғымды енгізу үшін екі негіздемені келтіреді: «интеллект» ұғымының біртекті, ұқсас болмауы және интеллектуалды операциялардың эмоциямен жасалуы [3]. И.Н. Андрееваның пікірінше, «эмоциялық интеллектіні дамыту – аса өзекті мәселе, себебі эмоцияның бейімделуші табиғаты индивидтің белсенді өмір сүруіне мүмкіндік жасап, тұлғаның белгілі бір ортаға бейімделу қабілетін және оның қоғаммен үйлесімді қатынасын арттырады. Эмоциялық интеллект – эмоциялық ақпаратты талдауға, өңдеуге және қолдануға интеллектуалды қабілеттердің жүйелі көрінуі болып табылады. Эмоция тұлғалық құрылымдармен, тұлғалық иденттілікпен тығыз байланысты, адамның негізгі мотивациялық жүйесін бейнелейді. Сондықтан, эмоциялық интеллектіні дамыту тұлғаның үйлесімді, тұлғалық дамуына зор ықпалын тигізеді»[5].

И.Н. Андреева «эмоциялық интеллект» ұғымының шығу тарихын зерттей отырып, өзінің зерттеу жұмыстарының бірінде А.Р. Лазарус концепциясынан келесідей қағидаларды келтіреді: әрбір эмоциялық реакцияның айрықша тану немесе бағалау қызметі бар; эмоциялық жауаптың белгілі бір синдромы бар, оның әрбір компоненті жалпы эмоциялық реакцияның қандай да бір күйін білдіреді [4].

Жоғарыда аталған концепция авторы Р. Лазарус пікірінше, эмоцияның пайда болу реті келесідей: «қабылдау – алғашқы бағалау – зерттеу белсенділігі – (бағаланатын жағдаяттағы эмоциялардың жеке маңызы) – екінші бағалау – әрекет жасауға тенденция – әсерлену, физиологиялық өзгерістер және моторлық реакцияларға тенденция көрінісі ретіндегі эмоция» [5].

Эмоциялық интеллект – өзінің және өзге адамдардың эмоциясын түсіну, сондай-ақ өзгермелі қоршаған орта және өзгермелі талаптарға эмоциялық бейімделу қабілетінен тұрады. Эмоциялық интеллект деңгейі жоғары адамдар өзге адамдардың эмоциясы мен сезімдерін едәуір жақсы түсінеді, өзінің эмоциялық өрісін басқара біледі, сондықтан олардың қоғамдағы мінез-құлқы анағұрлым лайықты, икемді болып келеді әрі айналадағылармен өзара қарым-қатынаста өз максаттарына оңай қол жеткізеді.

Ресейлік психологияда «эмоциялық интеллект» терминіне О.К. Тихомировтың зерттеу нысанына алған «эмоциялық ойлау» ұғымын ұқсас деп санауға болады. О.К. Тихомиров эмоциялық ойлау ерекшелігін сипаттай келе, эмоциялық күйлердің міндеттерді шешу үрдісіне қатысатындығын тұжырымдаған. Ғалымның анықтауынша, ақыл-ой іс-әрекетімен барлық эмоциялық құбылыстар – аффект, эмоция, сезімдер байланысты. Эмоцияның ойлау үрдісімен өзара байланысы – барлық эмоциялық күйлердің ойлау үрдісінде басқарушы, эвристикалық қызмет атқаратынынан көрінеді. Сонымен қатар, О.К. Тихомировтың зерттеулері ақыл-ой іс-әрекетінің эмоционалды

басқарылатындығын, яғни эмоциялық белсендіру – интеллектінің жемісті іс-әрекетінің шарты болып табылатындығын дәлелдейді [6] .

Сонымен, эмоциялық интеллект – ішкі тұлғалық және тұлға аралық бағыттылығы бар когнитивті, рефлексивті, мінез-құлықтық, коммуникативті қабілеттердің өзара байланысқан жиынтығы. Эмоциялық интеллект – адамның ішкі жай-күйінде, айналадағыларға деген эмпатиялық қатынаста, идентификацияда, эмоциялық күйлермен мінез-құлықты бақылау және рефлексиялауда, эмоциялық ақпаратты айналадағы адамдармен қарым-қатынаста қолдануда, мақсатқа жету тәсілдерін таңдауда көрінеді.

Эмоциялық интеллект келесі құрылымдық компоненттерден тұрады: Өзінің эмоциясын тану. Субъектінің эмоциялық тәжірибесі үшін эмоцияны сезіну мен оны сөзбен жеткізе білу (анықтау) аса маңызды. Эмоцияларды сөзбен айтып жеткізудің негізгі қызметтерін бөледі. Олар: тәжірибе, тұлғааралық коммуникация, эмоциялық экспрессия. Эмоцияларды тану алекситимияға шалдыққан адамдарда қиындық тудырады. «Алекситимия» («сөзсіз сезім») терминін америкалық психиатр Сифнес енгізген. Алекситимияның маңызды белгілері мыналар болып табылады: өз сезімдерін сипаттап бере алмау; сезімдерді және дене түйсіктерін ажырата алмау; қиялдың жетімсіздігі, ебедейсіздік.

Эмоцияларды тану – эмоцияларды дұрыс қабылдап, анықтауға, сипаттауға мүмкіндік беретіндіктен, анағұрлым тиімді коммуникация, яғни қарым-қатынас орнатуға зор ықпалын тигізеді.

Эмоцияны меңгеру – өзін-өзі бақылаумен байланысты. Дұрыс эмоциялық экспрессия физикалық және психикалық денсаулықты сақтаудың маңызды факторы болып саналады. Эмоцияларды тежеу әртүрлі аурулардың пайда болуына әкеліп соғады. Онымен қоса эмоциялық экспрессияны бақылай алмау тұлға аралық қарым-қатынасты қиындатады. Сондықтан, эмоциялық экспрессияны бақылай алмау мәселесі субъектінің өзі үшін ғана емес, оның айналасындағы адамдар үшін де қолайсыз болып келеді. Сонымен қатар, эмоционалды экспрессия тұлғааралық қатынастар сапасына да ықпал етеді. Мәселен, белгілі бір жағдайларда аса ұстамдылық, шыдамдылық көрсеткен адам немқұрайлы, селқос, тәкаппар болып танылады, бұл өз кезегінде өзге адамдарда таңдану немесе жақтырмау сияқты жағымсыз қатынасты қалыптастырады.

Я.Рейковский эмоцияларды көрсету (білдіру) қиындықтарының келесі себептерін келтіреді [7]:

- адамдар қоғамда қалыптасқан эмоция көріністері түрлерін меңгермеген;
- өзін-өзі бақылай алмаудан қорқумен байланысты өз сезімдерін білдіріп қоядан немесе айналадағы адамдардың жазғыруынан күлкіге қаламын-ау деген ойдан қорқу (абыройын түсіруден немесе мазақ болудан қорқу) туа біткен факторлар;
- отбасында және өзіне жақын ортада үстемдік ететін мінез-құлық нормаларын игеру.

Эмоцияларды түсіну. И.А. Романованың анықтауынша, өзін-өзі түсінудің эмоциялық, сезімдік, эмпатиялық сипаты бар, әрі өзін-өзі тану тереңдігі эмоциялық қабілеттердің даму деңгейімен байланысты, ол өз кезегінде эмоцияларды ұғынуды қамтамасыз етеді. Эмоцияны, оның арасындағы байланысты, бір эмоциядан басқа эмоцияға ауысуды, осы және басқа эмоциялардың туындау себептерін түсіну, эмоцияларды талдау, эмоцияларды жіктеу, олардың маңызын түсіндіру қабілеті. Эмоцияларды түсіну – эмпатияның даму деңгейімен де байланысты. К. Роджерс бойынша басқа тұлғамен қарым-қатынастың эмпатиялық тәсілінің бірнеше қыры бар. Эмпатия өзгенің жеке әлеміне ену және ол әлемде өзін «өз үйіндегідей» сезіну. Эмпатия қарым-қатынастағы серіктесінің өзгермелі жан тебіреністеріне деген сезімталдықтан тұрады. Бұл дегеніміз өзгенің өмірімен уақытша өмір сүруді бейнелейді. Эмпатияға

қабілеттілік, жанашырлық – жауапкершілікті, белсенділікті, жігерлікті, нәзіктікті, қайырымдылықты, кішіпейілділікті білдіреді.

Эмоцияларды ұғыну – оларды санаға бекітуді меңзейді. Дегенмен, санаға кез келген эмоционалды үрдіс бекітіле бермейді немесе керісінше болуы мүмкін. Осыған байланысты, эмоцияларды ұғынуға байланысты екі құбылысты бөлуге болады: іс-әрекет ағымына және субъективті әсерлерге ықпал ететін дербес және біріккен үрдістің көрінуі (бұл жағдайда адам әлдебір нәрсені сезініп жатқанын біледі, бұл сезім бұрынғыдан ерекшеленеді); шын ұғыну – сөздік (белгілік) категорияларда көрінетін жеке жай-күйлері туралы білімдермен нәтижеленеді. Ұғынудың бұл екінші түрі эмоцияларды басқару үрдісі, эмоцияларды алдын ала көру қабілеті негізінде жатыр.

Эмоция тілін меңгеру – сол мәдениетте қалыптасқан эмоция көріністерін меңгеруді, сондай-ақ адамның өмір сүретін және жұмыс істейтін ортасындағы адамдар эмоцияларының жеке көріністерін түсінуді талап етеді. Эмоцияларды түсіну оларды білдіруден әлдеқайда күрделі.

Эмоцияларды басқару. Бұл қабілет эмоцияларды қадағалаумен байланысты. Эмоцияларды рефлексивті басқару – ұғыну арқылы жүреді. Эмоцияларды басқару жағымсыз эмоциялардың қарқындылығын бәсеңдету ептілігі; эмоцияларды мақсатқа орай тудыру немесе одан бас тарту қабілеттілігі.

Өзге адамдардың эмоцияларының жеке-дара ерекшеліктерін түсіну қиындықтарының келесідей себептерін бөлуге болады:

- өзінің жеке басына ғана көңіл бөлу – өзге адамдардың эмоциялық күйін байқай

- алмауға және дұрыс бағаламауға әкеледі;

- өзге адамдардың эмоциясымен байланысты үрейлену сезімі;

- өзге адамдардың эмоцияларын түсінбеуден қандай да бір пайда табу.

Эмоциялық интеллект жұмыс орнында әлеуметтік қиындықтарға бағдарлануға, басқаларды басқаруға және оларды түрткілендіруге, жетістіктерге жетуге көмектеседі. Сондықтан эмоциялық интеллектіні кәсіби мүмкіндік ретінде қарастыруға болады.

Физикалық денсаулыққа байланысты, егер стресс жағдайын басқара алмаса, ол қиын мәселелердің туындауына әкеледі. Стрессті қадағалап, басқара алмаудан қан қысымы көтеріліп, иммундық жүйе әлсірейді, жүрек ұстамасының тәуекелдігі артады, қартаю үрдісі тездейді.

Психикалық денсаулыққа, басқарылмайтын стресс психикалық денсаулыққа да әсер етпей қоймайды, адам мазасыздық, депрессияға ұрымтал болып келеді. Егер, адам өз эмоцияларын басқара алмаса, ұнжырғасы түсіп, көңіл-күйі де болмайды. Оның үстіне басқалармен берік қатынастар орната алмаудан адам жалғыздық күйін кешеді.

Қарым-қатынасқа, егер адам өз эмоцияларын түсініп, оларды бақылай білсе, өзгелерге де түсіністікпен қарап, жеке өмірінде де, қызметте де үйлесімді қарым-қатынас орната алады.

Эмоциялық интеллект әлеуметтік және эмоциялық қабілеттердің, соның ішінде өзінің және өзге адамдардың эмоцияларын түсіну, басқару қабілеттерінің жиынтығынан тұрады. Эмоциялық интеллект – тұлғааралық қатынастар үрдісінде әртүрлі эмоцияларын басқаруды, өзгелердің эмоциялық күйіне орай икемделуге мүмкіндік береді. Тұлғаның бейімделу қабілетін, ортамен үйлесімді қарым-қатынасын арттырады. Адамның өмірдің қай саласында болмасын жетістіктерге жетуі тек оның өмір тәжірибесіне, біліміне, дағды, қабілеттеріне ғана емес, сонымен қатар эмоциялық интеллект сапасына да байланысты болатындығын айтқымыз келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Mayer J.D., Salovey P., Caruso D. Emotional intelligence: Theory, Findings, and Implications *Psychological Inquiry*, 2004. V. 15. N 3. P. 197-215.
2. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект. – М.: АСТ Москва: Хранитель, 2008. – 478 с.
3. Гарскова Г.Г. Введение понятия «эмоциональный интеллект» в психологическую теорию // Тез. науч. практ. конф. «Ананьевские чтения». СПб.: Изд-во СПб. Ун-та, 1999. С. 25-26.
4. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект: исследования феномена // *Вопр. психол.* 2006. № 3. С. 78-86.
5. Лазарус Р. Теория стресса и психофизиологические исследования. – В кн.: *Эмоциональный стресс*. М., 1970, с.178-209.
6. Тихомиров О. К. Психология мышления: Учебное пособие. М.: Изд-во б 2009
7. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций. М.: Прогресс, 1989. 392 с

ӘОЖ 37 37.06

АҒАРТУ САЛАСЫНДАҒЫ ОТАРЛАУ САЯСАТЫ

Сапарбайқызы Ш.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Ресей патшалығының қазақ даласын отарлау саясатына байланысты қабылданған әкімшілік реформалары дін, тіл, мұсылмандық оқу-ағарту салаларына айтарлықтай өзгерістер енгізді. Ғасырдан-ғасырға, ұрпақтан ұрпаққа рухани тағылымдық біліммен, тарихи-мәдени мәні жоғары мұралар қалдырған, білім, ғылымның негізін жалғаған – қазақ даласындағы мұсылмандық білім беру жүйесінің орны ерекше болды. Мақалада патшалық империяның «бұратана халықтарды рухани отарлау немесе миссионерлік саясаты» туралы қарастырылады.

Түйінді сөздер: Рухани тағылым, ағартушы, мұсылмандық білім, тәлім-тәрбие, отарлау.

Тарихи деректерге сүйенсек, Ислам дінінің таралуына байланысты VIII-XII ғ.ғ. Орта Азия мен қазақ даласында ислам мәдениеті мен құндылықтарын үйрететін білім ошақтарының, жалпы айтқанда, мұсылмандық білім беру жүйесінің негізі қалана бастаған. Халықтың діни оқу мен тәлім-тәрбиеге ықыласының артуына орай мешіттердің жанынан арнайы оқу орындары «мектеп-медреселер» ашылып, исламдық ахлақ (моральдық) ұстанымдары, шариғат заңдары оқытыла бастайды. Кейін келе бұл оқу орындары тек дін мәліметтерін үйрететін сауат ашу орындары ғана емес, үлкен ғылымның, өнер мен мәдениеттің ордасы болды. Оған дәлел ретінде әлемдік ғылым көкжиегіне тек қазақ даласынан шыққан философ Әбу Насыр әл-Фараби, Қожа Ахмет Иассауи, лингвист Ысқақ әл-Фараби, астроном әрі математик Аббас әл-Жауһари, сияқты білімпаздарды айтсақ та жеткілікті.

Осы тұста ғасырдан-ғасырға, ұрпақтан ұрпаққа рухани тағылымдық біліммен, тарихи-мәдени мәні жоғары мұралар қалдырған, білім, ғылымның негізін жалғаған – қазақ даласындағы мұсылмандық білім беру жүйесі – мектеп-медреселер патшалық

империяның отарлау құралына қалай айналды? – деген сұрақ туындайды. Бұл мәселе көбіне «бұратана халықтарды рухани отарлау немесе миссионерлік саясат» тақырыптарының аясында зерттеліп, жазылып, тарихтан өз бағасын алуда. Біз де өз мақаламызда қазақ жеріндегі мұсылмандық ағарту саласында жүргізілген миссионерлік саясаттың кейбір тұстарына тоқталмақпыз.

Мұсылмандық білім беру ошақтары – медреселер туралы қысқаша тоқталып өтсек, «медресе» сөзінің негізгі мағынасы «дәріс оқытылатын орын» дегенді білдіреді екен. Медреселерде сабақ беретін мұғалімдер «мударрис» деп аталған, олар өте білімді, діндар, халық арасында беделді болған. Медреселердегі негізгі оқу – жазу және жаттау әдістеріне сүйенген. Сол кезеңдерде оқушының басты сапасы есте сақтау қабілеті деп саналып, мүмкіндігінше Құран, хадистерді оқытып, жазғызып, жаттатқызған. Бұл кейін де тиімді әдіс ретінде кеңінен қолданылған. Медреселерде негізгі оқу фундаменті ретінде (халықаралық тіл статусы ретінде есептелгендіктен) араб тіліне кеңірек көңіл бөлінген. Шәкірттерге араб тілінің грамматикасын толық бітіргеннен кейін жаратылыстану немесе гуманитарлық бағыттарда (ислам қағидаларынан басқа) философия, логика, заң негіздері, этика, риторика, метафизика пәндері оқытылған. Кем дегенде бес жыл оқитын шәкірттердің білім деңгейі оқу жылымен емес, оқып меңгерген кітаптарының құндылығымен және ғылыми көзқарасының, дүниетанымының деңгейімен өлшенген.

Ғалым Р.Бердібаев көптеген медреселерде түрік шайырларының шығармаларымен қатар Хафиз бен Сағдидің ғажайып ғазалдары дәріс-сабақ ретінде оқытылғанын айта келіп: « ... араб, парсы, түрік тілдерін білген, қатар игерген зиялы қауым жарты әлемнің рухани қазынасына қол артқандай биікке көтерілген. Жаһанға ілім, білім таратқан ірі ойшылдар, көрнекті ғалымдар, шырын сөзді шайыр-ақындар осы үш тілдің шәрбатымен сусындаған... Араб, парсы, түрік мәдениеттерінің бір-біріне әсер етуі ғылымда да, көркем әдебиетте де зор жаңалықтар ашуға мүмкіндік берген» - деп үлкен баға береді. (1.124-1256).

Байқап отырғанымыздай, жалпы мұсылманша білім беретін мектеп-медреселерде тек дін ғана оқытылып қоймай, шығыс елдерінің мәдени-рухани мұралары да кеңінен оқытылған.

Осы тақырып аясын тереңірек зерттеген Қ.Ж.Адамбосынов тұжырымына көңіл бөлсек: « ... мектеп-медреселердің пайда болған кезінен бастап оқыту ісін ұйымдастыру, жүйелі білім беру, тәлім-тәрбие жұмыстары, сабақ әдістемесі күн тәртібінен түспей, одан әрі жетілдіріліп отырған. Бұл оқу жүйесі мұсылмандық оқудың негізгі тірегі Ислам діні болғандықтан, Алланы тануды, өмірдің рухани және материалдық аспектілерінің тұтастығын, діни және дүниетану көзқарастарының тұтастығын үйретуді басты мақсат еткен. Мектеп–медреселердегі оқыту әдістері, оқу бағдарламалары туралы әр кезеңнің тарихшы-зерттеушілері түрлі көзқарастар ұстанып келген. «Жаттанды діни-фанатикалық оқыту» деген біржақты көзқарасты орыстың миссионер–педагогтары мен әскери адамдары қалыптастырды. Мұсылмандық білім беру саласындағы оқыту ісін ұйымдастырудың тарихи кезеңдері мен тамырын көрсе де көрмегендей болған олар Түркістан ағарту саласы тарихының көш басында есімдері әлемге әйгілі ғұлама данышпан ғалымдар әл–Фараби, әл–Бурини, ат–Туси, ибн–Сина, Руми, Омар Хаям, Ұлықбек және т.б ұлылар тұрғанын қасақана көрсетпеуге тырысты» - деп жазады (2.59-61).

Біз осы тұста жоғарыдағы сауалымызға қайта ораламыз.

XVIII ғасырдан бастап Ресей патшалығының Қазақстан даласын отарлау саясатына байланысты қабылданған әкімшілік реформалары дін, тіл, мұсылмандық оқу-ағарту салаларына айтарлықтай өзгерістер енгізеді. Патша өкіметінің отарлау саясатын жүзеге асыру шараларында басты кедергі осы мұсылман дініне негізделген оқу-ағарту жүйесі болды. Сондықтан «қазақ даласына миссионерлерді жіберу арқылы

сауаттандырамыз, білім береміз» деген ұрандарымен оқыту жүйесін орыстандырып, ислам дінін ығыстыруды басты мақсат етті. Мұсылмандық білім беру орындарының бірден бір тетігі - араб жазуын орыс әліпбиімен алмастыру арқылы біртіндеп орыс-түзем мектептерін ашу қолға алынды. Сонымен қатар, қазақ даласында мектеп-медреселерде татар тіліндегі әдебиеттер кең таралып оқытыла бастауы да патша өкіметін алаңдатты. Осыған орай, Орта Азия мен Қазақстанға жіберілген миссионерлерге қазақтарды татарлардың ықпалынан алшақтатуды және оқу бағдарламасына арнайы дін сабағын енгізу арқылы христиан дінін уағыздауды міндеттейді. Бұл істерді оқу-ағарту жүйесі арқылы ойдағыдай

атқару іс-шараларына арналған (Программа «Школа для крещенных инородцев» Н.И.Ильминский 1870-1871г.г.) бағдарламасында: «Өлкедегі бұратана халықтарға білім беру жүйесінің ең басты мақсаты - оларды орыстандыру және діні мен тілі жағынан орыстармен мейлінше мидай араластырып, сіңіріп жіберу», - деп, негізгі мақсаттары ашық көрсетіледі (3). 1870 жылы 16 наурызда Ресей Халық ағарту министрлігі бұратана халықтарға білім беру шаралары туралы арнаулы заң қабылданып, соның негізінде қазақ даласының шеткері аймақтарын орыстандыру мақсатын көздеген «миссионерлік педагогика» жүйесі қалыптаса бастайды. Осы заңның ережелеріне сәйкес мұсылмандық оқу ағарту орындарына қатаң бақылау орнатылады және бұл істің басында әрі жүзеге асырушылары ретінде де Н.И. Ильминский, Н.П.Остроумов, И.Я. Яковлев, А. Васильев, Е.А.Алекторов т.б. болады. Сондай-ақ, Мәскеуде құрылған арнайы миссионерлік қоғамның негізгі принциптері – отар аймақтарды теңсіздікте, жоқшылықта, қараңғылықта тұншықтыру, халықтарды бір-біріне қарсы қойып, ұлттық ала ауыздықты күшейту болды (4.270). Осылайша бұратана халықтарға православие дінін қабылдатып, шоқындыру, елді ұлттық мәдениетінен, салт-дәстүрінен, тарихи жадынан ажыратып, орыс алфавитіне көшіру, мұсылман мектептері мен медреселерін біртіндеп жою орыс-қазақ, орыс-түзем мектептері арқылы жүзеге асыру жолдары жоспарланады. Жоғарыда айтылған заң ережелері бойынша мұсылмандық білім беру орындарында орыс тілін оқыту міндетті деп саналып және мектеп-медреселерді ашу үшін орыс тілді мұғалімдер болмаса рұқсат берілмейді. Бұны қазақ ұлтының зиялысы Т.Шонанов халық ағарту ісіне арнаған мақаласында «...орыс-қазақ мектептеріне көңіл аударсақ, оның патша өкіметінің отарлау саясатына сай ашылғаны, соған бағытталғаны да бәрімізге аян. Бұратана мектептерге арналған заңның бірінші тармағы бәрімізге таныс. Бұл мақсаттың ашық та айқын көрінісі патша әкімдері мен ағартушыларының әртүрлі мейрамдарда сөйлегендерінен анық байқалады. Торғай губернаторы Барабаш өзінің мүшел мерекесінде «Өзіме бағынышты қазақ халқына православиялық дін мәдениетін таратып үлгере алмадым» - деп үлкен өкінішпен айтқанын келтіреді. Н.И. Ильминскийді «тағы жұрттың ағартушысы» деп атай отырып оның халық ағарту министрі Д.Толстой қатысқан қазан-татар семинариясының ашылуында сөйлеген сөзінде «бұратана мектептің басты мақсаты: бұратаналар арасында орыс православиялық шіркеуінің ықпалын күшейту, бұратаналардың біртіндеп орыстануына жағдай жасау және патша өкіметі өз мақсатын қадағалай отырып, қазақтарға ана тілінде оқуға рұқсат етпеді: рұқсат бергеннің өзінде жағдайды ауырлата түсті. Медреселердің ашылуына орай қазақ тілінде миссионерлік бағыттағы кітаптар көптеп шығарылды, православиялық діннің мифологиялық транскрипциясы алынды. Аз-маз сауаты бар қазақ істің басында Ильминский мен Победоносцев, Яковлев, Мироглов және басқалар болғанын, ал өмірде жүзеге асырушылар Алекторов, Васильев, Присне екенін біледі» - деп жазады (5.241б). Орта Азия мен қатар Оңтүстік Қазақстан аймақтарында 19-ғасырдың екінші жартысында орыс-түзем мектептері ашыла бастады. Атап айтсақ, 1874 жылы Түркістан өлкесіне қарасты тұңғыш орыс-түзем мектебі ашылып, 1885-1886 жылдары Түркістан өлкесінің барлық қалалары мен елді мекендерінде кеңірек жайыла бастайды. Жаңа ашылған оқу

орындарына кадрлар дайындау мәселелері де жолға қойылады. Сонымен қатар, олар қазақ даласындағы оқу-ағарту жұмыстарын яғни мектептердің ашылу, ұйымдастыру іс-шараларынан басқа ең маңыздысы оқу мазмұнын орыс православие дін басшыларымен бірлікте жүргізеді. Оны Ильминскийдің сенімді шәкірті, Ы.Алтынсарин мектебінің ұстазы болған Ф.Соколов 1893 жылы 24 қарашада Орынбор мен Орал облысының епископына жазған мәлімдемесінде қазақтар арасында қазақша аударылған православия дінінің қасиетті кітаптарын оқып беріп, діни насихат жұмыстарын жүргізетінін айтады. Соның нәтижесінде 1892 жылы мамыр айында Қостанайда (Николаевска) 21 қазақ пен 2 татарды, 1893 жылы Домбар болысының 3 қазағын, Кеңарал болысынан 16 жасар Қанипа Жұматованы, Арақарағай болысынан 2 кісі, Сырдария болысынан 2 кісі, Құсмұрыннан 1 қазақты шоқындырып, олардың атын да орысшаға аудартқанын қуана хабарлайды (6.346). Ресейдің қазақ халқын орыстандыру мақсатында жүргізген патша өкілдерінің сұрқия саясатын ашатын жоғарыдағы проф. М.Мырзахметовтің деректерінің өзі бүгінгі қазақ қоғамы іздеп жүрген ұлттық психологияның, ұлттық болмыстың, ұлттық менталитеттің өзегіне тиген соққының ізін көрсетеді.

Қазақ халқының патша өкіметінің отарлау саясатына дейін-ақ өзіндік білім беру жүйесі арқылы қалыптасқан рухани болмысы, дүниетанымы мен көзқарасы есепке алынбай жокқа шығарылып, надан, тобыр ретінде қаралды. Қазақ, сауаттылығы екі пайызға жуық, өздіктерінен өмір сүре алмайтын қараңғы ел деген сыңар жақ пікір қалыптасты. Ашықтан- ашық елдік сананы айыру үшін жасаған Ресей империясының отаршылдық әрекеттері көп жағдайда ескерілмей, керісінше оның прогрессивтік мәні жоғары болды деп бағаланды.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Р.Бердібай. Ел боламыз десек...- Алматы: ЖШС «Қазақстан» баспа үйі», 2000, 400 бет.
2. Қ.Ж.Адамбосынов.Медреселердің оқу-әдістемелік кешенінің қалыптасуы және дамуы. «Қазақстандағы дәстүрлі діни танымдық үрдіс және оның сабақтастығы» ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. Алматы, 5 желтоқсан 2003 ж.
3. Егеменді Қазақстан. 1993,8-қаңтар (3).
4. Әбиев Ж.Педагогика тарихы: Оқу құралы.Алматы: Дарын, - 2006. - 480 б. Абиев -бет №3, 1995.
5. Телжан Шонанұлы мұралары (шығармалар,зерттеулер және мақалалар).- Алматы: «Ел-шежіре», 2007.- 368 б.
6. М.Мырзахметов. Қазақ қалай орыстанды?.. Алматы: Атамұра –Қазақстан, - 1993.128б

ӘОЖ 378.16

БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ DAҒДЫЛАРЫН ДАМУ

Егенисова А.Қ., Нұрова Қ.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада болашақ мамандардың ақпараттық технологияларды қолдану дағдыларын дамыту проблемалары айтылады. Ақпараттық технология, ақпараттық мәдениет, ақпараттық – коммуникациялық технология ұғымдарына түсінік

беріліп, АКТ оқу-тәрбие процесіне пайдалану мүмкіндіктері туралы сөз қозғайды. Сонымен қатар, болашақ педагог мамандарды ақпараттық-коммуникациялық технология негізінде дайындауда ескерілетін қағидалар баяндалады.

Түйінді сөздер: ақпараттық технология, ақпараттық – коммуникациялық технология, компьютер, электрондық хат, телеконференция.

Қазақстан қоғамында болып жатқан әлеуметтік – экономикалық, саяси өзгерістер, күннен - күнге үдеп келе жатқан интеграциялық үрдістер, еңбек нарығындағы бәсекелестіктің артуы жоғары оқу орнын бітіретін мамандарға қойылатын талаптарды күшейтуде. Сондықтан да жоғары оқу орындарында уақыт талабына сай білім мен ғылымды игерген, сауатты да салауатты, шығармашыл, кәсіби құзыретті, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді қолдана алатын мамандар дайындау қажеттілігі артауда.

ҚР Президенті Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан - мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауында: «Біздің жастарымыз оқуға, жаңа ғылым-білімді игеруге, жаңа машықтар алуға, білім мен технологияны күнделікті өмірде шебер де тиімді пайдалануға тиіс. Біз бұл үшін барлық мүмкіндіктерді жасап, ең қолайлы жағдайлармен қамтамасыз етуіміз керек», - деп білім саласының алдына зор міндет жүктеген болатын [1].

Осыған орай, ЖОО оқу-тәрбие процесінде АКТ-ды қолдану қарқынды жүруде. Осыған байланысты білім беру жүйесіне ақпараттық-коммуникациялық технологияларды ендірудің объективті және субъективті жағдайлары бар екенін көреміз. Объективті себептер қатарына білімге қойылып отырған жоғары талаптар, жаңа технологияларды қолданудың өзектілігі, жалпы білім жүйесінің модернизациялануы жатады. Ал, субъективті себепке қазіргі білім алушылардың да, оқытушылардың да өзгешелігі жатады. Олар – прагматистер, яғни, тез нәтижеге жетуді мақсат етеді.

Педагогикалық ғылымда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар саласында В.П. Тихомиров, М.П. Лапчик т.б. ғалымдар қарастырса, отандық ғалымдардан Е.Ы. Бидайбеков Ж.А. Қараев электронды-педагогикалық оқулықтар мен жүйелерді жасауда Г.К. Нұрғалиева, С.С. Құнанбаева т.б. ғалымдарымыз зерттесе, оқу процесіне жаңа ақпараттық технологияларды комплекстеді интеграциялау арқылы енгізу мәселесімен Д.М. Джусубалиева, Б.Б. Баймұханов т.б. ғалымдар зерделеп өзіндік тұжырымдама жасады [2,3, 4,5]. Жалпы «Ақпараттық технология» термині ғылымда XX ғ.-дың 40-50 жылдары пайда болып, Америкада XX ғ.-дың басында дидактиктер «оқуға арналған медиа» (instructional media), «оқыту машиналары» (teaching machines), «оқытуды автоматты түрде басқару» (programmed instruction) сияқты ұғымдармен байланыстырылған.

Ақпараттық технология ақпараттық мәдениеттен тығыз байланысты. Ақпараттық мәдениет – кез келген ақпарат көзін – анықтамаларды, сөздіктерді, энциклопедияларды, теледидар бағдарламаларын, т.с.с. дұрыс пайдалана білу, ақпараттық мәдениет – әңгімелесе білу, теледидар, хабарды (ғаламторды) талғамды түрде қарау, алынған мәліметті ой елегінен өткізіп, талдай білу және өзгелердің еркіндігіне әсер ететін жағдайларда өз еркіндігінді шектей білу деген тұжырым жасауға мүмкіндік береді.

Ақпараттық – коммуникациялық технология - электрондық есептеуіш техникасымен жұмыс істеуге, оқу барысында компьютерді пайдалануға, модельдеуге, электрондық оқулықтарды, интерактивті құралдарды қолдануға, ғаламторда жұмыс істеуге, компьютерлік оқыту бағдарламаларына негізделеді. Ақпараттық технологиялар – ақпаратты пайдалану үрдісін жеңілдетуге арналған әдістер мен бағдарламалық-техникалық құралдар жиынтығы, ақпаратты алу, түрлендіру, жіберу,

сақтау және пайдалану әдістері мен құралдары. Сондай-ақ, ақпараттық технологиялар деп микропроцессорлық және есептеуіш техниканың, сондай-ақ, ақпаратты жинау, жасау, қорға жинақтау, сақтау, талдау және жіберу жұмыстарын қамтамасыз ететін ақпарат алмасудың заманауи құралдары мен жүйелері негізінде қызмет ететін бағдарламалық-құрылғылық құралдар мен қондырғыларды айтамыз.

Бұл ретте осы мәселемен айналысқан шетелдік ғалымдардың зерттеу жұмыстарын талданды. Білім беру жүйесін ақпараттандыру, оқытудың жаңа ақпараттық технологиясын Е.И.Машбиц, И.В.Роберт, Б.С.Гершунский, Н.В.Чекалева оқу үдерісінде пайдалану мәселелеріне т.б. өз еңбектерін арнаған[7,8].

Ақпараттық технологияларды қолдану кезінде:

- студенттер компьютермен қатысқан сабақтарға көбірек қызығып, олармен жұмыс істегенде өздерін ыңғайлы сезінеді;
- студенттер арасындағы, студенттер мен компьютер арасындағы қатынастың сипаты өзгереді;
- топтың ауызбірлігі артып, өзін-өзі және басқаларды сыйлаумен қатар, сыншыл көзқарас, өзінің және басқалардың мүмкіндіктерін, сондай-ақ компьютердің де мүмкіндіктерін дұрыс бағалай алу қабілеті артады;
- компьютерлік желіде (мысалы, ғаламторда) жұмыс істегенде, аса маңызды әлеуметтік дағдылар қалыптасады: әдептілік, жауапкершілік, басқа адамдардың ұстанымын ескере отырып, өз мінез-құлқына ие болу – қарым-қатынастың гуманистік түрткілері және т.б.

Мультимедиа технологияларының сан алуан түрлерін кешенді түрде қолдану, жетекші-педагогтан бастап қарапайым студентке дейін, барлық қолданушылардың өзара қарым-қатынасының дамуына ықпал етеді, ол студентке өзін-өзі таныстыруға бар күш-жігерін салып, өз қабілетін жандандыруға мүмкіндік береді, ол оқытушының қолдау көрсетуі арқылы өз мүмкіндіктерін, өз адамгершілігі мен құндылығын танып, өзін-өзі өзгертеді.

Ақпараттық технологияларды олардың қызметі бойынша жіктеуге болады. А.В. Дворецкая ақпараттық технологиялардың мынадай түрлерін бөліп қарастырады: тұсаукесер, жаттықтыратын ойындар мен дамытатын бағдарламалар, дидактикалық материалдар, бағдарламалар-жаттықтыру құрылғысы, виртуалды тәжірибе жүйелері, электронды оқулықтар, электронды энциклопедиялар[9].

Тұсаукесер (презентация) – көрсету материалдарын ұсынудың кеңінен тараған түрі. Тұсаукесер бұл – электронды диафильмдер, бірақ қарапайым диафильмдерге қарағанда, оларда анимация, аудио және видеоүзінділер, интербелсенділік іздері болуы мүмкін, яғни пайдаланушының әрекетіне қарсы жауабы ескеріледі. Тұсаукесердің ең қызықтысы – оны қолында компьютері бар кез келген мұғалім азғана уақытын жұмсай отырып жасай алады. Студенттер оларды өз жобасын ұсынуда белсенді түрде қолданады.

Электронды энциклопедияларда көрсету және анықтамалық материалдар қызметі біріктірілген. Қолдану мақсатына қарай олар қарапайым анықтамалық-ақпараттық басылымдардың электронды баламасы болып табылады. Қағаз бетіндегі баламаларына қарағанда мұндай энциклопедиялардың қосымша қасиеттері мен мүмкіндіктері бар: басты сөз немесе ұғым бойынша ыңғайлы іздеу жүйесі, гиперсілтеме негізінде ыңғайлы шарлау жүйесі, аудио және видеоүзінділер қосу мүмкіндігі.

АТК-ның көмегімен пайдаланушыға ақпаратты жеткізіп қана қоймай, оны алуға да болады. Ақпараттық технологиялар кез келген жерде және кез келген уақытта оқытуға мүмкіндік береді, бұл оларды білім беру өрісіндегі оқу материалдарын оқытудың аса қуатты құралына айналдырады. АКТ-ның өзіне тән ерекшеліктері ЖОО-да білім беру мақсаттарын жүзеге асырудағы оның орнын бағалауға мүмкіндік береді. Біріншіден, АКТ материалды оқып-білудің мазмұны мен әдістемесін толықтырады, ол студенттің

сезімдік тәжірибесін байытып, жүйлендіру мүмкіндігін арттырады. Әсіресе, шынайы оқу жағдайында материалды қабылдау мүмкін емес немесе қиындық тудыратын кездерде.

Екіншіден, АКТ оқуда қиындықтарға кезігетін студенттерді де, озат студенттерді де жеке-дара оқыту үрдісі үшін жағдай жасайды. Үшіншіден, баспа оқулықтарына қарағанда көрнекілік деңгейі айтарлықтай жоғары. Өйткені жоғары деңгейдегі бұл көрнекілік анимация, дыбыс, видеоүзінділер көмегімен орындалады. Бұған қоса, АКТ арқасында мұғалімнің жағымды зияткерлік оқыту ортасын жасауға мүмкіндігі пайда болады, бұл үлгерімі жақсы студенттер үшін аса қажет. АКТ бірнеше дидактикалық қызметті атқарады: білім беру; дамытушылық; тәрбиелік.

АКТ- мен жұмыс істеу барысында студент материалды толық меңгереді, теориялық және эмпирикалық ойлауы біркелкі дамиды, білім- білік дағдысы, қызығушылығы, танымдық белсенділігі артады, ал оқытушы студенттердің зейінін өзіне тарту жетістігіне ие болады. Оларды ойландыра, толғандыра отырып, зейінін оқу үрдісіне тарту әрекеттері оқытушының тиімді құралы болып табылады. Білімді игеру дегеніміз – оны ұғу, есте сақтау, қолдана білу. Білімді игеру – алғашқы оқу материалын меңгерегін, білімді бекітетін, бақылау және оқу жұмыстарының нәтижесін бағалайтын, сондай- ақ, дидактикалық міндеттерді шешетін күрделі жүйе. Жүйелей келе, ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың, біріншіден, білім сапасының артуына, екіншіден, оқытушы мен студенттің үздіксіз ізденіс арқылы дамуына ықпалы зор екендігімен түйіндеймін.

АКТ-ның мүмкіндіктерін қолданудың студентке берер мынандай тиімділіктері аңғарылды:

- түрлі ақпараттық, бейнелік, дыбыстық анықтамалар арқылы білімін жан-жақты жетілдіреді, дамытады;
- өз бетінше сарамандық тапсырмаларды орындайды;
- тақырыптан қалып кеткен немесе дұрыс түсінбеген тақырыпты қосымша қайталауға мүмкіндік беріледі;
- пәнге қызығушылығы, үздіксіз ізденісі артады;
- ойлау, есте сақтау, пікірсайыстық қабілеті дамиды;
- өз ойын сызба, сурет, кескіндеме, кесте, графиктік модельдер түрінде жеткізеді;
- түрлі бейнелік, сілтемелік, нұсқаулық тапсырмаларды орындайды;
- түрлі деңгейдегі тест тапсырмаларын орындап, өзінің алған білімін тексереді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың әдістері.

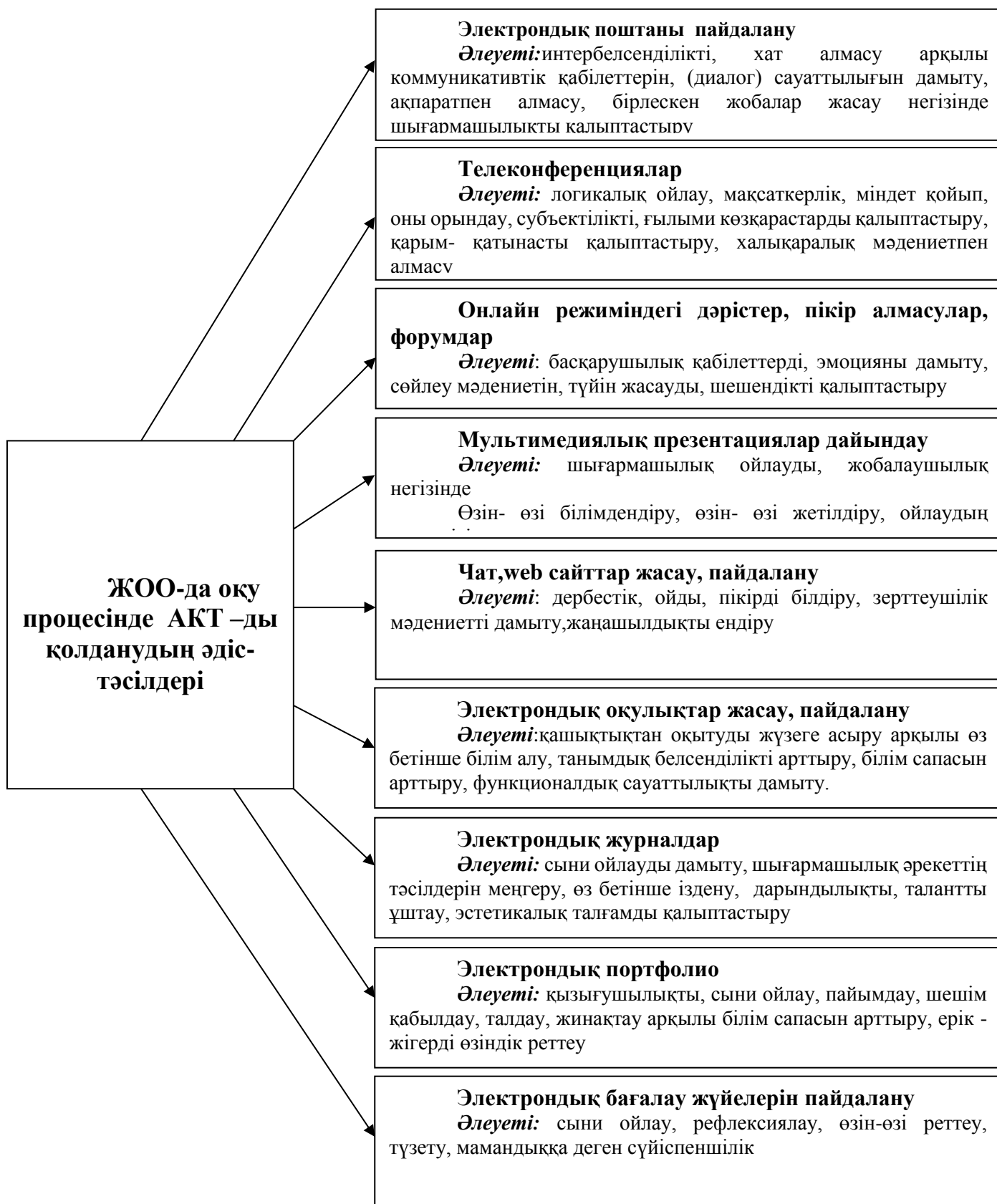
Студенттер ғаламтор желісімен түрлі олимпиадаларға, жарыстарға қатыса алады. Сонымен қатар, тест жұмыстарымен түрлі ойындар арқылы өтетін қызықты жаттығулар жасауға мүмкіндіктері болады.

Соңғы он жылдықта адамзаттың жеткен жетістіктерінің бірі, оқыту үрдісіне елеулі әсерін тигізген халықаралық желі – ғаламтор. Ғаламторды оқу мақсатында қолдану әдістемесінің жаңа бағыты болып саналады.

Қазіргі таңда білімді дамыту – студенттің ақпараттық потенттік деңгейін дамыту деген сөз. Әлемдік ақпараттық қоғамға ену үшін студент ақпараттық мәдениетті, компьютерлік экранды білу қажет, яғни ғаламтормен тығыз байланыста болу керек.

Ақпаратты жүйе ретінде ғаламтор түрлі ақпараттар мен ресурстарды ұсына алады:

- электрондық хат;
- телеконференция;
- бейнеконференция;
- өзінің ақпаратын беру, өзінің сайтың құрып Web- серверге орналастыру;
- ақпараттық ресурстарды қолдану;
- желіде сөйлесу мүмкіндігі.

Сурет 1 - Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың әдістері

Ғаламтор – әлемде болып жатқан соңғы жаңалықтар жайлы мәлімет алудың тез және ең оңай жолы. Ғаламтордың көмегімен аудиторияны жаңалықтар өзегімен қамтамасыз етіп, студенттерді тәжірибелі журналистерге айналдыруға болады. Қазіргі таңда көптеген газеттердің жеке WEB парақшалары бар. Сонымен қатар, WEB газеттер түрлі бөлімдерге бөлінеді: жаңалықтар (мәдениет және өнер, сауда, экономика, т.б.), спорт, жарнама, ауа райы жаңалықтары[9].

Студенттер WEB газеттер арқылы әлемде болып жатқан жаңалықтарды көру арқылы, есту процесі арқылы және оқу арқылы хабардар бола алады. Әсіресе, аудиторияда баспамен тікелей қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беретін сайттар бар. Бұл арқылы студенттер оқыған мақаласы жөнінде өз ойын айтуға және автормен тікелей байланысқа түсуге мүмкіндік алады.

Студенттерді екі - екіден немесе үш - үштен бөліп, мақаланы зерттеуге тапсырма беруге болады. Бұл әдіс бүкіл аудиторияның қызығушылығын арттырып, сабаққа белсенді түрде қатысып отыруына үлкен ықпалын тигізеді. Дарынды студенттер күрделі мақаламен жұмыс жасай алады, ал үлгерімі төмен студенттер ауа райымен, мәдениетпен байланысты мақаламен жұмыс жасауға болады.

Студенттер белгілі бір оқиғаға байланысты өзінің жеке тұжырымдамаларын жасауға болады. Мақалаларды зерттеудегі мәдениаралық біліктілікті дамыту арқылы студенттер мәселені терең меңгереді, өз ойын жеткізе алады және сараптама жасап үйренеді. Жұмыс жасалғаннан кейін, әрбір студент жұмысын талқылау мақсатында дөңгелек үстел немесе телеконференция өткізу қажет.

Халықаралық хат алмасуды кез келген және түрлі деңгейдегі аудиторияларда өткізуге болады. Электрондық хат алмасу қағазға жазуға қарағанда, тезірек, ыңғайлы және арзан. Электрондық хат алмасуды түрлі мақсатта қолдануға болады: біріккен жобаларды жасауға, мәселелерді шешуге.

E-mail бағдарламасы – электрондық хат алмасудың жеңіл жолы. Электрондық хат алмасу арқылы оқу бағдарламасынан ауытқымай, кейін сол мәліметтерді баяндама ретінде қолдануға болады.

Студенттер өздеріне қажетті ақпаратты табуды, оны оқып, ішінен ең маңыздысын табуды және өз қажеттілігіне жұмсауды үйренуі шарт. Және студенттердің бойында өзіндік білім алуды, бүгінгі күн талабына сай ізденуді, ақпараттық ағымда жол табу және өзін - өзі дамытуды әрі қарай жетілдіру қажет.

Қорыта айтқанда, білім беру процесінде АКТ –ны жаңа заман талабына сай түрлерінен саналатын мультимедиялық энциклопедия, қашықтықтан оқыту, электрондық оқулықтар мен түрлі дыбыстық таспа материалдары бүгінгі таңда студенттердің қай пәнді болмасын тез әрі терең, шығармашылықпен игеруіне мейлінше қолайлы жағдай тудырып отыр.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. ҚР Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы.
2. Лапчик М.П. Методика преподавания информатики Академия. - 2009. - с.294
3. Бидайбеков Е.Ы. Развитие методической системы обучения информатике специалистов совмещенных с информатикой профилей в университетах Республики Казахстан: автореф. ... докт.пед.наук:13.00.02. – М., 1998. – с.34
4. Караев Ж.А. Активизация познавательной деятельности учащихся в условиях применения компьютерной технологии обучения: автореф. ... докт. пед. наук:13.00.01. – Алматы, 1994. – с.48

5. Нурғалиева Г.К. Педагогические технологии информатизации образования – Алматы: Алем, 2002. – с.269

6. Машбиц Е.И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения. - М.: Педагогика, 1998. - с.192

8. Роберт И.В. Теория и методика информатизации образования (психолого-педагогический и технологический аспекты). - М.: ИИО РАО, 2007. – с. 18.

ӘОЖ 371.4

ОҚУШЫЛАРҒА КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУ ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ

Егенисова А.Қ., Теңізбаева С.Б.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Бұл мақалада жоғары сынып оқушыларына кәсіби бағдар беру проблемасын зерттеген ғалымдардың еңбектеріне талдау жасалынып, кәсіби бағдар жұмыстарын ұйымдастыру жолдары баяндалған. Сонымен қатар, кәсіби бағдардың мынадай түрлері: кәсіби сауат ашу; кәсіби насихат; кәсіби бейімделу; кәсіби ақыл-кеңес беру, кәсіби іріктеу, кәсіби жарамдылық ұғымдарына сипаттама беріліп, қалыптастыру жолдары сөз етіледі.

Түйінді сөздер: кәсіби сауат ашу, кәсіби насихат, кәсіби бейімделу, кәсіби ақыл-кеңес беру, кәсіби іріктеу, кәсіби жарамдылық, кәсіптік диагностика.

Қазіргі әлеуметтік-экономикалық қарым-қатынастарға сай жастарға кәсіптік бағдар беру жұмысы қоғамдағы өзекті мәселер қатарына жатады. Қоғам өмірін демократияландыру мен ізгілендіру бағытында болып жатқан түбегейлі жаңаруларға байланысты республикамыздың білім беру мекемелеріндегі шәкірттің кәсіп таңдау проблемасына жаңа талаптар қойылуда.

ТМД ғалымдары Е.А.Климов, А.П.Меньшиков К.К.Платонов, В.Н.Шубкин, И.С.Кон, және қазақстандық ғалымдар, психолог-педагогтар Жарықбаев Қ.Б., Қоянбаев Р.М., Иманбекова К., Өстеміров К., Шәметов Н. және т.б. өз еңбектерінде жас ұрпаққа кәсіби бағдар беру және мамандық таңдау проблемасын қарастырған [1,2].

Жас ұрпаққа кәсіптік бағдар беру проблемасы бұрыннан қарастырылып келе жатқан мәселелердің бірі. 1908 жылы профессор Ф.Барсонс Гарвард университетінде (АҚШ) жеткіншектерге болашақ өмір жолын дұрыс таңдау үшін «Кәсіптік бағдар бюросын» құрған. Соңынан 1910 жылы Нью-Йоркте аналогиялық бюро құрылды. Олардың міндеті адамдарға, әсіресе оқушыларға терең түрде, әр түрлі кәсіптің талаптарын үйретіп, білім беру болды. Бюро өз жұмысында анкеталармен, тесті пайдалана отырып, оқытушылармен тығыз қарым-қатынаста болды. Бұл бюроның тәжірибелері АҚШ, Испания, Финляндия, Швейцария, Чехословакия және т.б. елдерге кең таралды. Ал, Англияда кәсіптік бағдар беру мекемелерін дамытуды заңды түрде ұйымдастырды. Ресейде бірінші кәсіптік кеңес беру бюросы 1927 жылы, Ленинград еңбек биржасында құрылды [3].

Кәсіптік бағдар – бұл өзара байланыста компоненттерден тұратын тұтас жүйе. Оқушылардың әр түрлі қызметке икемділігін – ойын, танымдық еңбек (кәсіптік белсендендіру) арқылы қызығушылығын дамыту; кәсіптік психодиагностика, кәсіптік кеңес, кәсіптік іріктеу, кәсіптік бейімделу және кәсіптік тәрбие қарастырады.

Кәсіпті саналы таңдау адамның алдағы өмірін, өзін-өзі тарату, әлеуметтену, маман және кәсіптік өсуде жетістіктерге жетуге мүмкіндік береді. Жасөспірім үшін кәсіп таңдау белгісі бір дәрежедегі моральдық проблема. Таңдау диапазоны кең болса, соғұрлым ол психологиялық күрделі болады.

И.С.Кон жас ерекшеліктер психологиясында кәсіптік анықтауды бірнеше кезеңдерге бөлген [2].

1-ші кезең – балалар ойыны, ойын барысында бала өзінің мінез-құлқына байланысты жекелеген элементтерді, әр түрлі кәсіптік рольдерді ойнап көрсетеді.

2-ші кезең – жеткіншектің фантазия, жеткіншек өзіне ұнайтың кәсіпті армандап, өзін сол мамандық өкілі ретінде сезінеді.

3-ші кезең – жасөспірімдердің мамандық таңдауы. Әртүрлі қызметтің түрлерін сұрыптайды. Әуелгі олар қызығушылығы тұрғысынан бағалайды, сосын өзінің қабілетіне қарай, соңынан бағалау жүйесі тұрғысынан қарайды.

4-ші кезең – өзіне ұнаған кәсіпті таңдауға практикалық шешім қабылдау, өзіне ең басты 2 компонентті кіргізеді; болашақ еңбектің біліктілік деңгейін, көлемін және оған дайындалу ұзақтығын және нақты мамандық таңдауды анықтайды.

Кәсіптік бағдар – бұл жастардың еркін және өз бетімен мамандық таңдауға ғылыми-практикалық дайындық жасау жүйесі.

Іс-әрекеттің түрлері таңдалынып ең алдымен жасөспірімнің көзқарас бағаланады (мен тарихты жақсы көремін, тарихшы болайыншы) сонан кейін қабілеттілік көзқарасы (менде математика пәні жақсы келе жатыр, сонымен айналысайын ба?) ең соңғы көзқарасы бағалы мамандық (мен ауырған жандарға көмектескім келеді, дәрігер боламын т.б.).

Мамандық, ізденіс бұл әлеуметтік қана емес, сонымен бірге психологиялық проблема осыған байланысты психологияда 3 негізгі теориялық жақындау бар.

1. Адам ойының тұрақтылығы мен жеке қабілетінің практикалық өзгеріссіздігі осыларға байланысты, яғни адамның іс-әрекетіндегі, қызметіндегі мүмкіндігі мен жетістігі. Бір жағынан кейбір жұмысқа сәйкес келетін адамдарды таңдап алу, ал екінші жағынан адамның жеке қабілетіне сәйкес келетін жұмыс таңдап алу.

2. Әрбір адамның керекті қабілетін қалай болса да бөліп алуға болады деген ойдан туындайды. Бұл екі жақындау да әр түрлі болып жіктелуі мүмкін, бірақ олардың ортақ методологиялары жетіспеушілігі сонда, яғни жеке қабілеттілік пен еңбектік іс-әрекет. Егеменді және бір-біріне қарама-қарсы алыптар деп қарастырылады. Сонда да оның бірі екіншісіне бағындырылады.

3. Бұл іс-әрекеттің жеке стиліндегі жіктелу ізденісі, яғни іс-әрекетпен естің жалғыздығы.

Бұл концепция Е.А.Климовтың келесі жіктелген алғы шарттарында негізделген:

- іс-әрекеттің жетістігі үшін тұрақты тәрбиеленбейтін жеке психологиялық қасиеттер профессионалды іс-әрекет талаптарына тәсілдену нұсқасы;
- кейбір нашар дамыған жеке қабілеттерді жаттығулар арқылы басқа қабілеттің араласуымен немесе тәсілдерімен орнын толтыру;
- қабілеттің жіктелуін тұлғаның жеке өзіндік қасиетімен бірге жүргізу қажет, яғни дамудың ішкі талаптарын, сыртқы талаптарымен есептестіру [2].

Мамандық таңдауда профессионалды түрде кәсіби кеңес өткізу керек. Бұл арнайы дайындықты қажет ететін қиын іс. Кеңес беретін орталықтар еліміздің көп қалаларында болса да, олардың аздығы сезіледі. Жоғарғы сыныптағылардың көбі мамандықты бірлесіп таңдайды. А.П.Чернявская зерттеулерінде ерекше бөлім «болжаушылар бағасы» болған [5]. Мұның мәні мынада: көктемде мектеп бітірердің алдында, әрбір оқушыдан олар ертеңгі болашағында не көреді, қандай мамандықты таңдайды, қандай жұмыс іздейді немесе қайда оқуға барасың деген сұрақтар қойған. Сондай сұрақтарды

өздері сыныптастарына (әрбір оқушы басқа оқушы жайында өз ойын айтқан), сонымен қатар бұл сұрақты ата-аналарына және мұғалімдерге де қойған. Жарты жыл өткен соң өткен соң күзде әлеуметтанушылардың зерттеулері бойынша шығарған қорытындылары мынадай: бітірушілердің болжамы қалай болған, көбінесе сыныптастарының айтқаны көбірек орындалған, ал ата-анасының немесе сынып жетекшісінің айтқан болжаулары орындалмаған.

Кәсіпке бейімделу элементтері мектептегі оқу-тәрбие процесінде де жүргізілсе құба-құп. Мәселен, сабақ үстінде, әр түрлі үйірме жұмыстары кезінде шәкірттерді практикалық мәні бар қызметпен жәй таныстырып қоймай, оларды бұл іске тікелей араластырған абзал. Мамандық таңдауға ерекше көңіл бөлетін әрбір жас өскін мектепте оқып жүрген кездерінің өзінде-ақ, бұл жөнінде жазылған әдебиеттермен танысып отыруды ойластырады. Бұл жерде оған мамандық таңдау жайлы жазылған психологиялық кітаптар көп көмек көрсетеді. Мұндай басылымдарда – жастарды кәсіптік бағдар, оларды жеке икемділіктеріне қарай іріктеу, тиісті кеңестер беру, әртүрлі мамандықтарды психологиялық жағынан сипаттау, бұлардың профессиограммасын жасау, әр жастағы адамдардың еңбектің түр - түріне қабілеттілігі ажырату, еңбек экспертизасының мәселелері қарастырылады. Мұнда сондай-ақ әртүрлі мамандыққа қажетті білім жүйесі мен дағды, икемділіктердің қалыптасу жолы, жұмыс үстінде түрлі бақытсыз жағдайға душар болудың профилактикасы, адамның еңбек үстіндегі қолайлы көңіл күйінің бірқалыпты болуын қамтамасыз ету мәселелері, еңбек ұжымдарындағы жарасты моральдық – психологиялық ахуалдың қалыптасу факторлары жұмыс үстіндегі шаршау мен болдыруға қарсы күрес, техникалық құралдарды гуманизациялау (өндірістік эстетика), мастерлер мен ұстаздардың, инженер-техниктердің психологиялық білімдерін жетілдіру, т.б. мәселелері жайлы сөз қазғалады.

Мәселен, оның психологиялық профессиография дейтін бөлімінде адамның мамандыққа қажетті ерекшеліктері профессиограммаға (түрлі мамандыққа қажетті, талаптардың сипаттамасы) түсіріледі. Психологиялық профессиограмма (психограмма) – мамандықтың бір түрінің адам психикасына қоятын талап-тілегінің жинақ мәліметі. Ис-әрекеттің әр саласына тән өзіндік профессиограммалары болады. Оларға техника (мамандықтың технологиялық аспектілерін сипаттау), экономика (экономикалық мәнін сипаттау), психология, педагогика, медицина, т.б. профессиограммаларын жатқызуға болады. Профессиологияның айналысатын мәселелерінің келесі бір саласы – кәсіби бағдарлау. Бұл мамандықты дұрыс таңдап алмау жағдайынан туатын қателіктердің алдын алып, болдырмау жағына бағытталған еңбек экспертизасы.

Кәсіби бағдардың мынадай түрлері бар: а) кәсіби сауат ашу; ә) кәсіби насихат; б) кәсіби бейімделу; в) кәсіби ақыл-кеңес беру, кәсіби іріктеу [2].

«Кәсіби кеңес» - түрлі мамандықтың өзіндік ерекшелігі жайлы түсінігі кем, жастарға практикалық ақыл-кеңес беріп, жөн-жосық көрсету. Кәсіби бағдардың бұл түрінде адам тәнінің, сондай-ақ жан дүниесінің өзіндік ерекшеліктері (көргіштік, естігіштік, заттарды бір-бірінен тез айыра алу секілді арнаулы психикалық қабілеттер, т.б.), яғни тиісті мамандыққа қажетті медициналық, психологиялық талаптар туралы ақыл-кеңес беріліп, осы мамандыққа қоғамның зәрулігі, кейіннен жұмысқа орналасу мәселелері сөз болады.

Мұндай кеңесті арнаулы мекемелер, сондай-ақ мектептегі мұғалімдер мен психолог мамандар жүргізіп отырады.

«Кәсіби жарамдылық» дегеніміз адамның еңбектің белгілі бір түріне жарамдылығын көрсететін психологиялық, физиологиялық ерекшеліктерінің, оған қажетті тиісті білім, дағды, икемділіктердің жиынтығы. Кәсіби жарамдылықты ажыратуда диагностикалық тест әдісімен адамдардың мамандық таңдауда қандай мотивтері болатындығы, олардың мән-мәнісі зерттеледі.

«Кәсіби іріктеуде» жас өскіннің белгілі мамандыққа жарамды-жарамсыздығы арнаулы шаралар арқылы тексеріледі. Мұнда адам медициналық, физиологиялық, психологиялық кешенді тексеруден өтеді.

«Кәсіби бейімделу» бұл жұмысқа жаңа түскен адамның өз ортасына біртіндеп төселіп, бейімделуі. Төселудің алғашқы кезеңі өндірістік практика кезінде, негізгі жағы нақты жұмыс үстінде жүзеге асады.

Қазіргі жоғары сынып оқушылары 70-80 жылдардағы құрдастарымен салыстырғанда жалпы мәдени деңгейінің, интеллектілік мүдделерінің кеңдігі мен жан-жақтылығын аңғармауға мүмкін емес. Радио, теледидар, кино, көпшілікке арналған ғылыми басылымдардың арқасында олар ғылым мен техниканың ең жаңа жетістіктерін біліп отырады. Бос уақытын өткізуі де аға ұрпақтардан гөрі мазмұндырақ. Ғылымға, елдің саяси өміріне, халықаралық қатынастарға, спортқа, өнерге ынта қоятын. Физикалық – математикалық, химиялық және басқа олимпиадаларға қатысушылардың барған сайын көбеюі жастарда ғылымға деген ынтаның белсенді, шығармашылық сипатта екендігін көрсетеді. Оқушылар ғылыми дүниетанымды қалыптастыру үшін айрықша мыңызы бар әлеуметтік проблемаларға, қоғамтануға, философияға ден қояды.

Мектепте психологтың кәсіптік кеңес беру жұмысының мәні, мақсаты мен міндеті, оқушылардың жас ерекшеліктеріне, педагогикалық ұжым мен психологтың тығыз байланысының өзіндік шарттарына қарай анықталады. Дәстүр бойынша кәсіптік кеңес беруші жұмысында, жеткіншектер мен ересектерге және жұмыссыз тұрғындарға зейінін аударады.

Жасөспірім кәсіптің қиындығын, оның болашақта даму тенденциясымен, медициналық қарсы көрсеткіштері туралы объективті түсінік берілуі қажет. Әр түрлі мамандықтағы оқушылармен кәсіптік кездесулер өткізген дұрыс. Ол оқушылардың кәсіптік қызығушылығына, дұрыс ойластырылып және ұймдастырылған оқушылардың кәсіптік қызығушылығына тікелей әсер етеді. Мұндай кездесудің мақсаты – мамандық түрлерінен дұрыс таныстыру болып табылады.

Мамандық иелерімен кездесуді дайындау процесін сынып жетекшісіне, ата-аналар, оқушылар және басқа да мамандар кіргізіледі [5].

Оқушыларға қажетті ақпараттарды жинау тапсырылады:

- кәсіп жөнінде жалпы мағлұмат;
- еңбектің санитарлық-гигиеналық жағдайы;
- мамандыққа деген психо-физиологиялық талап;
- кәсіптік қызметтің экономикалық және құқықтық арнайы дайындығы

туралы.

Кәсіптік кеңестің ең маңызды компоненттерінің бірі алдын-ала кәсіптік диагностика жасау болып табылады. Алдын-ала диагностикалау жұмысының мазмұны оқушылардың тұлғалық және жан-жақты ерекшеліктерін, олардың қызығушылығын, қабілетін, икемділігін, кәсіптік өлшемін, нерв жүйесінің жеке ерекшеліктерін оқып үйрену.

Кәсіптік диагностикалауда кәсіптік кеңесшінің жұмысының тиімділігі оқушының өз өмірін бағыттарын анықтау белсенділігіне байланысты. Мектептегі алдын-ала кәсіптік диагностикалаудың ең басты міндет – оқушылардың белгілі бір мамандыққа тұлғалық психофизиологиялық қасиеттің сай келуі мен жарамдылығын анықтау болып табылады. Адамның психофизикалық ерекшеліктері – бұл оның психикасының, дамуы, организмнің құрылысын, денсаулық жағдайының ерекшеліктері жатады.

Әрбір адамның өзіндік психофизикалық ерекшеліктері болады. Ол адамдарды белгілі бір кәсіпке дайындығы мен жарамдылығын айтамыз. Тұлғаның ең маңызды ерекшелік, диагностикалауға кіретін құндылық бағдары қызығушылығы, қажеттілігі,

икемділігі, кәсіптік өлшемі, кәсіптік бағыттылығы, кәсіп таңдаудағы мотиві, мінез сипаты, темпераменті, денсаулық жағдайы т.б.

Кәсіптік диагностикада кәсіптік бағдар беру мақсатына байланысты әр бір оқушыны зерттейді. Осының нәтижесінде мамандықты таңдауды оған баланың дайындығын, ынтасын және қабілетін анықтайды. Ол үшін мынадай әдістерді қолдануға болады: оқушылардың құжаттарын, іс-әрекетінің жемісін (жеке іс, сынып журналы, шығармашылық жазбалар, қолөнер бұйымдары т.б.) талдау; практикалық іс-әрекетін, жүріс-тұрысын (мектепте, қоғамдық орындарда, үйелменде, еңбекте) зерттеу, анкета мәліметін зерттеу; әңгіме-сұхбат; психологиялық эксперимент; тәуелсіз мінездемені жинақтау әдісі.

Профессиограмма жинау. Профессиограмма – белгілі бір кәсіпті меңгерген және кәсіптік өсуі үшін қажетті әр түрлі деңгейдегі қызметкерлердің мінездемелерінің жиынтығын сипаттау. Профессиограммада кәсіпті меңгеру қабілеті мен уақыты, кәсіптің негізгі талаптары туралы ақпараттар болады. Әр түрлі кәсіп профессиограммалары жинақталған арнаулы жинақтарда болады.

Кәсіптік бағдар беретін тестілер мен сауалнамалар.

Кез келген тест пен сауалнаманы қолдану, оқушыларды, өзін-өзі тану мақсатында арайы дайындықты қажет етеді. Тақырып бойынша ресурс каталог (кортотека, электрондық каталог айдары). Жалпы каталог рамкасы бөлек болғаны дұрыс, сонда ғана кәсіптік бағдар орталығының құрылымы жөнінде, айта аламыз. Мектеп кітапханасындағы кәсіптік бағдар орталығының қорын мүмкіндігінше тақырыптық бөлімі ретінде бөлек сақтаған дұрыс. Осы тақырып бойынша жаңа түсірілімдерді, мақалаларды көрме ретінде кәсіптік бағдар беру қорының жанында орналастырған жөн.

Мектептегі әлеуметтік психологиялық қызмет.

Әлеуметтік психологиялық қызмет оқушылар ата-аналар педагогтар қатысатын барлық оқу-тәрбие процесін қамтиды. Әлеуметтік психологиялық қызмет үш негізгі бағытта қызмет етеді. Оқушылар, ата-аналар, педагогикалық ұжым. Қызметтің ең басты міндеті сыныпта-кәсіп таңдау процесін белсендендіру.

Кәсіптік бағдар беру мақсатындағы әңгімелесу

Кәсіптік бағдар беру әдетегідей психологтың әңгімелесуімен басталады. Әңгімелесу барысында жасөспірімнің білім деңгейі (қандай сыныпта оқитындығы) қандай үйірме, секцияға қатысатындығы, кәсіп таңдаудағы проблемасы (ештеңе ұнамайды немесе керісінше бірнеше нұсқалық қайсысы таңдауды білмеуі т.б.).

Сонымен, жастарға кәсіби бағдар беруге ата аналар, педагог, психолог мамандардың біріккен жұмысының нәтижесінде жетуге болады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Кон И.С., Психология юношеского возраста, М., Просвещение, 1989, 32с.
2. Климов Е.К. «Как выбрать профессию» М.; 1994, 65-68с.
3. Павлютенков Е.М. Формирование мотивов выбора профессии. -Киев, 2000, 156с.
4. Шавир Л.Ф. Психология профессионального самоопределения в ранней юности, Тюмень, 2006, 68с.
5. Чернявская А.П. Психологическое консультирование по профессиональной ориентации. – М.: Владос-пресс, 2009. – 96 с.

ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒЫТАЛҒАН ОҚЫТУ ОРТАСЫ БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН АРТТЫРУ ШАРТЫ

Аренова А.Х., Жарылгасова П.Е.

Ш. Есенов атындағы Каспий мемлекеттік технологиялар және инжиниринг
университеті, Ақтау қ.

Аңдатпа. Мақалада тәжірибеге бағдарланған оқыту тәсілдерін қолдану мәселесі, студенттің кәсіби құзыреттілігін біртіндеп қалыптастыруға тәжірибеге бағдарланған технологиялардың маңыздылығы ашылған.

Түйінді сөздер: тәжірибеге бағдарланған оқыту, іс әрекеттік тәсіл, құзыреттер, кәсіби құзыреттілік.

Адамның кәсіби тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру білім беру мекемелерінде орын алады. Кәсіптік білім беру кәсіпқой жан-жақты дамыған, әр іске шығармашылықпен қарайтын, әлеуметтік белсенді, тәуелсіз, құзыретті тұлғаны қалыптастыруға жағдай жасауға бағытталған.

Білім беру ортасы жеке тұлғаны дамытуда шешуші фактор болып табылады. Білім алушылар өз іс-әрекеттері мен әрекеттері арқылы қоршаған орта элементтерін белсендіреді және осылайша оны өздігінен жасайды.

Психологияда, философияда, педагогикада, тұлғаны қалыптастыруда қоршаған ортадағы білім беру мүмкіндіктерін құру және пайдалану мәселесі қарастырылған, оларға: әлеуметтік, мәдени, білім беру, даму, гуманитарлық, педагогикалық, экологиялық, технологиялық, өмірлік және т.б. типтері жатады.

Алайда, педагогикалық теория мен практикада болашақ мамандардың оқу орнының білім беру ортасындағы кәсіби дамуының негізгі сипаттамалары жеткілікті негізделмеген, олардың іске асырылуы түрлі салаларда кадрларды дайындау сапасын жақсартуға мүмкіндік беретін тиісті үлгі жоқ.

Оқу орнының тәжірибеге бағдарланған білім беру ортасын құру, оның қалыптасуына, жүзеге асырылуына, ашылуына және өзін-өзі жетілдіруге әсерін зерттеу педагогиканың өзекті мәселесі болып қала береді.

Бүгінде түлектердің проблемаларының бірі кәсіби біліктілігі мен бәсекеге қабілеттілігінің төмендігі болып табылады. Бұл проблемаларды шешу жолдарының бірі мамандарды даярлауда тәжірибеге бағдарланған тәсіл болып табылады.

Мамандарды даярлауда тәжірибеге бағдарланған тәсіл дегеніміз не?

Кейбір авторлар тәжірибеге бағдарланған білім беру мақсатын білім беру, өндірістік және диплом алдындағы тәжірибе барысындағы кәсіби ортада алған студенттердің кәсіби тәжірибесін қалыптастыру деп түсінеді (Ю.Ветров, Н.Клушина) [1].

Басқа авторлар (Т. Дмитриенко, П. Образцов) болашақ мамандардың білімі, дағдылары мен біліктіліктерін, кәсіптік маңызды қасиеттерін дамытуға бағытталған кәсіптік бағдарланған оқыту технологияларын тәжірибеге бағдарланған білімге жатқызады [2].

Көптеген авторлар (В. Вербицкий, В.Шершнева) тәжірибеге бағдарланған білім беру мамандандырылған және бейінді емес пәндердің студенттерінің контекстік (кәсіптік бағдарланған) оқу мүмкіндіктерін пайдалануымен байланысты деп есептейді [3].

Ф.Ялалов тәжірибеге бағдарланған білім берудің мақсаты студенттердің білім, дағды, қабілеттерін және әлеуметтік маңызды құзыреттерін қалыптастыру деп түсінеді, мұны іс-әрекеттік құзыреттілік тәсілі деп түсіндіреді [1].

Қазіргі заманғы еңбек нарығының талаптарын ескере отырып, бастауыш кәсіптік білім беру білім мен тәжірибелік дағдыларды даярлаудың сапалы жаңа деңгейіне негізделуі керек.

Соңғы жылдары түлектерді жұмысқа орналастыру тәжірибесі әлеуетті жұмыс берушілер қызметкерлерді іріктеуде арнайы білімі мен жұмыс тәжірибесіне ие кадрларды таңдауға қызығушылық танытатындығын көрсетеді.

Басқаша айтқанда, олардың мамандығы бойынша практикалық білімді талап ететінін атап өту керек. Бүгінгі таңда жас мамандар еңбек нарығындағы бәсекелестікте және қызмет жағдайына бейімделуде қиындықтарға тап болды. Білімді беру мекемесін бітіргеннен кейінде кәсіби тұрғыда қалыптасу бірнеше жылдарды алады және жас мамандардың қосымша күш-жігерін жұмсауына және олардың қайта даярлауын талап етеді.

Бітірушілердің кәсіби біліктілігінің төмен болуына және олардың бәсекеге қабілетсіздігінің негізгі проблемасы болашақ кәсіптік қызмет саласында тәжірибенің болмауы болып табылады.

Белгіленген проблемаларды шешу үшін бүгінгі күні кәсіптік білім берудің мазмұнының қағидаларын қалыптастыру, әдістерін және рәсімдерін қайта анықтап, сондай-ақ мамандарды белгілі бір саланың кәсіби стандарттарымен оқыту аймақтарын үйлестіру қажет.

Сондықтан білім беру мазмұнын қалыптастыруда және білім беру стандарттарында мамандар даярлауды ұйымдастырған кезде диалогизм мен тәжірибеге бағдарланған қағидастарға назар аудару керек.

Бұл болашақ мамандардың диалогтық дағдыларды қалыптастыруға, әріптестердің пікірлері мен көзқарастарына төзімділікпен қарауға, проблеманы жалпы жағдайдан оқшаулауға, маманның кәсіби құзыреттілігінің критерийлеріне сәйкес келетін нәтижелерді шешудің және талдаудың ең тиімді әдісін таңдауға мүмкіндік береді.

Осы принциптерді іске асыру үшін:

- күрделілігі біртіндеп курстан курсқа дейін өсетін, нақты кәсіби тапсырмалар беру;

- жеке, шағын топтарда және ірі топтарда жұмыс істейтін мамандардың кәсіби қызметінің ерекшеліктері;

- ғылым мен адамзат тәжірибесіндегі білімдермен, әртүрлі әдістер интеграциясы.

Оқытудың алғашқы күндерінен бастап ақ тәжірибеге бағдарланған оқыту әдісі қолданылуы қажет. Зертханалық және практикалық сабақтарда компьютерлік техниканы қолдана отырып жүзеге асыру және білім алушының жеке пән бойынша іздену жұмыстарына бағытталуы керек, онда білім алушы академиялық пәннің негізгі теориялық ұстанымдарын ғана игеріп қоймай, проблеманы шешу үшін таңдап алынған әдісі бойынша өз пікірлерін және позицияларын ашық диалог формасында жеткізуге және өз іс-әрекеттерін дербес ұйымдастыруға үйренеді.

Дәстүрлі оқытудан тәжірибеге бағдарланған білім берудің айырмашылығы білім, білік, дағдыларды меңгеру процесінің практикалық тәжірибеге бағытталуынан көрінеді.

Білім алушылар тәжірибесі практикалық дағдыларын дамыту арқылы, дәстүрлі дидактикалық триада «білім - білік - дағды» шеңберінде жүзеге асырылады. Ал, іс-әрекеттік құзыреттілік тәсілінде дәстүрлі үшбұрыш жаңа дидактикалық бірлікте толықтырылады: «білім - білік – дағды-іс әрекет тәжірибесі».

Оқу орындарында тәжірибеге бағдарлап оқыту педагогикалық кадрлар даярлаудың алғашқы күндерінен бастап қолданылып және одан әрі тұлғаның кәсіби құзыреттілігін кезең-кезеңмен қалыптастыруға үлес қосуы керек.

1 кезең - маңыздылық

Оқу кеңістігіне бейімделу. Студенттер мәдени сұраныстары мен қажеттіліктерін қалыптастырады, болашақ мамандықтың табиғаты мен әлеуметтік маңыздылығын түсінеді, оған тұрақты қызығушылық танытады.

2 кезең - құндылық

Мамандандырудың басталуы, студенттердің кәсіби мүдделерін нығайту және тереңдету. Кәсіби және жеке даму міндеттерін анықтаудағы тәуелсіздік.

Лабораториялық және практикалық жұмыстың міндеттері жеке оқу-тәрбие жұмыстарына бағытталуы керек, онда білім алушы оқу материалының негізгі теориялық ұстанымдарын бекітіп қана қоймай, білім беру проблемасын шешудің таңдап алынған әдісі бойынша өз көзқарастары мен ұстанымдарын ашып, өздерінің қызметін дербес ұйымдастырады. АКТ көмегімен зертханалық және практикалық жұмыстарды жүзеге асыруды ұйымдастыру орынды.

3 кезең - практикалық

Кәсіптік модульдерді меңгеру және оқу тәжірибесінен өту, өзінің кәсібилігін белсенділігін ажыратып, бағалауға дайындау. Оқу пәндерін, пәнаралық курстарды дамыту барысында студенттерді диалогтық жұмысқа негізделген 5-6 адамнан тұратын шағын топтарда жобаларды әзірлеуге үйрету. Диалог - бұл проблемаларды анықтау және оларды шешу жолдары. Бұл кезеңде ғылыми-зерттеу жұмыстарының толық циклі өткізіледі. Оқу практикасының нәтижесі мамандардың жетекшілігімен әзірленген бағдарламалық қамтамасыз ету болып табылады, ол өзекті мәселелердің ішінен таңдап алынған кішігірім міндеттерді шешеді. Практикалық жұмыстардан басқа, болашақ мамандар өндірістің нақты міндеттерімен, олардың тұжырымдамасымен, шешімімен, құжаттамасымен танысады.

4 кезең - қорытынды

Өз іс-әрекеттерін ұйымдастыруға дайындық, стандартты әдістер мен кәсіптік тапсырмаларды орындау жолдарын таңдап, олардың тиімділігі мен сапасын бағалау.

Оқытудың соңғы кезеңіне мыналар кіреді:

- кәсіби өндірістік тәжірибеден өту, кәсіби мамандық бойынша емтихан (біліктілік) тапсыру;

- диплом алдындағы тәжірибе және дипломдық жобаны (жұмысты) қорғау.

Осылайша, тәжірибеге бағдарланған оқыту және диалог студенттерге қажетті кәсіби біліктілікке, ұйымдастырушылық қабілетті игеруге, теориялық білімдерін нығайтуға, кәсіби стандарттарға сай келуге және біліктілікке қол жеткізуге мүмкіндік береді және бітірушілерді бәсекеге қабілетті етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Михеев В.А. Основы социального партнерства: теория и политика, практика: Учебник для вузов. М., 2007

2. Модульно-компетентностный подход и его реализация в среднем профессиональном образовании. /Под общ. ред. докт. педагогич. наук, профессора А.А. Скамницкого. – М., 2006. – 247 с.

3. Скамницкий А.А., Модульно-компетентностный подход и его реализация в среднем профессиональном образовании, М., 2006. – 247 с.

УДК 656.615

РАЗРАБОТКА КОНСТРУКЦИИ СУДНА ДЛЯ СБОРА РАЗЛИТОЙ В МОРЕ НЕФТИ

Жумадилов К.Б.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье обоснована актуальность исследований по сбору разлитой в море нефти, проведён анализ существующих способов по сбору разлитой в море нефти и разработан новый наиболее совершенный способ сбора нефти.

Ключевые слова: акватория порта, нефтемусоросборщик, аварийный танкер, сосуд Дьюара.

Способы очистки акваторий портов от разлитой нефти

Порты осуществляют очистку акваторий портов при разливах нефти, в случаях аварии танкеров, сбор нефти производится различными способами. Очистка открытой акватории порта должна производиться последовательной обработкой нефтемусоросборщиком загрязненной площади акватории.

Очистка открытой акватории порта от разлитой нефти может производиться путем ограждения загрязненного участка оперативными бонами в следующем порядке:

- 1) концы бокового ограждения (длину выбирают в зависимости от площади загрязненного участка акватории) крепят к носовой части двух нефтемусоросборщиков либо к нефтемусаросборщику и катеру или буксиру;
- 2) очистку открытой акватории начинают с наиболее загрязненного участка;
- 3) нефтемусоросборщики либо нефтемусоросборщик и буксир должны двигаться малым ходом вперед параллельным курсом (рис. 1);

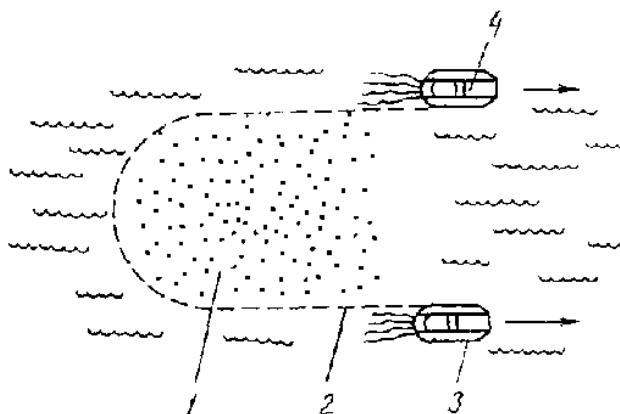

Рисунок 1 - Движение нефтемусоросборщиков при очистке открытой акватории:

1- загрязняющие вещества; 2 - оперативные боновые ограждения; 3- нефтемусоросборщик; 4 – вспомогательный нефтемусоросборщик

4) расстояние между нефтемусоросборщиками либо между нефтемусоросборщиком и катером или буксиром выбирают из расчета максимального захвата загрязняющих веществ;

5) после выхода нефтемусоросборщиков за границу загрязняющих веществ один нефтемусоросборщик либо катер или буксир останавливается, а другой, описывая циркуляцию, подходит к первому нефтемусоросборщику и швартуется к нему носом к корме (рис.2);

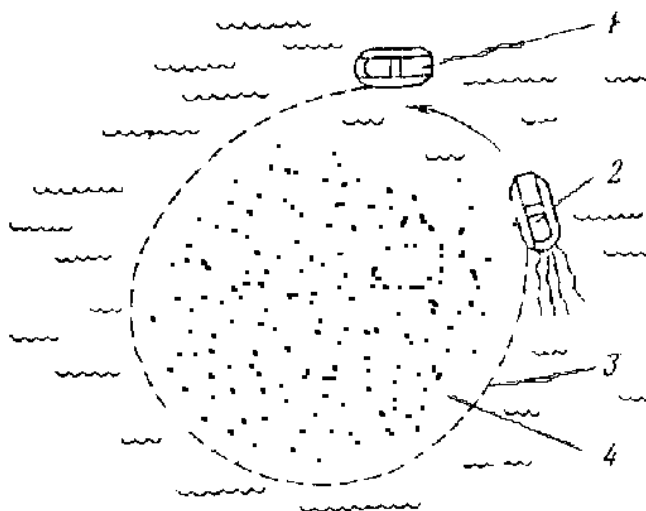

Рисунок 2 - Ограждение загрязненного участка открытой акватории боами:
1-вспомогательный нефтемусоросборщик или катер; 2– рабочий нефтемусоросборщик; 3- оперативные боновые ограждения; 4 - загрязняющие вещества

6) нефтемусоросборщик начинает всасывать загрязняющие вещества с поверхности огражденного участка акватории, при этом постепенно сокращая площадь огражденного участка за счет протягивания конца бокового ограждения вдоль борта нефтемусоросборщика за корму (рис.3);

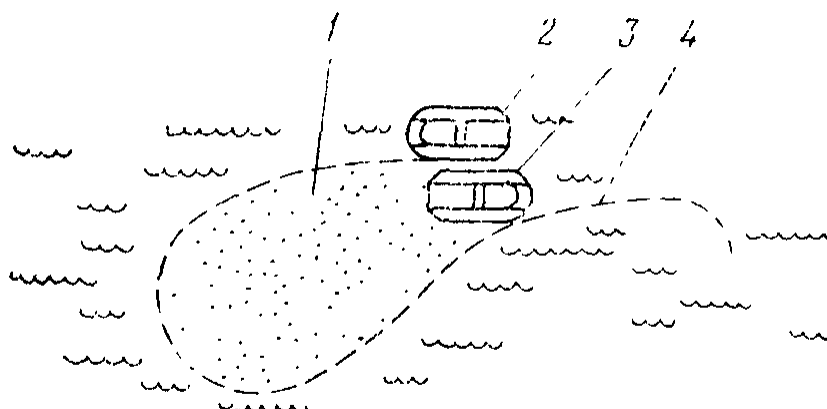

Рисунок 3 - Сбор загрязняющих веществ с огражденного участка открытой акватории:
1- загрязняющие вещества; 2- вспомогательный нефтемусоросборщик или катер;
3- рабочий нефтемусоросборщик; 4 - оперативные боковые ограждения

7) очистку огражденного участка прекращают после удаления всех загрязняющих веществ, затем операцию повторяют для следующего участка акватории.

Проведенный анализ существующих методов сбора и устройств, применяемых на судах - нефтемусоросборщиках показал, что все способы и конструкции имеют определенные недостатки основным, из которых является неполная очистка, т.е. определенная часть разлитой при авариях танкеров нефти остается на поверхности моря и негативно влияет на флору и фауну. В данной статье предложен принципиально новый и более совершенный способ сбора разлитой нефти при аварийных ситуациях.

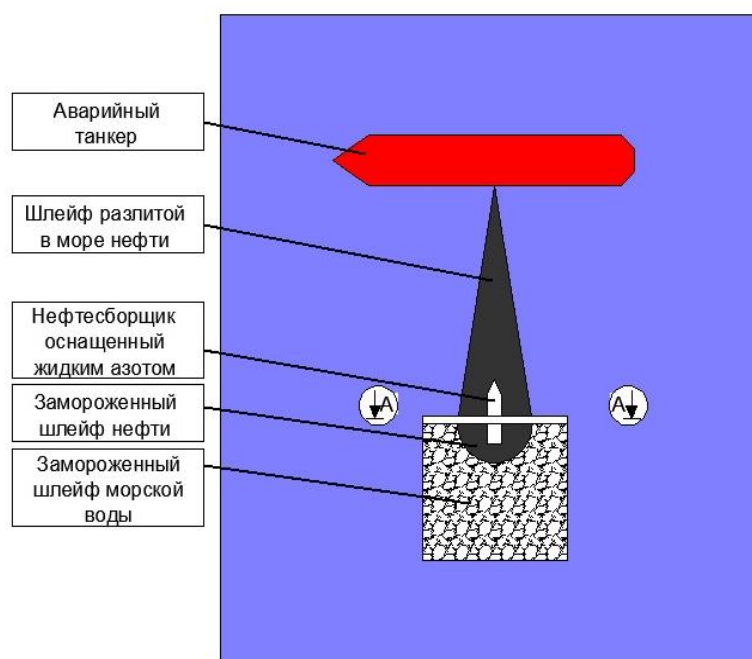

Рисунок 4 - Схема сбора разлитой в море нефти

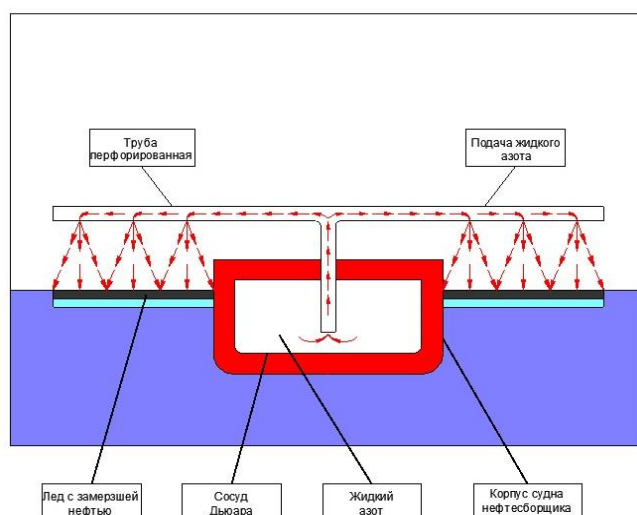

Рисунок 5 - Схема подачи жидкого азота

Нефть из аварийного танкера (Рис.4) растекается шлейфом нефтьесборщик двигаясь в направлении шлейфа нефти рассеивает по пятну жидкий азот.

Жидкий азот температура -197°C из сосуда Дьюара через через перфорированные трубы рассеивается над пятном разлитой нефти (Рис.5) после чего нефть замораживается и образует с морской водой твердую субстанцию, которая при помощи траления собирается и перегружается в танкера где после размораживания делится на нефть и воду.

ЛИТЕРАТУРА

1. Булатов, А. И. Охрана окружающей среды в нефтегазовой промышленности / А. И. Булатов, П. П. Макаренко, В. Ю. Шеметов. – М. : Недра, 2007. – 483 с

УДК 341.225

МОРСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАЗАХСТАНА В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ В РЕГИОНЕ КАСПИЙСКОГО МОРЯ

Малов К.В.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье обоснована актуальность вопросов обеспечения морской безопасности в условиях развития экономического развития, в том числе морской экономической деятельности Казахстана от противоправных действий в регионе Каспийского моря.

Ключевые слова: морские перевозки, инфраструктура морского транспорта, морская экономическая деятельность, безопасность судоходства, противоправные действия.

Казахстан, исходя из своих географических, пространственных и геофизических особенностей, располагаясь на стыке европейских и азиатских экономик, с проходящими через ее территорию континентальных и трансконтинентальных транзитных коридоров в направлениях Север-Юг и Запад-Восток, стал занимать свое место и отводить свою роль с учетом расположения в регионе Каспийского моря в глобальных и региональных международных отношениях – как новое морское государство.

Казахстан заслуживает такой статус благодаря географическому положению с выходом к Каспийскому морю и протяженности морских границ, которая составляет почти более двух тысяч километров. Имеющийся (морской порт Актау, грузовой порт Баутино, речной порт Атырау) и построенный (паромный порт Курык) современный портовый комплекс способен перерабатывать в год более 20 млн. т. грузов. Грузоперевозки осуществляются сотнями морского класса судов, причем объем перевалки и перевозки грузов ежегодно растет [1].

Для Республики Казахстан морские перевозки стали иметь важнейшее значение как в обеспечении внутригосударственных перевозок (особенно в регионе северной части Каспийского моря при создании, морских объектов нефтегазовой отрасли как месторождение Кашаган, где морской транспорт является безальтернативным видом транспорта), так и во внешнеэкономической деятельности.

В последние десятилетия особую значимость приобретает постоянно возрастающая интенсивность использования Каспийского моря, связанная с общим процессом глобализации, развитием мировой и региональной экономики и

международного экономического сотрудничества стран Каспийского региона. Стали появляются новые виды морской экономической деятельности государств в Каспийском регионе, все больший размах получает практика освоения углеводородных ресурсов расположенных в акватории Каспийского моря. В этих условиях, в странах имеющих выход к Каспийскому морю, значительно вырос к проблемам обеспечения безопасности на море, а также к их правовому регулированию.

Согласно программам освоения казахстанского сектора Каспийского моря и развития водного транспорта Республики Казахстан, которые нашли свое отражения в основных нормативных документах, таких как Закон РК «О торговом мореплавании», задачи связанные с охраной человеческой жизни на море, предотвращением загрязнения морской среды, обеспечением контроля над функционированием важных морских коммуникаций – относятся к национальным интересам Республики Казахстан на Каспийском море [2].

Значение казахстанского сектора Каспийского моря для Республики Казахстан имеет важное и продолжает расти. Западные регионы Казахстана (Атырауская и Мангистауская области) обладает уникальными ресурсами углеводородного сырья, биологических ресурсов особенно в территориальных водах и морской экономической зоне, при этом западный регион Казахстана недостаточно и малочисленно населен и относительно изолирован от промышленно развитых регионов Республики Казахстан.

Веденная в действие Государственная программа развития и интеграции инфраструктуры транспортной системы Республики Казахстан и развития водного транспорта, в том числе и по освоению казахстанского сектора Каспийского моря преследует главную Программную цель [3]:

- увеличение мощности портов Республики Казахстан и объемов перевозки грузов водным транспортом.

Для реализации этой государственной политики необходимо выделить следующие задачи:

- ускорение социально-экономического развития западных регионов Казахстана на основе развития и интеграции инфраструктуры транспортной системы, в том числе морской деятельности Республики Казахстан;

- активизацию морских перевозок через морской порт Актау как основного казахстанского транспортного узла на международных коридорах «ТРАСЕКА» и «Север – Юг» в рамках деятельности хаба «Хоргос»;

- разведки и освоения ресурсов углеводородного сырья в морской экономической зоне и территориальном море Республики Казахстан, а также в акватории Каспийского моря на основе заключенных соглашений [3];

- развитие прибрежно-портовой инфраструктуры и торгового флота особенно портов Актау и Курык;

- активизацию сотрудничества со странами Каспийского и Черноморско-Азовского региона по обеспечению безопасности мореплавания, борьбе с пиратством, наркобизнесом, контрабандой, оказанию помощи судам, терпящим бедствие и спасанию жизни на море.

В настоящее время в сфере морской безопасности особое внимание уделяется формированию инфраструктуры обеспечения безопасности навигации и средств реагирования в чрезвычайных ситуациях на Каспийском море, особенно с учетом сезонных погодных условий и складывающейся экономической конъюнктуры цен на энергоносители.

В целях прогнозирования геополитических последствий энергетических проектов, связанных с транспортировкой нефти и нефтепродуктов, необходимо обратить

внимание на основные факторы оценки принятия соответствующих решений в области государственного управления:

- фактор государственного управления (контроль государства над перемещением энергетического сырья);
- фактор экономико-государственного контроля за инвестициями в транспортировку нефти и нефтепродуктов;
- фактор занятости населения и создание инженерной и интеллектуальной инфраструктуры энергетических объектов;
- фактор влияния на ценообразование в сфере распределения и потребления данных ресурсов в региональном и глобальном масштабе;
- фактор влияния энергетических проектов на социально-экономическую стабильность.

Таким образом, Казахстан оказался в принципиально новом положении в части реализации и защиты своих национальных интересов. В связи с этим, активность Казахстана морских пространствах Каспийского моря и Черноморско-Азовского региона может значительно повлиять на ее конкурентоспособность в военной, финансовой, коммерческой, научной и социальной сферах, на создание условий, обеспечивающих реализацию национальных и геополитических интересов государства.

Но морские пространства используются не только на благо человечества. В их пределах могут совершаться акты, представляющие угрозу интересам как одного государства, так и многих государств мира. В первую очередь - это международный терроризм и пиратство. В последние годы терроризм превратился в проблему жизнедеятельности всего мирового сообщества, став одним из самых непредсказуемых преступных деяний, а действия пиратов парализуют режим международного морского судоходства (навигации).

В пределах морских пространств названные преступления совершаются на морских судах, либо с использованием морских судов (против морских судов), либо на береговых объектах (против объектов) инфраструктуры морского транспорта.

Исходя из этого, одной из важнейших стратегических задач Республики Казахстан на современном этапе развития будет, является осуществление безопасности морского судоходства от незаконных актов, направленных против безопасности мореплавания, т.е. защита судов, их экипажей, пассажиров, перевозимого груза, средств связи и навигации, а также портовых сооружений и их обслуживающего персонала от противоправных действий.

ЛИТЕРАТУРА

1. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 год. Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636
2. Закон Республики Казахстан от 17 января 2002 года № 284-ІІ «О торговом мореплавании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.04.2012 г.).
3. Государственная программа развития и интеграции инфраструктуры транспортной системы Республики Казахстан до 2020 года. Указ Президента Республики Казахстан от 13 января 2014 года № 725.

СИНТЕТИЧЕСКИЙ ДИЗЕЛЬ – АЛЬТЕРНАТИВА ТОПЛИВУ

Патров Ф.В.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье обоснована актуальность развития производства альтернативного вида топлива. Проведён анализ разработанной немецкой компанией Audi синтетического дизельного топлива, которое производится из углекислого газа и воды на специальном предприятии. При этом полученные свойства синтетического топлива превосходят любое топливо, произведённое из ископаемых составляющих. Отсутствие серы и масла, делает его максимально безопасным. В дальнейшем это создаёт благоприятные возможности для производства экологически чистого вида топлива.

Ключевые слова: синтетический дизель, «голубая нефть», E-Diesel, стартап Sunfire.

Нефть стала доминирующим топливом сравнительно недавно - перед [Первой мировой войной](#), а точнее с появления керосина. В судовой энергетике мир подсел на нефть в этот самый период, потому что у англичан были старые топки судовых котлов (у немцев были новые корабли, но работающие на угле), и англичане начали на старых кораблях использовать мазут и стали ходить быстрее. Это факт является поворотным пунктом в истории.

Потом появились армады автомобилей в 1920^х годах, и к началу 1970^х годов нефть составляла почти половину первичной потребляемой энергии мира. Это физическая роль нефти.

Сейчас нефть - это топливо. Это тот же самый мазут для кораблей, керосин для самолетов, бензин или дизель для автомобилей. Около 30 % используется в нефтехимии, хотя её теснит газохимия. А что же происходит в мире с ценами на нефть можно проследить на диаграмме рисунка 1.

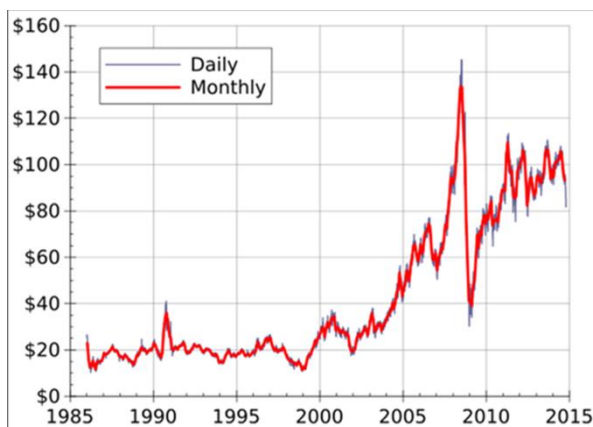

Рисунок 1 – Изменение состояния цен в мире за баррель стоимости нефти

Мониторинг данного рисунка показывает, что цены на нефть, начиная с 1985 года и по настоящее время, значительно ушли вверх. Поэтому, многие уважающие себя

компании и при этом не имеющие значительных углеводородных месторождений, решили искать альтернативные источники топлива.

Первой такой фабрикой стала немецкая компания Audi по производству синтетического топлива, которая начала свою работу в городе Дрездене под управлением немецкого стартапа Sunfire [1].

Построенный экспериментальный завод в Дрездене планирует производить по 160 литров синтетического топлива в сутки, а следующим этапом проекта станет увеличение производственных мощностей завода. Ожидаемая рыночная стоимость такого топлива составит от 1 до 1,5 евро за литр, что, в принципе, не намного дороже традиционных видов топлива.

И так, каким же путём они получили это топливо? Основа нового топлива носит название «голубая нефть» Blue Crude и начинается с извлечения электроэнергии из возобновляемых источников (ветер, солнце и т.д.).

Получаемое электричество, используется для получения водорода из воды с помощью обратимого электролиза. Воду, доводим до парообразного состояния, разделяем на водород и кислород при помощи высокотемпературного электролиза при 800 °C. После этого, полученный водород попадает в реактор синтеза, где вступает в реакцию с двуокисью углерода, также под большим давлением и при высокой температуре. Экологически чистый дизель получается благодаря реакции между H_2 и CO_2 , которую предоставляет швейцарский партнер немецкой марки, компания Climeworks [1].

В результате получается жидкость из длинных цепочек углеводородов, без серы и ароматических углеводородов и с высоким цетановым числом - это и есть «голубая нефть». Именно из неё и производится синтетическое топливо E-Diesel. К слову, углекислый газ для производства топлива черпается прямо из окружающей атмосферы, что наверняка понравится представителям организаций вроде Greenpeace, которые так переживают по поводу парникового эффекта [2].

Сравнение полученного синтетического топлива и обычного дизельного топлива характеризует рисунок 2.

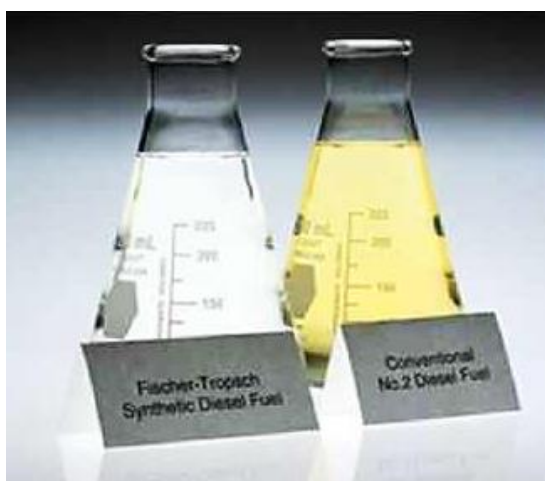

Рисунок 2 – Сравнительное изображение произведённого синтетического топлива (слева) и дизельного (справа)

Синтетическое топливо заметно чище, чем дизельное из-за отсутствия примесей. В произведённом синтетическом дизеле отсутствует сера и масла, что делает его максимально безопасным для окружающей среды. Двигатель работает гораздо тише и

выделяет меньше загрязняющих атмосферу веществ. Это синтетическое топливо не только более экологично, но и имеет лучшие характеристики сгорания по сравнению с ископаемым горючим. Общая энергетическая эффективность синтетического топлива при помощи возобновляемой энергии составляет около 70 % (КПД процесса).

Полученное синтетическое топливо необходимо смешать с топливом, изготовленным из добытой традиционным способом нефти в практически любой пропорции с обычным дизелем. В будущем Blue Crude можно будет использовать без смешивания с соляркой [2].

Полный цикл производства синтетического дизеля показан на рисунке 3.

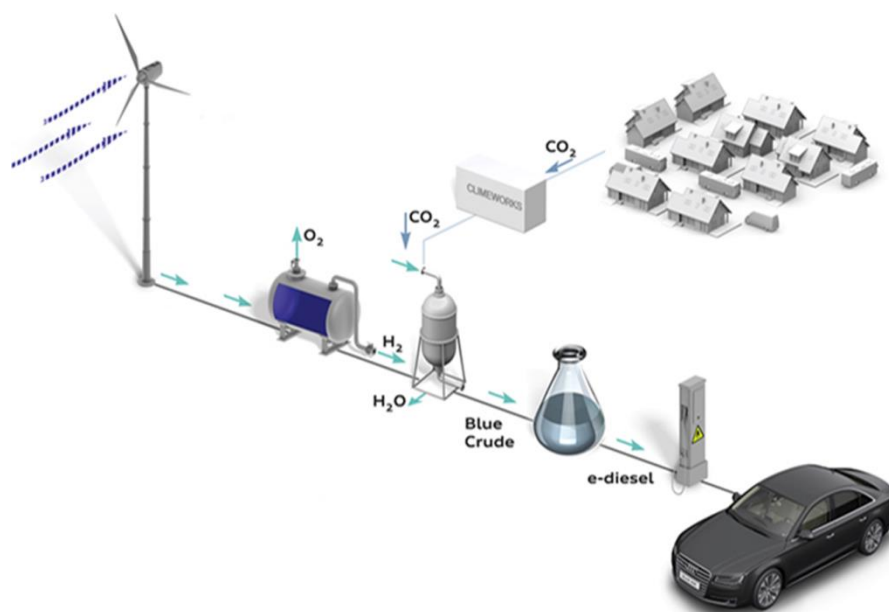

Рисунок 3 – Полный цикл производства синтетического дизеля

Таким образом, полученные положительные результаты эксперимента, дают возможность сделать ещё один шаг для получения, производства и дальнейшего применения альтернативных источников питания в современной энергетике.

ЛИТЕРАТУРА

1. Грей С. Компания Audi создала дизельное топливо из воды и воздуха. / С. Грей – М.: Техника и Наука, 2015. № 4. С 7 – 8.
2. Эсперазус Е. Из углекислого газа и воды получили синтетическое дизельное топливо. Вестник МК / Е. Эсперазус – М.: Московский комсомолец, 2015. № 4. С 13 – 14.

УДК 629.123

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ СТУДЕНТОВ МОРСКОЙ АКАДЕМИИ В ПЕРИОД ПЛАВАТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКИ (на примере судов портофлота АО «НК «АММТП»)

Сарсенбаев Б.С.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье описывается о способах повышения эффективности практической подготовки студентов Морской академии в период прохождения плавательной практики.

Ключевые слова: практическая подготовка, плавательная практика, практикант, специалист, опыт, судно.

Практика на судне является составной частью подготовки курсантов и имеет целью закрепление и углубление теоретических знаний практикантов путем овладения производственными навыками по избранной специальности, эстетическое воспитание, формирование духовного мира будущих моряков в лучших традициях торгового флота.

На плавательной практике необходимо добиваться глубокого понимания студентами важности задачи обеспечения безопасности плавания судов, основной роли в этом личного состава экипажа.

Для молодого специалиста пребывание на судне полезно с точки зрения прохождения полноценной практики. Для получения необходимого опыта важно все: стоит судно или идет из порта в порт, задействовано в грузовой операции или находится в доке на ремонте. Когда человек на судне, он легко включается в учебно-производственный процесс. Технологии, отношения внутри экипажа, знание команд без практики постигнуть сложно. Прохождение практики – общемировая тенденция в области обучения морских специалистов.

На основании практического опыта на судах портофлота определить эффективные пути повышения уровня практической подготовки для студентов судоводителей, механиков и электромехаников в период плавательной практики.

Плавательная практика студентов, проводимая на судах портофлота, имеет целью привить студентам любовь к профессии моряка, проверить свою способность к работе на море и умение жить в коллективе в условиях плавания, приучить их к дисциплине и ответственности, освоить организацию службы на судах, получить прочные морские навыки, хорошую физическую закалку, умение работать с такелажем в разных условиях плавания, выполнять судовые работы, обслуживание спасательных средств, систем и средств жизнеобеспечения, получить начальные навыки в работе с навигационными картами и мореходными инструментами, пособиями, уметь нести вахтенную службу, знать и выполнять требования техники безопасности, участвовать в мероприятиях по борьбе за живучесть судна.

Обучение студентов на судах портофлота осуществляется путем отработки вопросов программы плавательной практики непосредственно на рабочих местах, а также в процессе несения дежурно-вахтенной службы, проведения установочных и практических занятий, учений, тренировок, выполнения всех видов судовых работ, работ с такелажем, авралов, несения вахт, участия в отработке мероприятий по борьбе за живучесть судна [1].

Практиканты в части выполнения программы практики, работ и учений, проводимых на судах, непосредственно подчиняются лицам, на которых возложена ответственность за это (капитан, помощник капитана). Студенты обязаны выполнять программу практики, участвовать в работах и учениях, проводимых на судне, нести судовые вахты.

Студент знакомится с методами решения штурманских задач, управлением движения корабля в районах судоходства, использования современных технических средств судовождения. Практические занятия проводятся на штатных местах расположения систем, устройств.

На судне имеются как коллективные, так и индивидуальные спасательные средства. В кубриках вывешиваются схемы построения студентов у своих плотов при оставлении судна.

Судовые специалисты [2]:

- обеспечивают организацию и проведение практического обучения практикантов в соответствии с рабочей программы плавательной практики;
- знакомят практикантов с правилами охраны труда, технической эксплуатации судового оборудования и его ремонта, с рабочим инструментом, материалами, их подготовкой к работе и использованию в работе;
- обучают практикантов приемам и методам работы, осуществляют постоянный контроль за технически правильным выполнением ими рабочих операций;
- прививают практикантам профессиональные навыки работы по избранной специальности;
- проводят инструктаж по правилам охраны труда непосредственно на рабочем месте и обеспечивают их выполнение;
- проводят консультации по производственным и техническим вопросам, несут ответственность за технически грамотное составление практикантами отчетов о выполнении разделов рабочей программы плавательной практики.

По окончании плавательной практики студенты сдают квалификационный зачет и должны знать [1]:

- судовую организацию;
- тактико-технические характеристики судна;
- устройство судна;
- судовые системы;
- индивидуальные и коллективные средства спасения;
- организацию вахтенной службы;
- ГЭУ, штурманское вооружение судна.

Уметь:

- выполнять обязанности по авралам;
- исполнять обязанности матроса;
- выполнять обязанности по основным судовым расписаниям.

Плавательная практика студентов направлена на получение общих знаний и навыков касающихся азов теории и практики морского дела, на ознакомление с устройством судна, рангоутом и такелажем, системой и устройства, элементами теории корабля; ознакомление с подготовкой к выходу и управлению движением судна, правилами предупреждения столкновения судов, решение навигационных задач; получение знаний об аварийных ситуациях и безопасности на море [1].

Но большинство методических указаний и программ разработаны со значительным уклоном в сторону воспитания будущих штурманов (судоводителей) и в меньшей мере учитываются интересы механиков и электромехаников.

Это связано непосредственно со спецификой практики, значительным преобладанием на судне специалистов в области судовождения (помощники капитана, штурманы, боцманы, старшие матросы и матросы), а также необходимостью нести общую дежурно-вахтенную службу (за штурвалом, на камбузе и столовой, в кубриках и др.).

Кроме того, недостатком привлечения на практику курсантов первого курса, для которых главной целью является проверить свою способность к работе на море (особенно в условиях сильного волнения моря) и умение жить в коллективе в условиях плавания, является отсутствие элементарных знаний по дисциплинам двигателя внутреннего сгорания и судовые вспомогательные механизмы. Данные

дисциплины по программе высших учебных заведений изучаются, начиная с третьего курса.

Также следует учесть, что не всегда предоставляется возможность судовым специалистам проводить аудиторные занятия на судне, в силу различных причин (недостаточное количество специалистов, состояние здоровья, авральные или аварийные работы, необходимость в отдыхе после продолжительных вахт).

Решение данного вопроса может заключаться в следующем:

- необходимо в качестве руководителей практики привлекать специалистов Университета в области судовых энергетических установок и эксплуатации судового электрооборудования;
- для большей эффективности руководства предпочтительно привлекать специалистов (преподавателей), которые имели опыт работы на судах;
- по возможности, не привлекать на вахту за штурвалом механиков и электромехаников, а направлять их на вахту в машинное отделение;
- проводить начальную подготовку и проведением конвенционных курсов согласно требований МК ПДНВ -78/95 непосредственно в ВУЗе перед плавательной практикой [3].

Судовой механик - это специалист, обязанностью которого является организация бесперебойной и безопасной работы судовых механизмов, их технического обслуживания и ремонта, а также вахтенной службы экипажа машинного отделения. Рабочей средой судового механика является судно [2]. Рабочее место команды машинного отделения – это в основном машинное отделение. Вахтенный механик работает посменно и в тяжелых условиях (масляная среда, тесное помещение машинного отделения, отсутствие естественного освещения).

Учитывая выше сказанное, программа практики для судомехаников и электромехаников должна максимально приближаться к тем требованиям, которые предъявляются к будущим указанным специалистам.

Важным решением в области повышения качества практики является наличие студентов старший курсов, которые уже имеют опыт практики на судне, в группе студентов, для которых плавательная практика на судне будет проходить впервые. Это позволит «новичкам» быстрее и эффективнее приспособиться к условиям и правилам жизни на судне.

Отдельным вопросом встает физическая подготовка студентов, их выносливость и приспособленность к переменным нагрузкам. Работа на судне предполагает физическую и психическую нагрузку и наличие способности переносить морские условия. Например, работе на судне могут мешать головные боли и приступы тошноты, вызванные морской болезнью. Поэтому необходимо уделять пристальное внимание и повышать уровень физической подготовки курсантов в морских высших учебных заведениях.

Повышение эффективности практики на судах флота возможно достичь за счет: предварительной планомерной теоретической, практической подготовкой, проведением конвенционных курсов согласно требований МК ПДНВ -78/95 и физической подготовки студентов в стенах КГУТИ им. Ш.Есенова; наличием в группе практикантов студентов, которые уже проходили практику на судах; привлечения в качестве руководителей практики специалистов в области судовых энергетических установок, судового электрооборудования и специалистов имеющих большой морской стаж работы на судах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Рабочая программа по профессиональной практике для специальности 5В07150 - «Морская техника и технологии» КГУТИ им. Ш.Есенова.
2. Практика на судне неопенима для будущих моряков. Российский профессиональный союз моряков [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.sur.ru/news/2678>.
3. Международная конвенция о подготовке и дипломировании моряков и несении вахты 1978 года (ПДМНВ-78), с поправками (консолидированный текст).- СПб.: ЗАО ЦНИИМФ, 2002.-600 с.

УДК 621.431.74(629)

СНИЖЕНИЕ ЭМИССИИ ОКСИДОВ АЗОТА В ОТРАБОТАВШИХ ГАЗАХ СУДОВЫХ ДИЗЕЛЕЙ ПУТЕМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДИМЕТИЛОВОГО ЭФИРА

Сатжанов Б.С.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье обоснована актуальность решения экологических проблем, связанные с использованием традиционного моторного топлива в двигателях транспортных средств. Предлагается введения присадки диметилового эфира в дизельном топливе. Положительные характеристики ДМЭ ставят его на одно из первых мест в списке альтернативного топлива для дизельных двигателей. Мировые разработки показали, что наиболее экологически чистым топливом является диметиловый эфир (ДМЭ).

Ключевые слова: хладагент, фреон, бензопилен, нефть, газ, уголь.

Загрязнение окружающей среды отработавшими газами дизелей становится все более значительным, поэтому необходимо принимать ужесточенные меры по его ограничению.

По мере роста парка транспортных средств, в дизелях, в которых сжигается все больше органического топлива, следует ожидать увеличения воздействия транспортного комплекса на окружающую среду и на человека.

Оно происходит за счет выбросов загрязняющих вредных вместе с отработавшими газами дизелей. Часть из них влияет на озоновый слой и глобальное изменение климата Земли. В составе отработавших газов (ОГ) судовых дизелей содержится множество вредных компонентов, наиболее существенными являются: оксиды азота (NO_x), оксид углерода (CO), углеводороды (CH), твердые частицы (ТЧ), соединения серы (SO_x), альдегиды, а также канцерогенные вещества[4].

Конвенция МАРПОЛ 73/78 Международной Морской Организации (ИМО) в 1997 г. приняла Приложение VI, в котором предусматривается ограничение эмиссии вредных компонентов NO_x, SO_x в ОГ главных и вспомогательных судовых дизелей. Одновременно ИМО принят технический кодекс по выбросам окислов азота от судовых дизелей.

В настоящее время многие моторостроительные фирмы взяли курс на решение задачи достижения минимальной токсичности ОГ. Их многолетний опыт показывает, что одним из эффективных способов добиться этого может быть использование альтернативных (не нефтяных) видов моторных топлив.

Из перспективных альтернативных топлив заслуживает внимания диметилвый эфир (ДМЭ). В настоящее время это единственное синтетическое топливо, обеспечивающее полную замену традиционному дизельному топливу (ДТ). Для дизельных двигателей топливом будущего в Казахстане, России, США, Китае и Японии считается ДМЭ, для производства, которого имеется широкая сырьевая база, в том числе из возобновляемых ресурсов.

Положительные характеристики ДМЭ ставят его на одно из первых мест в списке альтернативного топлива для дизельных двигателей. Научная работа посвящена исследованию влияния физико - химических показателей ДМЭ на процесс сгорания и показатели токсичности ОГ(отработанных газов). Использованы при разработке и реализации научно-технических мероприятий по совершенствованию рабочих показателей судового дизеля.

Экологические проблемы, связанные с использованием традиционного моторного топлива в двигателях транспортных средств, актуальны не только для Казахстана, но и для всех стран мира.

Во многих странах мира приняты жесткие требования по экологизации транспортных средств.

В настоящее время многие зарубежные машиностроительные фирмы взяли курс на решение задачи достижения нулевой (Zero) токсичности отработанных газов.

Их многолетний опыт показывает, что добиться этого можно только в случае использования альтернативных (не нефтяных) видов моторного топлива.

Это обусловлено следующими причинами:

1. Проблема обеспечения человечества энергией. К 2100 году потребление энергии в мире возрастет почти в три раза.

Основными энергоносителями остаются сегодня нефть, газ, уголь, ветряные и гидроэлектростанции. США – основной потребитель энергии.

Второе место занимает Китай, причем в силу особенностей развития экономики основным видом топлива там является уголь.

Наиболее перспективными источниками для получения энергии являются нефть и газ. Разведанных запасов нефти и газа больше всего на Ближнем Востоке. В России находится 37% запаса природного газа.

Казахстан обладает 1,8% мировых запасов нефти и газа. По данным ВР, запасы угля в Казахстане — на уровне 33,6 млрд. тонн (3,9% мировых запасов).

По прогнозам научных специалистов, легкодобываемой нефти в мире осталось на 40 лет. Мировая наука поэтому направлена на освоение технологии производства новых энергоносителей. Однако дело это не простое, наука движется в этом направлении пока медленно.

2. Экологическая проблема. Сейчас наибольший процент загрязнения окружающей среды идет от выхлопа автомобилей. Ни атомная энергетика, ни промышленные выбросы не дают таких отходов, как автомобили. В мире происходит рост числа заболеваний от азотсодержащих, серосодержащих соединений, бензопилена. От выхлопных газов заболеваемость раком ежегодно возрастает на 7%.

3. Парниковый эффект. Сейчас в мире растет выброс углекислого газа в атмосферу.

Перенасыщение атмосферы углекислым газом ведет к так называемому парниковому эффекту. Это очень серьезная опасность. Это очень серьезная опасность. Уровень воды в прошлом году в Европе и на Ближнем Востоке поднялся от 1,6 до 2 метров. Смываются огороды, нарушается транспортное сообщение. В результате глобального потепления в прошлом году погибло более 40 тыс. человек. Задача состоит

в том, чтобы снизить выбросы углекислого газа. Если не предпринять соответствующих мер, то в 2050 году территория планеты окажется непригодной для жизни человека.

Сейчас практически в каждой промышленно развитой стране проводятся значительные исследовательские работы среди производителей и научных организаций в области создания наиболее оптимальных с точки зрения экологичности, высокой эффективности, низких издержек производства и значительных запасов, новых видов моторных топлив.

Мировые разработки показали, что наиболее экологически чистым топливом является диметиловый эфир (ДМЭ). ДМЭ является одним из простейших соединений, промышленное производство которого можно осуществить на базе существующей технологии с незначительным усовершенствованием. По физическим свойствам ДМЭ близок к традиционным пропан-бутановым смесям (бытовому газу), что позволяет использовать соответствующую инфраструктуру и опыт ее эксплуатации.

ДМЭ нетоксичен и уже используется в качестве наполнителя в аэрозольных упаковках, быстро деградирует в атмосфере и может применяться как хладагент – заменитель фреонов.

Важно отметить, что расходы на его производство и транспортировку обходятся в 10 раз дешевле, чем соответствующие показатели на сжиженный природный газ (СПГ). Казахстан обладает 1,8% мировых запасов нефти и газа. В связи с этим производство и применение в качестве топлива диметилевого эфира является актуальным.

ЛИТЕРАТУРА

1. Чеботаев А.А. Гармонизация развития транспортного комплекса, окружающей среды и человека. – Экологическая экспертиза, 2009, №2, с. 12 – 21.
2. Технический надзор за выбросами окислов азота при изготовлении судовых дизелей и освидетельствовании судов в эксплуатации. – Санкт – Петербург: Российский Морской Регистр Судоходства, 2000. – 132с.
3. Материалы по программе курсов «Контроль вредных выбросов в атмосферу с судов», судомеханический факультет ГМА им. адм. С.О. Макарова, Санкт-Петербург, 2005г.
4. Диметиловый эфир – альтернативный источник энергии. http://www.respublika-vi.ru/analit/analit_2006-02-21_877.html
5. «Соперник солянки», Журнал: Грузовик Пресс, №3, 2006.

УДК 656.62

ПРИЧИНЫ АВАРИЙНОСТИ МОРСКИХ СУДОВ И ПОВЫШЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ МОРЕПЛАВАНИЯ

Тлеуова А.М.

Каспийский государственный университет технологий и инжиниринга
им. Ш. Есенова, г. Актау

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы обеспечения безопасности на море, которыми были и остаются повышение надёжности морских судов благодаря совершенствованию средств судовождения и улучшению мореходных качеств судов, сокращению опасности возникновения пожаров. В настоящее время фактор технического устройства судна все меньше влияет на аварийность на море. При этом

человеческий фактор по прежнему остается одним из главнейших факторов, влияющих на безопасность при эксплуатации морского судна.

Ключевые слова: транспортная безопасность, управление безопасностью, международная морская организация.

Безопасность является основным качеством, необходимым для всех видов транспорта. Особое значение она приобретает в морском судоходстве. Значительные размеры морских судов, рост скоростей движения, увеличение интенсивности движения на морских путях, плавание судов в сложных метеорологических условиях и другие причины делают проблему безопасности мореплавания наиболее приоритетной и актуальной при оценке современного состояния и развития морского транспорта.

Несмотря на постоянное развитие методов, способов и технических средств обеспечения безопасности мореплавания, в море ежегодно терпят кораблекрушения более 200 крупных судов. Что касается мелких судов, то их гибнет несколько тысяч в год. Ежегодно в мире погибает свыше 2 тысяч человек, теряется более 1 млн. тонн грузов и в результате в морскую среду попадает большое количество нефтепродуктов и других загрязняющих веществ [1, с. 73].

Поэтому целью нашей работы является: выявление одного из факторов («человеческий» или техническое устройство судна) оказывающего большее влияние на аварийность в море.

Исследование и выявление основных причин аварийности на море. Проблемами безопасности мореплавания на протяжении многих лет занимаются ведущие международные организации: ИМО, ООН, ММК, МПС и др. Результатом работы данных организаций стали нормативные документы, регламентирующие безопасность мореплавания, основными из которых являются: СОЛАС-74/78, ПДМНВ 78/95, МППСС-72, МКУБ, Конвенция ООН по морскому праву 1982 г. и др. [1, с. 86].

Изучением и детальной разработкой мер повышающих безопасность на море, занимается ряд российских ученых и деятелей: Прусс В.М., Войтенко М., Иванов Г., Гуцуляк В.Н. Существует много различных толкований термина «безопасность». Так, например, Закон о безопасности России, принятый в 1992 г., толкует понятие безопасности как «уровень защищенности человека от внешних и внутренних ситуационных обстоятельств». В Оксфордском словаре – «свобода от опасности», в коммерческих документах – «отсутствие потери денег», в других источниках – «свобода от недопустимого риска».

Анализ литературы показывает, что безопасность на море изначально имела два диапазона измерений: безопасность судоходства и безопасность судовождения. В настоящее время они объединены в один термин, который именуется «безопасность мореплавания». Безопасность мореплавания – это относительно стабильное состояние (положение), свободное от опасностей, которое обеспечивается системой международных и национальных мер технического, организационного, экономического, социального и правового характера, направленных на уменьшение и предотвращение аварийности в целях сохранности человеческих жизней и имущества на море, защита и сохранение морской среды.

Исходя из положений пункта 3 статьи 94 Конвенции ООН по морскому праву 1982 г. под безопасностью мореплавания следует понимать «безопасность в море, в частности в том, что касается

- конструкции, оборудования и годности к плаванию судов;
- комплектования, условий труда и обучения экипажей;
- пользования сигналами, поддержания связи и предупреждения столкновения».

Снижение числа катастроф и аварий, то есть обеспечение повышения безопасности судоходства, требует обобщения статистики аварий, научного анализа статистических данных и формулирование результатов этого анализа в виде конкретных предложений. рисунок 1.

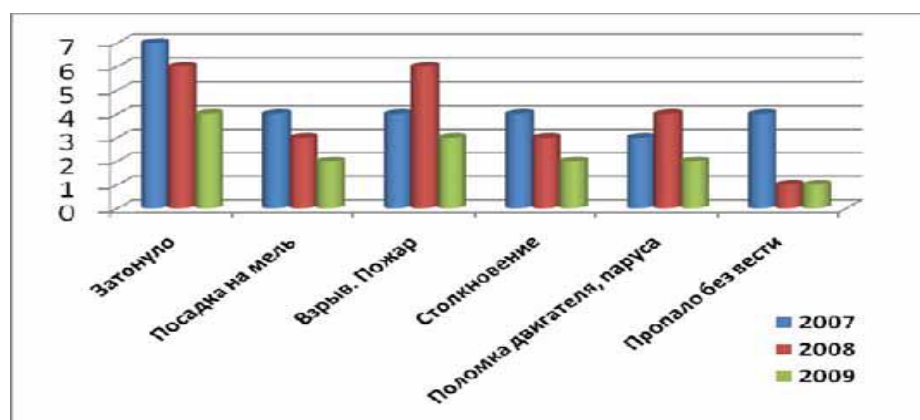

Рисунок 1 – Типы аварий, приведшие к гибели судов

Анализируя статистику морских происшествий, основными причинами аварийных случаев на морском транспорте можно считать:

1. Ошибки судоводительского состава в управлении судном;
2. Низкая квалификация членов экипажей судов;
3. Необеспечение безопасных условий труда со стороны судовладельцев;
4. Износ механизмов и оборудования судов.

Рассматривая конкретные случаи аварий, мы видим следующую картину.

31 августа 1986 г. в 22.00 п/х «Адмирал Нахимов», под командованием капитана дальнего плавания Маркова Вадима Георгиевича, будучи подготовленным во всех отношениях к предстоящему плаванию, отошел от причала № 34 п. Новороссийск назначением на порт Сочи. На борту находилось 884 пассажира, 346 членов экипажа и 4 члена семьи, всего 1234 человека.

В 23 декабря произошло столкновение судов п/х «Адмирал Нахимов» с балкером «Петр Васёв». «Адмирал Нахимов» затонул через 7-8 минут, общее официальное число погибших – 423 человека.

16 января 2008 г. сухогруз «Mirabella» (флаг – Мальта, оператор – норвежская компания) выскочил на мель при входе во Форд Харденгер, вблизи Бергена, Норвегия.

Это не первое происшествие с судном-неудачником. Ровно за месяц до этого, 16 декабря, «Mirabella» с грузом леса, опять выскочило на мель, а 3 марта 2005 г. судно на полном ходу столкнулось с опорой моста Большой Бельт: сила удара была настолько сильной, что от полученных травм скончался находившейся на мостике старший помощник. Как выяснело следствие, он был пьян [1, с. 61].

28 августа 2010 г. морской буксир «Алексей Кулаковский» вышел на помощь рыболовному траулеру «ТБ-0012», но сам обесточился и, будучи развернутым лагом к волне, принял большое количество воды, получил сильный крен и затонул на глубине 20 м вблизи устья реки Лена. При выяснении причин гибели буксира возникло много вопросов, в том числе правильность решений, принятых капитаном и командой буксира, а также лиц, ответственных за направление буксира к месту аварии.

В целях повышения безопасности мореплавания рекомендуется:

1. Органам исполнительной власти в области морского транспорта реализовать следующие мероприятия:

– организовать разработку нормативно-правовой базы для обеспечения надлежащего финансирования, содержания, ремонта и реконструкции существующих средств навигационного обеспечения, их бесперебойного энергопитания и охраны;

– организовать разработку комплекса мер по повышению ответственности капитанов судов, судовладельцев, должностных лиц государственного портового контроля, дающих разрешение на выход в море за надлежащую подготовку судна к рейсу;

2. Морским учебным заведениям, усилить подготовку по вопросам гидрометеорологического обеспечения безопасности плавания судов, МППСС, борьбы за живучесть судна. В системе дополнительной профессиональной подготовки расширить программы курсов повышения квалификации командного состава судов по вопросам и безопасности мореплавания.

3. Судоходным компаниям:

– организовать обучение и систематический контроль знаний командного состава судов по основам безопасности плавания силами капитанов-наставников, ответственными лицами за безопасность мореплавания;

– обеспечить качественный контроль со стороны командного состава судов за прохождением плавательной практики курсантами морских учебных заведений;

– обеспечить регулярную подготовку, переподготовку и повышение квалификации своих специалистов на базе государственных морских учебных заведений.

Выводы

1. Число аварий по причине «человеческого фактора» по-прежнему удерживается на уровне 80 %, что является следствием снижения квалификации и опыта командного состава морских судов по вопросам обеспечения безопасного плавания. Это подтверждается в частности возросшим числом тяжелых морских аварий по причине невыполнения действующих инструкций, правил и требований судовождения.

2. В некоторых судоходных компаниях не проводится регулярное обучение и аттестация экипажей судов, изучение новых нормативных документов, разбор аварийных случаев. Сведен к минимуму объем подготовки командного состава на курсах повышения квалификации и дополнительной подготовки.

3. В морских учебных заведениях и отраслевых НИИ из-за недостатка финансирования не получили должного развития исследования, направленные на повышение безопасности морского судоходства, влиянии человеческого фактора на аварийность.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аварийность морского флота // Морской флот. – 2009. – 3,4. – С. 59-63.

2. Тормосина Г. Г. Морское право: учебное пособие. – Новороссийск: МГА им. адм. Ф.Ф. Ушакова, 2009. – 224 с.

ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖҮЙЕЛЕРДІ БАСҚАРУ
УПРАВЛЕНИЕ ЭКОНОМИЧЕСКИМИ И ПРАВОВЫМИ СИСТЕМАМИ

ИНДУСТРИАЛДЫ-ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҮРДІСТЕРДІҢ МӘНІСІ ЖӘНЕ НЕГІЗГІ БАҒЫТТАРЫ	
Алибеков Д.С. 5	5
ENTREPRENEURIAL MIND MAPPING IN KAZAKHSTAN: CASE OF YESSEN OV UNIVERSITY	
Kosmaganbetova G. 9	9
МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУ КӨРСЕТКІШТЕРІН ТАЛДАУДА ТӘУЕКЕЛ КАРТАСЫН ҚОЛДАНУ	
Аманчаева К.Р. 11	11
ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА РАСЧЕТОВ С ПОКУПАТЕЛЯМИ И ЗАКАЗЧИКАМИ ПО ДОГОВОРУ МЕНЫ И РАСЧЕТОВ АВАНСАМИ	
Петросянц Т.В. 14	14
ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ БУХГАЛТЕРЛІК ЕСЕП ЖӘНЕ АУДИТТІҢ ЕРЕКШЕЛІГІ	
Кубигулова Р.Т. 18	18
КӘСІПОРЫН ӨНІМІНІҢ БӘСЕКЕГЕ ҚАБІЛЕТТІЛІГІН ЖОҒАРЫЛАТУ ЖОЛДАРЫ	
Омарова А.И. 20	20
КЕДЕЙШІЛІК – ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ҚҰБЫЛЫС РЕТІНДЕ	
Сутбаева Р.О. 25	25
ОПТИМИЗАЦИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА В КАЗАХСТАНЕ	
Абдешов Д.Д. 28	28
ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘДЕНИЕТТІ ДАМУДА ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ ТӘРБИЕ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫНЫҢ ҚАЙТА ЖАНҒЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ	
Абилшеева Р.К. 32	32
ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	
Акберов З. 34	34
МЕМЛЕКЕТТІК ҚЫЗМЕТТЕ МОТИВАЦИЯЛАУДЫ ЖЕТІЛДІРУ ЖОЛДАРЫ	
Ауешова Б.Т. 38	38
КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ АДВОКАТСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ОКАЗАНИЮ КВАЛИФИЦИРОВАННОЙ ЮРИДИЧЕСКОЙ ПОМОЩИ	
Ахметова Б.С. 42	42
ЗАМАНАУИ МҰРАЖАЙ МЕНЕДЖМЕНТІ МЕН МАРКЕТИНГІ	
Байискакова К.А. 45	45
РАЗВИТИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА МАНГИСТАУСКОГО РЕГИОНА	
Бермухамедова Г.Б., Сагиндикова А.К. 49	49
ПРАВОВОЕ ПОНЯТИЕ КОНКУРЕНЦИИ И МОНОПОЛИСТИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РК В СФЕРЕ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА	
Абдукаримова Ж.С. 54	54
ОСНОВЫ ЭТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ ЭКОНОМИКИ	
Карашаев Д.Э. 57	57
НӘЗІР ТӨРЕҚҰЛОВ - ҚАЗАҚТЫҢ КӨРНЕКТІ ДИПЛОМАТЫ	
Керимов Б.К. 60	60
КОУЧИНГ КАК СРЕДСТВО УПРАВЛЕНИЯ	
Кизимбаева А.Б. 62	62

ОСОБЕННОСТИ УЧЕТА РАСХОДОВ НА ПРОДАЖУ В ОРГАНИЗАЦИЯХ
ПОТРЕБИТЕЛЬСКОЙ КООПЕРАЦИИ

Кисаева З.Н.	66
СТРАТЕГИЧЕСКИЕ И ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСНОВЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ, ПОСЯГАЮЩИХ НА ЖИВОТНЫЙ МИР	
Кулбаева М.М.	69
КАЗАКСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСПКЕРЛІКТІҢ ДАМУ КӨРСЕТКІШТЕРІН ТАЛДАУ	
Утебалиева Д.Б.	73
КАСПИЙСКАЯ КОНВЕНЦИЯ – «КОНСТИТУЦИЯ КАСПИЙСКОГО МОРЯ»	
Медиханова А.Б.	76
ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ УЧЕТНОЙ ПОЛИТИКИ ПРЕДПРИЯТИЯ	
Нигметова Г.Ж.	80
РЕКРЕАЦИОННО-ТУРИЗМНО-ЭКОНОМИКАЛЬНЫЕ ЖӘНЕ ҚОҒАМДЫҚ МАҢЫЗЫ	
Низаматдинова Ж.С.	83
ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ ВИРТУАЛЬНЫХ ВАЛЮТ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	
Нурбосинова Ж.Н.	86
ПРИОРИТЕТЫ СОВРЕМЕННОЙ ДЕНЕЖНО-КРЕДИТНОЙ ПОЛИТИКИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	
Саубетова Б.С.	90
ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ СТРАТЕГИИ ПРЕДПРИЯТИЯ В РЫНОЧНЫХ УСЛОВИЯХ	
Еркулова Г.С.	94
МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ПРИКАСПИЙСКИХ ГОСУДАРСТВ ПО ВОПРОСАМ ПРАВОВОГО РЕЖИМА КАСПИЯ	
Расулова Н.	96
МАҢҒЫСТАУ ОБЛЫСЫ МЕН ӘЗІРБАЙЖАН РЕСПУБЛИКАСЫ АРАСЫНДАҒЫ САУДА-ЭКОНОМИКАЛЬҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫНЫҢ ТАРИХЫ МЕН ДАМУЫ.	
Абдиева С.Р.	97
АЗАМАТТАРДЫҢ ҚАУІПСІЗДІГІН ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ МЕНШІГІН ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚОЛ СҰҒУШЫЛЫҚТАРДАН ҚОРҒАУДЫ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ	
Алибеков С.К.	101
ИННОВАЦИОННО-САЯСАТТЫ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ МЕХАНИЗМДЕРІН ЖЕТІЛДІРУ	
Кирбасова Л. Г.	105
ПРАВО ГРАЖДАН НА УЧАСТИЕ В ГОСУДАРСТВЕННОМ УПРАВЛЕНИИ	
Кобегенова Г. Ж.	109
ДЕМОГРАФИЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ И ЭКОНОМИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ МОДЕРНИЗАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЫ В МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ	
Косымбаева Ш.И.	113
УПРАВЛЕНИЕ РЕАЛЬНЫМИ ИНВЕСТИЦИЯМИ МАЛЫХ И СРЕДНИХ ПРЕДПРИЯТИЙ	
Естурлиева А.И.	116
ОСОБЕННОСТИ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ СЛУЖБЫ	
Дуисова А.М.	122
РАЗВИТИЯ КАДРОВОГО ПОТЕНЦИАЛА В БИЗНЕСЕ	
Жадигерова О.Ж.	127
ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АДВОКАТА-ЗАЩИТНИКА В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ	
Өтебалиева Қ.Е., Асмағамбетов С.М.	129
ПУТИ РЕШЕНИЯ ПРОБЛЕМ СФЕРЫ ТРУДА И ЗАНЯТОСТИ НАСЕЛЕНИЯ В МАНГИСТАУСКОЙ ОБЛАСТИ	
Аншаева Д.И.	133

АДАМ КАПИТАЛЫ САПАСЫН ИННОВАЦИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕ КӨТЕРУДІҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ МЕХАНИЗМІ МЕН ҚҰРАЛДАРЫ	
Тасболатова А.А.	139
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСПКЕРЛІКТІҢ ДАМУ ТИІМДІЛІГІН ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТАЛДАУ	
Таскараева М.Б.	143
МЕХАНИЗМ УПРАВЛЕНИЯ БИЗНЕС-ПРОЦЕССАМИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ	
Таскинбайқызы Ж.	147
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЖЕР ЗАҢДАРЫ БОЙЫНША ЖЕРГЕ АҚЫ ТӨЛЕУ НЕГІЗДЕРІ	
Усенбаева А.У.	151
ТЕҢІЗ ЖҮК ТАСЫМАЛЫН ЖЕТІЛДІРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ КӨЛІК КЕШЕНІНДЕГІ АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ	
Шодыраева Ш.К.	154
ПРАКТИКА БОРЬБЫ С КОРРУПЦИЕЙ В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ	
Избасова А.Б.	159

ЦИФРЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН: АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕЛЕР ЖӘНЕ ЭНЕРГИЯ
ЦИФРОВОЙ КАЗАХСТАН: ИНФОРМАЦИОННЫЕ СИСТЕМЫ И ЭНЕРГЕТИКА

МЕКТЕП МАТЕМАТИКА КУРСЫНДА ЭКОНОМИКАЛЫҚ БІЛІМДЕРДІ КІРІКТІРУ	
Кошанова Г.Р., Шаленова С.М.	166
ГЕОМЕТРИЯЛЫҚ ПРОГРЕССИЯНЫҢ ЭКОНОМИКАДА ҚОЛДАНЫЛУЫ	
Кулжагарова Б.Т., Шаленова С.М.	169
АНАЛИЗ МЕТОДОВ ОБРАБОТКИ ТОЧНЫХ ОТВЕРСТИЙ МАЛОГО ДИАМЕТРА	
Мадиярова А.С., Садыкова А.	173
MICROSOFT EXCEL БАҒДАРЛАМАСЫНЫҢ КӨМЕГІМЕН ФУНКЦИЯ МӘНДЕРІН ЕСЕПТЕУ ЖӘНЕ ГРАФИКТЕРІН ТҰРҒЫЗУ	
Шаленова С., Кошанова Г.Р.	178
РАСЧЕТ ПАРАМЕТРОВ ТЕХНОЛОГИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ ИЗГОТОВЛЕНИЯ ДЕТАЛЕЙ В САПР ТП	
Мадиярова А.С., Жолболдина К.	182
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПАКЕТОВ MATLAB И SIMULINK ДЛЯ МОДЕЛИРОВАНИЯ УЯЗВИМОСТЕЙ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ СИСТЕМ ОБРАБОТКИ ИНФОРМАЦИИ	
Бржанов Р.Т., Лахно В.А.	186
ГРАФИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ РЕШЕНИЯ ЗАДАЧ ФИЗИКИ НА УСТОЙЧИВОСТЬ	
Нарбеков Н.А., Суйеуова Н.Б.	190
МОБИЛЬДІ ҚҰРЫЛҒЫЛАРҒА АРНАЛҒАН ҚОСЫМШАЛАРДЫ ҚҰРУДЫ ТАЛДАУ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕУ	
Жумадилова М.Б., Кызылгул А.Д.	191
РАЗРАБОТКА ЭФФЕКТИВНОГО СПОСОБА ЗАЩИТЫ ИСХОДНЫХ КОДОВ ПРОГРАММНОГО ПРОДУКТА И ФАЙЛОВ, РАСПОЛОЖЕННЫХ НА СТОРОННЕМ СЕРВЕРЕ ИСПОЛЬЗУЯ ШИФРОВАНИЕ ВИЖЕНЕРА	
Жилкишбаева Г.С., Қайырғалиева А.Қ.	195
ИССЛЕДОВАНИЕ МЕТОДОВ И АЛГОРИТМОВ ПОИСКА В WEB-ПОИСКОВЫХ СИСТЕМАХ	
Жумадилова М.Б., Акмамбетов Н.А.	200
БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА ҰЛТТЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРДІ ЖӘНЕ СИПАТТАРДЫ ЕНГІЗУДЕГІ МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	
Жумабаева Л.О., Нұрбергенов Ә.Т.	203

ФИЗИКАЛЫҚ ПРОЦЕСТЕРДІ КОМПЬЮТЕРЛІК МОДЕЛЬДЕУ	
Сүлейменова Б.Б., Таушанова Э.А.	206

СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІ МЕН ЕРІКТІЛІК БЕЛСЕНДІЛІГІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕР
ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ФОРМИРОВАНИИ СОЦИАЛЬНО-ГРАЖДАНСКОЙ
КОМПЕТЕНЦИИ И ДОБРОВОЛЬЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЁЖИ

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ SOFT SKILLS ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕСІ	
Жарылгасова П.Е.	209
METHODS OF TEACHING ORAL SPEECH	
Yussimbayeva S.Kh.	211
THE ROLE OF GAME IN TEACHING A FOREIGN LANGUAGE AT THE INITIAL STAGE	
Konarshayeva A.A.	215
ЭМОЦИОНАЛЬНҚ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ДАМУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ	
Егенисова А.Қ., Бекесова А. М.	219
АҒАРТУ САЛАСЫНДАҒЫ ОТАРЛАУ САЯСАТЫ	
Сапарбайқызы Ш.	223
БОЛАШАҚ МАМАНДАРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ	
ДАҒДЫЛАРЫН ДАМУ	
Егенисова А.Қ., Нұрова Қ.	226
ОҚУШЫЛАРҒА КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУ ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ	
Егенисова А.Қ., Теңізбаева С.Б.	232
ТӘЖІРИБЕГЕ БАҒЫТАЛҒАН ОҚЫТУ ОРТАСЫ БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН АРТТЫРУ	
ШАРТЫ	
Аренова А.Х., Жарылгасова П.Е.	237

ТЕҢІЗШІЛЕР БІЛІМІ: ТЕҢІЗШІЛЕРДІҢ БІЛІКТІЛІГІН АРТТЫРУ ЖОЛЫНДА
МОРСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: НА ПУТИ К СОВЕРШЕНСТВУ В ПОДГОТОВКЕ МОРЯКОВ

РАЗРАБОТКА КОНСТРУКЦИИ СУДНА ДЛЯ СБОРА РАЗЛИТОЙ В МОРЕ НЕФТИ	
Жұмадилов К.Б.	240
МОРСКАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ КАЗАХСТАНА	
В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОЙ ГЕОПОЛИТИЧЕСКОЙ СИТУАЦИИ	
В РЕГИОНЕ КАСПИЙСКОГО МОРЯ	
Малов К.В.	243
СИНТЕТИЧЕСКИЙ ДИЗЕЛЬ – АЛЬТЕРНАТИВА ТОПЛИВУ	
Патров Ф.В.	246
ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРАКТИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ	
СТУДЕНТОВ МОРСКОЙ АКАДЕМИИ В ПЕРИОД ПЛАВАТЕЛЬНОЙ ПРАКТИКИ	
(на примере судов портофлота АО «НК «АММТП»)	
Сарсенбаев Б.С.	248
СНИЖЕНИЕ ЭМИССИИ ОКСИДОВ АЗОТА В ОТРАБОТАВШИХ ГАЗАХ СУДОВЫХ	
ДИЗЕЛЕЙ ПУТЕМ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДИМЕТИЛОВОГО ЭФИРА	
Сатжанов Б.С.	252
ПРИЧИНЫ АВАРИЙНОСТИ МОРСКИХ СУДОВ	
И ПОВЫШЕНИЕ БЕЗОПАСНОСТИ МОРЕПЛАВАНИЯ	
Тлеуова А.М.	254

Пішімі 60x84 1/12
Көлемі 261 бет
Шартты баспа табағы 21,75
Таралымы 50 дана

Ш.Есенов атындағы КМТЖИУ
редакциялық-баспа бөлімінде басылып шықты
130003, Ақтау қ., 32 ш/а

Формат 60x84 1/12
Объем 261 стр.
21,75 печатных листа
Тираж 50 экз.

Отпечатано в редакционно-издательском отделе
КГУТИ им. Ш. Есенова
130003, г. Актау, 32 мкрн.